

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
Π.Μ.Σ. «ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ & ΙΣΤΟΡΙΑ»
ΑΚΑΔ. ΕΤΟΣ 2006-2007

**Η στάση της πολιτικής ηγεσίας, του Τύπου και της γραφειοκρατίας
στην Ελλάδα έναντι της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης 1946-1953**

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία του φοιτητή
Γεωργίου Πολυδωράκη
για το Μεταπτυχιακό Δίπλωμα Ειδίκευσης
του ΠΜΣ «Πολιτική Επιστήμη και Ιστορία»

Σύμβουλος Σπουδών:
Καθηγητής κ. Γιάννης Γιανουλόπουλος

Φεβρουάριος 2007

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	1
1. Σκοπός της έρευνας και βασικές υποθέσεις	1
2. Βασικά ερωτήματα και κατευθύνσεις	2
3. Πηγές και μεθοδολογία.....	5
ΜΕΡΟΣ Α΄	7
1. Εννοιολογικές και θεωρητικές επισημάνσεις.....	7
Η έννοια της ενοποίησης / ολοκλήρωσης.....	7
Η ομοσπονδιακή (φεντεραλιστική) θεωρία ολοκλήρωσης	9
Η νεολειτουργική θεωρία	10
Η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση ως ζήτημα των ελίτ.....	10
2. Ο Τύπος	11
Κατάλογος εφημερίδων	11
Παρατήρηση σχετικά με το περιεχόμενο των εφημερίδων	12
3. Η προϊστορία: Η ιδέα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης στην Ελλάδα έως και το τέλος του β΄ Παγκοσμίου Πολέμου	13
ΜΕΡΟΣ Β΄	18
1. Η πρόταση του Winston Churchill για τη δημιουργία των Ηνωμένων Πολιτειών της Ευρώπης.....	18
2. Η ίδρυση των πρώτων φιλοευρωπαϊκών οργανώσεων και το Συνέδριο του Gstaad	22
Ο Σύνδεσμος για την Ενωμένη Ευρώπη.....	22
Η Ευρωπαϊκή Κοινοβουλευτική Ένωση	24
Το Συνέδριο του Gstaad	25
3. Το Σύμφωνο των Βρυξελλών	28
Η ομιλία Bevin	28
Η υπογραφή του Συμφώνου των Βρυξελλών	30
4. Το Συνέδριο της Χάγης	34
Το Συνέδριο και η στάση των σοσιαλιστών	34
Οι εργασίες του Συνεδρίου	35
Η στάση της ελληνικής κυβέρνησης	40
5. Το Συνέδριο του Interlaken και τα Σχέδια Συντάγματος.....	42
6. Η δημιουργία του Συμβουλίου της Ευρώπης	49
Η προπαρασκευαστική επιτροπή για την Ευρωπαϊκή Ένωση.....	49
Οι προσπάθειες της Ελλάδας για ένταξη στο Συμβούλιο της Ευρώπης.....	53
Η υπογραφή του Καταστατικού του Συμβουλίου της Ευρώπης	56
7. Απόψεις για την οικονομική και την πολιτική ενοποίηση	62
Η οικονομική ενοποίηση	62
Απόψεις των μελών του Ελληνικού Συνδέσμου για την Ευρωπαϊκή Συνεργασία σχετικά με την ευρωπαϊκή ενοποίηση	64
8. Η α΄ Σύνοδος των οργάνων του Συμβουλίου της Ευρώπης	64
Προς την έναρξη της λειτουργίας των οργάνων του Συμβουλίου της Ευρώπης.....	64

Η έναρξη των εργασιών της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης και η ένταξη της Ελλάδας	67
Οι εργασίες της Συμβουλευτικής Συνέλευσης	71
Ομιλίες των Ελλήνων αντιπροσώπων	78
Εκτιμήσεις μετά το τέλος της α΄ Συνόδου της Συμβουλευτικής Συνέλευσης.....	80
9. Το Συνέδριο της Βενετίας.....	83
10. Σκέψεις για το μέλλον της ευρωπαϊκής ενοποίησης μετά την α΄ Σύνοδο των οργάνων του Συμβουλίου της Ευρώπης	83
11. Το Σχέδιο Schuman	86
Η εξαγγελία του Σχεδίου και οι πρώτες αντιδράσεις στην Ελλάδα	86
Η προετοιμασία της διάσκεψης των έξι κρατών	91
Η στάση των Ελλήνων σοσιαλιστών	93
Η διάσκεψη των Παρισίων για το Σχέδιο Schuman	95
12. Η β΄ Σύνοδος της Συμβουλευτικής Συνέλευσης του Συμβουλίου της Ευρώπης	98
Οι συζητήσεις των πρώτων ημερών	98
Η πρόταση Churchill για κοινό ευρωπαϊκό στρατό	101
13. Το Σχέδιο Pleven για τη δημιουργία μιας Ευρωπαϊκής Αμυντικής Κοινότητας.....	106
Η διάσκεψη για την εφαρμογή του Σχεδίου Pleven	109
14. Το ζήτημα των ειδικευμένων Αρχών και η υπογραφή της Συνθήκης ίδρυσης της ΕΚΑΧ	110
Η θέση της Ελλάδας για τις ειδικευμένες Αρχές.....	110
Η υπογραφή της Συνθήκης ίδρυσης της ΕΚΑΧ.....	111
15. Η πρόταση για κοινή οργάνωση αγοράς γεωργικών προϊόντων	112
16. Η εξέλιξη των διαπραγματεύσεων για τον ευρωπαϊκό στρατό	114
Η στάση της Ελλάδας.....	114
Η υπογραφή της Συνθήκης ίδρυσης της Ευρωπαϊκής Αμυντικής Κοινότητας (ΕΑΚ)	115
17. Το Σχέδιο Eden.....	116
18. Η Ευρωπαϊκή Πολιτική Κοινότητα	121
Η ad hoc Συνέλευση και η στάση της Ελλάδας.....	121
Η στάση του ελληνικού Τύπου	122
19. Απόψεις για το μέλλον της ευρωπαϊκής ενοποίησης μετά τη δημιουργία της ΕΠΚ... ..	123
Ανακεφαλαίωση - Συμπεράσματα.....	126
Βιβλιογραφία – Πηγές	131
Αρχειακές πηγές	131
Τύπος	131
Βιβλιογραφία	131

Εισαγωγή

1. Σκοπός της έρευνας και βασικές υποθέσεις

Στη σχετική βιβλιογραφία υπάρχουν δύο τουλάχιστον βασικά ρεύματα σχετικά με τις πηγές της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης ή ενοποίησης μετά το τέλος του β' Παγκοσμίου Πολέμου.

Το ένα, με βασικό εκπρόσωπο τον Βρετανό ιστορικό Alan Milward, πρεσβεύει την άποψη ότι η ολοκλήρωση (και κυρίως η οικονομική ολοκλήρωση) προήλθε από την προσπάθεια εξυπηρέτησης του εθνικού συμφέροντος των ευρωπαϊκών κρατών, και όχι λόγω των προσπαθειών σημαντικών πολιτικών προσωπικοτήτων,¹ ο ιδεαλισμός των οποίων μπορεί να βοήθησε στις εξελίξεις, αλλά δεν ήταν η κινητήριος δύναμη. Σύμφωνα με αυτή την άποψη, οι στόχοι που ήθελαν να επιτύχουν τα ευρωπαϊκά κράτη μέσα από τις προσπάθειες για ενοποίηση ήταν:

1. Η εθνική ασφάλεια,
2. Η οικονομική ασφάλεια και ανταπόκριση στην απαίτηση για δημιουργία κοινωνικού κράτους,
3. Η απελευθέρωση του εμπορίου λόγω της αύξησης της μεταπολεμικής παραγωγής,
4. Η δημιουργία νέου διεθνούς νομικού περιβάλλοντος,
5. Η εδραίωση και ισχυροποίηση της δημοκρατίας.²

Οι ομάδες που, σύμφωνα με αυτή τη θεώρηση, αποφάσισαν την πορεία προς την ευρωπαϊκή ενοποίηση ως ένα είδος νομιμοποίησης των εθνικών πολιτικών τους μέσα από «διεθνοποίησή» τους στο πλαίσιο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων ήταν οι εθνικές γραφειοκρατίες.³

Αντίθετα, το δεύτερο ρεύμα, με βασικούς εκπροσώπους τους οπαδούς της φεντεραλιστικής θεωρίας, χωρίς να αρνείται ούτε τους στόχους που ήθελε να υπηρετήσει η ενοποίηση, ούτε τον ρόλο των εθνικών γραφειοκρατιών στην πορεία αυτή, δίνει ιδιαίτερη έμφαση στην παρουσία πολιτικών προσωπικοτήτων χωρίς τη δράση των οποίων πιθανόν η ολοκλήρωση να μην είχε φτάσει ποτέ στο σημείο που είναι σήμερα.⁴

Υπάρχουν όμως και οι ιστορικοί που πιστεύουν ότι όλοι αυτοί οι παράγοντες μαζί, τότε κάποιοι περισσότερο και τότε κάποιοι λιγότερο, ανάλογα με τον χώρο και τον χρόνο, συνετέλεσαν προκειμένου να προωθηθεί η ενοποίηση ή ακόμα αντίθετα να παγώσει ή να οπισθοδρομήσει.⁵

Εντοπίζοντας τον χώρο (Ελλάδα) και τον χρόνο (1946-1953), η εργασία αυτή θα προσπαθήσει να αναδείξει ποιοι από αυτούς τους παράγοντες που αναφέρθηκαν συνετέλεσαν στην προώθηση της συμμετοχής της χώρας μας στην πορεία προς την ευρωπαϊκή ενοποίηση, έχοντας ως αρχική υπόθεση τουλάχιστον ότι από το 1947 και μετά όλες οι ελληνικές κυβερνήσεις είχαν αποδεχθεί και εργαστεί κατ' αρχήν για τον σκοπό της ευρωπαϊκής ενότητας.⁶

¹ Milward A., *The Reconstruction of Western Europe 1945-51*, Methuen, London 1984, σ. 492

² Milward A., «Politics and Purpose in Fifty Years of European Integration», στο Educational Research Centre of Greece, *The Idea of European Community in History*, Vol.1, Υπουργείο Παιδείας – Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα 2003, σ. 255-259

³ Milward A., *The Reconstruction of Western Europe ...*, ό.π., σ. 492 και Burgess M., *Federalism and European Union: The Building of Europe. 1950-2000*, Routledge, London 2000, σ. 60-61

⁴ Για παράδειγμα, Sidjanski D., *Η ομοσπονδίαση της Ευρώπης*, Παπαζήσης, Αθήνα 1999, σ. 65, 125-127. Επίσης, Burgess M., *Federalism and European Union...*, ό.π., σ. 28

⁵ Την άποψη αυτή ουσιαστικά εκφράζει ο Wilfried Loth στη γενική εισαγωγή του στο Lipgens W. - Loth W. (ed.), *Documents on the History of European Integration. Transnational Organizations of Political Parties and Pressure Groups in the Struggle for European Union, 1945-1950 (vol.4)*, Walter de Gruyter, Berlin - New York 1991, σ. 1-2

⁶ Svolopoulos C., «Le regard de la Grèce sur l'Europe, XIXe-XXe siècles», στο Educational Research Centre of Greece, *The Idea of European Community in History*, ..., ό.π., σ. 280

2. Βασικά ερωτήματα και κατευθύνσεις

Η εργασία θα προσπαθήσει να παρουσιάσει το πώς αντιμετώπισε ο Τύπος, οι πολιτικές δυνάμεις, αλλά και η γραφειοκρατία της χώρας τις προσπάθειες για ενοποίηση σε ευρωπαϊκό επίπεδο κατά την πρώτη περίοδο μετά τον Πόλεμο. Φυσικά, η σύγκριση μεταξύ του τρόπου αντιμετώπισης κάθε μιας από αυτές τις πλευρές, θα είναι αναπόφευκτη. Η μελέτη αυτή θα αναδείξει, όπως θα ήταν αναμενόμενο, και τα πρόσωπα, τα κόμματα, τους θεσμούς ή τις εφημερίδες ακόμα που εξέφρασαν την άποψη και εκδήλωσαν τη στάση τους έναντι των ευρωπαϊκών εξελίξεων.

Χωρίς αμφιβολία, μέσα από την παρουσίαση αυτή περιγράφεται αναπόδραστα στην ουσία και η ιστορία της ελληνικής συμμετοχής στην πορεία προς την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, ή τουλάχιστον ένα μέρος της, καθώς είναι έξω από το πεδίο της μελέτης η συστηματική αναφορά σε παράγοντες που επίσης αποτελούν μέρος της ιστορίας αυτής, όπως τα φιλοευρωπαϊκά⁷ κινήματα που αναπτύχθηκαν την περίοδο εκείνη.⁸ Σε κάθε περίπτωση όμως, η αφήγηση της ιστορίας αυτής δεν αποτελεί αυτοσκοπό της παρούσας εργασίας, γι' αυτό και δίδεται έμφαση σε ο,τιδήποτε αναδεικνύει τη στάση, τη θέση και τις απόψεις των δρώντων και πρωταγωνιστών, ενώ αντίθετα δεν αναφέρονται ή περιορίζεται η παρουσίαση γεγονότων και λεπτομερειών που δεν βοηθούν προς τη συγκεκριμένη κατεύθυνση.

Βασικό ερώτημα στην έρευνα, όπως προαναφέρθηκε, θα αποτελέσουν τα κίνητρα των δρώντων αυτών όπως αποτυπώνονται μέσα από τη στάση τους σε σχέση με τη θέση που πίστευαν ότι θα έπρεπε να έχει η Ελλάδα μέσα στην ενοποιημένη Ευρώπη ή σε σχέση με αυτή. Ας σημειωθεί ότι στη μικρή σχετικά ελληνική βιβλιογραφία πάνω στο ζήτημα παρατηρείται μία διάσταση πάνω στο συγκεκριμένο ζήτημα. Από τη μία υπάρχουν συγγραφείς, όπως ο Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, που υποστηρίζουν ότι οι φιλοευρωπαϊκές θέσεις της μεταπολεμικής περιόδου αποτελούσαν προέκταση του προπολεμικού φιλοευρωπαϊσμού του Ελευθέριου Βενιζέλου και του Αλέξανδρου Παπαναστασίου.⁹ Από την άλλη, υπάρχουν συγγραφείς, όπως ο Πάνος Καζάκος, οι οποίοι θεωρούν ότι ο στοιχειώδης ευρωπαϊκός προσανατολισμός της περιόδου ήταν προέκταση της αντιπαράθεσης με τις κομμουνιστικές δυνάμεις και της εξάρτησης από τις ΗΠΑ.¹⁰

Έτσι, τα κίνητρα συνδέονται αναπόφευκτα και με τον τελικό σκοπό στον οποίο προσέβλεπαν οι δρώντες μέσα από την επιδίωξη της συμμετοχής (ή μη) της Ελλάδας στους δημιουργούμενους ευρωπαϊκούς θεσμούς. Ο τελικός αυτός σκοπός θα εξεταστεί ιδιαίτερα από την πλευρά της ομοσπονδιακής προοπτικής της Ευρώπης, κατά πόσο δηλαδή οι δρώντες πίστευαν και υποστήριζαν στην πραγματικότητα την ομοσπονδοποίηση των ευρωπαϊκών κρατών, αίτημα το οποίο φαινόταν ότι έβρισκε σύμφωνες αμέσως μετά τον Πόλεμο μεγάλες μερίδες του πληθυσμού και της πολιτικής ελίτ σε ολόκληρη την Ευρώπη.¹¹ Το ερώτημα στο οποίο θα μπορούσε να δώσει απαντήσεις η παράθεση στάσεων και απόψεων είναι κατά πόσο όσοι γενικά τάχθηκαν υπέρ της ομοσπονδιακής προοπτικής συνειδητοποιούσαν τι συνεπάγεται η δημιουργία μιας ευρωπαϊκής ομοσπονδίας και αν

⁷ Με τον επίθετο «φιλοευρωπαϊκός» χαρακτηρίζονται κινήματα, θέσεις, απόψεις κλπ που εκδηλώνονται ξεκάθαρα υπέρ της ευρωπαϊκής ενοποίησης.

⁸ Μελέτη της ιστορίας των κινήματων αυτών έχει κάνει ο (σημερινός καθηγητής) Ιωάννης Στεφανίδης στην μεταπτυχιακή του διπλωματική εργασία στο London School of Economics, η οποία δημοσιεύτηκε αργότερα ως Stefanidis I., «The Greek pro-European Movement (1947-1967)», στο *Hellenic Review of International Relations*, v. 5/6, 1985-1986, σ. 243-270. Η εργασία αυτή βασίστηκε σε μεγάλο ποσοστό στη μελέτη του αρχείου των φιλοευρωπαϊκών κινήσεων (και ειδικά του αρχείου του Περικλή Αργυρόπουλου), το οποίο και ταξινόμησε ο Ι. Στεφανίδης και σήμερα βρίσκεται στο Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο (ΕΛΙΑ).

⁹ Σβολόπουλος Κ., *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1945-1981*, Εστία, Αθήνα 2001, σ. 40-42. Παρόμοιες είναι και οι απόψεις που ο ίδιος συγγραφέας εκφράζει και στο Σβολόπουλος Κ., «Η διεθνής θέση της Ελλάδας, 1955-1967» στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος ΙΣΤ', Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 2000, σ. 261

¹⁰ Καζάκος Π., *Ανάμεσα σε Κράτος και Αγορά*, Πατάκης, Αθήνα 2001, σ. 98

¹¹ Όπως θα φανεί και από την ανάλυση, ακόμα και μέσα στην ελληνική Βουλή του 1946, οι βουλευτές σε ποσοστό που προσέγγιζε το 60% τάχθηκαν υπέρ της δημιουργίας ευρωπαϊκής ομοσπονδίας.

όντως υποστήριζαν το πολιτικό μοντέλο οργάνωσης του κράτους που προτείνει ο φεντεραλισμός.¹²

Βασική κατεύθυνση όμως θα αποτελούν και οι αντιδράσεις και στάσεις των πρωταγωνιστών έναντι των εξελίξεων της ευρωπαϊκής ενοποίησης, ακόμα και αν σε αυτές δεν εμπλεκόταν άμεσα η Ελλάδα. Η αντίδραση σε τέτοια γεγονότα αναδεικνύει αφ' ενός τα φιλοευρωπαϊκά αντανakλαστικά των ενδιαφερομένων, αλλά αποδεικνύει και τον βαθμό συνειδητοποίησης του γεγονότος ότι στο πλαίσιο μιας ενοποιητικής διαδικασίας ακόμη και οι εξελίξεις που δεν αφορούν αρχικά άμεσα μία χώρα που θέλει να συμμετέχει στη διαδικασία αυτή, σε βάθος χρόνου θα επηρεάσουν και τη δική της συμμετοχή. Δεν θα ήταν αφελές να πιστέψει κάποιος π.χ. ότι η δημιουργία της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα, στην οποία η Ελλάδα ούτε συμμετείχε ούτε σκέφτηκε ποτέ σοβαρά να ενταχθεί λόγω έλλειψης ικανής βιομηχανίας στον τομέα αυτό, δεν επηρέασε και τη συμμετοχή της χώρας μας στη συνολική ενοποιητική διαδικασία;

Όπως προαναφέρθηκε βασικό πεδίο μελέτης είναι ο Τύπος και η πολιτική ελίτ της χώρας, και δευτερευόντως η γραφειοκρατία, κυρίως του Υπουργείου Εξωτερικών. Η επιλογή των δύο πρώτων κατηγοριών δεν είναι τυχαία. Όπως αναφέρουν ο Λέων Μακκάς, ο Richard Coudenhove-Kalergi και ο Βέλγος σοσιαλιστής ηγέτης Georges Bohy με αφορμή το Συνέδριο του Interlaken το 1948, το μόνο σοβαρό εμπόδιο στην πραγματοποίηση των προτάσεων για ομοσπονδοποίηση της Ευρώπης και εφαρμογής ενός Ευρωπαϊκού Συντάγματος ήταν η στενότητα ορισμένων εθνικών αντιλήψεων, εμπόδιο το οποίο θα μπορούσε να κατανικηθεί από τη κοινή γνώμη και τους εκπροσώπους της. Υπό αυτή την έννοια οι στίβοι όπου έπρεπε να δοθούν οι μάχες για να υπερνικηθεί το εμπόδιο είναι τα Κοινοβούλια και ο Τύπος, γι' αυτό και εκεί έπεσε και το βάρος της εργασίας.¹³

Σε ό,τι αφορά δε την τρίτη κατηγορία, την γραφειοκρατία του Υπουργείου Εξωτερικών, θεωρούμε ότι ως ένα βαθμό συνδιαμόρφωσε την ευρωπαϊκή πολιτική της Ελλάδας εκείνη την εποχή, είτε άμεσα, είτε επηρεάζοντας την πολιτική ηγεσία λόγω της εγγύτητας των διπλωματικών υπαλλήλων στα ευρωπαϊκά κέντρα λήψης αποφάσεων. Η παράθεση των λεπτομερειών των διπλωματικών χειρισμών της ελληνικής διπλωματίας δεν εμπίπτει φυσικά στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας.

Το ζήτημα της ευρωπαϊκής ενοποίησης δεν ήταν εκείνη την εποχή ανεξάρτητο από άλλα ζητήματα διεθνούς πολιτικής, ούτε φυσικά αντιμετωπιζόταν έτσι από τις πολιτικές και γραφειοκρατικές ελίτ και τον Τύπο. Η δημιουργία μιας Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν μπορούσε να ιδωθεί ως ένα ζήτημα εντελώς ξεχωριστό από π.χ. το γερμανικό ζήτημα, την άμυνα της Δυτικής Ευρώπης έναντι της σοβιετικής επεκτατικότητας, την οικονομική ανασυγκρότηση της Ευρώπης κλπ, χωρίς αυτό όμως να σημαίνει σε καμία περίπτωση ότι υιοθετούνται απόψεις που έχουν εκφραστεί ότι ήταν, για παράδειγμα, η συνεργασία στον οικονομικό τομέα την οποία επέβαλε το Σχέδιο Marshall που οδήγησε την Ευρώπη στο να ξεκινήσει τη διαδικασία ενοποίησης.¹⁴ Αντίθετα, πιο κοντά στην πραγματικότητα φαίνεται να είναι η αντίληψη ότι το Σχέδιο απλά βοήθησε στην χαλάρωση των ευρωπαϊκών εθνικών γραφειοκρατιών και περιορισμών μέσα από τη συνεργασία, ενώ παράγοντας που διευκόλυνε τις εξελίξεις ήταν σίγουρα και η επιθυμία των ΗΠΑ για ενοποιημένη Ευρώπη (υπό την δική τους κηδεμονία φυσικά), χωρίς όμως να αποτελούν αυτά την κινητήρια δύναμη για την ενοποιητική διαδικασία.¹⁵

¹² Η φεντεραλιστική θεωρία αναλύεται εν συντομία στο επόμενο κεφάλαιο.

¹³ Μακκάς Λ. (επιμ.), Αι αποφάσεις του Β' Ευρωπαϊκού Κοινοβουλευτικού Συνεδρίου (Ιντερλάκεν, 1-4 Σεπτεμβρίου 1948), Δ' Αναθεωρητική Βουλή των Ελλήνων / Επιτροπή Διεθνούς Συνεργασίας – Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήνα 1948, σ. 9

¹⁴ Για παράδειγμα, Varsori A., «The Origins and Character of the European Integration Process», στο Educational Research Centre of Greece, The Idea of European Community in History, ..., ό.π., σ. 237, αλλά και Hogan M. J., The Marshall Plan: America, Britain, and the reconstruction of Western Europe 1947-1952, Cambridge University Press, Cambridge 1987

¹⁵ Loth W., «General Introduction», στο Lipgens W. - Loth W. (ed.), Documents on the History of European Integration. Transnational Organizations ..., ό.π., σ. 7

Και φυσικά το ζήτημα της ενοποίησης συχνά συνδεόταν άμεσα και με τις εσωτερικές πολιτικές εξελίξεις και την ελληνική εσωτερική κατάσταση, ιδιαίτερα κατά την περίοδο του εμφυλίου πολέμου. Επομένως, οι περιστάσεις αυτές λαμβάνονται υπόψη στη μελέτη, ενώ ταυτόχρονα τίθεται και το ερώτημα κατά πόσο επηρέασαν τη λήψη στάσεων και απόψεων υπέρ ή κατά της ενοποίησης ή κάποιων σταδίων της.

Άλλωστε πρόθεση της εργασίας είναι όχι μόνο να καταγράψει τις απόψεις και τις στάσεις της πολιτικής ελίτ συνολικά, ή των μεμονωμένων πολιτικών προσωπικοτήτων, αλλά και, στο βαθμό που αυτό είναι εφικτό, να δώσει στοιχεία για την τοποθέτηση των πολιτικών παρατάξεων της εποχής έναντι των διαδικασιών ολοκλήρωσης, όπως αυτή παρουσιάζεται μέσα από τις δηλώσεις των στελεχών τους ή τα δημοσιεύματα των φιλικά προς την κάθε μία από αυτές διακείμενων εφημερίδων. Η σημασία της προσπάθειας τονίζεται περισσότερο από το γεγονός ότι για πολλά χρόνια η φιλοευρωπαϊκή στάση στην Ελλάδα ταυτιζόταν με μία συγκεκριμένη πολιτική παράταξη (τη «συντηρητική» - Κεντροδεξιά), ενώ εθεωρείτο αντίθετα ότι η Αριστερά είχε εξ αρχής ταχθεί εναντίον των προσπαθειών ενοποίησης (κάτι που ίσχυε αποκλειστικά για την κομμουνιστική Αριστερά). Η αντίληψη αυτή προερχόταν απ' ενός ως συνέπεια της κατάστασης που δημιουργούσε ο εμφύλιος πόλεμος, αφού, όπως αναφέρουν οι Θάνος Βερέμης και Δημήτρης Κώνστας, οι αριστεροί διανοούμενοι αποκλείστηκαν από τις σχετικές συζητήσεις και έτσι δόθηκε η εντύπωση ενός μονομερούς θεωρητικού διαλόγου (που διατηρήθηκε έως τουλάχιστον τη δεκαετία του 1980).¹⁶ Αφ' ετέρου η αντίληψη αυτή οφειλόταν σίγουρα και στο γεγονός ότι, όπως θα αναφερθεί παρακάτω, εθεωρείτο ότι η ευρωπαϊκή πορεία της Ελλάδας ξεκίνησε με τη Συμφωνία Σύνδεσης με την Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ) το 1961, έργο αναμφισβήτητο του τότε πρωθυπουργού και ηγέτη της συντηρητικής παράταξης Κωνσταντίνου Καραμανλή, ενώ και η ένταξη στις Κοινότητες στα τέλη της δεκαετίας του 1970 είχε πολεμηθεί από την πλειοψηφία των αριστερών και κεντροαριστερών δυνάμεων, δημιουργώντας την εντύπωση ότι η ευρωπαϊκή ενοποίηση ήταν θέμα αποκλειστικά της Κεντροδεξιάς, κάτι που δεν ίσχυε στα περισσότερα από τα υπόλοιπα ευρωπαϊκά κράτη, αλλά και στην Ελλάδα πριν από την έναρξη του εμφυλίου πολέμου. Και όλα αυτά παρά το γεγονός ότι οι πρώτες μεταπολεμικές αναφορές στην ευρωπαϊκή ιδέα έγιναν, όπως αναφέρει ο Ιωάννης Στεφανίδης, από μικρές εξωκοινοβουλευτικές σοσιαλιστικές ομάδες, κάποιες από τις οποίες είχαν φύγει από το ΕΑΜ (π.χ. η ΕΛΔ) και οι οποίες ήδη από το τέλος του 1947 είχαν ιδρύσει την πρώτη μη κοινοβουλευτική φιλοευρωπαϊκή κίνηση, το Ελληνικό Τμήμα της International Committee for the United Socialist States of Europe (MSEUE από το 1949). Φυσικά, μέσα στο κλίμα της εποχής οι ομάδες αυτές αντιμετώπισαν την εχθρότητα του κρατικού μηχανισμού και είχαν περιορισμένη απήχηση.¹⁷

Η επιλογή της έναρξης και της λήξης της περιόδου μελέτης δεν ήταν τυχαίες. Το 1946 αποτελεί το έτος κατά το οποίο υποστηρίχθηκε δυναμικά για πρώτη φορά μεταπολεμικά από έναν σημαντικό πολιτικό, τον Winston Churchill, το ζήτημα της ένωσης της Ευρώπης, γεγονός που έτσι κι αλλιώς αποτελεί τον πρώτο μεταπολεμικό σταθμό της ευρωπαϊκής ενοποίησης.

Το 1953 από την άλλη σηματοδοτεί το ουσιαστικό τέλος της προσπάθειας ενοποίησης μέσα από το μοντέλο του Συμβουλίου της Ευρώπης, αλλά και της φεντεραλιστικής προσέγγισης στο ζήτημα, και η οριστική –και αναγκαστική ως ένα σημείο- επικράτηση της (νεο-)λειτουργικής¹⁸ προσέγγισης που είχε εγκαινιάσει ήδη από το 1950-1951 η εξαγγελία και η ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα (ΕΚΑΧ). Με το τέλος της διαπραγμάτευσης για την Ευρωπαϊκή Πολιτική Κοινότητα έκλεινε ο κύκλος που είχε αρχίσει αμέσως μετά τον Πόλεμο, και άνοιγε οριστικά ένας που διαρκεί έως και σήμερα. Η αποτυχία

¹⁶ Veremis Th.- Constatas D., «The Beginning of the Discussion on EU in Greece», στο Lipgens W. - Loth W. (ed), Documents on the History of European Integration. The Struggle for European Union by Political Parties and Pressure Groups in Western European Countries 1945-1950 (vol.3), Berlin-NY 1988, σ. 803

¹⁷ Στεφανίδης Ι., «Η ευρωπαϊκή κίνηση στην Ελλάδα», στο ΕΛΙΑ, Η Ελλάδα στην Ευρωπαϊκή Ένωση – 20 χρόνια συμμετοχής, Ευρωπαϊκή Επιτροπή-Αντιπροσωπεία στην Ελλάδα, Αθήνα 2003, σ. 50 και 52

¹⁸ Η νεολειτουργική θεωρία αναλύεται εν συντομία στο επόμενο κεφάλαιο.

της Πολιτικής Κοινότητας, όπως και της Αμυντικής Κοινότητας, δεν άλλαξε το γεγονός ότι αυτός ο νέος κύκλος ενοποίησης είχε πλέον ανοίξει οριστικά.

Η συγκεκριμένη διαπίστωση ακριβώς προσδίδει στη μελέτη και άλλο ενδιαφέρον. Η επιτυχία του νεολεειτουργικού μοντέλου ολοκλήρωσης μέσω των τομεακών επιμέρους ολοκληρώσεων (δημιουργία Κοινοτήτων) έδωσε την εντύπωση ότι η ιστορία της ευρωπαϊκής ενοποίησης ξεκίνησε από εκεί ακριβώς. Πόσο μάλλον που στην περίπτωση της Ελλάδας η χώρα ήρθε σε θεσμική επαφή για πρώτη φορά με τις Κοινότητες μόλις το 1961 (με τη Συμφωνία Σύνδεσης Ελλάδας – ΕΟΚ). Αποτέλεσμα ήταν όλες οι προηγούμενες διεργασίες και προσπάθειες, ιδιαίτερα σε ό,τι αφορούσε τη συμμετοχή της Ελλάδας σε αυτές, να αναφέρονται ακόμα και σήμερα ελάχιστα έως καθόλου στη σχετική βιβλιογραφία-ιστοριογραφία. Είναι χαρακτηριστικό ότι ακόμα και ο τότε υπουργός Εξωτερικών Γεώργιος Ράλλης σε βιβλίο που εξέδωσε το 1979 με αφορμή την επικείμενη ένταξη της χώρας στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες, ανέφερε ότι *«κατά τη μεταπολεμική εποχή εμφανίστηκε η τάση, όλα τα κράτη να συνδέονται σε μεγαλύτερες ομάδες κρατών [...] Από την ανάγκη αυτή γεννήθηκε η ιδέα της Ενωμένης Ευρώπης και δημιουργήθηκε σε πρώτη φάση η Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα»*.¹⁹ Η επιτυχία επομένως της «κοινοτικής» μεθόδου ολοκλήρωσης, «έσβησε» από τον ιστορικό χάρτη τις προηγούμενες προσπάθειες, ιδιαίτερα της δεκαετίας του 1940, που οδήγησαν όμως στη δημιουργία της ΕΚΑΧ και των άλλων Κοινοτήτων. Γι' αυτό και η εργασία αυτή τελειώνει εκεί που ουσιαστικά φαίνεται ότι άρχιζε να θεωρούνται πλέον ως όχημα ολοκλήρωσης οι ειδικευμένες οικονομικές οργανώσεις και να ξεχνιούνται οι προηγούμενες προσπάθειες, επιχειρώντας να φωτίσει λίγο περισσότερο την ελληνική πλευρά της πρώτης φάσης της μεταπολεμικής ιστορίας της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.

Τέλος, η παρουσίαση της ιστορίας της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης εκείνη την εποχή έχει ενδιαφέρον και χρησιμότητα και για τη μελέτη του φαινομένου αυτού όπως εξελίσσεται σήμερα. Η ενασχόληση με το υλικό των δεκαετιών 1940 και 1950 αναδεικνύει ομοιότητες και επιτρέπει στον αναγνώστη αναγωγές σε ζητήματα που τίθενται και σήμερα για το μέλλον της ευρωπαϊκής ενοποίησης, όπως το μοντέλο ολοκλήρωσης που αποτελεί τον τελικό στόχο, τη στενότερη συνεργασία μεταξύ κρατών που θέλουν να προχωρήσουν άμεσα σε αυτή ακόμα και αν δεν συμμετέχουν όλα τα ευρωπαϊκά κράτη, την αντιμετώπιση της συμμετοχής στην ενοποιητική προσπάθεια κρατών που πιθανόν να μην βρίσκονται σε παρόμοια οικονομική ή κοινωνική κατάσταση με τα υπόλοιπα κλπ, τηρουμένων βέβαια πάντα των αναλογιών. Η εξαγωγή συμπερασμάτων από το παρελθόν προκειμένου να χρησιμοποιηθούν στο παρόν και το μέλλον, είναι άλλωστε από τους βασικούς στόχους και ανάγκες που εξυπηρετεί η Ιστορία γενικότερα.

3. Πηγές και μεθοδολογία

Η εργασία βασίστηκε κυρίως στη μελέτη αρχειακού υλικού και λιγότερο στη μελέτη βιβλιογραφίας, η οποία χρησιμοποιήθηκε επιβοηθητικά, αφού έτσι και αλλιώς ήταν αρκετά περιορισμένη για το συγκεκριμένο αντικείμενο. Το αρχειακό υλικό το οποίο χρησιμοποιήθηκε είναι δύο ειδών:

Α) Το αρχείο εφημερίδων της Βουλής των Ελλήνων και των Αρχείων Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας (ΑΣΚΙ). Μελετήθηκαν όλες σχεδόν οι εφημερίδες της περιόδου που είναι διαθέσιμες σε αυτά τα δύο αρχεία, χωρίς να γίνουν ιδιαίτερες επιλογές και διακρίσεις, καθώς μία προκαταρκτική έρευνα έδειξε ότι δεν υπήρχαν έντυπα των οποίων τα δημοσιεύματα να μπορούν να θεωρηθούν «χαρακτηριστικά» για όλον τον ελληνικό Τύπο εκείνου του χρονικού διαστήματος. Κάθε εφημερίδα είχε να προσδώσει και κάποιο στοιχείο, άμεσα ή έμμεσα, στη μελέτη του θέματος (ακόμα και με την έλλειψη αναφορών σε αυτό) και η συνολική ανάγνωση και καταγραφή τους δίνει μία πολύ σαφέστερη εικόνα της αντιμετώπισής του από τον ελληνικό Τύπο. Επίσης, με αυτό τον τρόπο διασφαλίζεται η όσο το δυνατόν πληρέστερη καταγραφή απόψεων πολιτικών προσωπικοτήτων για το υπό μελέτη θέμα, των οποίων οι απόψεις θα ήταν δύσκολο να εντοπιστούν από άλλη πηγή.

¹⁹ Ράλλης Γ., Η Ελλάδα στην ΕΟΚ, Αθήνα 1979, σ. 5

Κατάλογος και σύντομη περιγραφή των εφημερίδων που χρησιμοποιήθηκαν υπάρχει σε επόμενο κεφάλαιο.

Β) Το Διπλωματικό και Ιστορικό Αρχείο του Υπουργείου Εξωτερικών (ΥΔΙΑ). Η μελέτη των διπλωματικών εγγράφων επέτρεψε την εξαγωγή συμπερασμάτων και την καταγραφή των απόψεων όχι μόνο της γραφειοκρατίας του Υπουργείου, αλλά και της πολιτικής ηγεσίας της χώρας, αφού ιδιαίτερα εκείνη την εποχή οποιοδήποτε ζήτημα σχετιζόταν με την ελληνική εξωτερική πολιτική (και η ευρωπαϊκή ενοποίηση ως τέτοιο εθεωρείτο) αποτελούσε θέμα του Υπουργείου Εξωτερικών και κατεγράφετο από αυτό.

Το αρχειακό υλικό που συγκεντρώθηκε και από τις δύο πηγές καταχωρήθηκε σε ηλεκτρονική βάση δεδομένων και ταξινομήθηκε, ώστε να διευκολύνει τη συγκριτική μελέτη όλων των καταχωρήσεων. Συνολικά, για την παρούσα εργασία χρησιμοποιήθηκαν πάνω από 450 δημοσιεύματα από 10 ελληνικές εφημερίδες (καθημερινές ή εβδομαδιαίες) και πάνω από 200 έγγραφα προερχόμενα από το Αρχείο της Κεντρικής Υπηρεσίας και τα Αρχεία των Πρεσβειών Λονδίνου, Παρισιών και Ρώμης που φυλάσσονται στο Υπουργείο Εξωτερικών.

Ας σημειωθεί, τέλος, ότι λόγω της φύσης της εργασίας, η μελέτη του υλικού επικεντρώθηκε γύρω από ορισμένα μόνο γεγονότα, τα σημαντικότερα, από όσα είχαν σχέση με την πορεία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης εκείνη την περίοδο. Επομένως, η καταγραφή του υλικού κυρίως των εφημερίδων δεν θα πρέπει να θεωρείται εξαντλητική παρά μόνο για αυτά τα γεγονότα που περιγράφονται στην εργασία, χωρίς να σημαίνει ότι δεν υπάρχουν και αναφορές σε λιγότερο σημαντικές εξελίξεις. Παρομοίως, σε ό,τι αφορά το διπλωματικό αρχειακό υλικό, καθώς χρησιμοποιήθηκαν μόνο όσα έγγραφα είναι ενδεικτικά στάσεων και απόψεων, αφού αυτό και όχι η συγγραφή διπλωματικής ιστορίας ήταν το θέμα της εργασίας, ο κατάλογός τους δεν μπορεί να θεωρηθεί ως η πλήρης αποδελτίωση του σχετικού υλικού της ΥΔΙΑ.

ΜΕΡΟΣ Α΄

1. Εννοιολογικές και θεωρητικές επισημάνσεις

Η έννοια της ενοποίησης / ολοκλήρωσης

Ως ολοκλήρωση σε διεθνές επίπεδο (και όχι στο εσωτερικό ενός κράτους) ορίζεται, σύμφωνα με τον Π.Κ. Ιωακειμίδη, η διαδικασία η οποία «αποβλέπει βασικά στη βαθμιαία αντικατάσταση της έννοιας του έθνους ως της βασικής μονάδας έκφρασης της πολιτικής διαδικασίας με μία ευρύτερη πολιτική μονάδα»²⁰. Σε πρακτικό / θεσμικό επίπεδο αυτό σημαίνει ότι η διαδικασία της ολοκλήρωσης «οδηγεί στη μεταβίβαση πολιτικής εξουσίας (κυριαρχίας) από τους εθνικούς σε υπερεθνικούς θεσμούς και την παράλληλη μετατόπιση των πολιτικών αξιών νομιμοφροσύνης (υποστήριξης) προς τους θεσμούς αυτούς».²¹

Η ολοκλήρωση μπορεί να διακριθεί σε οικονομική και πολιτική ολοκλήρωση. Σύμφωνα με τον B. Balassa, η διαδικασία της οικονομικής ολοκλήρωσης συμπεριλαμβάνει τα μέτρα εκείνα που «αποβλέπουν στην εξάλειψη των διακρίσεων ανάμεσα στις οικονομικές μονάδες που ανήκουν σε διαφορετικά εθνικά κράτη». Αν μάλιστα ιδωθεί ως κατάσταση και όχι ως διαδικασία, «εκφράζει την απουσία οποιασδήποτε μορφής διάκρισης ανάμεσα σε εθνικές οικονομίες».²²

Ο Ernst Haas ορίζει την πολιτική ολοκλήρωση ως τη διαδικασία «μέσω της οποίας οι πολιτικοί συντελεστές (actors) που δρουν σε σειρά από διαφορετικά εθνικά πλαίσια, πείθονται να μετατοπίσουν την πολιτική τους υποστήριξη, προσδοκίες και δραστηριότητες σ' ένα νέο κέντρο του οποίου οι θεσμοί κατέχουν ή διεκδικούν αποφασιστική δικαιοδοσία πάνω από τα προϋπάρχοντα εθνικά κράτη».²³

Τέλος, όπως διευκρινίζει και πάλι ο Ιωακειμίδης, με τον όρο «συντελεστές» (actors) υπονοούνται όχι μόνο οι πολιτικές ηγεσίες, αλλά όλα τα πολιτικώς δρώντα άτομα,²⁴ γι' αυτό και στην παρούσα εργασία χρησιμοποιείται περισσότερο η λέξη «δρώντες» ακριβώς με αυτή την έννοια.

Είναι λοιπόν σαφές ότι με τον όρο ολοκλήρωση εννοείται πάνω απ' όλα η ύπαρξη υπερεθνικών θεσμών, ακόμα και όταν αναφερόμαστε στην οικονομική ολοκλήρωση, αφού σε μία κατάσταση ενιαίας οικονομίας αποτελούμενης από οικονομίες διαφορετικών εθνικών κρατών, τη διαχείρισή της μπορεί να αναλάβει μόνο ένας υπερεθνικός θεσμός. Και φυσικά η ανάγκη υπερεθνικών θεσμών θεωρείται αυτονόητη για την «πολιτική ολοκλήρωση» όπως προκύπτει μέσα από τον ίδιο της τον ορισμό.

Υπερεθνικός θεσμός σημαίνει όμως αναγκαστικά εκχώρηση μέρους της κυριαρχίας των εθνικών κρατών προς αυτόν. Φυσικά, στην περίπτωση αυτή δεν σημαίνει εκχώρηση κυριαρχίας, όπως θα γινόταν σε περίπτωση προσάρτησης ενός κράτους από άλλο, αλλά για από κοινού άσκηση της κυριαρχίας από όλα τα συμμετέχοντα κράτη μέσω των κανόνων (δημοκρατικός έλεγχος κλπ) που διέπουν τον υπερεθνικό αυτό θεσμό (pooling of sovereignty). Σε κάθε περίπτωση όμως, επειδή η κυριαρχία ήταν και είναι μία σοβαρή έννοια για τα ευρωπαϊκά κράτη, η εκχώρησή της δημιουργούσε αντιδράσεις, ιδιαίτερα τα πρώτα χρόνια της προσπάθειας για ενοποίηση, και όπως θα φανεί και μέσα από την εργασία ακριβώς αυτό το σημείο ήταν που προέβαλλε η Μεγάλη Βρετανία, κυρίως, για να αρνηθεί τη

²⁰ Ιωακειμίδης Π.Κ., Η Ευρώπη σε μεταλλαγή, Θεμέλιο, Αθήνα 1990, σ. 27

²¹ Ιωακειμίδης Π.Κ., Ευρωπαϊκή Πολιτική Ένωση, Θεμέλιο, Αθήνα 1993, σ. 18-19

²² Balassa B., The Theory of Economic Integration, George Allen and Unwin, London 1962, σ. 1, όπως μεταφράστηκε και παρατέθηκε στο Ιωακειμίδης Π.Κ., Ευρωπαϊκή Πολιτική Ένωση, ..., ό.π., σ. 19

²³ Haas E. B., The Uniting of Europe: Political, Social and Economic Forces 1950-1957, Stanford University Press, Stanford 1968, σ. 84, όπως μεταφράστηκε και παρατέθηκε στο Ιωακειμίδης Π.Κ., Ευρωπαϊκή Πολιτική Ένωση, ..., ό.π., σ. 19

²⁴ Ιωακειμίδης Π.Κ., Ευρωπαϊκή Πολιτική Ένωση, ..., ό.π., σ. 19

συμμετοχή της στον υπερεθνικό θεσμό που προέβλεπε το Σχέδιο Schuman για τη δημιουργία της ΕΚΑΧ.²⁵

Η διαδικασία της ολοκλήρωσης μπορεί έχει συγκεκριμένο στόχο, βασικά τη δημιουργία μίας ομοσπονδίας (όπως επιθυμούν οι οπαδοί της ομοσπονδιακής-φεντεραλιστικής θεωρίας που θα αναλυθεί παρακάτω) ή μπορεί να μην της προσδιορίζεται το τέλος και η έμφαση να δίνεται στην ίδια τη διαδικασία (όπως ισχύει στην ανάλυση της νεολειτουργικής θεωρίας). Όταν όμως δημιουργείται μία ομοσπονδία δεν μπορεί παρά να αποτελεί το τέρμα μίας διαδικασίας ολοκλήρωσης, δηλαδή να ενέχει την εκχώρηση κυριαρχίας.

Ας σημειωθεί ότι η έννοια της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, στο μεγαλύτερο μέρος της παγκόσμιας βιβλιογραφίας ταυτίζεται με την έννοια της ευρωπαϊκής ενοποίησης, αν και αυστηρά γραμματολογικά και εννοιολογικά, όπως σημειώνει ο Ιωακείμης, θα μπορούσαν να εντοπιστούν κάποιες μικρές διαφορές που έχουν να κάνουν με το αν ο στόχος και το περιεχόμενο της διαδικασίας είναι ο συνδυασμός σε μία ενότητα (ολοκλήρωση) ή η συγχώνευση (ενοποίηση).²⁶ Στην παρούσα εργασία δεν γίνεται αυτή η διάκριση και χρησιμοποιούνται και οι δύο όροι με τον ίδιο τρόπο.

Αντίθετα, στην εργασία γίνεται σαφής διάκριση ανάμεσα στις προσπάθειες ολοκλήρωσης και τις προσπάθειες συνεργασίας. Η συνεργασία δεν απαιτεί εκχώρηση κυριαρχίας και δεν περιλαμβάνει τη δημιουργία υπερεθνικών θεσμών, αλλά αντίθετα προβλέπει στην καλύτερη περίπτωση τη δημιουργία διακυβερνητικών οργάνων υπόλογων και απόλυτα εξαρτώμενων από τις κυβερνήσεις των κρατών-μελών που τα απαρτίζουν. Συνεργασία σε έναν τομέα μπορεί να πραγματοποιηθεί σχετικά εύκολα, μεταξύ δύο ή περισσότερων κρατών προκειμένου να επιτευχθούν αποτελέσματα σε έναν τομέα πολιτικής.

Υπό αυτή την έννοια, στην παρούσα εργασία μας ενδιαφέρουν μόνο οι προσπάθειες για ολοκλήρωση (δημιουργία υπερεθνικών θεσμών) και όχι για συνεργασία. Κάνοντας όμως μία πιο ευρεία ερμηνεία, μας ενδιαφέρουν ακόμα οι προσπάθειες ίδρυσης οργανισμών που ενώ είχαν διακυβερνητικό χαρακτήρα σύμφωνα με την ιδρυτική τους Συνθήκη, παράλληλα ήταν δεδηλωμένη η βούληση πολλών εκ των συμμετεχόντων κρατών να προχωρήσουν σύντομα σε δημιουργία υπερεθνικών θεσμών. Φυσικά, αναφερόμαστε πρωτευόντως στο Συμβούλιο της Ευρώπης, που παρά το γεγονός ότι το Καταστατικό του δεν προέβλεπε την ύπαρξη υπερεθνικού οργάνου, πολλά από τα κράτη-μέλη, αλλά και, ακόμα περισσότερο, πολλοί από τους αντιπροσώπους στη Συμβουλευτική του Συνέλευση, προσπάθησαν από την πρώτη στιγμή να το μετατρέψουν σε υπερεθνικό θεσμό βλέποντάς το ως ένα πρώτο (δειλό) και μεταβατικό στάδιο στην πορεία της ολοκλήρωσης προς την ομοσπονδία. Δευτερευόντως, το ίδιο ισχύει και για τη Δυτική Ένωση (Σύμφωνο των Βρυξελλών), που παρά το γεγονός ότι δεν προέβλεπε υπερεθνικούς θεσμούς, προσπαθούσε να προωθήσει την βαθύτερη συνεργασία σε ένα τομέα που αποτελεί τον πυρήνα της εθνικής κυριαρχίας (τον στρατό), με αποτέλεσμα να αντιμετωπίζεται από αρκετούς ως πρώτο βήμα ενοποίησης και όχι ως απλά ως μία στρατιωτική συμμαχία.

Προφανώς, η ανάλυση αυτή οδηγεί στη μη συμπερίληψη στη μελέτη της δημιουργίας οργανισμών όπως ο ΟΕΟΣ (Οργανισμός Ευρωπαϊκής Οικονομικής Συνεργασίας που συνεστήθη τον Απρίλιο του 1948 για τη διαχείριση του Σχεδίου Marshall) και που δεν αντιμετωπίστηκε ποτέ σοβαρά ως προσπάθεια ενοποίησης που θα μπορούσε έστω και θεωρητικά να αναπτύξει υπερεθνικούς θεσμούς (λόγω και της προφανούς κηδεμονίας των ΗΠΑ). Μάλιστα ο Λ. Μακκάς και ο Richard Coudenhove-Kalergi ήδη από τον Σεπτέμβριο του 1948 είχαν αποκλείσει κάθε πιθανότητα να αποτελέσει ο ΟΕΟΣ βήμα ολοκλήρωσης, διότι, όπως τόνιζαν, αποτελούσε μία μορφή απλής συνεργασίας που έπρεπε να υπερβληθεί, παρά το γεγονός ότι αναγνώριζαν την προσφορά του Σχεδίου Marshall στην ενίσχυση του αισθήματος συνεργασίας μεταξύ των ευρωπαϊκών κρατών.²⁷ Ακόμα περισσότερο, στη μελέτη δεν θα μπορούσε να συμπεριληφθεί το Ατλαντικό Σύμφωνο (NATO) που ιδρύθηκε

²⁵ Για την έννοια της κυριαρχίας, βλ. μεταξύ άλλων Ιωακείμης Π.Κ., Ο διεθνής ρόλος των μικρών χωρών και η ένταξη της Ελλάδας στην ΕΟΚ, Παπαζήσης, Αθήνα 1980, κυρίως σελίδες 9-12.

²⁶ Ιωακείμης Π.Κ., Ευρωπαϊκή Πολιτική Ένωση, ..., ό.π., σ. 15-17

²⁷ Μακκάς Λ. (επιμ.), Αι αποφάσεις του Β' Ευρωπαϊκού Κοινοβουλευτικού Συνεδρίου..., ό.π., σ. 5

τον Απρίλιο του 1949, και που εκτός του γεγονότος ότι ποτέ δεν θεωρήθηκε ότι θα μπορούσε να μεταβληθεί σε υπερεθνικό όργανο, δεν είχε καν αμιγώς ευρωπαϊκή σύνθεση.

Άλλωστε, και σημειολογικά αν ιδωθεί, υπήρχε μία γραμμική αλληλουχία ανάμεσα στους οργανισμούς που μελετώνται. Το Συμβούλιο Υπουργών της Δυτικής Ένωσης αποφάσισε τη δημιουργία του Συμβουλίου της Ευρώπης, μέσα από το οποίο ως ειδικευμένη Αρχή ξεπήδησε η ΕΚΑΧ (αν και ποτέ δεν δέχτηκε να συνδεθεί με τον οργανισμό του Στρασβούργου), ενώ τα ίδια κράτη προχώρησαν στην υπογραφή της ιδρυτικής Συνθήκης της Ευρωπαϊκής Αμυντικής Κοινότητας και από την *ad hoc* Συνέλευση που δημιούργησε η Συνέλευση της ΕΚΑΧ κατόπιν παραιnéσεως της Συμβουλευτικής Συνέλευσης του Συμβουλίου της Ευρώπης καταρτίστηκε η Συνθήκη για της Ευρωπαϊκή Πολιτική Κοινότητα. Φυσικά, αυτό δεν σημαίνει ότι αν κάποιος από τους κρίκους της «αλυσίδας» αυτής (ειδικά από τους πρώτους) έλειπε η ενοποίηση δεν θα προχωρούσε, όμως η αλληλουχία αυτή τονίζει ότι και οι δύο πρώτοι οργανισμοί μπορούν να ιδωθούν ως κομμάτια της διαδικασίας, σε αντίθεση με τον ΟΕΟΣ ή το ΝΑΤΟ που δεν συμμετείχαν καθόλου σε αυτή.

Η ολοκλήρωση, όπως είναι φυσικό, μπορεί να επιτευχθεί με πολλούς τρόπους. Στην περίπτωση της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, δύο θεωρίες είχαν τη μεγαλύτερη απήχηση από το β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και μετά: η ομοσπονδιακή (φεντεραλιστική) και η νεολειτουργική.²⁸

Η ομοσπονδιακή (φεντεραλιστική) θεωρία ολοκλήρωσης²⁹

Η φεντεραλιστική θεωρία έχει ως στόχο να ερμηνεύσει, να προσφέρει κατεύθυνση, αλλά και συγκεκριμένο τελικό στόχο στη διαδικασία ολοκλήρωσης. Ο στόχος αυτός δεν είναι άλλος από τη δημιουργία ενός ομοσπονδιακού μοντέλου διακυβέρνησης, μιας ομοσπονδιακής κυβέρνησης δηλαδή, μέσα από τη δημιουργία συγκεκριμένων θεσμών σε κεντρικό και περιφερειακό επίπεδο, εκ των οποίων ορισμένοι, στο κεντρικό επίπεδο, θα είναι υπερεθνικοί, ενώ τόσο εκείνοι όσο και οι περιφερειακοί θα έχουν σαφείς σφαίρες δραστηριότητας, τις οποίες θα ασκούν ανεξάρτητα. Οι οπαδοί της θεωρούν ότι τα βασικά πλεονεκτήματά της είναι ότι διασφαλίζει την ενότητα και ταυτόχρονα τον πλουραλισμό, ειδικά σε κοινωνίες με διαφοροποιημένα χαρακτηριστικά (εθνικά, γλωσσικά, θρησκευτικά, κοινωνικά κλπ) και προσφέρει ένα απόλυτα δημοκρατικό τρόπο διακυβέρνησης. Η ύπαρξη δημοκρατίας είναι άλλωστε προϋπόθεση για να υπάρχει ένα ομοσπονδιακό σύστημα.

Τα βασικά στοιχεία του ομοσπονδιακού συστήματος σύμφωνα με τους κλασικούς φεντεραλιστές είναι η εδαφική κατανομή εξουσιών, η ανεξαρτησία των περιφερειακών και των κεντρικών θεσμών, χωρίς να υπάρχει καμία μεταξύ τους ιεραρχική σχέση, η ύπαρξη Συντάγματος, το τεκμήριο της αρμοδιότητας (οι εξουσίες ανήκουν στα ομόσπονδα κράτη, εκτός αν ρητά αυτές εκχωρούνται στην κεντρική κυβέρνηση από το Σύνταγμα), η ύπαρξη Ανώτατου (συνταγματικού) Δικαστηρίου, ο δημοσιονομικός φεντεραλισμός (κάθε επίπεδο διακυβέρνησης πρέπει να έχει το δικό του αυτόνομο σύστημα άντλησης πόρων), η μη πρόβλεψη στο Σύνταγμα δυνατότητας απόσχισης από την ομοσπονδία.

Σε ό,τι αφορά τη διαδικασία προς την ομοσπονδία, η φεντεραλιστική θεωρία θεωρεί απαραίτητη την ύπαρξη πολιτικής βούλησης των πολιτικών κυρίως ελίτ, που θα πάρουν τις αποφάσεις για τη δημιουργία των κατάλληλων θεσμών και επομένως διαφωνεί με την αυτόματη δημιουργία τους που προβλέπει ο νεολειτουργισμός.

Κυριότεροι εκπρόσωποι της θεωρίας αυτής υπήρξαν μετά τον β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο ο Altiero Spinelli, ο John Pinder, ο Lucio Levi, και πιο πρόσφατα ο Dusan Sidjanski και ο Michael Burgess.

²⁸ Οι περιλήψεις των δύο θεωριών έχουν βασιστεί κυρίως στις πολύ συνοπτικές και ακριβείς περιγραφές του καθηγητή Π.Κ. Ιωακειμίδη στα Ιωακειμίδης Π.Κ., Ευρωπαϊκή Πολιτική Ένωση, ..., ό.π., σ. 32-41, και Ιωακειμίδης Π.Κ., Η Ευρώπη σε μεταλλαγή, ..., ό.π., σ. 30-35.

²⁹ Βασική βιβλιογραφία: Wheare K.C., Federal Government, Oxford University Press, London 1963, Heraud G., Les principes du Fédéralisme, Presses d'Europe, Paris 1968, Spinelli A., The Ventotene Manifesto: towards a free and united Europe, στην ιστοσελίδα των Νέων Ευρωπαίων Φεντεραλιστών (JEF-Europe), Pinder J., European Community: The Building of a Union, Oxford University Press, Oxford 1991, Sidjanski D., Η ομοσπονδία της Ευρώπης, Παπαζήσης, Αθήνα 1999, Burgess M., Federalism and European Union: The Building of Europe. 1950-2000, Routledge, London 2000

Η νεολειτουργική θεωρία³⁰

Η νεολειτουργική θεωρία πρεσβεύει την αυτόματη, κατά μία έννοια, λειτουργία της διαδικασίας της ολοκλήρωσης. Η ολοκλήρωση σε έναν τομέα δημιουργεί συμφέροντα και κατ' επέκταση ομάδες συμφερόντων και πίεσης, που ασκούν πίεση προς τις κυβερνήσεις για ακόμα μεγαλύτερη εκχώρηση κυριαρχίας σε υπερεθνικούς θεσμούς προκειμένου να ικανοποιηθούν τα συμφέροντα αυτά (φαινόμενο της διάχυσης, spillover effect). Η διαδικασία αυτή εν τέλει θα ενισχύει τους υπερεθνικούς θεσμούς δίνοντάς τους όχι μόνο περισσότερες αρμοδιότητες, αλλά και περισσότερη νομιμοποίηση έναντι των πολιτών, ώστε πλέον οι εθνικές κυβερνήσεις να μην μπορούν να υπαναχωρήσουν στην εκχώρηση περισσότερων εξουσιών.

Όπως προαναφέρθηκε το μοντέλο αυτό ερμηνεύει μόνο και χαράζει στρατηγική, αλλά δεν θέτει τελικό στόχο για το πού θα καταλήξει η διαδικασία, χωρίς να αποκλείεται τίποτα. Η στρατηγική δε για την εκκίνηση της διαδικασίας προβλέπεται ότι είναι η σύναψη μίας διακρατικής Συνθήκης.

Όπως είναι φυσικό, υποστηρίζεται ευρέως ότι ακριβώς αυτή η μέθοδος ακολουθήθηκε σε ευρωπαϊκό επίπεδο από το 1950 και μετά, ξεκινώντας από το Σχέδιο Schuman και την ΕΚΑΧ, και προχωρώντας σιγά-σιγά και στις επόμενες Κοινότητες.

Βασικοί εκπρόσωποι της θεωρίας αυτής ήταν ο Ernst Haas, David Mitrany και ο Leon Lindberg.

Η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση ως ζήτημα των ελίτ

Όπως προαναφέρθηκε, η παρούσα εργασία δίνει αρκετή έμφαση στις στάσεις και τις απόψεις της πολιτικής και γραφειοκρατικής ελίτ στην Ελλάδα την περίοδο που εξετάζεται. Αυτό δεν είναι τυχαίο. Ένα μεγάλο μέρος των μελετητών της ιστορίας της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης θεωρεί ότι το φαινόμενο αυτό είναι ζήτημα που απασχολεί κυρίως τις πολιτικές, οικονομικές και γραφειοκρατικές ελίτ των κρατών, και δεν έχει αποτελέσει σχεδόν ποτέ αίτημα μαζικών λαϊκών κινημάτων.³¹ Για παράδειγμα, ο αποκαλούμενος και «πατέρας» της ευρωπαϊκής ενοποίησης Jean Monnet θεωρούσε ότι η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση θα επιτευχθεί όταν υπερεθνικές ελίτ στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή, αρχηγοί των κρατών μελών στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, ακτιβιστές – μέλη ελίτ που έχουν εκλεγεί στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, δικαστές στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο και ένας μεγάλος αριθμός ευρωπαϊκών ομάδων συμφερόντων θα προωθήσουν μία εναλλακτική αντίληψη για την Ευρώπη, η οποία θα εκτείνεται πέρα από τον διακυβερνητισμό.³²

Είτε πάντως ισχύει η θεωρία του Alan Milward περί έναρξης της διαδικασίας της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης επειδή αυτό εξυπηρετούσε τα συμφέροντα των εθνικών γραφειοκρατιών, είτε ισχύουν οι απόψεις των φεντεραλιστών σχετικά με την επίδραση στην πολιτική διαμάχη των ιδεών των πατέρων της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, γεγονός είναι ότι η ιδέα προϋπήρχε της δημιουργίας των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και ότι σε κάθε περίπτωση ήταν σε μεγάλο βαθμό υπόθεση κάποιων ελίτ που διαμόρφωναν πολιτική και όχι των μεγάλων μαζικών «λαϊκών» κινημάτων. Δεν είναι παράλογο να θεωρηθεί άλλωστε ότι στα πρώιμα ιδιαίτερα στάδια της η ιδέα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης είναι ακόμα περισσότερο ζήτημα των ελίτ. Όπως τονίζει ο Λουκάς Τσούκαλης, η πορεία προς την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση ξεκίνησε ως ένα ελιτίστικο σχέδιο *par excellence*.³³

Άλλωστε, όπως θα φανεί και από την παρουσίαση του Τύπου, και αν υποθέσουμε ότι αυτός όχι μόνο ενημερώνει την κοινή γνώμη, αλλά αντανakλά περισσότερο ή λιγότερο και την ενασχόλησή της με τα ζητήματα της επικαιρότητας, η ελληνική κοινή γνώμη δεν

³⁰ Βασική βιβλιογραφία: Haas E. B., *The Uniting of Europe: Political, Social and Economic Forces ...*, ό.π., Mitrany D., *A Working Peace System*, Quadrangle Books, Chicago 1943, Lindberg L., *The Political Dynamics of European Economic Integration*, Stanford University Press, Stanford 1963, Lindberg L.-Scheingold S., *Europe's Would-be Polity: Patterns of Change in the European Community*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs 1970.

³¹ Πρόσφατο παράδειγμα: Tsoukalis L., «European Integration: Where Have We Got?» στο *Educational Research Centre of Greece*, ..., ό.π., σ. 286

³² Burgess M., *Federalism and European Union*, ..., ό.π., σ. 28

³³ Tsoukalis L., «European Integration:..., ό.π., σ. 288

φαινόταν να έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για το ζήτημα της ενοποίησης σε εκείνα τα πρώιμα στάδιά της, αφού, εκτός των άλλων, δεν ενημερωνόταν καν ενδελεχώς για τα τεκταινόμενα.

2. Ο Τύπος

Κατάλογος εφημερίδων

Οι εφημερίδες που θα εξεταστούν στην παρούσα μελέτη είναι:

1. Ακρόπολις

Καθημερινή εφημερίδα της Αθήνας. Ιδρύθηκε από τον δημοσιογράφο και λογοτέχνη Βλάσιο Γαβριηλίδη (1848-1920) το 1883 και συνέχισε να εκδίδεται χωρίς διακοπή έως τον θάνατο του εκδότη και διευθυντή της το 1920. Στη συνέχεια αγοράστηκε από τον Γεώργιο Βουτσινά και άρχισε να επανεκδίδεται το 1929. Από το 1938 εκδότης ήταν ο Αθανάσιος (Νάσος) Μπότσης. Η έκδοσή της σταμάτησε με την απελευθέρωση και ξεκίνησε πάλι τον Ιανουάριο του 1945.³⁴

Στο πρώτο φύλλο της *Ακρόπολης* αναφερόταν ότι στόχος της ήταν να καταστεί «εν εκ των κυριωτέρων οργάνων του κοινωνικού πολιτισμού και του οικονομικού αγώνος», χωρίς να ανήκει σε κανένα πολιτικό κόμμα, αλλά υποστηρίζοντας και πολεμώντας εναλλάξ όλα τα κόμματα.³⁵ Στην πορεία της η *Ακρόπολις* υποστήριξε όλες τις νέες τάσεις σε όλους τους τομείς της κοινωνικής, πολιτικής και πνευματικής ζωής της χώρας, όπως αυτές εμφανίστηκαν ιδιαίτερα από την εποχή του Χαρίλαου Τρικούπη, τον οποίο επίσης υποστήριξε.

Η πολιτική της κατεύθυνση μετά τον Πόλεμο ήταν συντηρητική και την εξεταζόμενη εποχή θεωρείται ότι απηχούσε τις απόψεις του Παναγιώτη Πιπινέλη.³⁶

2. Εμπρός

Καθημερινή πρωινή εφημερίδα της Αθήνας. Ιδρύθηκε το 1896 από τον δημοσιογράφο και για ένα διάστημα ιδιαίτερο γραμματέα του Χ. Τρικούπη Δημήτριο Καλαποθάκη (1862-1921), ο οποίος ήταν και διευθυντής της έως τον θάνατό του το 1921.³⁷ Η εφημερίδα χαρακτηρίστηκε από τη συντηρητική και μαχητική γραφή του ιδρυτή της, ο οποίος υπήρξε ο πρόεδρος και η «εμπνέουσα διάνοια» του Μακεδονικού Κομιτάτου από την ίδρυσή του το 1904.³⁸ Η εφημερίδα διέκοψε την έκδοσή της το 1930 και την επανέκδωσε ο γιος του Δ. Καλαποθάκη Αλκιβιάδης το 1945. Από το 1953 ήταν εβδομαδιαία (κάθε Σάββατο) έως το 1969 που έκλεισε οριστικά.

Κατά την υπό μελέτη περίοδο η κεφαλίδα της εφημερίδας ανέφερε «Ημερήσια Εθνική Εφημερίς» και εθεωρείτο ότι υποστήριζε τη συντηρητική παράταξη.

3. Καθημερινή

Καθημερινή εφημερίδα. Ιδρύθηκε το 1919 από τον Γεώργιο Βλάχο και μετά τον θάνατό του την ανέλαβε η Ελένη Βλάχου. Εθεωρείτο από τις βασικές εφημερίδες της συντηρητικής παράταξης.

4. Βήμα

Καθημερινή εφημερίδα. Πρωτοεκδόθηκε το 1922 ως *Ελεύθερο Βήμα*, και μετονομάστηκε σε *Βήμα* με την Απελευθέρωση. Εκδότης του ήταν ο Δημήτριος Λαμπράκης και από το 1957 ο Χρήστος Λαμπράκης. Εξέφραζε τον χώρο του Κέντρου.³⁹

³⁴ Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Λαρούς Μπριτάννικα, τόμος 5^{ος}, εκδ. Πάπυρος, Αθήνα 1981, σ. 385

³⁵ Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια, Γ' τόμος, εκδ. Μακρής, Αθήναι 1927, σ. 235

³⁶ Νικολακόπουλος Η., Η καχεκτική δημοκρατία: κόμματα και εκλογές 1946-1947, Πατάκης, Αθήνα 2001, σ. 104

³⁷ Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια, ΙΑ' τόμος, εκδ. Πυρσός, Αθήναι 1929, σ. 95 και Σύγχρονος Εγκυκλοπαίδεια, τόμος 13, εκδ. Ν. Νίκας, Αθήνα χ.χ., σ. 136

³⁸ Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια, ΙΓ' τόμος, εκδ. Πυρσός, Αθήναι 1933, σ. 536

³⁹ Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Λαρούς Μπριτάννικα, τόμος 14^{ος}, εκδ. Πάπυρος, Αθήνα 1984, σ. 161

5. Έθνος

Ιδρύθηκε το 1913 από τον Σπύρο Κ. Νικολόπουλο ως φιλελεύθερη εφημερίδα. Ο Νικολόπουλος παρέμεινε διευθυντής του έως το 1938. Κατά την εξεταζόμενη περίοδο το Έθνος ανήκε στον Α. Κυριαζή και τους Κ, και Μ. Νικολόπουλο, ενώ διευθυντής σύνταξης ήταν ο δημοσιογράφος και κριτικός θεάτρου Κώστας Ν. Οικονομίδης.

6. Ελλάς

Εβδομαδιαία εφημερίδα του Γεωργίου Παπανδρέου και του Δημοκρατικού Σοσιαλιστικού Κόμματος, του οποίου ήταν αρχηγός. Εκδιόταν αρχικά κάθε Δευτέρα και στη συνέχεια κάθε Κυριακή. Στην επιτροπή συντάξεως το 1945 ανήκαν οι Πέτρος Γαρουφαλιάς, Λέων Μακκάς, Κώστας Ουράνης, Χρήστος Σγουρίτσας και Θεμιστοκλής Τσάτσος. Η εφημερίδα σταμάτησε να εκδίδεται τον Ιούλιο 1950 και ξανάρχισε για λίγες εβδομάδες μόνο τον Ιούλιο 1951, οπότε και έκλεισε οριστικά.

7. Ελευθερία

Ιδρύθηκε το 1944, λίγο πριν το τέλος της Κατοχής από τον Πάνο Κόκκα. Εθεωρείτο από τις εφημερίδες που υποστήριζαν τα κόμματα του Κέντρου. Η έκδοσή της σταμάτησε οριστικά το 1967.

8. Ριζοσπάστης

Το ιστορικό όργανο της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ. Ιδρύθηκε το 1917 (με το λογότυπο «Εφημερίς Δημοκρατικών Αρχών») με διευθυντή τον Γ. Πετσόπουλο. Από το 1919 έβαλε στον τίτλο του τις λέξεις «Σοσιαλιστική εφημερίς» και από το 1920 αναγράφεται πλέον «Υπό τον πολιτικό έλεγχο της Κ.Ε. του Σ.Ε.Κ.Ε.». Η έκδοσή του απαγορεύτηκε τον Οκτώβριο 1947. Αν και σε αραιά διαστήματα κυκλοφορούσε παράνομα κατά τη διάρκεια της δικτατορίας, επανεκδόθηκε κανονικά με τη Μεταπολίτευση το 1974.⁴⁰

9. Μάχη

Ιδρύθηκε το 1941 και κυκλοφόρησε ως παράνομη κατά τη διάρκεια της Κατοχής, και νόμιμη από την Απελευθέρωση. Αποτελούσε «εβδομαδιαία έκδοση του Σοσιαλιστικού Κόμματος ΕΛΔ» έως το 1949 (εκδιόταν κάθε Κυριακή). Το 1950, αμέσως μετά τις εκλογές, έγινε καθημερινή πρωινή με εκδότη και διευθυντή τον Γεώργιο Α. Καραντζά και διατηρήθηκε έτσι έως τις 19/9/1950. Από 1/10/1950 λόγω οικονομικών προβλημάτων που δημιούργησε κυρίως η έλλειψη δημοσιογραφικού χαρτιού, έγινε πάλι εβδομαδιαία και πέρασε πάλι στον απόλυτο έλεγχο του κόμματος υπό την άμεση πολιτική διεύθυνση του γενικού γραμματέα Η. Τσιριμώκου, ενώ επανατοποθετήθηκε και ο υπότιτλος «εβδομαδιαία έκδοση του Σοσιαλιστικού κόμματος ΕΛΔ - Πολιτικός Διευθυντής: Ηλίας Τσιριμώκος».

10. Δημοκρατικός

Καθημερινή πρωινή εφημερίδα. Πρωτοεκδόθηκε στις 17 Αυγούστου 1950 με εκδότη το μέλος του ΚΚΕ Γ. Αγγέλου, διευθυντή τον βουλευτή Αθηνών της Δημοκρατικής Παράταξης Διονύσιο Χριστάκο και κύριο αρθρογράφο τον Μιχάλη Κύρκο και θεωρείται ότι απηχούσε τις απόψεις του ΚΚΕ. Απαγορεύτηκε τον Ιανουάριο του 1951 μετά τη σύλληψη του Ν. Μπελογιάννη.⁴¹

Παρατήρηση σχετικά με το περιεχόμενο των εφημερίδων

Όπως φαίνεται και από την ανάλυση που θα ακολουθήσει, οι περισσότερες εφημερίδες βασίζονταν για την ειδησεογραφία, ειδικά του εξωτερικού δελτίου, σε τηλεγραφήματα και ανταποκρίσεις των μεγάλων διεθνών πρακτορείων ειδήσεων ή στην καλύτερη περίπτωση σε αναδημοσίευση ανταποκρίσεων και αναλύσεων από ξένες εφημερίδες, αφού σπανιότατα είχαν δικούς τους απεσταλμένους εκεί όπου συνέβαιναν τα γεγονότα. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα σε πολλές περιπτώσεις να έχουν όλα τα έντυπα τις ίδιες περίπου ειδήσεις (άρα

⁴⁰ «Ριζοσπάστης: Ιστορική διαδρομή», στο www.rizospastis.gr

⁴¹ Νικολακόπουλος Η., Η καχεκτική δημοκρατία:..., ό.π., σ. 130

και να παραλείπουν τις ίδιες) και τις ίδιες ανταποκρίσεις, και μάλιστα και με τον αυτό τρόπο. Σε ορισμένες περιπτώσεις υπήρχαν άρθρα που ήταν όμοια λέξη προς λέξη, αλλά με διαφορετικό τίτλο και υπότιτλο ή υπέρτιτλο, σημείο όπου συχνά φαινόταν η στάση της εφημερίδας, αφού εκεί δινόταν, όπως θα φανεί, ευκαιρία για ένα πολύ σύντομο σχόλιο.

3. Η προϊστορία: Η ιδέα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης στην Ελλάδα έως και το τέλος του β' Παγκοσμίου Πολέμου⁴²

Η πολιτική τάξη της Ελλάδας, ήδη πριν από τον β' Παγκόσμιο Πόλεμο, είχε ταχθεί σε μεγάλο ποσοστό αναφανδόν υπέρ της προοπτικής της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Σημαντικές προσωπικότητες όπως ο μετέπειτα (1929-1935) πρόεδρος της Δημοκρατίας Αλέξανδρος Ζαΐμης έγιναν μέλη της Πανευρώπης του Richard Coudenhove-Kalergi ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του 1920,⁴³ ενώ τον Αύγουστο του 1930 δημιουργήθηκε και το ελληνικό τμήμα της οργάνωσης με επίτιμο πρόεδρο τον υπουργό Εξωτερικών Ανδρέα Μιχαλακόπουλο (ο οποίος διετέλεσε και πρόεδρος της οργάνωσης από το 1933) και μέλη προσωπικότητες όπως ο πρέσβης Νικόλαος Πολίτης, στενός συνεργάτης και αυτός του Ελευθερίου Βενιζέλου.

Η Ελλάδα αντιμετώπισε από την αρχή απόλυτα θετικά και το Σχέδιο Briand για την οργάνωση μιας ευρωπαϊκής ομοσπονδιακής ένωσης την περίοδο 1930-1932. Ο ίδιος ο πρωθυπουργός Ε. Βενιζέλος υπήρξε ένθερμος υποστηρικτής της ιδέας της ευρωπαϊκής ενοποίησης, γι' αυτό και αμέσως στήριξε με όλες του τις δυνάμεις το Σχέδιο.⁴⁴

Σημαντικό ρόλο στην τήρηση της στάσης αυτής από τον Βενιζέλο έπαιξε και το γεγονός ότι οι απόψεις του στο ζήτημα ήταν αντικείμενο ευρείας συναίνεσης του πολιτικού κόσμου, από την αριστερή πλευρά των Φιλελευθέρων (π.χ. ο Αλέξανδρος Παπαναστασίου)⁴⁵ έως σημαίνοντα μέλη της συντηρητικής παράταξης (όπως ο Δ. Μάξιμος και φυσικά ο Ζαΐμης).⁴⁶ Η κοινή γνώμη, διά του Τύπου, επίσης φαίνεται ότι συναινούσε στην πολιτική αυτή.⁴⁷ Η εφημερίδα που υποστήριζε περισσότερο την φιλοευρωπαϊκή πολιτική του Βενιζέλου ήταν το *Ελεύθερο Βήμα*. Σκεπτικισμός, και αυτός όχι έντονος, εκφράστηκε από κάποιους συντηρητικούς κύκλους, που ανησυχούσαν για τις επιπτώσεις μιας πιθανής οικονομικής ενοποίησης στην οικονομία ενός μικρού κράτους όπως η Ελλάδα.⁴⁸

Τελικά, τόσο λόγω της απροθυμίας πολλών κρατών να προχωρήσουν στη δημιουργία ενός οικονομικού και πολιτικού θεσμικού πλαισίου σε ευρωπαϊκό επίπεδο, όσο κυρίως λόγω της ανόδου του Χίτλερ στην εξουσία στη Γερμανία, το Σχέδιο ναυάγησε.

Στο ξεκίνημα του Πολέμου, παρά τα χρόνια που είχαν περάσει από το ναυάγιο του Σχεδίου Briand και παρά τη μεταξική δικτατορία που μεσολάβησε, η ευρωπαϊκή ιδέα φαίνεται πως ήταν ακόμα αρκετά διαδεδομένη στην ελληνική πνευματική ελίτ.

Οι πνευματικοί άνθρωποι σε πολλές περιστάσεις έβρισκαν την ευκαιρία να εκδηλώσουν τα αισθήματά τους υπέρ της ιδέας της ενωμένης Ευρώπης. Κύριος εκφραστής της ιδέας της

⁴² Το κεφάλαιο αυτό αποτελεί περίληψη εκτενέστερης αδημοσίευτης εργασίας με τίτλο «Η διάδοση της ιδέας της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης στην Ελλάδα κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου» για το μάθημα «Όψεις της δεκαετίας του 1940: η μεγάλη σκηνή και οι τοπικές κοινωνίες» του καθηγητή Γ. Γιαννουλόπουλου για το ΠΜΣ «Πολιτική Επιστήμη και Ιστορία», Αθήνα Φεβρουάριος 2006

⁴³ Svolopoulos C., «Vénizelos et l'idée d'union européenne», στο Fleury A. (éd.), *Le Plan Briand d'union fédérale européenne, Perspectives nationales et transnationales*, Peter Lang Verlag, 1998, σ. 229

⁴⁴ Svolopoulos C., «Vénizelos et l'idée d'union européenne», , ό.π., σ. 229 και Svolopoulos C., «L'attitude de la Grèce vis à vis du Projet Briand d'Union fédérale de l'Europe», στο *Balkan Studies*, vol. 29, Number One, Thessaloniki 1988, σ. 36

⁴⁵ Ιωακειμίδης Π.Κ., *Οι σχέσεις Ελλάδας – ΕΟΚ – ΗΠΑ*, Παπαζήσης, Αθήνα 1979, σ. 114 και Σβολόπουλος Κ., «Η ελληνική στάση απέναντι στο Σχέδιο Μπριάν για την 'ομοσπονδιακή ένωση της Ευρώπης'», στο *Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου*, 3: 1982, σ. 527

⁴⁶ Svolopoulos C., «Vénizelos et l'idée d'union européenne», , ό.π., σ. 229

⁴⁷ Σβολόπουλος Κ., *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1945-1981*, Εστία, Αθήνα 2001, σ. 40. Ακόμα, Ιωακειμίδης Π.Κ., *Οι σχέσεις Ελλάδας – ΕΟΚ – ΗΠΑ*, , ό.π., σ. 113 και Σβολόπουλος Κ., «Η ελληνική στάση απέναντι στο Σχέδιο Μπριάν», , ό.π., σ. 527

⁴⁸ Σβολόπουλος Κ., «Η ελληνική στάση απέναντι στο Σχέδιο Μπριάν», , ό.π., σ. 526 και Svolopoulos C., «Vénizelos et l'idée d'union européenne», , ό.π., σ. 231

ευρωπαϊκής ενοποίησης εκείνη την εποχή ήταν ο συγγραφέας Γιώργος Θεοτοκάς. «Βαρόμετρο της περιρρέουσας ατμόσφαιρας»,⁴⁹ ο Θεοτοκάς, ήταν χαρακτηριστικό δείγμα ενός κύκλου ανθρώπων με φιλελεύθερη δημοκρατική σκέψη,⁵⁰ που άρχισαν να υποστηρίζουν αναφανδόν την ιδέα της ομοσπονδίας ευρωπαϊκών κρατών από την περίοδο του Σχεδίου Briand και συνέχισαν μέχρι και τον Πόλεμο, αλλά και αργότερα.

Από την αρχή του Β' Παγκοσμίου Πολέμου ο Θεοτοκάς υποστήριζε ότι «οι δυτικές δυνάμεις φαίνονται να συνειδητοποιούν ότι η μόνη ριζική λύση [για μετά τον Πόλεμο] θα είναι η ομοσπονδιακή ένωση της Ευρώπης. Αλλά πώς θα συνδυαστούν τα ομοσπονδιακά συμφέροντα της Ευρώπης με τα οικονομικά συμφέροντα των Αυτοκρατοριών τους έτσι όπως τις έχουν οργανώσει; Εδώ κυρίως είναι το αδιέξοδο».⁵¹

Πολιτικά ο Θεοτοκάς στην ουσία περιέγραφε τον εαυτό του ως ένα σοσιαλδημοκράτη της εποχής εκείνης, χωρίς φυσικά να χρησιμοποιεί απαραίτητα αυτό τον όρο.⁵² Τα σοσιαλιστικό του όραμα συμπληρωνόταν όμως και συνδεόταν άμεσα με την ανάγκη οικοδόμησης μιας νέας Ευρώπης. Για τον Θεοτοκά λοιπόν «ο σοσιαλισμός θα πραγματοποιηθεί ολοκληρωτικά, όταν η Ευρώπη θα είναι ώριμη γι' αυτό και με τον τρόπο που θα επιβάλει η ανάγκη του ευρωπαϊκού οργανισμού. Εμείς οι μικροί θα προσαρμοστούμε στην ευρωπαϊκή κατάσταση».⁵³

Σε ό,τι αφορούσε την ελληνική πολιτική ελίτ / ηγεσία, στις σχετικά λίγες αναφορές που έχουν γίνει στο ζήτημα της στάσης της στην ιδέα της ευρωπαϊκής ενοποίησης κατά τη διάρκεια του Πολέμου, οι περισσότεροι μελετητές, με πρώτο τον Κ. Σβολόπουλο, υποστηρίζουν ότι η προσήλωση στην ιδέα της ενωμένης Ευρώπης ήταν έκδηλη στην Ελλάδα και κατά τη διάρκεια του Πολέμου.⁵⁴

Εν μέρει η συγκεκριμένη ανάλυση φαίνεται να είναι σωστή. Κάποιοι πολιτικοί, οι οποίοι άνηκαν κυρίως στον φιλελεύθερο χώρο, συνέχισαν να υποστηρίζουν ενθέρμως την προοπτική της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Φαίνεται όμως ότι η τάση αυτή δεν ήταν η κυρίαρχη ανάμεσα στους πολιτικούς της περιόδου αυτής. Το ίδιο συνάγεται και από την μελέτη του παράνομου Τύπου της εποχής, ο οποίος, όπως και η μεγάλη πλειοψηφία του λαού ενδιαφερόταν κυρίως για την απελευθέρωση και τον επισιτισμό.⁵⁵

Στους πολιτικούς πρώτης γραμμής υπήρχε διάχυτη βέβαια η αντίληψη ότι απαιτείται μεταπολεμική συνεργασία για να εδραιωθεί η ειρήνη. Οι περισσότεροι όμως έβλεπαν αυτή τη συνεργασία είτε, εάν επρόκειτο για το Κομμουνιστικό Κόμμα, υπό την σκέπη της ΕΣΣΔ (εφαρμόζοντας τα δόγματα του υπαρκτού σοσιαλισμού και του μαρξιστικού διεθνισμού), είτε εάν επρόκειτο για τους αστούς πολιτικούς υπό τη μορφή (στρατιωτικής) συμμαχίας υπό τους Βρετανούς και του Αμερικάνους.⁵⁶ Φυσικά, καμιά από τις δύο παραπάνω εκδοχές δεν έχει σχέση με την ιδέα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, και η επίτευξη είτε της μιας είτε της άλλης δεν θα συνιστούσε σε καμία περίπτωση βήμα προς την ενοποίηση της Ευρώπης στη βάση της δημιουργίας ενός υπερεθνικού δημοκρατικού οικονομικού ή/και πολιτικού οργανισμού.

Στις λίγες αναφορές που έχουν γίνει σχετικά με την στάση πολιτικών προσωπικοτήτων έναντι των ιδεών για ευρωπαϊκή ενοποίηση κατά τη διάρκεια του Πολέμου, έχει επανειλημμένως διατυπωθεί η άποψη ότι κάποιες νύξεις που έκαναν οι πρωθυπουργοί της εξόριστης ελληνικής κυβέρνησης Ε. Τσουδερός και Γ. Παπανδρέου κατά τη διάρκεια ομιλιών

⁴⁹ Mazower M., «Ο Θεοτοκάς, τα Τετράδια και η ζωή στην Κατοχή», Πρόλογος στο Θεοτοκάς Γ., Τετράδια Ημερολογίου 1939-1953, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 2005, σ. 12

⁵⁰ Πεπονής Αν., «Ο Γιώργος Θεοτοκάς και η ελληνική πολιτική σκέψη», Εισαγωγικό σημείωμα στο Θεοτοκάς Γ., Πολιτικά Κείμενα, Ίκαρος, Αθήνα 1976, σ. 11

⁵¹ Θεοτοκάς Γ., Τετράδια Ημερολογίου..., ό.π., σ. 122, καταχώρηση ημερολογίου με ημερομηνία 12/1/1940

⁵² *Καθημερινά Νέα*, 17/1/1945, «Ο Ελληνικός Σοσιαλισμός», άρθρο του Γ. Θεοτοκά όπως αναδημοσιεύεται στο Θεοτοκάς Γ., Πολιτικά Κείμενα, ..., ό.π., σ. 138

⁵³ *Καθημερινά Νέα*, 17/1/1945, «Ο Ελληνικός Σοσιαλισμός», άρθρο του Γ. Θεοτοκά όπως αναδημοσιεύεται στο Θεοτοκάς Γ., Πολιτικά Κείμενα, ..., ό.π., σ. 137

⁵⁴ Svolopoulos C., «Le regard de la Grèce sur l'Europe, XIXe-XXe siècles», ..., ό.π., σ. 280

⁵⁵ Θεοτοκάς Γ., Τετράδια Ημερολογίου..., ό.π., σ. 364, καταχώρηση ημερολογίου με ημερομηνία 27/10/1942

⁵⁶ Θεοτοκάς Γ., Τετράδια Ημερολογίου..., ό.π., σ. 365, καταχώρηση ημερολογίου με ημερομηνία 27/10/1942

τους στην ανάγκη για μεταπολεμική συνεργασία των ευρωπαϊκών λαών,⁵⁷ αποδεικνύουν την προσήλωσή τους στον στόχο της ενοποιημένης Ευρώπης. Στην πραγματικότητα όμως, δεν υπάρχει καμία ένδειξη ότι οι νύξεις αυτές αφορούσαν την ευρωπαϊκή ενοποίηση, και όχι μια απλή συνεργασία των κρατών της Ευρώπης (την οποία κανείς δεν αρνείτο) ή τη δημιουργία αμυντικής συμμαχίας με τη Βρετανία.

Κατά τη διάρκεια της Κατοχής έγιναν από την εξόριστη ελληνική κυβέρνηση δύο προσπάθειες για συμμετοχή σε συστήματα περιφερειακής ολοκλήρωσης. Μόνο η πρώτη όμως από τις δύο, και η οποία δεν έγινε από πολιτικούς πρώτης γραμμής, είχε ως πιθανό τελικό στόχο τη δημιουργία μιας Ενωμένης Ευρώπης.

Η πρώτη από αυτές τις προσπάθειες ξεκίνησε στα τέλη του 1941. Τότε, στο πλαίσιο διάσκεψης της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας (ΔΟΕ), οι κυβερνήσεις και οι εκπρόσωποι εργοδοτών και εργαζομένων 4 κρατών της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης (Τσεχοσλοβακία, Ελλάδα, Γιουγκοσλαβία και Πολωνία) αποφάσισαν να δημιουργήσουν το Central and Eastern European Planning Board. Ήταν ένας διακυβερνητικός οργανισμός και ταυτόχρονα ένα αντιπροσωπευτικό σώμα ανεξάρτητων επιστημόνων, εμπειρογνομόνων και μελών πολιτικών κομμάτων, του οποίου το Διοικητικό Συμβούλιο (Steering Committee), το ανώτατο όργανο, θα αποτελείτο από εκπροσώπους – υπουργούς των 4 κυβερνήσεων και έναν γενικό γραμματέα.⁵⁸ Η ελληνική αντιπροσωπεία στο Συμβούλιο αυτό ήταν ετερόκλητη, αποτελούμενη από βενιζελικούς και αντι-βενιζελικούς, γι' αυτό μάλιστα και σημειώθηκαν σημαντικές διαφορές απόψεων μεταξύ τους από την αρχή. Η πρώτη συνάντηση του Διοικητικού Συμβουλίου του Συμβουλίου έλαβε χώρα στις 14 Ιανουαρίου 1942 στις ΗΠΑ. Από ελληνικής πλευράς στη συνεδρίαση εκείνη συμμετείχε ο υπουργός Γεωργίας και υφυπουργός Εργασίας Αριστείδης Δημητράτος.

Δεδομένου του γεγονότος ότι η δημιουργία του οργάνου αυτού έγινε στο πλαίσιο της ΔΟΕ και είχε δανειστεί ακόμη και τη δομή της, θα έπρεπε κανονικά να συμπεράνουμε ότι επρόκειτο μάλλον για μία περιφερειακή και κλαδική οργάνωση, που δεν έχει καμία σχέση με την γενικότερη ιδέα περί ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και ομοσπονδίας. Παρ' όλα αυτά, υπάρχουν ορισμένα στοιχεία, τόσο στην διακήρυξη που εξέδωσε στις 14 Ιανουαρίου 1942, όσο και στην πρώτη ιδρυτική συνάντηση της ολομέλειας του Συμβουλίου,⁵⁹ που δείχνουν ότι πιθανόν για κάποιους από τους συμμετέχοντες σε αυτό να ήταν κάτι παραπάνω από ένα φόρουμ παραγωγικών και κυβερνητικών φορέων των 4 αυτών κρατών, όπως π.χ. το ότι αναφερόταν ότι αρμοδιότητα του Συμβουλίου ήταν και «*το ζήτημα πολιτικού συντάγματος*».⁶⁰ Αν και οι δηλώσεις αυτές δεν δέσμευαν επίσημα τις κυβερνήσεις των παρισταμένων κρατών, όπως είχε ξεκαθαριστεί εξαρχής, είναι σημαντικό ότι επρόκειτο ίσως για τις μοναδικές τέτοιου είδους που διατυπώνονταν σε πλαίσιο διεθνούς συνάντησης όπου ανάμεσα στους λίγους συμμετέχοντες ήταν και εκπρόσωποι της ελληνικής εξόριστης κυβέρνησης. Στην ιδρυτική συνάντηση του Μαΐου 1942 από ελληνικής πλευράς συμμετείχαν ο υπουργός Εμπορικής Ναυτιλίας Σταύρος Θεοφανίδης και οι Στεφ. Τσάκωνας, Ν. Εμπειρίκος και Αλέξανδρος Λοβέρδος.

Η δεύτερη προσπάθεια συνεργασίας κατά τη διάρκεια του Πολέμου, η οποία εμπεριείχε και την λέξη «ένωση» ή «ομοσπονδία» ήταν η σύναψη Συμφωνίας με τη Γιουγκοσλαβία στις 15 Ιανουαρίου 1942 που προέβλεπε τη δημιουργία «ελληνογιουγκοσλαβικής ένωσης». Η Συμφωνία αυτή δεν αποσκοπούσε στη δημιουργία μίας ομοσπονδίας, αλλά μίας μάλλον χαλαρής, κυρίως οικονομικής, ένωσης ή συνομοσπονδίας σε διακυβερνητική βάση,⁶¹ η

⁵⁷ Για παράδειγμα, Σβολόπουλος Κ., *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική ...*, ό.π., σ. 41 και Μινώτου Μ., «Η προοπτική της ευρωπαϊκής ενοποίησης μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Η επίσημη στάση της Ελλάδας (1946-1950)», *Περιοδικό Διαχρονία*, τ.3-4, Δεκέμβριος 1998

⁵⁸ Lipgens W. (ed), *Documents on the History of European Integration, Plans for European Union in Great Britain and in Exile 1939-1945*. Vol.2, Walter de Gruyter, Berlin-New York 1986, σ. 755

⁵⁹ Lipgens W. (ed), *Documents on the History of European Integration, Plans for European Union ...*, ό.π., σ. 765

⁶⁰ Lipgens W. (ed), *Documents on the History of European Integration, Plans for European Union...*, ό.π., σ. 768 (Μ.τ.σ.)

⁶¹ Στεφανίδης Ι., «Ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος και η ιδέα της ευρωπαϊκής ενοποίησης», *στο* ΕΛΙΑ, *Η Ελλάδα στην Ευρωπαϊκή Ένωση ...*, ό.π., σ. 39

οποία θα μπορούσε να εξελιχθεί σε «Βαλκανική Ένωση» με την είσοδο και άλλων κρατών. Συγκεκριμένα, η Συνθήκη της 15^{ης} Ιανουαρίου 1942 προέβλεπε τη συνεργασία και κοινή δράση στα εξωτερικά ζητήματα, την τελωνειακή ένωση και την προετοιμασία μιας νομισματικής ένωσης, τη συνεργασία στις μεταφορές και τις συγκοινωνίες και τη συνεργασία στον στρατιωτικό τομέα με σκοπό την από κοινού αντιμετώπιση εξωτερικών κινδύνων.⁶²

Η προσπάθεια αυτή (που άλλωστε ήταν βρετανικής έμπνευσης) δεν είχε τελικά καμία σχέση με την ιδέα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Και ο ίδιος ο Πρωθυπουργός Εμ. Τσουδερός, αλλά και η γραφειοκρατία του Υπουργείου Εξωτερικών δήλωναν ότι η συμφωνία αποτελούσε μέρος της βαλκανικής πολιτικής της Ελλάδας.⁶³

Τελικά καμία από τις προσπάθειες αυτές δεν συνεχίστηκαν μετά το τέλος του Πολέμου, λόγω φυσικά των ειδικών συνθηκών που είχαν πλέον διαμορφωθεί στην Ευρώπη με τον χωρισμό της σε δύο στρατόπεδα.

Από τους πολιτικούς της περιόδου, πολλοί λίγοι έκαναν σαφείς αναφορές στην ευρωπαϊκή ολοκλήρωση. Ο κυριότερος από αυτούς ήταν ο Παναγιώτης Κανελλόπουλος. Ο Κανελλόπουλος πίστευε και αυτός στην ανάγκη της ευρωπαϊκής ενοποίησης, όπως φαίνεται άλλωστε και από το ημερολόγιό του. Έγραφε στις 9 Δεκεμβρίου 1942: «Για την ευτυχία του Ελληνικού Λαού απαραίτητο είναι ό,τι ακριβώς είναι απαραίτητο για την ευτυχία όλων των ευρωπαϊκών Λαών: μια καινούργια Ευρώπη, αληθινότερη, θεμελιωμένη σ' ένα νέο και ενιαίο, οργανικά διαρθρωμένο, υπερεθνικό πολιτικό καθεστώς».⁶⁴

Καθαρά φιλοευρωπαϊκή στάση κράτησε και ο Σοφοκλής Βενιζέλος. Το Μάρτιο του 1944 έλαβε χώρα στη Νέα Υόρκη Διάσκεψη της Πανευρώπης, της οργάνωσης του Coudenhove-Kalergi, και είχε ως αποτέλεσμα την σύνταξη ενός Σχεδίου Συντάγματος της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Σε ό,τι αφορούσε τα αντιστασιακά κινήματα, στην Ελλάδα, τόσο λόγω των ιδιαίτερα σκληρών συνθηκών της Κατοχής που έκαναν το λαό να σκέφτεται κυρίως τον επισιτισμό, όσο και λόγω της προτεραιότητας που έδιναν οι πολιτικοί της περιόδου στις συζητήσεις για το πολιτειακό / πολιτικό μεταπολεμικό καθεστώς της χώρας, αλλά και λόγω, κυρίως, της κυριαρχίας από νωρίς στην Αντίσταση των κομμουνιστικών ιδεών (μέσω της κυριαρχίας του ΕΑΜ), οι αναφορές, ακόμα και των μη κομμουνιστικών αντιστασιακών ομάδων, στο ζήτημα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης ήταν πολύ περιορισμένες.

Αυτό δεν σημαίνει όμως ότι ήταν και ανύπαρκτες.

Κύριος εκφραστής της τάσης υπέρ της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης στην ελληνική Αντίσταση ήταν η «Πανελλήνιος Ένωση Αγωνιζομένων Νέων» (ΠΕΑΝ). Διαβάζουμε στην ιδρυτική της διακήρυξή της: «...τα προβλήματα που θα έχει να αντιμετωπίσει η ανθρωπότητα την επαύριον της ανακωχής θα είναι τόσο δύσκολα και απειλητικά που για να λυθούν σύντομα και ριζικά θα απαιτούν γεωγραφικές εκτάσεις πολύ μεγαλύτερες των Εθνικών Οργανώσεων. [...] Ειδικότερα πιστεύουμε στην ανάγκη της ιδρύσεως μιας Βαλκανικής Ομοσπονδίας».⁶⁵ Η μητρική οργάνωση της ΠΕΑΝ, η «Στρατιά Σκλαβωμένων Νικητών» (ΣΣΝ), έκανε τη σύνδεση με την ευρωπαϊκή ομοσπονδία, όπως φαίνεται από τα δημοσιεύματα της Μεγάλης Ελλάδας, της εφημερίδας που εξέδιδε η ΣΣΝ. Σε άρθρο που δημοσιεύτηκε στις 4 Ιανουαρίου 1942 με τίτλο «Το Ελληνο-Γιουγκοσλαβικόν Σύμφωνον» αναφερόταν: «Ακριβή στοιχεία επί των οποίων θα ηδυνάμεθα να στηρίξωμεν τα κρίσεις μας επί του περιεχομένου και της όλης εκτάσεως του Συμφώνου δεν υπάρχουν μέχρι της στιγμής ταύτης. Είναι όμως φανερόν ότι τούτο αποτελεί προοίμιον της οργανώσεως της Ηπείρου μας επί νέων βάσεων».⁶⁶

⁶² ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1942 (Κυβέρνηση Καΐρου), Φακ. 13 (Α/16/Ι), Αναγκαστικός Νόμος 3089/1942

⁶³ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1942 (Κυβέρνηση Καΐρου), Φακ. 13 (Α/16), πρωθυπουργός Εμ. Τσουδερός προς αντιπρόεδρο Α. Σακελλαρίου, 18/12/1941

⁶⁴ Κανελλόπουλος Π., Ημερολόγιο, Κέδρος, Αθήνα 1977, ό.π., σ. 236-237, καταχώρηση ημερολογίου με ημερομηνία 22/12/1942

⁶⁵ ΠΕΑΝ, «Τι πιστεύουμε», Αύγουστος 1942 στο Σύλλογος «Φίλοι της Π.Ε.Α.Ν.», Μυστικός Τύπος της Κατοχής, Εκδόσεις Διογένης, Αθήνα χ.η., σ. 16

⁶⁶ Μεγάλη Ελλάς, «Το Ελληνο-Γιουγκοσλαβικόν Σύμφωνον», Ιανουάριος 1942, όπως αναδημοσιεύτηκε στο Σύλλογος «Φίλοι της Π.Ε.Α.Ν.», Μυστικός Τύπος της Κατοχής, ..., ό.π., σ. 260

Η πιο εντυπωσιακή αντιστασιακή ενέργεια της ΠΕΑΝ ήταν η ανατίναξη των γραφείων της προδοτικής-δωσιλογικής οργάνωσης ΕΣΠΟ στο κέντρο της Αθήνας στις 20 Σεπτεμβρίου 1942. Η επιχείρηση στέφθηκε από απόλυτη επιτυχία, όμως ύστερα από προδοσία, η ηγεσία της ΠΕΑΝ συνελήφθη από τους Γερμανούς και καταδικάστηκε σε θάνατο. Ανάμεσα στους καταδικασθέντες ήταν και ο επιχειρησιακός αρχηγός της οργάνωσης ο Κώστας Περρίκος. Ο προσανατολισμός της ιδεολογίας της ΠΕΑΝ προς την ευρωπαϊκή ιδέα φαίνεται πολύ χαρακτηριστικά από τα αποσπάσματα επιστολών του Περρίκου προς τη σύζυγό και τον γιο του πριν εκτελεστεί. Έγραφε προς τη σύζυγό του: «Εγκαταλείπω τον κόσμο χωρίς μίση και κακίες. Αγωνίσθηκα για την πατρίδα μου. Για την δική τους πατρίδα αγωνίζονται κι εκείνοι οι οποίοι με καταδίκασαν. Θα ήθελα το αίμα μου να μην μας χωρίσει, αλλά να μας ενώσει στο μέλλον με τους σημερινούς αντιπάλους». ⁶⁷ Αντίστοιχου ύφους ήταν και οι προτροπές προς τον γιο του Δημήτρη: «Δούλεψε για να σταματήσουν οι πόλεμοι, να ευημερήσουν όλοι οι άνθρωποι, να ενωθούν τα κράτη της Ευρώπης, να ειρηνεύσει και να ευτυχίσει ο κόσμος». ⁶⁸

Παρά την ύπαρξη τέτοιων τάσεων σε κάποιες αντιστασιακές οργανώσεις, προς το τέλος του Πολέμου, και καθώς οι εμφύλιες συγκρούσεις είχαν φτάσει πλέον στην κορύφωσή τους, οι αναφορές στην ευρωπαϊκή ενοποίηση από τις οργανώσεις αυτές είχαν μειωθεί, αλλά και η όποια δραστηριοποίησή τους προς την επίτευξη ενός τέτοιου στόχου είχε σχεδόν σταματήσει. Χαρακτηριστικό είναι ότι δεν κανένας αντιπρόσωπος από την Ελλάδα δεν μετέβη σε καμιά από τις 4 συναντήσεις αντιστασιακών οργανώσεων στην Ελβετία την άνοιξη και το καλοκαίρι του 1944, αποτέλεσμα των οποίων υπήρξε η υιοθέτηση δήλωσης που καλούσε για τη δημιουργία μιας ευρωπαϊκής ομοσπονδιακής κυβέρνησης.

Και η στάση του Τύπου ήταν υποτονική. Ακόμα και στις μη κομμουνιστικές εφημερίδες της εποχής, όπως η *Ελευθερία*, το ζήτημα της ενοποίησης αναφερόταν σχεδόν με ουδέτερο τρόπο προς το τέλος της Κατοχής, ενώ τονιζόταν κυρίως η ανάγκη μεταπολεμικής οικονομικής συνεργασίας μεταξύ των ευρωπαϊκών κρατών προκειμένου να επιτευχθεί η ανασυγκρότησή τους. ⁶⁹ Όταν δε η εφημερίδα αναδημοσίευε άρθρα του ξένου Τύπου σχετικά με την προοπτική της ευρωπαϊκής ενοποίησης, το έκανε χωρίς σχολιασμό. ⁷⁰

Από τον ευρύτερο αριστερό ΕΑΜογενή χώρο θετικότερη, αν όχι ουδέτερη και πάντως όχι αρνητική, στάση απέναντι στην προοπτική της ευρωπαϊκής ενοποίησης φαίνεται πως κρατούσε η Ένωση Λαϊκής Δημοκρατίας (ΕΛΔ), η οργάνωση του Ηλία Τσιριμώκου, μια από τις οργανώσεις/κόμματα που συμμετείχαν από την πρώτη στιγμή στην ίδρυση του ΕΑΜ. Η στάση συνάγεται από τα δημοσιεύματα, ιδιαίτερα αμέσως μετά την Απελευθέρωση και πριν από τα Δεκεμβριανά, της *Μάχης* που αποτελούσε όργανο της ΕΛΔ.

Έτσι, στις 12 Νοεμβρίου 1944, δημοσίευσε άρθρο με τίτλο «Σπουδαίες πολιτικές συνομιλίες στο Παρίσι. Οργάνωση συνασπισμού κρατών Δ. Ευρώπης;», όπου εξέθετε την επίσκεψη Churchill και Eden στο Παρίσι και παρέθεσε (χωρίς σχολιασμό) τις αναφορές που υπήρχαν στον Γαλλικό Τύπο (υπέρ και κατά) για πιθανή οργάνωση των κρατών της Δ. Ευρώπης. Βέβαια, λίγες ημέρες αργότερα, στις 26 Νοεμβρίου, εμφανίστηκε πιο επιφυλακτική, αν και όχι αρνητική, σε πρωτοσέλιδο άρθρο με τίτλο «Η κατοχύρωση της Νέας Ευρώπης», όπου εξέφρασε προβληματισμό ή υιοθετούσε προβληματισμούς άλλων σχετικά με τη δημιουργία περιφερειακών Ενώσεων (π.χ. της Δυτικής Ευρώπης) που θα μπορούσαν να δημιουργήσουν νέα διαίρεση, αντί να παραμείνουν όλα τα κράτη υπό την σκέπη του υπό δημιουργία ΟΗΕ, ώστε η Συμμαχία Βρετανίας-ΕΣΣΔ να απέτρεπε τη Γερμανία από οποιαδήποτε σκέψη για νέο πόλεμο.

⁶⁷ Χατζηβασιλείου Ε., ΠΕΑΝ (1941-1945), Σύλλογος Προς Διάδοσιν Ωφέλιμων Βιβλίων, Αθήνα 2004, σ. 137

⁶⁸ Χατζηβασιλείου Ε., ΠΕΑΝ (1941-1945),..., ό.π., σ. 138

⁶⁹ Βλ. π.χ. πρωτοσέλιδο άρθρο που μιλά για οργανισμό ανόρθωσης των ευρωπαϊκών κρατών στην εφημερίδα *Ελευθερία*, 26/8/1944. Επίσης, *Ελευθερία*, 22/9/1944, «Το μέλλον των λαών της Ευρώπης. Η οικονομική και κοινωνική θέσις των», σ. 1, όπου γίνεται αναφορά μόνο στην προοπτική οικονομικής ανασυγκρότησης.

⁷⁰ Π.χ. *Ελευθερία*, 17/10/1944, «Η ένωση των φιλελευθέρων λαών της Δ. Ευρώπης», σ.1. Πρόκειται αναδημοσίευση άρθρου των *Times* του Λονδίνου, που μιλά για πιθανές ενώσεις κρατών μετά τη διάσκεψη του Dumbarton Oaks.

ΜΕΡΟΣ Β΄

1. Η πρόταση του Winston Churchill για τη δημιουργία των Ηνωμένων Πολιτειών της Ευρώπης

Ένα χρόνο μετά το τέλος του Πολέμου στην Ευρώπη και λίγες μόνο ημέρες μετά τις πρώτες εκλογές στην Ελλάδα από το 1936, ο ελληνικός Τύπος φαινόταν να ενδιαφέρεται για οποιαδήποτε πληροφορία είχε να κάνει με την πιθανότητα διεθνούς συνεργασίας της χώρας με άλλα Δυτικά κράτη.

Έτσι, στο πρωτοσέλιδο κύριο θέμα της η *Καθημερινή* στις 25 Απριλίου 1946 δημοσίευε ανταπόκριση από το Λονδίνο, σύμφωνα με την οποία ο υπουργός Εξωτερικών των ΗΠΑ James Byrnes θα έφερνε στη Διάσκεψη των Τεσσάρων Υπουργών Εξωτερικών στο Παρίσι σχέδιο για τη δημιουργία ενός Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, όπου θα αντιπροσωπεύονταν όλα τα κράτη και εντός του πλαισίου του οποίου θα έβρισκαν λύση τα διάφορα προβλήματα ζωτικής σημασίας για την «*ειρηνική ανάπτυξιν των ευρωπαϊκών κρατών*».⁷¹ Το Κοινοβούλιο αυτό θα είχε αρμοδιότητα κυρίως στους τομείς των μεταφορών, των καυσίμων, του εμπορίου, της βιομηχανίας, των τελωνειακών δασμών κλπ. Αν και δεν επρόκειτο για κάποιο ολοκληρωμένο σχέδιο ενοποίησης, πόσο μάλλον ομοσπονδοποίησης, η εφημερίδα έδειχνε να ενθουσιάζεται από την προοπτική δημιουργίας ενός τέτοιου θεσμού.

Λίγες ημέρες αργότερα, και πάλι σε πρωτοσέλιδη ανταπόκριση, από τη Χάγη αυτή τη φορά, η *Καθημερινή* αναφερόταν σε ομιλία του Winston Churchill στο ολλανδικό Κοινοβούλιο, κατά την οποία ο Βρετανός πρώην πρωθυπουργός εξέφρασε την ελπίδα ότι οι Δυτικές ευρωπαϊκές δημοκρατίες θα ενωθούν σε στενότερη μεταξύ τους φιλία «*επεκτεινόμεναι και κατά βάθος και κατά πλάτος εις τρόπον ώστε ν' αποτελέσουν τα Ηνωμένα Πολιτείας της Ευρώπης*».⁷² Η εφημερίδα δέχτηκε τις δηλώσεις αυτές, οι οποίες έγιναν 4 μήνες πριν από την περίφημη ομιλία στο Πανεπιστήμιο της Ζυρίχης, πολύ θετικά και τις χαρακτήρισε στον υπότιτλο του άρθρου «*σοφές υποθήκες*». Μάλιστα την επόμενη ημέρα δημοσίευσε και σχετικές δηλώσεις του Churchill σε Ολλανδούς δημοσιογράφους την επαύριο της ομιλίας του στο ολλανδικό Κοινοβούλιο, με τις οποίες επανήλθε στο ζήτημα της δημιουργίας των Ηνωμένων Πολιτειών, τονίζοντας ότι αυτές έπρεπε να γίνουν, ακόμα και αν δεν συμμετείχαν όλα τα κράτη της Ευρώπης από την πρώτη στιγμή.⁷³

Είναι, λοιπόν, φανερό πως η ιδέα της δημιουργίας «*Ηνωμένων Πολιτειών της Ευρώπης*» είχε αρχίσει να απασχολεί έντονα μερίδα του ελληνικού Τύπου αρκετούς μήνες πριν από την ομιλία στη Ζυρίχη που σήμερα θεωρείται ορόσημο στην ιστορία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Δύο μήνες μετά την ομιλία στη Χάγη, ο Churchill αναφέρθηκε πάλι στο θέμα σε άλλη ομιλία στο Μετς της Γαλλίας και το *Έθνος* τη δημοσίευσε στην τέταρτη σελίδα του στις 15 Ιουλίου, χωρίς να κάνει κανένα σχόλιο, πέρα από τον χαρακτηρισμό «*σημαντική*» που ανέφερε στον τίτλο του άρθρου.⁷⁴

Ανάλογο δημοσίευμα είχε την επόμενη ημέρα και η *Καθημερινή*.⁷⁵ Η εφημερίδα αφιέρωνε εκτενές άρθρο σχετικά με την επίσκεψη του Churchill στη Γαλλία και τις δηλώσεις που έκανε εκεί για την ανάγκη δημιουργίας μίας Ενωμένης Ευρώπης, ώστε να επικρατήσει παγκόσμια ειρήνη και να επιτύχει τους στόχους του ο ΟΗΕ. Γι' αυτό και κάλεσε και τους Γάλλους και τους συμπατριώτες του να είναι «*καλοί Ευρωπαίοι*».

Μία ημέρα πριν από την ομιλία στη Ζυρίχη το *Έθνος* αφιέρωσε το βασικό πρωτοσέλιδο άρθρο του σε άλλη ομιλία του Churchill για την ενωμένη Ευρώπη στη Βέρνη σε δημόσια

⁷¹ *Καθημερινή*, 25/4/1946, «Η Διάσκεψις των Παρισίων. Ο κ. Μπερνς εκόμισε σχέδιο διά την ειρηνοποίησιν της Ευρώπης», σ. 1

⁷² *Καθημερινή*, 10/5/1946, «Ο κ. Τσώρτσιλ ομιλεί περί των δύο 'εθνικισμών'», σ. 1

⁷³ *Καθημερινή*, 11/5/1946, «Αι Ηνωμένοι Πολιτείαί πρέπει να γίνουν, λέγει ο κ. Τσώρτσιλ», σ. 2

⁷⁴ *Έθνος*, 15/7/1946, «Ο κ. Τσώρτσιλ εξεφώνησε χθες εις Μετς σημαντικόν λόγον προς τους Γάλλους. Ηνωμένη Ευρώπη και ισχυρά Γαλλία», σ. 4

⁷⁵ *Καθημερινή*, 16/7/1946, «Κήρυγμα ενότητος Γαλλίας και Αγγλίας υπήρξεν ο λόγος του Τσώρτσιλ εις το Μετς», σ. 3

συγκέντρωση,⁷⁶ ενώ την επόμενη η ίδια εφημερίδα ήταν η μοναδική που δημοσίευσε είδηση για την έναρξη Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου της «Ευρωπαϊκής Ενώσεως» στη Βέρνη με τη συμμετοχή 15 κρατών, συμπεριλαμβανομένων και Ανατολικών, τα οποία ζήτησαν διάσπαση των συνόρων για την πραγματοποίηση της ένωσης των ευρωπαϊκών κρατών σε ομοσπονδία.⁷⁷

Στις 19 Σεπτεμβρίου 1946 ο Winston Churchill μίλησε στο Πανεπιστήμιο της Ζυρίχης και ζήτησε τη δημιουργία των Ηνωμένων Πολιτειών της Ευρώπης υπό την ηγεσία της Γαλλίας και της Γερμανίας, ως τη μόνη λύση για να ξεπεράσει η Ευρώπη οριστικά την τραγωδία των προηγούμενων ετών και να αναζωογονηθεί. Την επόμενη ημέρα όλες σχεδόν οι μεγάλες ελληνικές εφημερίδες αναφέρθηκαν σε αυτό, ορισμένες μάλιστα ως πρωτοσέλιδο κύριο θέμα, όπως η *Ακρόπολις*, η οποία δημοσίευσε στην πρώτη σελίδα της όχι μόνο την είδηση, αλλά και αυτούσιο τον λόγο, χωρίς να προβαίνει όμως σε κανένα σχόλιο, πέρα από το ότι ήταν μια βαρυσήμαντη ομιλία.⁷⁸

Δίπλα ακριβώς στην ομιλία δημοσιευόταν άρθρο με βάση τηλεγραφήματα διεθνών πρακτορείων όπου αναφερόντουσαν αντιδράσεις στο Λονδίνο από την ομιλία Churchill.⁷⁹ Η αίσθηση που άφηνε το άρθρο, ακόμα και από τον τίτλο του, ήταν ότι το περιεχόμενο της ομιλίας δεν αντιμετωπιζόταν ως κάλεσμα για ενοποίηση της Ευρώπης, αλλά ως δημιουργία μετώπου εναντίον της ΕΣΣΔ, σε αντίθεση μάλιστα με την τότε πολιτική των κυβερνήσεων ΗΠΑ και Μ. Βρετανίας.

Παρομοίως, το *Εμπρός* παρουσίαζε τον λόγο του Churchill στη Ζυρίχη σε πρωτοσέλιδο άρθρο με βάση τηλεγραφήματα.⁸⁰ Δεν έκανε σχόλια επί της ομιλίας, την οποία επίσης δημοσίευε αυτούσια, εκτός από ό,τι την εξεφώνησε «*με τη συνήθη παρρησία του*», ενώ στο τέλος δημοσιεύονταν εκτιμήσεις του *Reuters* ότι η ομιλία αυτή θα προκαλούσε μεγάλη εντύπωση παγκοσμίως. Λίγες ημέρες αργότερα η εφημερίδα δημοσίευσε και φωτογραφία από την εκφώνηση της ομιλίας.⁸¹ Αλλά και η *Ελευθερία* την δημοσίευσε αυτούσια ως ένα από τα κύρια θέματα της πρώτης σελίδας, χωρίς όμως κανένα σχόλιο.⁸²

Το *Βήμα* δημοσίευσε την είδηση στην κορυφή της τελευταίας σελίδας.⁸³ Παρέθεσε ολόκληρη την ομιλία αυτούσια, χωρίς να κάνει κανένα περαιτέρω σχόλιο. Στη συνέχεια όμως δημοσιευόταν ανταπόκριση από την Ουάσιγκτον, όπου αναφερόταν ότι θεωρείτο ότι ο αριστερός-φιλελεύθερος Τύπος θα εξελάμβανε την ομιλία Churchill ως έχουσα αντι-σοβιετικό περιεχόμενο, ενώ παρόμοιες ανησυχίες να είναι και οι αντιδράσεις στο Λονδίνο, όπως φαινόταν από σχετική ανταπόκριση από τη βρετανική πρωτεύουσα.

Το *Έθνος* αντιμετώπισε με τη σειρά του μάλλον επιφυλακτικά την ομιλία στη Ζυρίχη. Αναφερόμενο στις αντιδράσεις στη Γαλλία, έγραψε ότι όλοι οι Γάλλοι ξεπλάγησαν ιδιαίτερα καθώς ο Churchill εξέφρασε αυτή την άποψη χωρίς να έχει υπάρξει καμία εγγύηση ότι η Γερμανία είχε εγκαταλείψει τα επιθετικά της σχέδια.⁸⁴

Τέλος, ο *Ριζοσπάστης* αναφερόταν στην ομιλία του Churchill στη Ζυρίχη στην πρώτη του σελίδα και χαρακτήριζε την πρότασή του για τις Ηνωμένες Πολιτείες της Ευρώπης ως πρόταση για την «*παραπέρα οργάνωση μιας υποταγμένης στον αγγλοσαξωνικό ιμπεριαλισμό Ευρώπης που θα δεθεί σ' ένα μπλοκ [...] υπό την ηγεσία τίνος νομίζετε; Της Γερμανίας και της Γαλλίας!*».⁸⁵ Για την εφημερίδα το σχέδιο αυτό δεν ήταν νέο και είχε ως σκοπό τη διάσπαση των δημοκρατικών δυνάμεων του κόσμου και την υποταγή σε

⁷⁶ *Έθνος*, 18/9/1946, «'Δεν παρήλθον όλοι οι κίνδυνοι'», σ. 1

⁷⁷ *Έθνος*, 19/9/1946, «Το Συνέδριον της Ευρωπαϊκής Ενώσεως εις την Ελβετίαν», σ. 4

⁷⁸ *Ακρόπολις*, 20/9/1946, «Να ιδρυθούν Ηνωμένοι Πολιτείαί της Ευρώπης εξήτησεν ο κ. Τσώρτσιλ», σ. 1

⁷⁹ *Ακρόπολις*, 20/9/1946, «Ο λόγος του Τσώρτσιλ θα προκαλέσῃ νέαν καχυποψίαν των Σοβιέτ. Ενισχύεται ο κ. Μπέβιν», σ. 1

⁸⁰ *Εμπρός*, 20/9/1946, «Ο κ. Τσώρτσιλ συνιστά την ίδρυσιν Ηνωμένων Πολιτειών εις Ευρώπην», σ. 1 και 3

⁸¹ *Εμπρός*, 26/9/1946, «Ο Τσώρτσιλ εις την Ελβετίαν», σ. 3

⁸² *Ελευθερία*, 20/9/1946, «Ο κ. Τσώρτσιλ ζητεί όπως η Ευρώπη συγκροτηθῇ εις Ηνωμένας Πολιτείας», σ. 1 και 4

⁸³ *Βήμα*, 20/9/1946, «Ο κ. Τσώρτσιλ εις χθεσινόν λόγον του εν Ζυρίχη επρότεινε την ίδρυσιν 'Ηνωμένων Πολιτειών της Ευρώπης' με κοινήν ηγεσίαν της Γαλλίας και της Γερμανίας», σ. 4

⁸⁴ *Έθνος*, 20/9/1946, «Οι Γάλλοι ξεπλάγησαν από τον λόγον του κ. Τσώρτσιλ», σ. 6

⁸⁵ *Ριζοσπάστης*, 20/9/1946, «Ο χθεσινός λόγος του Τσώρτσιλ», άρθρο του Σ. Δέλτα, σ. 1 και 2

«κεφαλαιοκρατικά αντιδραστικά καθεστώτα».

Από πρώτη άποψη φαινόταν, λοιπόν, ότι όλος ο Τύπος έδωσε σημασία στην πρόταση που διατύπωσε ο Βρετανός πολιτικός, αλλά όσο πιο κεντρώα ή αριστερά ήταν η γενικότερη πολιτική τοποθέτηση της κάθε εφημερίδας, τόσο μεγαλύτερη ήταν και η επιφυλακτικότητα με την οποία αντιμετώπιζε αυτή την πρόταση. Μάλιστα εφημερίδες της ευρύτερης Αριστεράς, όπως η *Μάχη*, αγνόησαν εντελώς το ζήτημα και δεν έκαναν καμία αναφορά στην ομιλία της Ζυρίχης.

Όπως ήταν φυσικό, οι εφημερίδες συνέχισαν να ασχολούνται με το θέμα και τις επόμενες ημέρες, δίνοντας έμφαση περισσότερο στις διεθνείς αντιδράσεις στην ομιλία, αποφεύγοντας όμως στην πλειοψηφία τους να πάρουν ξεκάθαρη θέση στο θέμα.

Η *Ακρόπολις* δημοσίευσε πρωτοσέλιδο άρθρο με ιδιαίτερες αναφορές στην έντονη εντύπωση που προκάλεσε στη Γαλλία η πρόταση για στενή συνεργασία με τη Γερμανία,⁸⁶ ενώ το *Βήμα*, κρατώντας μία μάλλον επιφυλακτική στάση, δημοσίευε αποκλειστικά αρνητικές αντιδράσεις του βρετανικού και γαλλικού Τύπου.⁸⁷ Τα επιχειρήματα που αναδημοσίευε είχαν κυρίως να κάνουν με τη διαίρεση στην Ευρώπη που θα μπορούσε να προκαλέσει η εφαρμογή μίας τέτοιας πρότασης, αμφισβητώντας ακόμα και τις προσπάθειες του Coudenhove-Kalergi αναφέροντας ότι και εκείνος στηριζόταν κυρίως σε αντιδραστικά και όχι προοδευτικά στοιχεία (κατά τον *Manchester Guardian*). Σε αντίθεση πάντως με την πλειοψηφία του υπόλοιπου, αστικού τουλάχιστον, Τύπου, η *Ακρόπολις* δεν ανέφερε καμία θετική αντίδραση στην ομιλία.

Την ίδια ημέρα, σε αρκετά εκτενές άρθρο του *Εμπρός* στην τρίτη του σελίδα παρουσιάζονταν οι αντιδράσεις στη Βρετανία από την ομιλία του Churchill στη Ζυρίχη.⁸⁸ Εκτός από την αντίδραση της βρετανικής κυβέρνησης των Εργατικών (που κρατούσε αποστάσεις από την πρόταση για δημιουργία Ηνωμένων Πολιτειών), η εφημερίδα παρουσίαζε τις αντιδράσεις του βρετανικού Τύπου ως μάλλον θετικές (σε αντίθεση με την *Ακρόπολη*), αν και σε ορισμένες περιπτώσεις, κάτι που τόνισε στο άρθρο του το *Εμπρός*, αναφερόταν ότι ο Βρετανός πολιτικός είχε προβεί στις δηλώσεις του αυτές επειδή δεν είχε την πολιτική ευθύνη της χώρας του. Τέλος, στο άρθρο γινόταν αναφορά και στις αντιδράσεις στη Γαλλία που ανέφερε και η *Ακρόπολις*.

Όπως ήταν αναμενόμενο, αρνητικές αντιδράσεις μετέφερε και ο *Ριζοσπάστης*, αναπαράγοντας και εκείνος τα αρνητικά σχόλια του γαλλικού και του βρετανικού Τύπου και τονίζοντας στον τίτλο του ότι οι προτάσεις Churchill για ένωση Γαλλίας – Γερμανίας έμοιαζαν με ανάλογες προτάσεις που είχε κάνει ο Hitler.⁸⁹

Ολοκληρωμένα άρθρα γνώμης για την ομιλία δημοσιεύτηκαν σε ορισμένες εφημερίδες αρκετές ημέρες αργότερα, τα περισσότερα από τα οποία αποτελούσαν αναδημοσιεύσεις από ξένες εφημερίδες. Ενδιαφέρον παρουσίασε ένας άτυπος «διάλογος» σχετικά με την πρόταση Churchill που παρουσίασε από την πρώτη του σελίδα το *Βήμα*. Στις 2 Οκτωβρίου δημοσίευσε άρθρο γνώμης του Βρετανού δημοσιογράφου Alastair Forbes,⁹⁰ ο οποίος διατύπωνε μία πολύ θετική άποψη για το σχέδιο δημιουργίας Ηνωμένων Πολιτειών της Ευρώπης, ως μέσο για την αποφυγή ενός νέου πολέμου έχοντας ως παράδειγμα την επιτυχημένη πορεία της Ελβετίας.⁹¹ Απέδιδε δε τις αντιδράσεις στην ομιλία στις φοβίες που δημιουργήθηκαν στους ευρωπαίους πολιτικούς τα τελευταία χρόνια και στην ανικανότητά τους να καταλάβουν την κατάσταση στην Ευρώπη όπως είχε διαμορφωθεί εκείνη τη στιγμή.

⁸⁶ *Ακρόπολις*, 21/9/1946, «Εξεδηλώθη μεγάλη αντίδρασις εκ του λόγου του Τσώρτσιλ», σ. 1

⁸⁷ *Βήμα*, 21/9/1946, «Η πρότασις του κ. Τσώρτσιλ δι' 'Ηνωμ. Πολιτείας' συναντά αντίδρασιν εις την Αγγλίαν και Γαλλίαν», σ. 4

⁸⁸ *Εμπρός*, 21/9/1946, «Ο κ. Τσώρτσιλ επέστρεψεν εις την Αγγλίαν. Ζωηροτάτη εντύπωσις εκ του λόγου του», σ. 3

⁸⁹ *Ριζοσπάστης*, 21/9/1946, «Τα σχόλια για το λόγο του Τσώρτσιλ. Ανάλογες προτάσεις έκανε στη Γαλλία και ο Χίτλερ», σ. 4

⁹⁰ Διάσημος φιλελεύθερος Βρετανός δημοσιογράφος και βιβλιοκριτικός (1918-2005). Την περίοδο αμέσως μετά τις βρετανικές εκλογές του 1945 και για 12 χρόνια έγραφε τη στήλη «Behind the World Political Scene» στην εφημερίδα *Sunday Dispatch*.

⁹¹ *Βήμα*, 2/10/1946, «Ο κίνδυνος νέου πολέμου και αι Ηνωμένοι Πολιτείας της Ευρώπης», άρθρο του Α. Forbes, σ. 1 και 2

Τέσσερις ημέρες αργότερα στην ίδια θέση δημοσιεύτηκε άρθρο του ίδιου του Churchill στο οποίο εξηγούσε τους λόγους για τους οποίους πρότεινε τη δημιουργία των Ηνωμένων Πολιτειών της Ευρώπης, «*ιδέα της οποίας έγινε διαπρύσιος κήρυξ κατά τους τελευταίους μήνας*», όπως ανέφερε χαρακτηριστικά η εφημερίδα στην εισαγωγή της στο άρθρο αυτό.⁹² Ο Churchill ανέφερε πως μόνο η λύση της δημιουργίας των Ηνωμένων Πολιτειών θα έφερνε τη χαρά στους κατοίκους της Ευρώπης και την ειρήνη σε ολόκληρο τον κόσμο, ενώ χωρίς αυτές θα ερχόταν η καταστροφή, και μάλιστα γρήγορα αν η διαδικασία ενοποίησης δεν ξεκινούσε αμέσως.

Δύο ημέρες μετά τη δημοσίευση του άρθρου του Churchill, δημοσιεύτηκε στο ίδιο σημείο της πρώτης σελίδας του *Βήματος* άρθρο-απάντηση (όπως επισημαίνει ο υπέρτιτλος) από τον Λόρδο Vansittart,⁹³ στο οποίο αφού απέρριπτε τις ιδέες του Coudenhove-Kalergi διότι απέκλειαν από την Ευρωπαϊκή Ομοσπονδία τη Βρετανία, θεωρούσε ότι η ενοποίηση ήταν ανέφικτη εκείνη τη στιγμή λόγω του καθεστώτος των κρατών της Ανατολικής Ευρώπης, αλλά και γιατί ήταν ακόμα πολύ νωρίς για να συνυπάρξουν τα υπόλοιπα κράτη με τη Γερμανία.⁹⁴ Για τον Vansittart το μόνο εφικτό θα ήταν να γίνει μία οργάνωση στενής συνεργασίας μεταξύ των κρατών της Δυτικής Ευρώπης. Σε κάθε περίπτωση η δημοσίευση των άρθρων αυτών αποτελούσε μία αρκετά σοβαρή προσπάθεια διαλόγου - παρουσίασης των διαφορετικών απόψεων πάνω στη σημαντική αυτή πρόταση.

Μοναδικό δείγμα άρθρου γνώμης για το ζήτημα της ομιλίας Churchill γραμμένου από Έλληνα αρθρογράφο απετέλεσε το σχόλιο του Ν. Π. Χαρτοκόλη στη δεύτερη σελίδα της εφημερίδας *Ελλάς* στις 7 Οκτωβρίου 1946, όπου σημείωνε ότι ο Βρετανός πολιτικός ήταν άξιος ευγνωμοσύνης για τις ιδέες του και τον χαρακτήριζε «*οδηγό της Μεγάλης Πατρίδος της Πανευρώπης*».⁹⁵ Τασσόταν προφανώς υπέρ των προτάσεών του, αν και το άρθρο περισσότερο αφορούσε τον ίδιο τον Βρετανό πρώην πρωθυπουργό και λιγότερο την Ευρώπη. Ας σημειωθεί ότι το γεγονός ότι η *Ελλάς* εθεωρείτο όργανο του Σοσιαλιστικού Δημοκρατικού Κόμματος του Γεωργίου Παπανδρέου, είναι πολύ βάσιμο να υποθέσουμε ότι οι απόψεις που εκφράζονταν στο άρθρο απηχούσαν τόσο τις απόψεις του κόμματος, όσο και τις απόψεις του ίδιου του Παπανδρέου, ο οποίος δεν είχε λάβει δημόσια άλλη θέση για το ζήτημα τουλάχιστον από την ημέρα της ομιλίας του τέως Βρετανού πρωθυπουργού.

Πάντως, γενικότερα κάνει εντύπωση η απουσία ελληνικών απόψεων από τις στήλες των εφημερίδων για το ζήτημα των Ηνωμένων Πολιτειών της Ευρώπης, γεγονός που αποδεικνύει αφ' ενός την άγνοια για την ουσία του ζητήματος και αφ' ετέρου την προσήλωση στα άλλα (πιο) σημαντικά ζητήματα που ταλάνιζαν τη χώρα εκείνη την περίοδο (το δημοψήφισμα για το πολιτειακό είχε πραγματοποιηθεί λίγες ημέρες νωρίτερα και ο εμφύλιος βρισκόταν σε εξέλιξη), όχι όμως και την παντελή έλλειψη ενδιαφέροντος, όπως έδειχναν τα πρωτοσέλιδα δημοσιεύματα σχετικά με την ομιλία του Churchill. Η ίδια τάση θα φανεί σε αρκετές περιπτώσεις και στα αμέσως επόμενα χρόνια.

Η συζήτηση σχετικά με την πρόταση Churchill για τη δημιουργία των Ηνωμένων Πολιτειών της Ευρώπης συνεχίστηκε και το 1947. Στις 3 Ιανουαρίου 1947 η *Καθημερινή* δημοσίευσε στην πρώτη σελίδα ως κύριο θέμα, ένα άρθρο του Βρετανού πολιτικού σχετικά με την πρότασή του.⁹⁶ Η θέση στην οποία τοποθετήθηκε το άρθρο δεν σήμαινε βέβαια μόνο ότι η εφημερίδα απέδιδε μεγάλη σημασία στο ζήτημα της ενοποίησης της Ευρώπης, αλλά είχε σαφώς να κάνει και με την προσωπικότητα που το συνέγραψε. Το δεύτερο μέρος του άρθρου δημοσιεύτηκε δύο ημέρες αργότερα στην τρίτη σελίδα της εφημερίδας.⁹⁷

⁹² *Βήμα*, 6/10/1946, «Ο καιρός επείγει διά την συγκρότησιν των Ηνωμένων Πολιτειών της Ευρώπης», άρθρο του Winston Churchill, σ. 1

⁹³ Robert Gilbert Vansittart, Βαρόνος Vansittart (1881 - 1957). Αξιωματούχος του βρετανικού Υπουργείου Εξωτερικών. Υπηρέτησε μεταξύ άλλων ως ιδιαίτερος γραμματέας του πρωθυπουργού (1928-1930) και μόνιμος υφυπουργός Εξωτερικών (1930-1938).

⁹⁴ *Βήμα*, 8/10/1946, «Δεν είναι δυνατόν να πραγματοποιηθούν αι Ηνωμένοι Πολιτείες της Ευρώπης...», άρθρο του R. G. Vansittart, σ. 1 και 3

⁹⁵ *Ελλάς*, 7/10/1946, «Η ιδέα της Πανευρώπης», άρθρο του Ν. Π. Χαρτοκόλη, σ. 2

⁹⁶ *Καθημερινή*, 3/1/1947, «Ηνωμένοι Πολιτείες της Ευρώπης ο μοναδικός στύλος της Ειρήνης», άρθρο του W. Churchill, σ. 1

⁹⁷ *Καθημερινή*, 5/1/1947, «Μία σκιαγραφία της Ηνωμένης Ευρώπης», άρθρο του W. Churchill, σ. 3

Η *Καθημερινή* συνέχισε να ενδιαφέρεται για τις δραστηριότητες του Churchill σε σχέση με την ένωση της Ευρώπης. Το κύριο πρωτοσέλιδο άρθρο της εφημερίδας στις 17 Ιανουαρίου 1947 αφορούσε πληροφορίες του *Reuters* ότι ο πολιτικός θα ίδρυε στη Μεγάλη Βρετανία κίνηση από όλα τα κόμματα για την προώθηση της Ενωμένης Ευρώπης.⁹⁸ Όσον αφορούσε το περιεχόμενο της Ένωσης που θα πρότεινε ο πρώην Βρετανός πρωθυπουργός, η εφημερίδα ανέφερε ότι η συνταγματική μορφή της δεν είχε ακόμα καθορισθεί επακριβώς και ότι αυτή θα καθοριζόταν μέσω ελεύθερων και ανοικτών συνεννοήσεων μεταξύ των ενδιαφερομένων. Σκοπός πάντως, και αυτό υπογράμμιζε η εφημερίδα, θα ήταν η ειρήνη στην γηραιά ήπειρο, αφού σε αυτή την Ένωση θα μπορούσαν να συμμετέχουν και κράτη της Ανατολικής Ευρώπης. Χαρακτηριστικός ως προς αυτό το σημείο ήταν και ο υπότιτλος του άρθρου: «*Διά να επιζήση η Ευρώπη πρέπει να ενωθή*». Αργότερα τον ίδιο μήνα σε εκτενές άρθρο η *Καθημερινή* αναδημοσίευε αναλυτικά τις απόψεις του βρετανικού *Economist* για την προτεινόμενη ευρωπαϊκή ομοσπονδία, αλλά και πληροφορίες για την ίδρυση της Επιτροπής για τις Ηνωμένες Πολιτείες της Ευρώπης του Churchill.⁹⁹ Το άρθρο δεν περιείχε ιδιαίτερα σχόλια.

Από την άλλη, την ίδια περίοδο η *Ελευθερία* μετέφερε με πρωτοσέλιδο άρθρο δημοσίευμα της σοβιετικής εφημερίδας *Ισβέστια* κατά του Churchill και της δραστηριότητάς του για τις Ηνωμένες Πολιτείες της Ευρώπης.¹⁰⁰ Η *Ισβέστια* χαρακτήριζε την επιδίωξη για ενοποίηση αντιδραστική και υπέρ της αναβίωσης του γερμανικού ιμπεριαλισμού.

2. Η ίδρυση των πρώτων φιλοευρωπαϊκών οργανώσεων και το Συνέδριο του Gstaad

Ο Σύνδεσμος για την Ενωμένη Ευρώπη

Ενδιαφέρον για φιλοευρωπαϊκές δραστηριότητες του Βρετανού πρώην πρωθυπουργού έδειξαν οι ελληνικές εφημερίδες ξανά όταν εκείνος ίδρυσε το Σύνδεσμο για την Ενωμένη Ευρώπη στο Λονδίνο στις 14 Μαΐου 1947. Την επόμενη ημέρα, στην τέταρτη σελίδα του *Εμπρός* και της *Ελευθερίας* υπήρχε μικρό, πανομοιότυπο και στις δύο εφημερίδες, άρθρο σχετικά με την ομιλία του «πατέρα της νίκης» στην ιδρυτική εκδήλωση του Συνδέσμου, κατά τη διάρκεια της οποίας ο Churchill μίλησε για την ανάγκη ένωσης των ευρωπαϊκών κρατών ως εγγύηση ασφάλειας έναντι μελλοντικών επιθέσεων, κάτι το οποίο θα ήταν προς το συμφέρον και της ΕΣΣΔ.¹⁰¹ Η μόνη διαφορά ανάμεσα στις δημοσιεύσεις στις δύο εφημερίδες ήταν ο τίτλος που είχαν επιλέξει, με το *Εμπρός* να αποκαλεί τον λόγο «*χαρακτηριστικό*», προφανώς των ιδεών του Βρετανού πολιτικού.

Η *Ακρόπολις*, την ίδια ημέρα, δημοσίευε την είδηση στην κορυφή της πρώτης σελίδας, παραθέτοντας αυτούσια την ομιλία του Churchill στην εκδήλωση.¹⁰² Η εφημερίδα χαρακτήρισε την ομιλία βαρυσήμαντη, ενώ χαρακτηριστικό του πώς έβλεπε τα πράγματα είναι το γεγονός ότι στον τίτλο της τόνιζε τη φράση που υπήρχε στην ομιλία ότι η ενοποίηση θα προλάβαινε νέο πόλεμο.

Το *Έθνος* αντί της ομιλίας προτίμησε εκείνη την ημέρα να δημοσιεύσει στην τελευταία σελίδα αναφορά σε δημοσιεύματα του βρετανικού Τύπου σχετικά με την εκδήλωση και γενικότερα την προοπτική της εφαρμογής της πρότασης Churchill για τη δημιουργία των Ηνωμένων Πολιτειών της Ευρώπης.¹⁰³ Ανάλογα άρθρα φιλοξενούσαν την επόμενη ημέρα η *Ελευθερία* και το *Βήμα*.¹⁰⁴ Μάλιστα το τελευταίο, με αφορμή τα δημοσιεύματα για την ομιλία της 14^{ης} Μαΐου έκανε μία επισκόπηση της στάσης που κρατούσε ο βρετανικός Τύπος

⁹⁸ *Καθημερινή*, 17/1/1947, «Ο κ. Τσώρτσιλ ηγούμενος επιβλητικής επιτροπής προσωπικοτήτων όλων των τάξεων θ' απευθύνει σήμερα έκκλησιν υπέρ της ηνωμένης Ευρώπης», σ. 1

⁹⁹ *Καθημερινή*, 25/1/1947, «Η αγγλογαλλική συμμαχία και το σχέδιον της Ηνωμένης Ευρώπης», σ. 3

¹⁰⁰ *Ελευθερία*, 26/1/1947, «Η σοβιετική αντίδρασις εναντίον της Πανευρώπης», σ. 1

¹⁰¹ *Εμπρός*, 15/5/1947, «Η Ευρώπη οίκος πλήρης πτωμάτων με δηλητηριώδεις αποπνοίας και μίσος», σ. 4, και *Ελευθερία*, 15/5/1947, «Ο κ. Τσώρτσιλ διά την οργάνωσιν της Ευρώπης», σ. 4

¹⁰² *Ακρόπολις*, 15/5/1947, «Η ενοποίησις της Ευρώπης θα προλάβη νέον πόλεμον», σ. 1

¹⁰³ *Έθνος*, 15/5/1947, «Η Αμερική δεν θα δώση βοήθειαν εις διηρημένην Ευρώπην», σ. 6

¹⁰⁴ *Ελευθερία*, 16/5/1947, «Το σχέδιον Τσώρτσιλ περί Ην. Πολιτειών της Ευρώπης», σ. 4, και *Βήμα*, 16/5/1947, «Η σταυροφορία του κ. Τσώρτσιλ διά την Ένωσιν της Ευρώπης συναντά ευνοϊκώτερον έδαφος», σ. 4

συνολικά έναντι του θέματος της ενοποίησης. Η εντύπωση του *Βήματος* ήταν ότι οι περισσότερες εφημερίδες, με εξαίρεση την φιλοκυβερνητική *Daily Herald*, είχαν αρχίσει να βλέπουν πιο θετικά τις πρωτοβουλίες του πρώην πρωθυπουργού.

Τα άρθρα γνώμης και τα ιδιαίτερα σχόλια για ζητήματα ευρωπαϊκής ενοποίησης συνέχιζαν να είναι σπάνια στον ελληνικό Τύπο και προέρχονταν κυρίως από αναπαραγωγή σχολίων που είχαν δημοσιευθεί σε ξένες εφημερίδες. Έτσι, το πρώτο και μοναδικό σχόλιο που δημοσιεύτηκε μετά την ομιλία του Churchill της 14^{ης} Μαΐου ήταν μία πρωτοσέλιδη συνέντευξη του Γερμανού συγγραφέα Thomas Mann στο *Reuters* που αναδημοσίευσε η *Καθημερινή*, και στην οποία ο συγγραφέας δήλωνε αντίθετος προς τις προτάσεις Churchill επειδή θεωρούσε ότι στην πραγματικότητα ο Βρετανός τέως πρωθυπουργός ήθελε να δημιουργήσει ένα αντι-σοβιετικό μέτωπο με το οποίο η Ευρώπη θα κοβόταν στα δύο.¹⁰⁵

Πάντως το ζήτημα της ενοποίησης φαίνεται ότι βρισκόταν ήδη στο πεδίο ενδιαφέροντος του ελληνικού Τύπου, ακόμα και αν τα άρθρα που αφιέρωνε σε αυτό δεν ήταν συχνά, αφού έτσι κι αλλιώς η διαδικασία της ολοκλήρωσης δεν είχε αρχίσει ακόμα δυναμικά και οι αφορμές για σχετικά δημοσιεύματα ήταν μάλλον σπάνιες. Παρ' όλα αυτά τον Ιούνιο του 1947 η *Ακρόπολις* δημοσίευσε στην πρώτη της σελίδα αυτό που ίσως να αποτελεί την πρώτη ελληνική «δημοσκοπήση» για τη στάση των Ελλήνων πολιτών έναντι της ενοποιητικής διαδικασίας: Σε πρωτοσέλιδη στήλη της εφημερίδας όπου βραβεύονταν (με 10.000 δραχμές) το καλύτερο ερώτημα το οποίο πρότεινε αναγνώστης και στη συνέχεια ετίθετο σε τυχαίους περαστικούς στο κέντρο της Αθήνας (ένα είδος τυχαίας δημοσκοπήσης), στις 14 Ιουνίου 1947 βραβεύτηκε το ερώτημα «*Εγκρίνετε την πρότασιν του κ. Τσώρτσιλ περί δημιουργίας Ην. Πολιτειών της Ευρώπης;*».¹⁰⁶ Είναι σημαντικό ότι βραβεύτηκε το συγκεκριμένο ερώτημα, αλλά ήταν σίγουρα ενδιαφέρουσες και οι απαντήσεις που έδωσαν οι πολίτες που κλήθηκαν να απαντήσουν σε αυτό. Έτσι, δημοσιεύτηκαν οι απαντήσεις 6 πολιτών ηλικίας 18-46 ετών, 3 ανδρών και 3 γυναικών, από τις οποίες οι 5 ήταν θετικές, αν και κάποιες με όρους και προϋποθέσεις όπως να ικανοποιηθούν οι εθνικές διεκδικήσεις πρώτα ή να συμμετέχει και η ΕΣΣΔ στην Ένωση, ενώ αντίθετα σε μία περίπτωση η ερωτηθείσα έβλεπε την Ένωση ως το μόνο μέσο αντιμετώπισης της σοβιετικής απειλής. Μία μόνο απάντηση ήταν αρνητική, προβάλλοντας ως αιτιολογία τις πολιτισμικές και ψυχολογικές διαφορών των λαών, αλλά και τις διαφορές συμφερόντων ανάμεσά τους.

Ακριβώς επειδή η ενοποιητική διαδικασία δεν είχε ξεκινήσει ακόμα σε επίσημο πολιτικό επίπεδο, ανύπαρκτες σχεδόν ήταν έως εκείνη τη στιγμή οι δημόσιες αναφορές από την ελληνική πολιτική ηγεσία ή ακόμα και την ελληνική δημόσια διοίκηση σε αυτό το ζήτημα. Ακόμα και όταν τον Ιούλιο του 1947 η Ελλάδα συμμετείχε στη Διάσκεψη των Παρισίων για το Σχέδιο Marshall, η ελληνική ηγεσία δεν προκύπτει από τη μελέτη των σχετικών επίσημων εγγράφων ότι συνέδεε τη διαδικασία αυτή με κάποια προσπάθεια ενοποίησης.¹⁰⁷ Εξαίρεση αποτελούσε μία έκθεση του πρώην μέλους του Ανώτατου Οικονομικού Συμβουλίου και μετέπειτα μέλους της ειδικής επιτροπής για την σύνταξη του υπομνήματος προς την Ευρωπαϊκή Επιτροπή Οικονομικής Συνεργασίας Αλέξανδρου Κουκλέλη προς το Υπουργείο Εξωτερικών, στην τελευταία παράγραφο της οποίας ανέφερε ότι «*Η προσπάθεια αυτή [προς συνεργασία] εάν είναι ειλικρινής πρέπει να προετοιμάση την οδόν προς επίτευξιν εις το απώτερον μέλλον μίας τελωνειακής ενώσεως μεταξύ των συνεργαζομένων, πυρήνα της οποίας δύναται ν' αποτελέσει η εσχάτως μεταξύ τριών εξ αυτών, της Ολλανδίας, του Βελγίου και του Λουξεμβούργου επιτευχθείσα τοιαύτη - η μόνη σταθερά οικονομική προσπάθεια ήτις ενέχει όλας τα δυνατότητας πολιτικών εξελίξεων*».¹⁰⁸ Οι σκέψεις αυτές για οικονομική συνεργασία δεν συνδέονταν βέβαια απαραίτητα με δημιουργία και πολιτικής συνεργασίας, αν και στη συγκεκριμένη περίπτωση ο Κουκλέλης άφηνε να εννοηθεί ότι θα μπορούσε να

¹⁰⁵ *Καθημερινή*, 17/5/1947, «Ο κ. Τόμας Μανν διά την Γερμανίαν και την Ευρώπην», σ. 1

¹⁰⁶ *Ακρόπολις*, 14/6/1947, «Όλοι ερωτούν, όλοι απαντούν», έρευνα του Γ. Καλλίστρου, σ. 1

¹⁰⁷ Βλ. Πολυδωράκης Γ., Η Διάσκεψη των Παρισίων και τα ελληνικά τετραετή προγράμματα ανόρθωσης (1947-1948) στο πλαίσιο του Σχεδίου Marshall, αδημοσίευτη εργασία για το μάθημα «Μετεμφυλιακή οικονομική ιστορία της Ελλάδας» του επ. καθηγητή Χρ. Ιορδάνογλου για το ΠΜΣ «Πολιτική Επιστήμη και Ιστορία», Αθήνα Φεβρουάριος 2006

¹⁰⁸ ΥΔΙΑ, Αρχείο Σχεδίου Marshall, Φακ. 1947/5.III, Έκθεση Αλ. Κουκλέλη προς ΥΠΕΞ, 16/7/1947

υπάρξει τέτοια διασύνδεση.

Η Ευρωπαϊκή Κοινοβουλευτική Ένωση

Εκείνη όμως ακριβώς την εποχή είχε ξεκινήσει και η πρώτη σε επίπεδο πολιτικών προσωπικοτήτων σταθερά προσανατολισμένη προσπάθεια κινητοποίησης για την επίτευξη του στόχου της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Το Νοέμβριο του 1946 ο Κόμης Richard Coudenhove-Kalergi,¹⁰⁹ από τους ανθρώπους που αγωνίζονταν για την ένωση της Ευρώπης ήδη από τη δεκαετία του 1920, έστειλε στα ευρωπαϊκά εθνικά κοινοβούλια ερωτηματολόγιο με σκοπό να διερευνήσει τη στάση των βουλευτών έναντι της προοπτικής δημιουργίας μιας ευρωπαϊκής ομοσπονδίας. Καθώς οι απαντήσεις στο ερωτηματολόγιο ήταν πολύ ενθαρρυντικές και στην τεράστια πλειοψηφία τους εξαιρετικά θετικές στην προοπτική της ομοσπονδίας, ο Coudenhove-Kalergi κάλεσε τον Ιανουάριο του 1947 τα εθνικά κοινοβούλια να οργανώσουν μη κομματικές Κοινοβουλευτικές Επιτροπές για την Ευρωπαϊκή Ομοσπονδία με σκοπό αργότερα μέσα στο 1947 να οργανωθεί συνέδριο όλων των Επιτροπών αυτών.¹¹⁰ Από τα πρώτα κοινοβούλια που ανταποκρίθηκαν ήταν το ελληνικό. Με παρότρυνση του Γεωργίου Παπανδρέου,¹¹¹ ο βουλευτής Αθηνών του κόμματός του Λέων Μακκάς¹¹² σχημάτισε την ελληνική Επιτροπή. Επειδή οι κοινοβουλευτικές Επιτροπές της Ιταλίας, του Βελγίου και της Ελλάδας ήταν οι πρώτες που συνεστήθησαν, γι' αυτό και αυτές οι τρεις χώρες πήραν μέρος στην προπαρασκευαστική συνάντηση του Συνεδρίου που σχεδίαζε ο Coudenhove-Kalergi, η οποία έλαβε χώρα στο Gstaad της Ελβετίας στις 4 και 5 Ιουλίου 1947.¹¹³ Στην πρώτη αυτή συνάντηση στην ελβετική πόλη Έλληνες αντιπρόσωποι ήταν οι βουλευτές Λ. Μακκάς και Ν. Μπαλτατζής – Μαυροκορδάτος. Ο πρώτος εξελέγη πρόεδρος – ιδρυτής της Ευρωπαϊκής Κοινοβουλευτικής Ένωσης (ΕΚΕ), δηλαδή της οργάνωσης που θα διοργάνωνε το Συνέδριο και θα αποτελούσε την ένωση όλων των κοινοβουλευτικών επιτροπών. Η συνάντηση απεφάσισε τη σύγκληση του Συνεδρίου του στην ίδια πόλη για τον Σεπτέμβριο του ίδιου έτους.¹¹⁴

Επιστρέφοντας από την Ελβετία, οι δύο Έλληνες βουλευτές οργάνωσαν συγκέντρωση συναδέλφων τους προκειμένου να τους ενημερώσουν για τη συνάντηση του Gstaad, να πείσουν ακόμα περισσότερους να συμμετέχουν στην ελληνική Κοινοβουλευτική Επιτροπή για την Ευρωπαϊκή Ομοσπονδία και να τονίσουν τη συμβολή του Τύπου στη διαμόρφωση της κοινής γνώμης υπέρ της ευρωπαϊκής ένωσης, καθώς ο Μπαλτατζής-Μαυροκορδάτος είχε μάλιστα εκλεγεί πρόεδρος της επιτροπής Τύπου του Συνεδρίου. Στην τελευταία του σελίδα το *Εμπρός* της 1^{ης} Αυγούστου 1947 δημοσίευε μικρό άρθρο σχετικά με τη συγκέντρωση αυτή.¹¹⁵

Οι Έλληνες βουλευτές φαίνεται πως ανταποκρίθηκαν μαζικά στην πρόσκληση να προσυπογράψουν την ομοσπονδιακή προοπτική της Ευρώπης. Σε έκθεση που ο Coudenhove-Kalergi ετοίμασε ενόψει του Συνεδρίου του Gstaad με ημερομηνία 7 Σεπτεμβρίου 1947, φαίνεται ότι από τα 354 μέλη της Αναθεωρητικής Βουλής του 1946, 202

¹⁰⁹ Αυστριακός, πολιτογραφημένος Γάλλος, συγγραφέας (1894-1972). Το 1923 εξέδωσε την Πανευρώπη (Pan-Europa), πρεσβεύοντας την ιδέα της ενοποιημένης Ευρώπης. Ιδρυτής και πρόεδρος της Πανευρωπαϊκής Ένωσης (1923). Ιδρυτής και γενικός γραμματέας της Ευρωπαϊκής Κοινοβουλευτικής Ένωσης (1947-1952).

¹¹⁰ Richard Coudenhove-Kalergi, «Memorandum on the Organization of a European Parliament», 27/1/1947 στο Lipgens W. - Loth W. (ed.), Documents on the History of European Integration. Transnational Organizations of Political Parties ..., ό.π., σ. 122-123

¹¹¹ Lipgens W. - Loth W. (ed), Documents on the History of European Integration. The Struggle for European Union ..., ό.π., σ. 805

¹¹² Έλληνας διπλωμάτης και πολιτικός (1892-1972). Διετέλεσε Βουλευτής Αθηνών από το 1928 και υπουργός. Μεταπολεμικά εξελέγη με το Δημοκρατικό Σοσιαλιστικό Κόμμα και αργότερα με τον Ελληνικό Συναγερμό. Το 1964 διορίστηκε μόνιμος αντιπρόσωπος στο Συμβούλιο της Ευρώπης.

¹¹³ Gisch H., «The European Parliamentary Union (EPU)», στο Lipgens W. - Loth W. (ed), Documents on the History of European Integration. Transnational Organizations of Political Parties and Pressure Groups ..., ό.π., σ. 115 και Veremis Th.- Constanas D., «The Beginning of the Discussion on EU in Greece», ..., ό.π., σ. 801

¹¹⁴ Μακκάς Λ. (επιμ.), Αι αποφάσεις του Β' Ευρωπαϊκού Κοινοβουλευτικού Συνεδρίου ..., ό.π., σ. 2, και Lipgens W. - Loth W. (ed), Documents on the History of European Integration. The Struggle for European Union ..., ό.π., σ. 805

¹¹⁵ *Εμπρός*, 1/8/1947, «Η Διάσκεψις διά την Πανευρώπην. Ανακοινώσεις προς τους βουλευτάς», σ. 4

είχαν πει «ναι» στην ομοσπονδιακή προοπτική και ένας μόνο «όχι», δηλαδή ποσοστό 58% των μελών είχαν πει «ναι».¹¹⁶ Ανάμεσα σε όσους είχαν απαντήσει υπέρ της ομοσπονδίας ήταν πολιτικοί αρχηγοί και εξεχουσες προσωπικότητες όπως οι Γ. Παπανδρέου, Κ. Τσαλδάρης, Σ. Βενιζέλος, Σ. Γονατάς, Ν. Ζέρβας και άλλοι. Η αρνητική απάντηση στο ερωτηματολόγιο είχε προέλθει από τον βουλευτή Αθηνών του Λαϊκού Κόμματος Ευστράτιο Κουλουμβάκη, γνωστού και από τις δραστηριότητές του ως συνηγόρου ταγματασφαλιστών το φθινόπωρο του 1945.¹¹⁷ Βέβαια, ήταν αμφισβητήσιμο το πόσο συνειδητοποιούσαν οι βουλευτές τι σήμαινε αυτό το «ναι» που έλεγαν στην ομοσπονδιακή προοπτική: η ίδια σύνθεση της Βουλής, όταν κατά τη συζήτηση του νέου Συντάγματος εξέτασε πρόταση του βουλευτή Γρ. Κασιμάτη να εισαχθεί άρθρο που θα έδινε στην ολομέλειά της το δικαίωμα να αποφασίσει για παραχώρηση κυριαρχίας υπέρ ενός διεθνούς οργανισμού για την ενοποίηση της Ευρώπης, κάτι που φυσικά αποτελούσε βασική προϋπόθεση για την ίδρυση μιας ευρωπαϊκής ομοσπονδίας, το απέρριψε.¹¹⁸

Το Συνέδριο του Gstaad

Το Συνέδριο στο Gstaad άρχισε στις 9 Σεπτεμβρίου υπό την προεδρία του Λ. Μακκά και με τη συμμετοχή εκπροσώπων από τα εθνικά κοινοβούλια δέκα ευρωπαϊκών κρατών. Η κάλυψή του από τον ελληνικό Τύπο διέφερε πολύ από εφημερίδα σε εφημερίδα. Ορισμένες δεν είχαν σχεδόν ούτε μία αναφορά σε αυτό (*Καθημερινή*, *Μάχη*, *Ριζοσπάστης*, *Ελευθερία*), ορισμένες ανέφεραν το ζήτημα σε μικρές καταχωρήσεις (*Βήμα*, *Ακρόπολις*, *Εμπρός*), ενώ το *Έθνος*, αντίθετα, είχε στείλει δύο ανταποκριτές στο Gstaad, τον Αλ. Πωπ και τον Κ. Παπανικολάου για να περιγράψουν τις εργασίες του Συνεδρίου. Έτσι, την ημέρα έναρξής του η εφημερίδα δημοσίευε δηλώσεις του Μακκά, στις οποίες τόνισε ότι η ενοποίηση της Ευρώπης θα συνέβαλλε στη λύση του προβλήματος της έλλειψης ασφάλειας που ένιωθαν κάποια ευρωπαϊκά κράτη, με πρώτη την Ελλάδα.¹¹⁹ Για εκείνον η ευρωπαϊκή ενοποίηση έγκειτο λοιπόν στην επίλυση των προβλημάτων ασφάλειας, θέση που κατά την εφημερίδα δεν έβρισκε σύμφωνους κάποιους σοσιαλιστές βουλευτές του Συνεδρίου.

Το *Βήμα* ανακοίνωσε την έναρξη του Συνεδρίου της ΕΚΕ την επόμενη ημέρα σε ένα πολύ μικρό άρθρο της τελευταίας σελίδας, χωρίς κανένα σχόλιο πέρα από την αναφορά στους συμμετέχοντες σε αυτό.¹²⁰ Παρόμοιο ήταν και το αντίστοιχο άρθρο της *Ακρόπολης* την ημέρα εκείνη, που απετέλεσε και το μοναδικό άρθρο της εφημερίδας για το θέμα.¹²¹ Συγκεκριμένα, στην τέταρτη σελίδα αναφερόταν η έναρξη του Συνεδρίου στο Gstaad και η εκλογή του Λ. Μακκά στην προεδρία του. Δημοσιευόταν μάλιστα και μικρό απόσπασμα της ομιλίας του, την οποία η εφημερίδα χαρακτήριζε «εμπνευσμένη». Ακριβώς τον ίδιο χαρακτηρισμό απέδιδε στην ομιλία και το *Εμπρός* στο αντίστοιχο άρθρο του εκείνη την ημέρα.¹²²

Στην ομιλία αυτή ο Μακκάς δήλωσε ότι η Ευρώπη έπρεπε να υπερασπίσει τον πολιτισμό της, γιατί χάρη σε αυτόν τον πολιτισμό η ήπειρος μας εθεωρείτο φύλακας της ανθρωπότητας ολόκληρης και του πολιτισμού της. Η αποστολή της Ευρώπης ήταν, κατά τον βουλευτή Αθηνών, μέσα από την ένωση των λαών της να βρει τα δικαιώσύνη και την πολιτική ελευθερία, και μόνο τότε θα μπορούσε να προχωρήσει προς το μέλλον.¹²³

Η δεύτερη ανταπόκριση των απεσταλμένων του *Έθνους* ανέφερε ότι η γενικότερη εντύπωση από τη δεύτερη ημέρα του Συνεδρίου ήταν ότι πολλοί σύνεδροι θεωρούσαν ότι η ένωση της Ευρώπης αποσκοπούσε στη συγκρότηση ισχυρού δυτικοευρωπαϊκού

¹¹⁶ Gisch H., «The European Parliamentary Union (EPU)», ..., ό.π., σ. 114

¹¹⁷ Κωστόπουλος Τ., Η αυτολογοκριμένη μνήμη, Φιλίστωρ, Αθήνα 2005, σ. 101-102

¹¹⁸ Veremis Th.- Constanas D., «The Beginning of the Discussion on EU in Greece», ..., ό.π., σ. 804

¹¹⁹ *Έθνος*, 9/9/1947, «Η αρνητική στάσις της Σοβ. Ρωσία έναντι του Σχεδίου Μάρσαλ αιτία διαιρέσεως της Ευρώπης εις δύο μπλοκ. Λόγος του κ. Πωλ Ρενώ εις το Γκσταατ», ανταπόκριση των απεσταλμένων στο Gstaad Αλ. Πωπ και Κ. Παπανικολάου, σ. 6

¹²⁰ *Βήμα*, 10/9/1947, «Το Κοινοβουλευτικόν Ευρωπαϊκόν Συνέδριον», σ. 4

¹²¹ *Ακρόπολις*, 10/9/1947, «Ο κ. Μακκάς εξελέγη πρόεδρος του Διακοινοβουλευτικού Συνεδρίου», σ. 4

¹²² *Εμπρός*, 10/9/1947, «Το Συνέδριον της Πανευρώπης», σ. 4

¹²³ Veremis Th.- Constanas D., «The Beginning of the Discussion on EU in Greece», ..., ό.π., σ. 806-807

συνασπισμού προς αντιμετώπιση του Ανατολικού μπλοκ.¹²⁴ Ανέφερε ακόμα ότι ύστερα από πρόταση της Ελλάδας και του Βελγίου αποφασίστηκε να δημιουργηθεί περιφερειακή ένωση υπό το πνεύμα του άρθρου 52 του Καταστατικού Χάρτη του ΟΗΕ και να συγκληθεί Ευρωπαϊκή Συντακτική Συνέλευση για να καταρτίσει το Σύνταγμα της Ομοσπονδίας το 1948.

Δεν είχαν όμως όλοι οι βουλευτές του Συνεδρίου την ίδια άποψη για τη σχέση που θα έπρεπε να έχει η ενωμένη Ευρώπη με το Ανατολικό μπλοκ. Την αντίθετη άποψη άλλων βουλευτών μετέφερε η ανταπόκριση του απεσταλμένου του Έθνους Αλ Πωπ στις 11 Σεπτεμβρίου.¹²⁵ Ανέφερε ότι πολλοί βουλευτές είχαν την τάση να συμπεριφέρονται με κριτήριο το να μη δυσανεχθεί η ΕΣΣΔ. Ιδιαίτερα οι σοσιαλιστές που δεν ήθελαν να δώσουν την εντύπωση ότι η ένωση θα είχε αντι-σοβιετικό χαρακτήρα. Η τακτική αυτή είχε μεταξύ άλλων ως αποτέλεσμα να μην επανεκλεγεί ο Μακκάς στην προεδρία της ΕΚΕ (εξελέγη αντιπρόεδρος), όπως ομολόγησαν σύνεδροι στον Πωπ, καθώς στις ομιλίες του πάντα αναφερόταν στον κομμουνιστικό κίνδυνο, ενώ προερχόταν και από μία χώρα που ήταν σε εμφύλιο πόλεμο με τις κομμουνιστικές δυνάμεις. Ο ίδιος ο Μακκάς δήλωσε μάλιστα ότι η ψηφοφορία απέδειξε την ψυχολογία του ευρωπαϊκού πολιτικού κόσμου, που έλπιζε ακόμα στη συνεννόηση με το Ανατολικό μπλοκ. Στην ομιλία του δε κατά το τέλος του Συνεδρίου τόνισε ότι δεν ήθελε μία Ευρώπη «ολοκληρωτική», γιατί αυτό θα αποτελούσε τον τάφο της και κάλεσε τους συμμετέχοντες να μην αποδεχτούν να θυσιάσουν την πίστη τους στην ανάγκη της πολιτικής ελευθερίας προκειμένου να προσελκύσουν κυβερνήσεις των κρατών της Ανατολικής Ευρώπης.¹²⁶

Λίγες ημέρες μετά το τέλος του Συνεδρίου του Gstaad δημοσιεύτηκε και το πρώτο ολοκληρωμένο σχετικό άρθρο γνώμης της περιόδου, που αναφερόταν γενικότερα στα ζητήματα ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, αλλά και στο Συνέδριο της ΕΚΕ. Δημοσιεύτηκε μάλιστα στο *Εμπρός*, σε εφημερίδα δηλαδή που μέχρι εκείνη τη στιγμή είχε αναφερθεί ελάχιστα στις εργασίες του Συνεδρίου. Ο Ν. Βεντήρης, πολιτικός διευθυντής της εφημερίδας, αφιέρωσε το πρωτοσέλιδο κεντρικό άρθρο γνώμης της 20^{ης} Σεπτεμβρίου στην ιδέα και την πορεία της ευρωπαϊκής ενοποίησης.¹²⁷ Ο αρθρογράφος παραδεχόταν ότι η ιδέα της Πανευρώπης ήταν ένα υψηλό και ευγενές ιδανικό, το οποίο όμως δεν ήταν οπωσδήποτε εύκολο να πραγματοποιηθεί. Θεωρούσε ότι η ιδέα της Πανευρώπης δεν σήμαινε τη μετατροπή της Ευρώπης σε ομοιόμορφη μάζα, αφού έτσι θα χανόταν η πολιτισμική ποικιλομορφία που χαρακτηρίζει τα ευρωπαϊκά κράτη. Η Πανευρώπη δεν θα έθιγε την ποικιλομορφία αυτή, αλλά θα διόρθωνε τα προβλήματα του συστήματος. Εκθείαζε την εκλογή του Λ. Μακκά στη θέση του προέδρου (και στη συνέχεια του αντιπροέδρου) της ΕΚΕ, κάτι που κατά τον Βεντήρη είχε και συμβολική σημασία λόγω της προσφοράς της Ελλάδας στον Δυτικό πολιτισμό. Γενικά, πίστευε ότι η ενότητα που έπρεπε να βρεθεί για την Ευρώπη έπρεπε να είναι πολιτική, για να διασφαλίζει την ειρήνη χωρίς να περιορίζει ή να καταργεί την εθνική κυριαρχία, οικονομική, που όμως να υποβοηθά τους ασθενέστερους, αλλά και ηθική που να επιτρέπει τη δημιουργία κοινής συνείδησης. Και κατέληγε ότι «[α]ν η Ευρώπη γονιμοποιήσει κάποτε εις θετικήν πολιτικήν οργάνωσιν τον σπόρον των προδρόμων, θα έχη κάμει το μεγαλύτερον εις την ιστορίαν της βήμα προόδου». Το άρθρο αυτό αποτελούσε το πρώτο και μοναδικό άρθρο γνώμης της σύνταξης ελληνικής εφημερίδας εκείνη την περίοδο που να αναπτύσσει ολοκληρωμένη άποψη της εφημερίδας για την πορεία της ευρωπαϊκής ενοποίησης και τη συμμετοχή της Ελλάδας σε αυτή. Έκανε τέτοια εντύπωση μάλιστα, που ο Μακκάς το επικαλέστηκε δύο φορές σε άρθρα του τα δύο επόμενα χρόνια.

Αναφορά στα αποτελέσματα του Συνεδρίου είχε και η *Ελλάς*, η οποία αποτελούσε στην

¹²⁴ Έθνος, 10/9/1947, «Αποβλέπει εις την συγκρότησιν ισχυρού συνασπισμού όλων των Δυτικών κρατών η κοινοβουλευτ. Διάσκεψις του Γκστααντ. Η αντιμετώπισις του σοβιετικού μπλοκ», ανταπόκριση των απεσταλμένων στο Gstaad Αλ. Πωπ και Κ. Παπανικολάου, σ. 4

¹²⁵ Έθνος, 11/9/1947, «Ο εκ της Σοβ. Ρωσίας φόβος κατηύθυνε τας εργασίας του Συνεδρίου Γκσταάτ. Εξελέγη αντιπρόεδρος ο κ. Μακκάς. Άγγλος βουλευτής διά τα ελλην. σύνορα», ανταπόκριση του απεσταλμένου στο Gstaad Αλ. Πωπ, σ. 4

¹²⁶ Μακκάς Λ., Η δράσις και οι στόχοι της Ευρωπαϊκής Κοινοβουλευτικής Ενώσεως, Δ' Αναθεωρητική Βουλή των Ελλήνων/Επιτροπή Διεθνούς Συνεργασίας - Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήνα 1948, σ. 11-12

¹²⁷ Εμπρός, 20/9/1947, «Προοπτική», άρθρο του Β. (Ν. Βεντήρη), σ. 1

ουσία όργανο του Δημοκρατικού Σοσιαλιστικού Κόμματος στο οποίο ανήκε και ο Μακκάς. Σε εκτενές άρθρο επιχειρείτο απολογισμός των εργασιών του Gstaad.¹²⁸ Τονίζονταν ότι από πολλούς συνέδρους υποστηρίχθηκε η ομοσπονδιακή προοπτική της Ευρώπης, από άλλους, κυρίως σοσιαλιστές, απορρίφθηκε και το αποτέλεσμα ήταν ότι «εις τα παρασκήνια του Συνεδρίου διεξήχθη ούτω μία δραματική διεκδυστίνδα».

Η ίδια εφημερίδα ορισμένες ημέρες αργότερα αναδημοσίευσε συνέντευξη του Λ. Μακκά στο *Associated Press*.¹²⁹ Στη συνέντευξη αυτή ο βουλευτής χαρακτήριζε την Ευρώπη ως μεγάλο ασθενή που είχε αρχίσει να αναρρώνει, αλλά φοβόταν και την υποτροπή. Επέκρινε τους σοσιαλιστές ότι ήταν υποχωρητικοί μπροστά στην επιθετικότητα της ΕΣΣΔ, την οποία μπορούσε να περιορίσει μόνο η σθεναρή στάση Ευρωπαίων και Αμερικανών. Τασσόταν βέβαια υπέρ της πολιτικής ένωσης, η οποία έπρεπε να προηγηθεί της οικονομικής ένωσης και να ξεκινήσει από τα κοινοβούλια. Τα τελευταία με αυτό τον τρόπο θα αποκαθιστούσαν το τρωθέν γόητρό τους και θα πίεζαν αποτελεσματικά τις κυβερνήσεις τους να προβούν στις απαραίτητες παραχωρήσεις στην εθνική κυριαρχία χωρίς τον φόβο ότι θα μπορούσαν να ανατραπούν από τα ίδια τους τα κοινοβούλια. Έτσι θα εδημιουργείτο μια ελεύθερη, ενωμένη, αλληλέγγυα Ευρώπη, στενότατα συνεργαζόμενη με τις ΗΠΑ και ικανή να εξασφαλίσει την ειρήνη και την οικονομική ευημερία στους λαούς της και τον κόσμο ολόκληρο.

Παρόμοιες απόψεις εξέφρασε ο Μακκάς και σε ομιλία του στη Βουλή στις 8 Νοεμβρίου 1947 κατά τη διάρκεια ειδικής σύσκεψης προκειμένου να ενημερωθούν οι βουλευτές για τα αποτελέσματα του Συνεδρίου του Gstaad, αλλά και για τη δράση και τους σκοπούς της Ευρωπαϊκής Κοινοβουλευτικής Ένωσης.¹³⁰ Στην ομιλία αυτή υπογράμμισε ότι αν και το ζήτημα της ένωσης της Ευρώπης εμφανιζόταν ως τάση ονειροπόλων, στην πραγματικότητα ήταν κάτι που είχε να κάνει με τα πραγματικά προβλήματα της χώρας στα οποία θα μπορούσε να βρει λύσεις. Ο βουλευτής έκανε μία επισκόπηση των εργασιών του Συνεδρίου στο Gstaad και των αποφάσεων που αυτό έλαβε. Ανέφερε ότι οι σύνεδροι ανέλαβαν να πείσουν, μέσω των κοινοβουλίων τους, τις ευρωπαϊκές κυβερνήσεις για να συγκροτηθεί το ταχύτερο δυνατό μία συντακτική συνέλευση για την Ευρώπη από μέλη εθνικών κοινοβουλίων. Η συνέλευση αυτή θα είχε ως στόχο την ψήφιση ενός ομοσπονδιακού Συντάγματος για την Ευρώπη, προσχέδιο του οποίου είχε επεξεργαστεί ο Coudenhove-Kalergi ήδη από το 1944 αρχικά και είχε τύχει νέας επεξεργασίας πριν από το Συνέδριο του Gstaad σε συνεργασία Coudenhove-Kalergi και Μακκά. Ο βουλευτής μάλιστα παρουσίασε το προσχέδιο αυτό στους βουλευτές που συμμετείχαν στη σύσκεψη.

Από την ομιλία του γινόταν πάλι φανερό ότι ο Μακκάς έβλεπε την Ένωση και ως μέσο ανάσχεσης του κομμουνισμού, κάτι που όμως θα διευκόλυνε τη δημιουργία της.¹³¹ Θεωρούσε ακόμα την οικονομική συνεργασία στο πλαίσιο του Σχεδίου Marshall ως μέσο προώθησης της προσπάθειας, ενώ η πολιτική ενοποίηση θα αποτελούσε την απαραίτητη προϋπόθεση για την επιτυχία του προγράμματος ανασυγκρότησης. Τέλος κάλεσε και άλλους βουλευτές να προσχωρήσουν στην ελληνική Κοινοβουλευτική Επιτροπή για την Ευρωπαϊκή Ομοσπονδία, προκειμένου η Ελλάδα «η οποία εις την αρχαιότητα υπήρξε διά των Αμφικτυονιών της η κοιτίς του αρχαίου ομοσπονδιακού ιδεώδους, [ν]α γίνη και τώρα η κοίτη των νέων ομοσπονδιακών αρχών, αι οποίαι ήδη αρχίζουν να κυριαρχούν των σκέψεων και αύριον, όπως προβλέπω, θα κυριαρχήσουν και της πολιτικής ακόμη των νεωτέρων λαών της Ευρώπης».

Ας σημειωθεί ότι μέχρι εκείνη τη στιγμή, πέρα από τις δύο άτυπες συσκέψεις-συγκεντρώσεις που είχε προσκαλέσει ο Μακκάς, δεν είχε γίνει καμία συζήτηση ή αναφορά στην ελληνική Βουλή στο ζήτημα της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Η πρώτη φορά που κάποιος

¹²⁸ *Ελλάς*, 22/9/1947, «Η Διάσκεψις του Γκστάατ διά την Ελλάδα και την τύχην της Ευρώπης», σ. 4

¹²⁹ *Ελλάς*, 29/9/1947, «Η διστακτικότης της Ευρώπης προς αντιμετώπισιν του ρωσικού κινδύνου. Το καθήκον των Ηνωμένων Πολιτειών», σ. 4

¹³⁰ Μακκάς Λ., Η δράσις και οι στόχοι της Ευρωπαϊκής Κοινοβουλευτικής Ενώσεως, ..., ό.π., σ. 3-15

¹³¹ Ο Ι. Στεφανίδης εξηγούσε την στάση του Μακκά να ταυτίσει την ένωση της Ευρώπης με τον αντι-κομμουνιστικό αγώνα, ως το μόνο τρόπο για να πειστούν οι βουλευτές να τον ακολουθήσουν. Βλ. Stefanidis I., «The Greek pro-European Movement (1947-1967)», *στο* *Hellenic Review of International Relations*, v. 5/6, 1985-1986, σ. 246

βουλευτής αναφέρθηκε στο ζήτημα ήταν ο Θεόδωρος Τουρκοβασίλης κατά τη συζήτηση των προγραμματικών δηλώσεων της κυβέρνησης Σοφούλη στις 8 Σεπτεμβρίου 1947.¹³² Ο Τουρκοβασίλης, βουλευτής Αρκαδίας, αρχηγός της Ένωσης Εθνικοφρόνων και γνωστός συνεργάτης των Γερμανών κατά την Κατοχή,¹³³ έκανε σύντομη αναφορά στην ομιλία του Churchill στη Ζυρίχη το 1946 υπέρ των Ηνωμένων Πολιτειών της Ευρώπης ως πρόταση ένωσης της Γαλλίας και της Γερμανίας εναντίον των Σλαύων, χαρακτηριστικό δείγμα του πώς έβλεπε την ενοποίηση και ένα μεγάλο μέρος της Άκρας Δεξιάς.

Πέρα από τα δημοσιεύματα για το Συνέδριο, εμφανίστηκαν εκείνες τις ημέρες και κάποια άλλα άρθρα γνώμης αναδημοσιευμένα από ξένες εφημερίδες. Η *Καθημερινή*, για παράδειγμα, η οποία δεν είχε κάνει καμία αναφορά στο Συνέδριο, αρκέστηκε λίγες ημέρες αργότερα να δημοσιεύσει στην πρώτη της σελίδα άρθρο του αμερικανού δημοσιογράφου Mark Sullivan, μέσα από το οποίο φαινόταν και η αμερικανική άποψη για την ευρωπαϊκή ενοποίηση.¹³⁴ Κατά τον αρθρογράφο η ενοποίηση θα ερχόταν μέσα από το Σχέδιο Marshall που θα οδηγούσε σε «οικονομική ομοσπονδία» και αναπόφευκτα σε κάποιο είδος πολιτικής ενότητας.

Ήταν φανερό λοιπόν ότι μέσα στο 1947 το ζήτημα της ολοκλήρωσης αντιμετωπιζόταν σπασμωδικά, τόσο από τον Τύπο, όσο και από την πολιτική ελίτ της χώρας, κάτι που δικαιολογείται φυσικά από το γεγονός ότι ούτε συγκεκριμένες επίσημες προσπάθειες για ενοποίηση είχαν γίνει ακόμα σε ευρωπαϊκό επίπεδο, αλλά και η χώρα είχε άλλα σοβαρά προβλήματα για να ασχοληθεί. Όμως το ενδιαφέρον υπήρχε, και από τον Τύπο και από τους πολιτικούς (η συγκέντρωση 202 υπογραφών δείχνει ότι τουλάχιστον δεν ήταν εντελώς αδιάφορο θέμα). Τα άρθρα γνώμης που δημοσιεύτηκαν στο *Εμπρός* και την *Ελλάδα* μετά το Gstaad απεδείκνυαν ακόμα ότι το γεγονός ότι δεν υπήρχαν συνεχώς άρθρα σε κάποιες εφημερίδες για τη δραστηριότητα φιλοευρωπαϊκών οργανώσεων και προσωπικοτήτων, δεν σήμαινε απαραίτητα ότι δεν υπήρχε και ενδιαφέρον για το ζήτημα.

3. Το Σύμφωνο των Βρυξελλών

Η ομιλία Bevin

Το 1948 σήμανε την έναρξη της ενασχόλησης με την ευρωπαϊκή ιδέα και την προσπάθεια ενοποίησης της Ευρώπης και από την πλευρά της επίσημης ελληνικής πολιτικής. Και αυτό διαφάνηκε από πολύ νωρίς.

Καθώς στις αρχές του έτους είχε ήδη αρχίσει να συζητείται η προοπτική δημιουργίας ενός οργανισμού οικονομικής και στρατιωτικής συνεργασίας των κρατών της Δυτικής Ευρώπης, αλλά και καθώς τα 16 κράτη του Σχεδίου Marshall ετοιμάζονταν να δημιουργήσουν έναν οργανισμό για τη διαχείριση της βοήθειας, η Ελλάδα δεν έχανε ευκαιρία να δηλώσει επίσημα ότι επιθυμούσε, υπό όρους, να συμμετέχει στα σχέδια συνεργασίας και ενοποίησης που είχαν αρχίσει να καταστρώνονται.

Πρωταγωνιστής σε αυτή την προσπάθεια αναδείχθηκε ο τότε μόνιμος υφυπουργός Εξωτερικών της χώρας Παναγιώτης Πιπινέλης, από τους βασικούς εκφραστές της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής σε ολόκληρη εκείνη την περίοδο.¹³⁵ Έτσι, στις 24 Ιανουαρίου ο

¹³² Πρακτικά Συνεδριάσεων της Βουλής των Ελλήνων 1947, Συνεδρίαση PME', σ. 1481-1482

¹³³ Κωστόπουλος Τ., *Η αυτολογοκριμένη μνήμη...*, ό.π., σ. 101

¹³⁴ *Καθημερινή*, 3/10/1947, «Προς τας Ηνωμένας Πολιτείας της Ευρώπης;», άρθρο του Mark Sullivan, σ. 1. Κάνει εντύπωση φυσικά το γεγονός ότι η εφημερίδα δεν είχε καμία αναφορά στο Συνέδριο του Gstaad, ενώ λίγους μήνες νωρίτερα έκανε πρωτοσέλιδο κύριο άρθρο κείμενα του Churchill για την ένωση της Ευρώπης! Η διαφορά αυτή θα μπορούσε πιθανόν να εξηγηθεί είτε λόγω της εκτίμησης που έτρεφε η εφημερίδα προσωπικά στον Βρετανό πολιτικό και γι' αυτό πρόβαλλε τις ενέργειες και τις τοποθετήσεις του, είτε λόγω του γεγονότος ότι επικεφαλής της ελληνικής αντιπροσωπείας στο Gstaad ήταν βουλευτής αντιπάλου προς αυτού που υποστήριζε κόμματος.

¹³⁵ Διπλωμάτης και πολιτικός (1899-1970). Υπηρέτησε σε πολλές διπλωματικές αρχές και στη συνέχεια ως μόνιμος υφυπουργός Εξωτερικών (1947-1950), υπουργός Εξωτερικών (1950, 1963 και 1967-1970), βουλευτής της ΕΡΕ (1963-1967), υπουργός Εμπορίου (1961-1963), υπουργός Συντονισμού (1967) και πρωθυπουργός (1963).

Πιπινέλης επισκέφτηκε τον πρεσβευτή της Μ. Βρετανίας στην Αθήνα και πίεσε να αποσπάσει την υπόσχεση ότι θα υπάρχει η δυνατότητα προσχώρησης και της Ελλάδας στις προσπάθειες για ανάπτυξη πολιτικών δεσμών μεταξύ των κρατών της Δ. Ευρώπης που πρότεινε ο Βρετανός υπουργός Εξωτερικών Ernest Bevin στη βρετανική Βουλή των Κοινοτήτων δύο ημέρες νωρίτερα, στις 22 Ιανουαρίου. Ο λόγος, βέβαια, που το έκανε δεν ήταν γιατί πίστευε στην πολιτική ενοποίηση της Ευρώπης με τη συμμετοχή και της χώρας μας, αλλά γιατί ήταν ξεκάθαρο γι' αυτόν ότι η προσχώρηση αυτή θα σήμαινε ότι θα «καθώριζε σαφώς έναντι γειτόνων μας έκτασιν υποχρεώσεων ως Μεγάλη Βρετανία θα είχαν αναλάβει» για την προστασία της Ελλάδας.¹³⁶

Σε άλλο έγγραφό του την επόμενη ημέρα ο Πιπινέλης ξεκαθάριζε πως έβλεπε την ευρωπαϊκή ενοποίηση μόνο μέσω της υποστήριξης και εγγύησης των ΗΠΑ.¹³⁷ Δήλωνε μάλιστα ότι η Ελλάδα ήθελε να συμμετέχει στις προσπάθειες για ενοποίηση υπό τον όρο ότι η μορφή της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν μπορούσε να έχει άλλη έννοια παρά την οργάνωση πολιτικού ερείσματος πάνω στο οποίο να στηριχθεί η εγγύηση που προσέφεραν οι ΗΠΑ στα ελεύθερα ευρωπαϊκά κράτη, αλλά που θα αποτελούσε και «αμυντικό προγεφύρωμα» των ΗΠΑ. Ο Πιπινέλης δεν απέκλειε η ένωση να ολοκληρωνόταν σταδιακά με την ανάκτηση της Ανατολικής Ευρώπης, με τη συνδρομή μιας ανασυγκροτημένης (και γιατί όχι στο μέλλον επανεξοπλισμένης) Γερμανίας. Θεωρούσε επίσης ότι απαιτείτο η σύνδεση της Ευρώπης με την Αφρική για να εκμεταλλευτεί η Ευρώπη τον φυσικό πλούτο της πρώτης προκειμένου να ανασυγκροτηθεί. Δήλωνε ακόμα ότι η Ελλάδα ενδιαφερόταν να συμμετέχει και στο Ατλαντικό Σύμφωνο, και στο Μεσογειακό, αλλά και στην ευρωπαϊκή ένωση. Πίστευε όμως ότι η Ελλάδα δεν θα έπρεπε να συμμετέχει απρόσκλητη στις προσπάθειες για δημιουργία της ένωσης ή να κάνει ειδικό διάβημα για να την προσκαλέσουν, καθώς θεωρούσε ότι τα υπόλοιπα κράτη γνώριζαν τη βούλησή της να συμμετέχει σε όλες τις ενοποιητικές προσπάθειες και άρα όταν το έκριναν εκείνα σωστό θα την προσκαλούσαν. Ο Πιπινέλης πίστευε επομένως ότι η ευρωπαϊκή ένωση ήταν προς το συμφέρον της Ελλάδας, όχι όμως λόγω ιδεολογίας. Αυτό ήταν μάλλον σε μεγάλο βαθμό και το σύνθημα της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής γενικότερα εκείνη την περίοδο.

Στις 25 Ιανουαρίου 1948 το *Βήμα* σε ανταπόκριση από τη Νέα Υόρκη ανέφερε ότι οι Έλληνες διπλωμάτες στις ΗΠΑ θεωρούσαν ότι δεν ήταν πρακτική ή αναγκαία η συμμετοχή της Ελλάδας στη Δυτική Ένωση, επειδή ήδη είχε εξασφαλισμένη την υποστήριξη των ΗΠΑ και της Βρετανίας που έτσι κι αλλιώς ήταν οι μοναδικές χώρες που θα μπορούσαν να τη βοηθήσουν.¹³⁸ Ίσως σε αυτή την περίπτωση θα ήταν καλύτερα δε για την Ελλάδα να έμπαινε αργότερα σε έναν περιφερειακό αμυντικό οργανισμό κάποιων κρατών του Σχεδίου Marshall.

Την ελληνική κυβέρνηση την απασχολούσαν πολύ οι προθέσεις της Μεγάλης Βρετανίας σχετικά με τη δημιουργία μιας ευρωπαϊκής ένωσης, και κυρίως σχετικά με το ποια κράτη θα συμπεριλάμβανε η ένωση αυτή και σε ποιους τομείς θα εκτεινόταν. Σε έγγραφό του ο Έλληνας πρεσβευτής στο Λονδίνο Λέων Μελάς επέμενε ότι ο Βρετανός υπουργός Εξωτερικών στην ομιλία του στις 22 Ιανουαρίου μιλούσε για δημιουργία και κάποιου είδους πολιτικής ένωσης και όχι μόνο στρατιωτικής συνεργασίας, αφού είχε αναφερθεί σε «*ηθική και πολιτική αλληλεγγύη*», αλλά και οικονομική, που θα συνδύαζε στοιχεία ακόμα και από το Σχέδιο Briand. Ανέφερε μάλιστα και παλαιότερες δηλώσεις του νυν πρωθυπουργού Attlee το 1939 («*Europe must federate or perish*»), αλλά και του ίδιου του Bevin το 1945 στη Βουλή όταν μίλησε για Ηνωμένες Πολιτείες της Ευρώπης.¹³⁹ Η Ελλάδα έδειχνε ιδιαίτερο ενδιαφέρον και για αυτή την προοπτική, αν όντως οι προθέσεις των λόγων του Βρετανού υπουργού

¹³⁶ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1948, Φακ. 84.1, μόνιμος υφυπουργός Εξωτερικών Π. Πιπινέλης προς Πρεσβείες Ουάσιγκτον, Παρισίων και Ρώμης 24/1/1948, ΑΠ 18184

¹³⁷ ΥΔΙΑ, Αρχείο Πρεσβείας Ρώμης 1953, Φακ. Περί Ευρωπαϊκής Ενώσεως 1949-1953, μόνιμος υφυπουργός Εξωτερικών Π. Πιπινέλης προς Πρεσβεία Παρισίων, ΑΠ 16627

¹³⁸ *Βήμα*, 25/1/1948, «Πιθανόν να μη μετάσχη η Ελλάς εις Συμμαχίαν Δυτ. Ευρώπης»

¹³⁹ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1948, Φακ. 84.1, πρεσβευτής στο Λονδίνο Λ. Μελάς προς Υπουργείο Εξωτερικών – Β' Πολιτική Διεύθυνση 28/1/1948, ΑΠ 763

ήταν αυτές.¹⁴⁰

Την ίδια εποχή ο πρώην διπλωμάτης και υπουργός του Ελευθερίου Βενιζέλου Περικλής Αργυρόπουλος¹⁴¹, σημαντική προσωπικότητα του φεντεραλιστικού κινήματος στην Ελλάδα, δημοσίευε στη γαλλόφωνη εφημερίδα της Αιγύπτου *La Bourse Egyptienne* άρθρο στο οποίο υποστήριζε ότι η δημιουργία της ευρωπαϊκής ένωσης θα μπορούσε να σώσει την ευρωπαϊκή κουλτούρα, αλλά και την ευρωπαϊκή οικονομία, ειδικά από τη στιγμή που οι ΗΠΑ άρχισαν να απειλούν ότι θα έκοβαν την βοήθεια αν δεν προχωρούσε η ενοποίηση.¹⁴² Τασσόταν υπέρ της συμπερίληψης της Ισπανίας στις προσπάθειες για δημιουργία κοινής άμυνας. Και φυσικά, ο Αργυρόπουλος δήλωνε ότι θα ήθελε να εντάσσεται και η Ελλάδα στην κοινή άμυνα.

Υπέρ της πραγματοποίησης του Σχεδίου Bevin για τη δημιουργία μιας «Ένωσης Δυτικών Κρατών», το οποίο όπως δήλωνε θα συμπλήρωνε το Σχέδιο Marshall, τάχθηκε και ο Έλληνας πρεσβευτής στη Ρώμη Δημήτριος Καψάλης σε συνάντησή του με τον Ιταλό υφυπουργό Εξωτερικών, εκφράζοντας έτσι με τον πιο κατηγορηματικό τρόπο την επίσημη θέση της ελληνικής κυβέρνησης.¹⁴³

Πέρα όμως από την επίσημη θέση, η ελληνική κυβέρνηση και η ελληνική διπλωματία προσπαθούσε να σχηματίσει άποψη για το ποια θα έπρεπε να είναι η στάση της χώρας στις προσπάθειες ενοποίησης. Έτσι, σε συνεδρίαση του Συμβουλίου Πολιτικών Υποθέσεων στις 9 Μαρτίου 1948 υπό την προεδρία του Πιπινέλη συζητήθηκε εκτενώς το Σχέδιο Bevin.¹⁴⁴ Η ηγεσία του Υπουργείου Εξωτερικών υιοθέτησε την ανάλυση που έκανε και την άποψη που εξέφρασε ο πρέσβης Α. Κοντουμάς ότι η συνεργασία στο πλαίσιο του Σχεδίου αυτού θα ωφελούσε την Ελλάδα μόνο στο βαθμό που αντιμετωπιζόταν αποκλειστικά ως αντίδραση στη «σοβιετική απειλή», ενώ έμενε ταυτόχρονα μακριά από τα φιλόδοξα σχέδια των «οπαδών της Πανευρώπης», όπως χαρακτηριστικά ανέφερε ο διπλωμάτης. Το Υπουργείο δεν φαινόταν να συζητά εκείνη τη στιγμή άλλη προοπτική για την Ευρώπη πλην της στρατιωτικής και οικονομικής συνεργασίας.

Η υπογραφή του Συμφώνου των Βρυξελλών

Μέσα από το Σχέδιο Bevin δημιουργήθηκε το Σύμφωνο των Βρυξελλών (Συνθήκη για τη Δυτική Ένωση) μεταξύ της Αγγλίας, της Γαλλίας και των τριών κρατών της Benelux που υπεγράφη στις 17 Μαρτίου 1948 στις Βρυξέλλες και προέβλεπε οικονομική και στρατιωτική συνεργασία μεταξύ των πέντε κρατών. Ο ελληνικός Τύπος υποδέχτηκε την υπογραφή του Συμφώνου αυτού ως ένα πολύ σημαντικό γεγονός για τη Δυτική Ευρώπη. Ήδη στις 13 Μαρτίου η *Ακρόπολις* δημοσίευε ως βασικό θέμα της πρώτης σελίδας την ολοκλήρωση της διαπραγμάτευσης της πενταμερούς Συνθήκης.¹⁴⁵ Αν και το περιεχόμενο δεν ήταν ακόμα πλήρως γνωστό εκείνη τη στιγμή, αμερικανικοί κύκλοι διαβεβαίωναν ότι το Σύμφωνο θα καθίστατο «πρωταρχικός παράγων εις τον αγώνα εναντίον της ενδεχομένης εξαπλώσεως του κομμουνισμού», κάτι που προέβαλλε και η εφημερίδα με τον υπότιτλό της: «Θεωρείται πρωταρχικής σημασίας παράγων κατά της εξαπλώσεως του κομμουνισμού εις Ευρώπην».

Την επόμενη ημέρα, στην τρίτη σελίδα της η *Ακρόπολις* δημοσίευσε σε εκτενές άρθρο

¹⁴⁰ Βλ. επίσης ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1948, Φακ. 84.1, πρεσβευτής στο Παρίσι Ρ. Ραφαήλ προς Υπουργείο Εξωτερικών 29/1/1948, ΑΠ 336

¹⁴¹ Διπλωμάτης και πολιτικός (1881-1966). Υπηρέτησε σε αρκετές διπλωματικές Αρχές της Ελλάδας στο εξωτερικό και ως υπουργός στις κυβερνήσεις Ε. Βενιζέλου τις περιόδους 1916-1917 (κυβέρνηση Θεσσαλονίκης) και 1928-1932. Επίσης υπουργός Εξωτερικών στην κυβέρνηση Γ. Κονδύλη το 1926. Βουλευτής των Φιλελευθέρων (1928-1932). Το 1949 ίδρυσε την φεντεραλιστική οργάνωση Εταιρεία Διεθνών Μελετών που το 1952 αναγνωρίστηκε ως το ελληνικό τμήμα της Ένωσης Ευρωπαίων Φεντεραλιστών. Το 1963 εξελέγη βουλευτής με την ΕΔΑ.

¹⁴² *La Bourse Egyptienne*, 14/2/1948, «La vide à combler», άρθρο του Περικλή Αργυρόπουλου

¹⁴³ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1948, Φακ. 84.1, πρεσβευτής στη Ρώμη Δ. Καψάλης προς Υπουργείο Εξωτερικών 4/3/1948, ΑΠ 1427

¹⁴⁴ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1948, Φακ. 84.1, Πρακτικά Συμβουλίου Πολιτικών Υποθέσεων, Συνεδρίαση 88^η, 9/3/1948

¹⁴⁵ *Ακρόπολις*, 13/3/1948, «Κατηρτίσθη 50ετής Συνθήκη Συμμαχίας μεταξύ των πέντε Δυτικών Δυνάμεων», σ.

δηλώσεις δύο Γάλλων πρώην πρωθυπουργών, του Edouard Daladier και του Joseph Paul Bancour, οι οποίοι δήλωναν ότι η Ευρώπη είτε θα ενωνόταν είτε θα χανόταν εξαιτίας του κομμουνιστικού κινδύνου και της σοβιετικής επεκτατικότητας, όπως εμφανιζόταν μετά το πραξικόπημα στην Τσεχοσλοβακία.¹⁴⁶ Γι' αυτό και η εφημερίδα και οι Γάλλοι πολιτικοί έβλεπαν την ένωση της Ευρώπης αποκλειστικά ως αντίδραση στην «κομμουνιστική απειλή».

Και ενώ η Ακρόπολις υποδέχτηκε θετικά το Σύμφωνο των Βρυξελλών, εντελώς αντίθετη άποψη εξέφρασε η *Μάχη*, που ως επίσημο όργανο του Σοσιαλιστικού Κόμματος ΕΛΔ (Ένωση Λαϊκής Δημοκρατίας) απηχούσε τη θέση του αριστερού αυτού κόμματος. Σε πρωτοσέλιδο άρθρο γνώμης στις 15 Μαρτίου σχολιαζόταν η δημιουργία της Δυτικής Ένωσης. Ο ανώνυμος αρθρογράφος θεωρούσε ότι ο οργανισμός δεν αποτελούσε το όχημα που θα έκανε την Ευρώπη την «Τρίτη Παγκόσμια Δύναμη».¹⁴⁷ Αντίθετα αποτελούσε μία υπαναχώρηση ή παραχώρηση του Bevin, αφού έως εκείνη τη στιγμή η βρετανική Εργατική κυβέρνηση δεν επιθυμούσε να συμμετέχει σε ευρωπαϊκό οργανισμό ολοκλήρωσης. Θεωρούσε ακόμα ότι δεν έδινε λύσεις ούτε στα οικονομικά προβλήματα, ούτε στα αμυντικά των κρατών-μελών, αφού ο εχθρός δεν ήταν πια η Γερμανία, αλλά η ΕΣΣΔ, ενώ ταυτόχρονα μετέτρεπε την Ευρώπη σε «παράρτημα» των ΗΠΑ.

Η ελληνική πολιτική ηγεσία φαίνεται πως αντιμετώπιζε το Σύμφωνο των Βρυξελλών έτσι κι αλλιώς ως μία καθαρά στρατιωτική συμφωνία χωρίς άλλες προεκτάσεις και προσπαθούσε να βρει τρόπους να τη χρησιμοποιήσει προς όφελος της Ελλάδας. Έτσι, για παράδειγμα, κατά τη συνάντησή του με τον Βέλγο πρωθυπουργό Paul – Henri Spaak στη βελγική Πρεσβεία στο Παρίσι τρεις ημέρες πριν από την υπογραφή του Συμφώνου, ο Έλληνας υπουργός Εξωτερικών Κ. Τσαλδάρης ζήτησε να γίνει δήλωση κατά την υπογραφή ή σχετική παρέμβαση στις ΗΠΑ για την εγγύηση της ελληνικής ανεξαρτησίας.¹⁴⁸ Αλλά και στη συνάντηση του υπουργού Εξωτερικών της Γαλλίας Georges Bidault με τον Τσαλδάρη διαφαινόταν και από τις δύο πλευρές η άποψη ότι το Σύμφωνο των Βρυξελλών αποτελούσε περισσότερο τρόπο αμυντικής οργάνωσης έναντι της ΕΣΣΔ (και στην περίπτωση της Ελλάδας βοηθητικό μέσο στον εμφύλιο) και όχι πρώτο βήμα στην ενοποίηση της Ευρώπης.¹⁴⁹

Δημόσια βέβαια ο Τσαλδάρης δήλωνε (στο *Reuters*) ότι πίστευε ότι η Δυτική Ένωση αποτελούσε τη βάση της ένωσης όλης της Ευρώπης και ήλπιζε ότι θα μπορούσαν να ενταχθούν σε αυτή και τα δεκαέξι κράτη του Σχεδίου Marshall.¹⁵⁰ Τα ίδια δήλωσε και σε συνέντευξή του στο *Associated Press* που δημοσίευσε η *Ελευθερία* στις 17 Μαρτίου, την ημέρα της υπογραφής του Συμφώνου.¹⁵¹ Στη συνέντευξη αυτή ο Τσαλδάρης και πάλι δημόσια τασσόταν ολόψυχα υπέρ της δημιουργίας μίας πανευρωπαϊκής οργάνωσης από τα δεκαέξι κράτη του Σχεδίου Marshall, η οποία όμως θα είχε και πολιτική δύναμη. Σημείωνε ότι πολιτικά ίσως την Ελλάδα να τη συνέφερε μία περιφερειακή ομοσπονδία της Μ. Ανατολής, αλλά εκείνος ως Ευρωπαίος επιθυμούσε να δει μία ενωμένη Ευρώπη, στην οποία η Ελλάδα θα συμμετείχε ευχαρίστως. Προσέθετε ότι η χώρα μας δεν συμμετείχε στο Δυτικό Σύμφωνο διότι κάποια από τα κράτη του επιθυμούσαν να το δουν πρώτα σταθεροποιημένο πριν διευρυνθεί.

Η Ελλάδα πίεζε σαφώς να ενταχθεί στη Δυτική Ένωση ή να αποσπάσει την υπόσχεση ότι

¹⁴⁶ *Ακρόπολις*, 14/3/1948, «Αν η Δυτική Ευρώπη δεν ενωθή, θα χαθή», σ. 3

¹⁴⁷ *Μάχη*, 15/3/1948, «Δυτική Ένωση», σ. 1 και 3

¹⁴⁸ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1948, Φακ. 89.1, πρεσβευτής στο Παρίσι Ρ. Ραφαήλ προς Υπουργείο Εξωτερικών 15/3/1948, ΑΠ 1175

¹⁴⁹ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1948, Φακ. 84.1, σημείωμα από το Παρίσι 17/3/1948

¹⁵⁰ *Ακρόπολις*, 16/3/1948, «Το πενταμερές Σύμφωνον θα αποτελέσει τον πυρήνα ενώσεως της Δύσεως. Ελπίζει να μετάρσχουν αυτού και αι δεκαέξ χώραι», σ. 6. Τις ίδιες δηλώσεις δημοσίευε και η *Καθημερινή* την επόμενη ημέρα, στις 17/3/1948, στην τέταρτη σελίδα υπό τον τίτλο: «Η Ελλάς θα συνεργασθῇ προθύμως μετά των 16 κρατών. Επιβάλλεται η συγκρότησις ισχυράς ευρωπαϊκής οργάνωσεως εις αντίρροπον του συγκροτηθέντος υπό της Ρωσίας Ανατολικού Συνασπισμού».

¹⁵¹ *Ελευθερία*, 17/3/1948, «Θεωρείται εισέτι πρόωρος η είσοδος της Ελλάδος εις την Δυτ. Συμμαχίαν», σ. 1 και

στρατιωτικά θα καλυφθεί και εκείνη από τη Συνθήκη αυτή,¹⁵² χωρίς φυσικά να επιτυγχάνει τουλάχιστον την ένταξή της. Αυτό ανέφερε και τηλεγράφημα από τη Νέα Υόρκη, που δημοσίευσε το *Έθνος* στις 16 Μαρτίου, σύμφωνα με το οποίο ο γνωστός δημοσιογράφος και ανταποκριτής των *New York Times* στο Παρίσι C.L. Sulzberger μετέφερε την πληροφορία ότι δεν εθεωρείτο πιθανή η ένταξη της Ελλάδας στο Σύμφωνο των Βρυξελλών λόγω της απόστασής της από τις άλλες χώρες, αλλά και επειδή εκαλύπτετο ήδη από το Δόγμα Truman.¹⁵³

Την είδηση της υπογραφής του Συμφώνου τη δημοσίευσαν οι περισσότερες ελληνικές εφημερίδες. Το *Βήμα*, το *Εμπρός* και η *Ακρόπολις* τη δημοσίευσαν στην τέταρτη σελίδα χωρίς ιδιαίτερα σχόλια.¹⁵⁴ Αντίθετα, το *Έθνος* εκτιμούσε ότι το Σύμφωνο ήταν η «*απαρχή της Δυτικής Ενώσεως*», συνδεόταν δηλαδή άμεσα με τη γενικότερη πορεία της ενοποίησης.¹⁵⁵ Τέλος, η *Ελευθερία* ανήγγειλε την υπογραφή σε πρωτοσέλιδο άρθρο, ενώ παρακάτω έδινε πληροφορίες για ψήφισμα Γάλλων βουλευτών υπέρ της δημιουργίας Ευρωπαϊκής Ένωσης υπό «*ευρυτάτην εννοίαν*».¹⁵⁶

Περισσότερα σχόλια για την υπογραφή του Συμφώνου των Βρυξελλών δημοσιεύτηκαν στον ελληνικό Τύπο την επόμενη ημέρα μαζί με τα άρθρα που περιέγραφαν την τελετή. Έτσι, η *Ελευθερία* ανακοίνωνε στην τέταρτη σελίδα σε ένα μικρό σχετικά άρθρο την είδηση της υπογραφής του Συμφώνου.¹⁵⁷ Η εφημερίδα προφανώς αξιολογούσε ότι το Σύμφωνο αυτό δεν ήταν μία απλή Συμμαχία, καθώς όπως τόνιζε, έθετε «*τας βάσεις της Ενώσεως των κρατών της Δυτικής Ευρώπης*», και γι' αυτό πέρα από την περιγραφή της τελετής της υπογραφής και των δηλώσεων των συμμετεχόντων, δημοσίευε στην τρίτη σελίδα αυτούσιο ολόκληρο το υπογραφέν κείμενο. Όμως ο σχολιασμός δεν τελείωνε εκεί, αφού σε πρωτοσέλιδο άρθρο την ίδια ημέρα η εφημερίδα απεκάλυπτε ότι το Βέλγιο και η Ολλανδία ήταν τα δύο κράτη που δεν ήθελαν την Ελλάδα στο Δυτικό Σύμφωνο προκειμένου να μην χαρακτηριστεί ως αντι-σοβιετικό, αλλά να του αποδοθεί ένας αμιγώς αμυντικός χαρακτήρας, πιέζοντας ταυτόχρονα και την ελληνική κυβέρνηση προς μία ειρηνική επίλυση του εσωτερικού ελληνικού προβλήματος.¹⁵⁸ Στην ίδια γραμμή εκινείτο και άρθρο της *Manchester Guardian* που αναδημοσίευε η εφημερίδα.

Το *Έθνος*, εκτός από την είδηση της υπογραφής του Συμφώνου δημοσίευε στην πρώτη του σελίδα άρθρο του πρωθυπουργού του Βελγίου Paul - Henri Spaak, στο οποίο τασσόταν υπέρ της βαθύτερης οικονομικής και πολιτικής ενοποίησης της Δυτικής Ευρώπης.¹⁵⁹ Ακόμα, σε ανταπόκριση του απεσταλμένου του στο Παρίσι Γ. Σκούρα φαινόταν καθαρά το πώς έβλεπε η πολιτική ηγεσία και ο ελληνικός Τύπος το Σύμφωνο των Βρυξελλών.¹⁶⁰ Αν και το άρθρο αναφερόταν κυρίως στις συναντήσεις του Τσαλδάρη σε Παρίσι και Λονδίνο, εντούτοις παρουσιάζονταν και εκτιμήσεις σχετικά με το Σύμφωνο, το οποίο αντιμετωπιζόταν πάλι όχι ως προς βήμα προς την ευρωπαϊκή ενοποίηση, αλλά ως μέσο προστασίας της Ελλάδας.

Η *Καθημερινή* φιλοξενούσε την περιγραφή της τελετής υπογραφής του Συμφώνου και

¹⁵² Βλ. και συνομιλίες με Bevin στο ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1948, Φακ. 84.1, Σημείωμα συνομιλιών Τσαλδάρη – Bevin 16/3/1948

¹⁵³ *Έθνος*, 16/3/1948, «Θεωρείται αμφίβολος η συμμετοχή της Ελλάδος εις το 5μερές Σύμφωνον», σ. 3.

¹⁵⁴ *Βήμα*, 17/3/1948, «Σήμερα υπογράφεται εις Βρυξέλλας το Σύμφωνον των 5 χωρών της Δυτικής Ευρώπης», σ. 4. Επίσης, *Ακρόπολις*, 17/3/1948, «Σήμερα υπογράφεται το 5μερές Σύμφωνον», σ. 4, και *Εμπρός*, 17/3/1948, «Σήμερα το απόγευμα υπογράφεται εις Βρυξέλλας το πενταμερές Σύμφωνον», σ. 4

¹⁵⁵ *Έθνος*, 17/3/1948, «Υπογράφεται σήμερα εις τας Βρυξέλλας το 5μερές Σύμφωνον. Οι λόγοι των Υπουργών», σ. 4

¹⁵⁶ *Ελευθερία*, 17/3/1948, «Υπογράφεται η πενταμερής», σ. 1

¹⁵⁷ *Ελευθερία*, 18/3/1948, «Υπεγράφη χθες η 50ετής συμμαχία μεταξύ των 5 χωρών της Δυτ. Ευρώπης», σ. 4

¹⁵⁸ *Ελευθερία*, 18/3/1948, «Το Βέλγιο και η Ολλανδία δεν δέχονται την εισδοχήν της Ελλάδος εις το Δυτικόν Σύμφωνον», άρθρο του ανταποκριτή της εφημερίδας στο Παρίσι, σ. 1 και 4

¹⁵⁹ *Έθνος*, 18/3/1948, «Η οργάνωσις της Δυτικής Ευρώπης δεν αποτελεί απειλήν κατά της ειρήνης», άρθρο του Paul - Henri Spaak, σ. 1

¹⁶⁰ *Έθνος*, 18/3/1948, «Ο κ. Τσαλδάρης αναχωρεί εκ Παρισίων την 8ην μ.μ. μεταβαίνων εις Λονδίον. Η προστασία της Ελλάδος υπό του ΟΗΕ και υπό των πέντε Δυτικών κρατών», άρθρο του απεσταλμένου συνεργάτη στο Παρίσι Γ. Σκούρα, σ. 6

των ομιλιών των συμμετεχόντων στην τελευταία σελίδα.¹⁶¹ Αν και δεν υπήρχαν σχόλια στο κείμενο, ενδιαφέρον παρουσίαζε ο τίτλος, σύμφωνα με τον οποίο γεννήθηκε μία «Τρίτη Δύναμη». Επρόκειτο για έναν πολύ αισιόδοξο τίτλο, που ίσως απεκάλυπτε και αυτό που πραγματικά ήθελε η εφημερίδα. Στην τρίτη σελίδα του ίδιου φύλλου δημοσιευόταν άρθρο του βρετανού δημοσιογράφου και ιστορικού Wickham Steed σχετικά με την στενότερη ένωση της Ευρώπης.¹⁶² Στο άρθρο καταγράφονταν αμφιβολίες σχετικά με τη δυνατότητα ή την σκοπιμότητα της γρήγορης δημιουργίας μίας πολύ στενής ένωσης των ευρωπαϊκών κρατών, αν και το Σύμφωνο των Βρυξελλών αξιολογείτο ως ένα πολύ σοβαρό βήμα. Στην ίδια σελίδα με το άρθρο του Steed αναδημοσιευόταν ολόκληρο το κείμενο του Συμφώνου των Βρυξελλών.¹⁶³

Η Ακρόπολις αφιέρωνε σχεδόν ολόκληρη η πέμπτη σελίδα στην υπογραφή του Συμφώνου.¹⁶⁴ Δημοσιεύονταν αυτούσιες οι ομιλίες των Spaak, Bevin, Bidault, αλλά και το πλήρες κείμενο του Συμφώνου. Τέλος, δημοσιεύονταν οι αντιδράσεις της βρετανικής πολιτικής ηγεσίας και του Τύπου, χωρίς όμως να γίνονται ιδιαίτερα σχόλια, πέρα ίσως από τον υπέρτιπλο: «Η Δυτική Ευρώπη ηνωμένη».

Τέλος, το *Εμπρός* και το *Βήμα* δημοσίευαν στην πρώτη τους σελίδα αυτούσιο επίσης το κείμενο του Συμφώνου, χωρίς όμως άλλα σχόλια.¹⁶⁵

Την ίδια εκείνη ημέρα, η γαλλική εφημερίδα *Aube* φιλοξενούσε συνέντευξη του Τσαλδάρη, ο οποίος με αφορμή το Σύμφωνο των Βρυξελλών τάχθηκε υπέρ της σύναψης συμφωνίας ανάμεσα στην ευρωπαϊκή και την παναμερικανική ένωση.¹⁶⁶ Η συμφωνία μάλιστα αυτή θα μπορούσε να προσελκύσει και το Ανατολικό μπλοκ, ώστε να σχηματιστεί ένας ομοσπονδιακός οργανισμός εθνών, πιο συμπαγής και δημοκρατικός από τον ΟΗΕ, χωρίς την «δικτατορία του βέτο». Φυσικά ο τρόπος με τον οποίο χρησιμοποιούσε ο Τσαλδάρης τη λέξη «ομοσπονδιακός» δεν ανταποκρινόταν απόλυτα στην πραγματική σημασία του, αλλά η ιδέα της στενής παγκόσμιας συνεργασίας ήταν ιδιαίτερα σημαντική.

Πάντως, η Ελλάδα συνέχισε να διερευνά και το αμέσως επόμενο διάστημα την πιθανότητα προσχώρησης της στο Σύμφωνο των Βρυξελλών, όπως ανέφερε και ο Τύπος,¹⁶⁷ αλλά και έδειχναν οι διπλωματικές προσπάθειες του Υπουργείου Εξωτερικών μέσω επαφών με τα μέλη του Συμφώνου.¹⁶⁸ Οι αμφιβολίες για το αν θα γινόταν βέβαια αυτό ήταν μεγάλες, όπως ανέφερε και άρθρο γνώμης στη *Μάχη*, όπου τονιζόταν ότι η Ελλάδα δεν επρόκειτο να γίνει δεκτή στη Δυτική Ένωση λόγω προβλημάτων στη δημοκρατική της λειτουργία.¹⁶⁹ Όταν το συνειδητοποίησε αυτό η ελληνική κυβέρνηση, η προσπάθειά της στράφηκε προς τη διερεύνηση του αν το άρθρο 4 του Συμφώνου («περί αμοιβαίας βοήθειας») περιελάμβανε και την περίπτωση επίθεσης κατά των βρετανικών στρατευμάτων στην Ελλάδα, και γι' αυτό ζητούσε την άποψη όλων των δυνάμεων, όπως δείχνει μία σειρά

¹⁶¹ *Καθημερινή*, 18/3/1948, «Μία τρίτη δύναμη εδημιουργήθη με την υπογραφείσαν εις τα Βρυξέλλας χθες Συνθήκην των πέντε Δυτικών κρατών», σ. 6

¹⁶² *Καθημερινή*, 18/3/1948, «Προς στενωτέραν ένωσιν όλης της Δυτικής Ευρώπης», άρθρο του Wickham Steed, σ. 3

¹⁶³ *Καθημερινή*, 18/3/1948, «Το κείμενον της πενταμερούς συνθήκης η οποία υπεγράφη χθες εις τας Βρυξέλλας», σ. 3

¹⁶⁴ *Ακρόπολις*, 18/3/1948, «Υπεγράφη χθες εις Βρυξέλλας η 5μερής Συνθήκη Συμμαχίας και Οικονομικής Συνεργασίας», σ. 5

¹⁶⁵ *Εμπρός*, 18/3/1948, «Υπεγράφη χθες εις Βρυξέλλας η πεντηκονταετής συμμαχία», σ. 1, και *Βήμα*, 18/3/1948, «Υπεγράφη εις Βρυξέλλας το Πενταμερές Σύμφωνον της Δυτικής Ευρώπης», σ. 1 και 5

¹⁶⁶ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1948, Φακ. 84.1, Διεύθυνση Οικονομικών Υποθέσεων Υπουργείου Εξωτερικών προς Α' Πολιτική Διεύθυνση 18/3/1948, ΑΠ 2524

¹⁶⁷ Για παράδειγμα, *Ελλάς*, 22/3/1948, «Δυνατή η υπογραφή του πενταμερούς επί απειλής εναντίον της Ελλάδος και άνευ προσχωρήσεως εις το Σύμφωνον», σ. 4

¹⁶⁸ Για παράδειγμα, συνάντηση του Έλληνα πρεσβευτή στη Χάγη με τον Διευθυντή Πολιτικών Υποθέσεων του Ολλανδικού Υπουργείου Εξωτερικών στο ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1948, Φακ. 84.1, πρεσβευτής στη Χάγη Ν. Λέλης προς Υπουργείο Εξωτερικών 22/3/1948, ΑΠ 527

¹⁶⁹ *Μάχη*, 29/3/1948, «Τα 'Μπλοκ' και η Ελλάδα», σ. 2

από τηλεγραφήματα.¹⁷⁰

4. Το Συνέδριο της Χάγης

Το Συνέδριο και η στάση των σοσιαλιστών

Από το τέλος Μαρτίου 1948 η προσοχή του Τύπου όσον αφορούσε τα ευρωπαϊκά ζητήματα είχε αρχίσει να στρέφεται προς το επερχόμενο Συνέδριο της Ευρώπης στη Χάγη, που διοργάνωνε η Διεθνής Επιτροπή των Κινήσεων για την Ευρωπαϊκή Ενότητα που είχε ιδρύσει ο Winston Churchill. Το Συνέδριο είχε προγραμματιστεί για την περίοδο 7-11 Μαΐου 1948 με τη συμμετοχή των περισσότερων φιλοευρωπαϊκών κινήσεων από ολόκληρη την ήπειρο.

Στις 29 Μαρτίου η *La Bourse Egyptienne* δημοσίευσε ένα σχετικό άρθρο του Περικλή Αργυρόπουλου.¹⁷¹ Ο Έλληνας πολιτικός και διπλωμάτης επέκρινε σε αυτό την άρνηση των Βρετανών Εργατικών να συνεργαστούν με τον Churchill για το θέμα της ευρωπαϊκής ενοποίησης και να λάβουν μέρος στο Συνέδριο της Χάγης, επηρεάζοντας προς την ίδια κατεύθυνση και άλλα σοσιαλιστικά κόμματα της ηπείρου. Για τον Αργυρόπουλο αυτό ήταν λάθος γιατί διαιρούσε την Ευρώπη. Η ενωμένη Ευρώπη δεν μπορούσε να δημιουργηθεί από μία μόνο πολιτική παράταξη, γιατί αυτό θα αποτελούσε μεγάλο πλήγμα για την υπόθεση και θα δημιουργούσε ένα ρήγμα στον κοινό στόχο.

Λόγω ακριβώς των διαφαινόμενων αντιθέσεων στην παράταξη των σοσιαλιστών, λίγες ημέρες πριν από το Συνέδριο της Χάγης (και συγκεκριμένα στις 24 και 25 Απριλίου) είχε προγραμματιστεί διάσκεψη των σοσιαλιστικών κομμάτων της Ευρώπης στο Παρίσι με θέμα την ομοσπονδιακή προοπτική της ηπείρου. Στις 19 Απριλίου, η *Μάχη* σε μικρή καταχώρηση στη δεύτερη σελίδα αναφερόταν στη διάσκεψη αυτή, δίνοντας έμφαση στο γεγονός ότι από την Ελλάδα η ΕΛΔ είχε κληθεί να αποστείλει 4-7 αντιπροσώπους και είχε αποδεχθεί την πρόσκληση, αλλά η κυβέρνηση δεν ενέκρινε διαβατήρια στους αντιπροσώπους, για προφανείς πολιτικούς λόγους.¹⁷²

Παρ' όλα αυτά, στις 3 Μαΐου η *Μάχη* δημοσίευσε στην πρώτη σελίδα άρθρο σχετικά με τα αποτελέσματα της διάσκεψης στο Παρίσι.¹⁷³ Το άρθρο είχε εξαιρετικό ενδιαφέρον γιατί απηχούσε όχι μόνο απόψεις της εφημερίδας, αλλά και της ΕΛΔ και μίας μεγάλης μερίδας Ελλήνων σοσιαλιστών. Κάνοντας μία σύντομη ιστορική αναδρομή, ο αρθρογράφος ανέφερε ότι θεωρούσε ότι η πρώτη μεταπολεμική προσπάθεια συνεργασίας στην Ευρώπη ήταν το Σχέδιο Marshall. Η επέκταση της οικονομικής συνεργασίας σε πολιτική ένωση βρήκε αρχικά περισσότερη απήχηση στην αντικομμουνιστική δεξιά, παρά στους σοσιαλιστικούς κύκλους, αν και πολλοί σοσιαλιστές δήλωναν την προσήλωσή τους στη λύση της Ευρωπαϊκής Ομοσπονδίας (όπως ο Léon Blum). Το άρθρο θεωρούσε ότι τα σοσιαλιστικά κόμματα δεν είχαν καθορίσει ακόμα ενιαία γραμμή λόγω των αντίθετων απόψεων που υπήρχαν μεταξύ τους. Κατά τον Blum π.χ. ο χαρακτήρας της ένωσης (σοσιαλιστικός ή όχι) θα έπρεπε να καθοριστεί μετά τη δημιουργία των Ηνωμένων Πολιτειών της Ευρώπης. Άλλοι, όπως ο Εργατικός Dalton, θεωρούσαν ότι ενοποίηση θα ήταν δυνατή μόνο υπό την προϋπόθεση ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες της Ευρώπης θα ήταν σοσιαλιστικές. Σε ό,τι αφορούσε τη χώρα μας, το άρθρο τόνιζε ότι οι σοσιαλιστές, όπως και πολλοί συντηρητικοί, θεωρούσαν ότι η Ελλάδα δεν πληρούσε τους όρους δημοκρατικότητας, και έτσι δεν υπήρχε θέση για εκείνη σε οποιοδήποτε σύστημα της Ενωμένης Ευρώπης. Τέλος, ο αρθρογράφος θεωρούσε ότι ο βασικός στόχος που ετίθετο με όλες τις συζητήσεις για την ομοσπονδία ήταν η δημιουργία

¹⁷⁰ Βλ. για παράδειγμα, ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1948, Φακ. 84.1, πρεσβευτής στο Παρίσι Ρ. Ραφαήλ προς Υπουργείο Εξωτερικών 2/4/1948, ΑΠ 1485, και επίσης πρεσβευτής στις Βρυξέλλες Τ. Τριανταφυλλάκος προς Υπουργείο Εξωτερικών 6/4/1948, ΑΠ 304, καθώς και πρεσβευτής στη Χάγη Ν. Λέλης προς Υπουργείο Εξωτερικών 30/3/1948, ΑΠ 418 και πρεσβευτής στην Ουάσιγκτον Β. Δενδραμής προς Υπουργείο Εξωτερικών 8/4/1948, ΑΠ.3640.

¹⁷¹ *La Bourse Egyptienne*, 29/3/1948, «Une fissure dans le front commun», άρθρο του Π. Αργυρόπουλου

¹⁷² *Μάχη*, 19/4/1948, «Η Σοσιαλιστική Διάσκεψη του Παρισιού για την Ευρωπαϊκή Ομοσπονδιακή Ένωση», σ.

2

¹⁷³ *Μάχη*, 3/5/1948, «Ενωμένη Ευρώπη», σ. 1 και 2

της Τρίτης Δύναμης ανάμεσα στις ΗΠΑ και την ΕΣΣΔ. Στο επόμενο φύλλο η Μάχη δημοσίευσε στην πρώτη σελίδα ολόκληρο το κείμενο των αποφάσεων της διάσκεψης των σοσιαλιστικών κομμάτων στο Παρίσι, σύμφωνα με το οποίο οι Ευρωπαίοι σοσιαλιστές τάχθηκαν υπέρ της δημιουργίας ευρωπαϊκής ομοσπονδίας.¹⁷⁴ Οι αποφάσεις δημοσιεύθηκαν χωρίς περαιτέρω σχόλιο.

Παρά τη φιλοευρωπαϊκή στάση που φαινόταν να έχει η ΕΛΔ,¹⁷⁵ αρνήθηκε να συμμετέχει στο Συνέδριο της Χάγης. Σύμφωνα με μία μικρή καταχώρηση στη *Μάχη* της 3^{ης} Μαΐου ο πρόεδρος του κόμματος Αλ. Σβώλος ήταν προσκεκλημένος να πάει τη Χάγη, αλλά αρνήθηκε με τη δικαιολογία ότι η ΕΛΔ συμμετείχε μόνο σε διασκέψεις σοσιαλιστικών κομμάτων και ότι δεν εκπροσωπείτο στη Βουλή, και άρα δεν μπορούσε να συμμετέχει σε Συνέδριο της ΕΚΕ (όπως λανθασμένα ο Σβώλος νόμιζε ότι ήταν το Συνέδριο της Χάγης).¹⁷⁶ Η αλήθεια βέβαια ήταν ότι η ΕΛΔ δεν ήθελε να συμμετέχει ακολουθώντας τη γραμμή του Εργατικού Κόμματος της Βρετανίας, που είχε ήδη απαγορεύσει στα μέλη του να συμμετέχουν.

Οι εργασίες του Συνεδρίου

Καθώς πλησίαζαν οι μέρες διεξαγωγής του Συνεδρίου τα άρθρα για αυτό πλήθαιναν στις ελληνικές εφημερίδες. Στις 6 Μαΐου η *Καθημερινή* με αφορμή το Συνέδριο αναδημοσίευε στην πρώτη σελίδα άρθρο του Churchill στη γαλλική εφημερίδα *Carrefour* σχετικά με την ανάγκη δημιουργίας μίας Ευρωπαϊκής Ένωσης.¹⁷⁷ Στη συνέχεια παρείχοντο πληροφορίες σχετικά με το εν λόγω Συνέδριο, καθώς και συνεντεύξεις ξένων συμμετεχόντων σε αυτό που είχαν δημοσιευτεί σε άλλα ευρωπαϊκά έντυπα.

Αναφορά στις απόψεις του Churchill υπήρχε σε δημοσίευμα την ίδια ημέρα και στην πρώτη σελίδα της *Ελευθερίας*.¹⁷⁸ Ύστερα από ένα μικρό άρθρο όπου αναγγελλόταν η έναρξη του Συνεδρίου της Χάγης και η άφιξη εκεί των συμμετεχόντων, ακολουθούσε ανταπόκριση του Σ. Θεοδώρου από το Παρίσι που αναφερόταν σε συνέντευξη του Βρετανού πολιτικού.

Η ελληνική αντιπροσωπεία που τελικά παρέστη στο Συνέδριο αποτελείτο από τους βουλευτές Λ. Μακκά, Γ. Μπακόπουλο, Χρ. Μητσιάλη Π. Ροζάκη, Λ. Ευταξία και Γ. Βασιλειάδη, αλλά και από μη κοινοβουλευτικές προσωπικότητες, και συγκεκριμένα τον Άγι Ταμπακόπουλο, πρώην υπουργό Δικαιοσύνης του καθεστώτος Μεταξά, τους καθηγητές Δεληβάνη και Ευσταθιάδη και τον πρόεδρο του Επιμελητηρίου Απ. Πουλόπουλο. Οι κύκλοι του Συνεδρίου δήλωναν ευχαριστημένοι από την ευρεία συμμετοχή της Ελλάδας.¹⁷⁹

Την ημέρα της έναρξής του η *Ελευθερία*, το *Έθνος*, το *Εμπρός* και η *Ακρόπολις* ανήγγειλαν την είδηση χωρίς σχόλια.¹⁸⁰ Την επόμενη ημέρα όμως το Συνέδριο ήταν πρωτοσέλιδο σε αρκετές εφημερίδες. Σε πρωτοσέλιδο άρθρο της *Καθημερινής* περιγραφόταν η τελετή έναρξης και οι ομιλίες του Churchill, του πρώην πρωθυπουργού της Γαλλίας Paul Ramadier, του πρώην πρωθυπουργού του Βελγίου Paul van Zeeland και άλλων.¹⁸¹ Το άρθρο ήταν ιδιαίτερα εκτενές και λεπτομερές, αλλά και πάλι δεν περιείχε κανένα σχόλιο επί των γεγονότων.

Η *Ελευθερία* δημοσίευσε στην πρώτη της σελίδα σε ένα αρκετά εκτενές άρθρο την είδηση

¹⁷⁴ *Μάχη*, 10/5/1948, «Η Συνδιάσκεψη των Σοσ. Κομμάτων», σ. 1

¹⁷⁵ Βλ. και Stefanidis I., «The Greek pro-European Movement (1947-1967), ..., ό.π., σ. 247 και Στεφανίδης I., «Η ευρωπαϊκή κίνηση στην Ελλάδα», ..., ό.π., σ. 50

¹⁷⁶ *Μάχη*, 3/5/1948, «Το Συνέδριο της Χάγης», σ. 2

¹⁷⁷ *Καθημερινή*, 6/5/1948, «Έν άρθρον του κ. Τσώρτσιλ διά την Ηνωμένην Ευρώπην», σ. 1

¹⁷⁸ *Ελευθερία*, 6/5/1948, «Αρχίζει εις την Χάγην η διάσκεψις διά την Ευρωπαϊκήν Ένωσιν», ανταπόκριση από το Παρίσι του Σ. Θεοδώρου, σ. 1

¹⁷⁹ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1948, Φακ. 89.2, πρεσβευτής στη Χάγη Ν. Λέλης προς Υπουργείο Εξωτερικών 6/5/1948, ΑΠ 1654

¹⁸⁰ *Ελευθερία*, 7/5/1948, «Αρχίζει εις Χάγην το Συνέδριον διά την Ευρωπαϊκήν Ένωσιν», σ. 4, *Έθνος*, 7/5/1948, «Το απόγευμα αρχίζουν αι εργασίαι του Συνεδρίου της Ευρώπης», σ. 4, *Ακρόπολις*, 7/5/1948, «Η ελληνική Αντιπροσωπεία διά το Συνέδριον της Ευρώπης», σ. 4, και *Εμπρός*, 7/5/1948, «Ο κ. Τσώρτσιλ εις την Χάγην διά το Συνέδριον της Ευρώπης», σ. 4

¹⁸¹ *Καθημερινή*, 8/5/1948, «Το συνέδριον διά την Ηνωμένην Ευρώπην ήρχισε τας εργασίας του με λόγον του κ. Τσώρτσιλ», σ. 1 και 3

της έναρξης του Συνεδρίου υπό τον χαρακτηριστικό τίτλο «Η Ευρώπη πρέπει ταχέως να ενωθή».¹⁸² Κατά την εφημερίδα, παρά το ότι το Συνέδριο ήταν ανεπίσημο, η παρουσία πολλών διακεκριμένων προσωπικοτήτων του προσέδιδε εξαιρετική σημασία. Δημοσίευε ακόμα σχεδόν αυτούσια την εναρκτήρια ομιλία του Churchill, ενώ περιείχε την ίδια ημέρα ακόμα ένα σχετικό άρθρο, στο οποίο δημοσιεύονταν οι περιλήψεις των ομιλιών σημαντικών ευρωπαϊκών προσωπικοτήτων.¹⁸³

Στην πρώτη σελίδα της *Ακρόπολης* δημοσιευόταν επίσης η ομιλία του Churchill στο Συνέδριο αυτούσια.¹⁸⁴ Η εφημερίδα έδινε έμφαση πολύ στο γεγονός, χωρίς όμως να κάνει άλλο σχόλιο, εκτός από το ότι στον τίτλο της τόνιζε την ανάγκη ένωσης της Ευρώπης ως μέσο για τη «διάσωση του πολιτισμού».

Το *Βήμα* δημοσίευε την είδηση της έναρξης των εργασιών του Συνεδρίου ως βασικό άρθρο της τελευταίας σελίδας, καθώς και τη σχετική ομιλία του Churchill, η οποία και εδώ δημοσιεύτηκε αυτούσια.¹⁸⁵ Επίσης γινόταν αναφορά και στις ομιλίες των υπολοίπων ομιλητών της πρώτης ημέρας. Παρόμοιο ήταν και το άρθρο του *Έθνους*, το οποίο δεν περιείχε σχόλια, όμως ο τίτλος του ήταν ενδιαφέρων, διότι τόνιζε ότι ήταν πολύ πιθανή η σύσταση ομοσπονδίας, χωρίς αυτό να συνάγεται απαραίτητα από το κείμενο.¹⁸⁶ Προφανώς αποτελούσε εκτίμηση ή ακόμα και ευχή εκ μέρους της εφημερίδας. Τέλος, και το *Εμπρός* σε πρωτοσέλιδο άρθρο του δημοσίευε και αυτό αυτούσιο τον λόγο του Churchill, ενώ στην τέταρτη σελίδα δημοσίευσε τις αντιδράσεις του αμερικανικού Τύπου.¹⁸⁷

Η έλλειψη παράθεσης σχολίων και κρίσεων συνεχίστηκε σε μεγάλο βαθμό και τις επόμενες ημέρες, παρά το γεγονός ότι τα δημοσιεύματα για το Συνέδριο ήταν αρκετά.

Έτσι, η *Καθημερινή* δημοσίευσε στις 9 Μαΐου εκτενές άρθρο στην τρίτη σελίδα σχετικά με τις αντιδράσεις του ευρωπαϊκού και αμερικανικού Τύπου για το Συνέδριο.¹⁸⁸ Οι περισσότερες ξένες εφημερίδες είχαν δεχθεί το αποτέλεσμα με ιδιαίτερα ευμενή σχόλια. Στο τέλος του άρθρου παρουσιαζόταν ανταπόκριση του *Reuters* σχετικά με τη διάσταση απόψεων που εμφανίστηκε στο Συνέδριο, όπου μία μερίδα των συμμετεχόντων υποστήριζε την ιδέα του Churchill περί δημιουργίας Ευρωπαϊκής Ένωσης πριν από τη σύσταση ομοσπονδίας, ενώ άλλοι υπεστήριζαν την άμεση σύσταση ομοσπονδιακών θεσμών. Οι τελευταίοι, όπως μετέδιδε η εφημερίδα, εφέροντο απογοητευμένοι από την «επιφυλακτική» στάση του Βρετανού πολιτικού αλλά και αποφασισμένοι να ζητήσουν από τις κυβερνήσεις τους άμεση σύσταση Ευρωπαϊκής Συνέλευσης. Το άρθρο, αν και αρκετά εκτενές, δεν περιείχε καμία κρίση και άποψη για τα γεγονότα, αλλά περιοριζόταν στην παρουσίασή τους. Παρόμοια ήταν και η ανταπόκριση από τη Χάγη που δημοσίευε στην πρώτη της σελίδα και η *Ελευθερία*.¹⁸⁹ Ακόμα, περιγραφή των εργασιών του Συνεδρίου της Χάγης υπήρχε και στην τελευταία σελίδα του ίδιου φύλλου της εφημερίδας, βασισμένη σε τηλεγραφήματα διεθνών πρακτορείων, όπου προετάσσετο κυρίως η αποστροφή ομιλίας του Churchill ότι όλα τα κράτη της Νοτιοανατολικής Ευρώπης πλην της Ελλάδας είχαν μείνει μακριά από τις κινήσεις για την ένωση της ηπείρου.¹⁹⁰

Την περιγραφή των εργασιών και τις αντιδράσεις σε ΗΠΑ και ΕΣΣΔ από αυτές προέβαλλε κυρίως το άρθρο του *Εμπρός* για τη δεύτερη μέρα του Συνεδρίου.¹⁹¹

Τις διαφορές που ανέκυψαν ανάμεσα σε «ομοσπονδιστές» και «ενωσιακούς» τόνιζε και

¹⁸² *Ελευθερία*, 8/5/1948, «Η Ευρώπη πρέπει ταχέως να ενωθή», σ. 1 και 3

¹⁸³ *Ελευθερία*, 8/5/1948, «Αι εργασίαι του Συνεδρίου της Ευρωπαϊκής Ενώσεως», σ. 4

¹⁸⁴ *Ακρόπολις*, 8/5/1948, «Η ένωσις όλων των κρατών της Ευρώπης, ζωτική ανάγκη του κόσμου προς διάσωσιν του πολιτισμού κατά την ζοφερήν ταύτην ώραν», σ. 1

¹⁸⁵ *Βήμα*, 8/5/1948, «Ἦρχισε το Συνέδριον της Χάγης διά την ένωσιν της Ευρώπης. - Λόγος του κ. Τσώρτσιλ. Στρέφεται κατά του ολοκληρωτισμού. - Εξεφράσθη λύπη διά την απουσίαν της Ρωσσίας», σ. 4

¹⁸⁶ *Έθνος*, 8/5/1948, «Θεωρείται επικείμενη η σύστασις ομοσπονδίας ευρωπαϊκών χωρών. Αι απόψεις του κ. Ουϊνστον Τσώρτσιλ. Η προσχώρησις των Σκανδιναβικών», σ. 6

¹⁸⁷ *Εμπρός*, 8/5/1948, «Η ένωσις της Ευρώπης αποτελεῖ ζωτικὴν ἀνάγκην κατὰ την ζοφεράν ταύτην ώραν», σ. 1 και 3, καθώς και *Εμπρός*, 8/5/1948, «Ζωηροτάτη αἰσθησις εν Αμερικῇ εκ του λόγου του κ. Τσώρτσιλ», σ. 4

¹⁸⁸ *Καθημερινή*, 9/5/1948, «Προς Ηνωμένην Ευρώπην ή Ομοσπονδίαν της Ευρώπης», σ. 3

¹⁸⁹ *Ελευθερία*, 9/5/1948, «Βαθμιαία ή άμεσος ένωσις της Ευρώπης», ανταπόκριση του Sylvain Mangeot, σ. 1

¹⁹⁰ *Ελευθερία*, 9/5/1948, «Αι εργασίαι του Συνεδρίου της Ηνωμένης Ευρώπης», σ. 6

¹⁹¹ *Εμπρός*, 9/5/1948, «Εις την Χάγην συζητείται συγκρότησις του Πανευρωπαϊκού Κοινοβουλίου», σ. 6

το άρθρο της τελευταίας σελίδας του *Βήματος*.¹⁹² Διαπιστωνόταν ότι οι σύνεδροι ήταν χωρισμένοι σε δύο ομάδες: εκείνους που ήθελαν τα δημιουργία μίας ένωσης πριν την ομοσπονδία, και στους ομοσπονδιστές. Η διαφορά αυτή εκτεινόταν και στις εργασίες όλων των επιτροπών του Συνεδρίου, και μάλιστα στην οικονομική επιτροπή υπήρξε ένταση καθώς Βρετανός αντιπρόσωπος κατηγορήσε τις ΗΠΑ ότι ήθελαν να υποδουλώσουν οικονομικά την Ευρώπη. Η εφημερίδα μετέφερε πληροφορίες ότι η σύγκυση στις επιτροπές ήταν τόσο μεγάλη που σε ορισμένες έλαβαν μέρος στις ψηφοφορίες ακόμα και οι παριστάμενοι δημοσιογράφοι!

Η εξέλιξη του Συνεδρίου μετά την ομιλία του Churchill πέρασε στα ψιλά στην *Ακρόπολη*, αφού στις 9 Μαΐου εμφανίστηκε μόνο ένα πολύ μικρό άρθρο στην τελευταία σελίδα που ανέφερε την είδηση για την ίδρυση των επιτροπών του Συνεδρίου.¹⁹³

Στις 10 Μαΐου ο Churchill εξεφώνησε λόγο στο Άμστερνταμ τονίζοντας τον ειρηνικό προσανατολισμό της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Τον λόγο αυτό δημοσίευσαν αυτούσιο όλες σχεδόν οι ελληνικές εφημερίδες.¹⁹⁴

Την ίδια ημέρα, η *Ελλάς* σε σχόλιο της πρώτης σελίδας τασσόταν υπέρ των απόψεων του Βρετανού πολιτικού για την ενοποίηση της Ευρώπης όπως διατυπώθηκαν στο Συνέδριο της Χάγης «*διά την αποτελεσματική των [των Λαών] άμυναν εναντίον του μεγάλου κινδύνου, ο οποίος απειλεί και την εθνικήν ανεξαρτησίαν και την πολιτική των ελευθερίαν*».¹⁹⁵ Καθώς η εφημερίδα απηχούσε τις απόψεις του Δημοκρατικού Σοσιαλιστικού Κόμματος του Γεωργίου Παπανδρέου, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι η θέση αυτή υπέρ της ενοποίησης ήταν και του κόμματος αυτού.

Οι τοποθετήσεις των Ελλήνων αντιπροσώπων στο Συνέδριο έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς καταδεικνύουν τον τρόπο που έβλεπαν οι ίδιοι και γενικότερα μία μερίδα της ελληνικής πολιτικής ελίτ (θεωρητικά μία φιλοευρωπαϊκή μερίδα) τη διαδικασία ενοποίησης και ποιες ήταν οι προτεραιότητές της. Ο Τύπος είναι και πάλι μία καλή πηγή για τη μελέτη των τοποθετήσεων αυτών, που μας επιτρέπει να καταλάβουμε πώς πέρασαν στην ελληνική κοινή γνώμη.

Έτσι, στην τέταρτη σελίδα του προαναφερθέντος φύλλου της *Ελλάδας* δημοσιευόταν σχεδόν ολόκληρη η ομιλία του Λ. Μακκά στο Συνέδριο.¹⁹⁶ Ο βουλευτής τόνιζε την ανάγκη να συσπειρωθούν σε ομοσπονδία όλοι οι λαοί της Ευρώπης για να αποφευχθούν οι συρράξεις, ενώ τάχθηκε υπέρ του Σχεδίου Marshall που προσπαθούσε να συγχρονίσει κάπως την οικονομική κατάσταση των κρατών της Ευρώπης. Τέλος, αναφέρθηκε και σε αμιγώς ελληνικά ζητήματα αναφερόμενος στην κατάσταση στην Ελλάδα και την απειλή του «επαναστατικού κομμουνισμού» εναντίον της. Υπό αυτή την έννοια η χώρα αποτελούσε την εμπροσθοφυλακή της Ευρώπης και γι' αυτό ζητούσε αμυντική αλληλεγγύη από τα άλλα ευρωπαϊκά κράτη.

Στις 12 Μαΐου η *Ελευθερία* περιέγραφε τις τοποθετήσεις των Ελλήνων αντιπροσώπων ενώπιον των ειδικών επιτροπών του Συνεδρίου.¹⁹⁷ Συγκεκριμένα, σύμφωνα με την εφημερίδα, η οποία παρακολουθούσε στενά τα τεκταινόμενα στην ολλανδική πρωτεύουσα, οι Λ. Μακκάς και Γ. Βασιλειάδης στην πολιτική επιτροπή τάχθηκαν υπέρ της ίσης εκπροσώπησης όλων των κρατών στο προτεινόμενο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, ο Γ. Μπακόπουλος στην οικονομική επιτροπή τάχθηκε υπέρ της ένταξης όλων των κρατών στο υπό συζήτηση ενιαίο νόμισμα πέρα από την οικονομική κατάσταση του κάθε κράτους

¹⁹² *Βήμα*, 9/5/1948, «Διαφωνία εις την Διάσκεψιν της Χάγης. Δύο αντιλήψεις διά την ένωσιν της Ευρώπης», σ. 6

¹⁹³ *Ακρόπολις*, 9/5/1948, «Το Συνέδριον της Ευρώπης κατήρτισε τρεις επιτροπάς», σ. 6

¹⁹⁴ *Έθνος*, 10/5/1948, «Αι συμμαχίαι της Δύσεως στρέφονται μόνον κατά των Δυνάμεων του κακού. Η ίδρυσις Συμβουλίου της Πανευρώπης. Λόγος του κ. Τσώρτσιλ εις Άμστερνταμ», σ. 6, καθώς και *Καθημερινή*, 11/5/1948, «Το συνέδριον διά την Ηνωμένην Ευρώπην και τα πορίσματα εις τα οποία κατέληξε», σ. 3, και *Ελευθερία*, 11/5/1948, «Ο κ. Τσώρτσιλ ζητεί την Πανευρώπην», σ. 3

¹⁹⁵ *Ελλάς*, 10/5/1948, «Η Πανευρώπη», σ. 1

¹⁹⁶ *Ελλάς*, 10/5/1948, «Κοινή αμυντική οργάνωσις των κρατών της Ευρώπης θα αποτρέψη τρίτην καταστροφήν», σ. 4. Φωτογραφία του Μακκά ενώ εκφωνούσε την ομιλία αυτή δημοσιεύτηκε στις 14 Μαΐου στη δεύτερη σελίδα του *Εμπρός* υπό τον τίτλο «Εις το Συνέδριον της Χάγης».

¹⁹⁷ *Ελευθερία*, 12/5/1948, «Αι προτάσεις της Ελλάδος εις την Χάγην», σ. 3

(πρόταση η οποία έγινε αποδεκτή) και τέλος οι Π. Ροζάκης και Χρ. Μητσιάλης στην επιτροπή πνευματικών και ηθικών υποθέσεων μίλησαν για τον «*θαραλλέον αγώνα της Ελλάδος διά την προάσπισιν του προαιωνίου πολιτισμού και του θρησκευτικού πνεύματος*», εννοώντας τον εμφύλιο πόλεμο, και πέτυχαν να εγκριθεί ψήφισμα κατά του παιδομαζώματος. Ανάλογα δημοσιεύματα είχαν την ίδια ημέρα το *Εμπρός*¹⁹⁸, η *Ακρόπολις*¹⁹⁹ και το *Βήμα*, με το τελευταίο να εστιάζει περισσότερο στο ψήφισμα κατά του παιδομαζώματος.²⁰⁰ Ακόμα, το *Έθνος*, αφού δημοσίευσε σχεδόν αυτούσια την προαναφερθείσα ομιλία του Μακκά, επεσήμανε ότι η ομιλία του έκανε βαθιά αίσθηση και προκάλεσε ζωηρές επευφημίες από τους συνέδρους.²⁰¹

Τέλος, έγγραφο της ελληνικής Πρεσβείας στη Χάγη μας πληροφορεί ότι ο βουλευτής Γ. Μπακόπουλος συμμετείχε σε γεύμα που οργάνωσε η Ευρωπαϊκή Κοινοβουλευτική Ένωση, κατά το οποίο δήλωσε ότι ο ελληνικός λαός εκ παραδόσεως και ιστορίας ήταν υπέρ της ένωσης των ελεύθερων λαών της Ευρώπης.²⁰² Προσέθεσε δε ότι η βάση της Ένωσης θα έπρεπε να είναι η ισότητα και η εκπροσώπηση στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και όχι η διπλωματία. Τασσόταν δηλαδή και αυτός ξεκάθαρα υπέρ μίας υπερεθνικής και όχι διακυβερνητικής διάρθρωσης της Ένωσης.

Οι τελικές αποφάσεις του Συνεδρίου δημοσιεύτηκαν σε αρκετές, αλλά όχι σε όλες, τις εφημερίδες το διήμερο 11 και 12 Μαΐου. Το *Εμπρός* στην τέταρτη σελίδα της 11^{ης} Μαΐου δημοσίευσε το τελικό ψήφισμα και τον τελικό λόγο του Churchill σε αυτό, χωρίς κανένα σχόλιο, πέρα από τον τίτλο που υπογράμμιζε την ανάγκη της ομοσπονδιακής προοπτικής της Ευρώπης.²⁰³ Παρομοίως, το *Βήμα* την ίδια ημέρα με βάση τηλεγραφήματα από τη Χάγη ανέφερε ότι το Συνέδριο της Ευρώπης ψήφισε υπέρ της δημιουργίας ενός Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τα μέλη του οποίου θα διορίζονταν από τα εθνικά Κοινοβούλια αλλά χωρίς να προβαίνει σε κανένα άλλο σχόλιο.²⁰⁴ Με τον ίδιο τρόπο, στην έκτη της σελίδα δημοσίευσε τα αποτελέσματα του Συνεδρίου και την τελική ομιλία του Churchill και η *Ακρόπολις*.²⁰⁵

Πιο εκτενές άρθρο, στο οποίο δημοσιεύονταν και κρίσεις, δημοσίευσε η *Ελευθερία*.²⁰⁶ Το άρθρο, με βάση τηλεγραφήματα από το Λονδίνο, έκρινε ότι στο Συνέδριο της Χάγης ετέθησαν οι πρώτες βάσεις για μία ενωμένη Ευρώπη, αν και δεν υιοθετήθηκαν ριζοσπαστικές λύσεις (π.χ. άμεση εκλογή Κοινοβουλίου σε όλη την Ευρώπη), αλλά προτιμήθηκε η λύση του «σπεύδε βραδέως». Δημοσιευόταν περίληψη των αποφάσεων καθώς και αντιδράσεις στη Γαλλία (όπου ο Στρατηγός De Gaulle δήλωνε ότι έπρεπε η ευρωπαϊκή ομοσπονδία να έχει κέντρο τη Γαλλία), αλλά και μεταξύ των εξορίστων από την Ανατολική Ευρώπη.

Τις αμέσως επόμενες ημέρες μετά τη λήξη του Συνεδρίου, αρκετές από τις ελληνικές εφημερίδες δημοσίευσαν άρθρα γνώμης σχετικά με τις εργασίες του, τα οποία όμως στο σύνολό τους προέρχονταν από το εξωτερικό, αφού υπήρχε μία εμφανής αδυναμία (είτε από άγνοια, είτε από αμηχανία, είτε από έλλειψη πραγματικού ενδιαφέροντος) στους Έλληνες δημοσιογράφους να αξιολογήσουν τα γεγονότα. Ήδη στις 11 Μαΐου το *Βήμα* αναδημοσίευσε εκτενές άρθρο του Sebastian Haffner από την βρετανική εφημερίδα *Observer*, στο οποίο γινόταν ιδιαίτερα ευμενής αναφορά στην ομιλία του Churchill στο Συνέδριο της Χάγης και γενικότερα στην πρότασή του για ενσωμάτωση της Γερμανίας στο ευρωπαϊκό σύστημα

¹⁹⁸ *Εμπρός*, 12/5/1948, «Η ελληνική αντιπροσωπεία εις την Διάσκεψιν της Χάγης», σ. 3

¹⁹⁹ *Ακρόπολις*, 12/5/1948, «Το Συνέδριον της Χάγης ενέκρινε ψήφισμα κατά του παιδομαζώματος. Ο λόγος του Έλληνα αντιπροσώπου κ. Μακκά», σ. 6

²⁰⁰ *Βήμα*, 12/5/1948, «Το Συνέδριον της Χάγης κατεδίκασε την απαγωγή των Ελληνοπαίδων», σ. 4

²⁰¹ *Έθνος*, 12/5/1948, «Τα ελληνικά ζητήματα εις το Συνέδριον Ηνωμένης Ευρώπης», σ. 5

²⁰² ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1948, Φακ. 89.2, πρεσβευτής στη Χάγη Ν. Λέλης προς Υπουργείο Εξωτερικών 11/5/1948, ΑΠ 636

²⁰³ *Εμπρός*, 11/5/1948, «Η Ευρώπη πρέπει να ενωθή ομοσπονδιακώς, διότι αλλιώς θα χαθή», σ. 4

²⁰⁴ *Βήμα*, 11/5/1948, «Το Συνέδριον της Χάγης ενήφισε πρότασιν περί ιδρύσεως Πανευρωπαϊκού Κοινοβουλίου», σ. 5

²⁰⁵ *Ακρόπολις*, 11/5/1948, «Έληξαν αι εργασίαι του Συνεδρίου εις Χάγην», σ. 6

²⁰⁶ *Ελευθερία*, 11/5/1948, «Εις το Συνέδριον της Χάγης ετέθησαν αι πρώται βάσεις διά μίαν Ηνωμ. Ευρώπην», σ. 5

μέσω της δημιουργίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης, γεγονός που θα έλυνε οριστικά το γερμανικό ζήτημα.²⁰⁷ Κατά τον δημοσιογράφο η ομιλία του Βρετανού πολιτικού στη Χάγη άλλαξε το πολιτικό κλίμα στην Ευρώπη, δίνοντας νέα ελπίδα στους λαούς.

Η ίδια εφημερίδα, στην πρώτη της σελίδα την επόμενη ημέρα αναδημοσίευε από τη γαλλική *Figaro* άρθρο του Γάλλου διπλωμάτη André François-Poncet, ο οποίος στρεφόταν εναντίον του υπουργού Εξωτερικών του Ηνωμένου Βασιλείου Ernest Bevin, επειδή σε ομιλία του στη Βουλή των Κοινοτήτων είχε απορρίψει κάθε πιθανότητα δημιουργίας ομοσπονδίας στην Ευρώπη, τουλάχιστον με τη βρετανική συμμετοχή.²⁰⁸ Αντίθετα, ο Γάλλος διπλωμάτης τασσόταν υπέρ της προοπτικής αυτής, παρά τις αντιρρήσεις των Βρετανών Εργατικών, και πολύ περισσότερο παρά τις αντιρρήσεις των Σοβιετικών.

Την ίδια ημέρα, το *Έθνος* δημοσίευσε στην πρώτη του σελίδα εκτενές άρθρο του πρωταγωνιστή των εξελίξεων Churchill (όπως είχε κάνει και αμέσως μετά την υπογραφή του Συμφώνου των Βρυξελλών, οπότε και δημοσίευσε άρθρο του Spaak), ο οποίος εξηγούσε την πρότασή του για ίδρυση Ηνωμένων Πολιτειών της Ευρώπης και το τι θα σήμαινε αυτό για την παγκόσμια ευημερία και ειρήνη.²⁰⁹

Στις 18 Μαΐου η *Καθημερινή* αναδημοσίευε άρθρο του φιλελεύθερου διάσημου αμερικανού δημοσιογράφου Walter Lippmann²¹⁰ σχετικά με το Συνέδριο της Χάγης και το μέλλον της Ευρώπης.²¹¹ Το άρθρο υποστήριζε τη δημιουργία μίας Ευρωπαϊκής Ένωσης, αν και προειδοποιούσε ότι αυτό δεν φαινόταν πιθανό να γίνει γρήγορα. Θεωρούσε όμως ότι έπρεπε να πραγματοποιηθεί και μάλιστα θα έπρεπε να βοηθήσουν και οι ΗΠΑ προς την κατεύθυνση αυτή.

Δύο ημέρες αργότερα, η *Ελευθερία* αναδημοσίευσε άρθρο της διάσημης αμερικανίδα δημοσιογράφου Anne O'Hare McCormick²¹² από τους *New York Times*, στο οποίο εξέφραζε την άποψη ότι η κομμουνιστική απειλή ήταν αυτή που έκανε τους ευρωπαίους που συμμετείχαν στη Χάγη να επιθυμούν την ένωση. Θεωρούσε επίσης σημαντικό για την υπόθεση της ενοποίησης ότι η Βρετανία (διά του Churchill) ανέλαβε την ηγεσία της πρωτοβουλίας.²¹³ Όμως, διαπίστωνε η αρθρογράφος, ότι υπήρχε αλλαγή στον στόχο: ο Churchill δεν ήθελε πια την ένωση όλης της Ευρώπης, αλλά μόνο των «ελευθέρων κρατών», ίσως και λόγω της πίεσης που επέβαλλε προς αυτή την κατεύθυνση το αμερικανικό Σχέδιο Marshall. Τόνιζε επίσης ότι η δημιουργία της Ενωμένης Ευρώπης όντως αποτελούσε λύση για το γερμανικό ζήτημα.

Ένα μήνα μετά το Συνέδριο της Χάγης, το *Εμπρός* δημοσίευσε πρωτοσέλιδο άρθρο του πρώην υπουργού Εξωτερικών της Ρουμανίας Grigore Gafencu (Γκαφένκο τον αποκαλούσε η εφημερίδα) σχετικά με τις εργασίες του, στις οποίες και ο ίδιος συμμετείχε.²¹⁴ Ο Gafencu θεωρούσε ότι η Ευρώπη έπρεπε να ενωθεί για να μπορέσει να επιβιώσει. Για πρώτη φορά ίσως τόσο αναλυτικά στον ελληνικό Τύπο περιγραφόταν η διαφορά μεταξύ εκείνων που ήθελαν απλά περισσότερη συνεργασία μεταξύ των ευρωπαϊκών κρατών, και εκείνων που επιθυμούσαν τη δημιουργία μιας ομοσπονδίας.

Μόνη εξαίρεση στις ξένες προσωπικότητες των οποίων άρθρα δημοσίευσαν εκείνες τις ημέρες οι ελληνικές εφημερίδες αποτελούσε φυσικά ο επικεφαλής της ελληνικής αποστολής στο Συνέδριο της Χάγης Λ. Μακκάς, ο οποίος δημοσίευσε τις απόψεις του σε δύο άρθρα στο *Εμπρός* και την *Ελλάδα*. Το πρώτο αποτελούσε ένα πρωτοσέλιδο παθιασμένο κείμενο, που

²⁰⁷ *Βήμα*, 11/5/1948, «Η πολιτική διαθήκη του κ. Τσώρτσιλ προς την ακαθοδήγητον Ευρώπην», άρθρο του Sebastian Haffner, σ. 4

²⁰⁸ *Βήμα*, 12/5/1948, «Προέχει η συγκρότηση της Ομοσπονδίας», άρθρο του André François-Poncet, σ. 1 και 2

²⁰⁹ *Έθνος*, 12/5/1948, «Η Ευρωπαϊκή Ένωση απαρχή ευημερίας», άρθρο του Winston Churchill, σ. 1

²¹⁰ Διάσημος αμερικανός δημοσιογράφος, συγγραφέας και πολιτικός σχολιαστής (1889-1974). Ως σύμβουλος του προέδρου των ΗΠΑ W. Wilson θεωρείται ότι βοήθησε στη σύνταξη των περίφημων «14 σημείων» του, ενώ θεωρείται επίσης ο πρώτος που χρησιμοποίησε τον όρο «Ψυχρός Πόλεμος» στο ομώνυμο βιβλίο του που εξεδόθη το 1947.

²¹¹ *Καθημερινή*, 18/5/1948, «Η ένωση της Ευρώπης», άρθρο του Walter Lippmann, σ. 3

²¹² Διάσημη αμερικανίδα δημοσιογράφος επί ζητημάτων διεθνούς πολιτικής των *New York Times* (1880-1954). Ήταν η πρώτη γυναίκα δημοσιογράφος που της απενεμήθη το Βραβείο Pulitzer (1932).

²¹³ *Ελευθερία*, 20/5/1948, «Προς την Ένωση των Ελευθέρων», άρθρο της Α. Ο' Hare McCormick, σ. 4

²¹⁴ *Εμπρός*, 17/6/1948, «Το ιδεώδες της ενότητας εις τα πάθη της διαιρέσεως», άρθρο του Grigore Gafencu, σ. 1

υπέγραφε ο ίδιος ο βουλευτής και στο οποίο αποκαλούσε το Συνέδριο «*αρραβώνα της Ενώσεως της Ευρώπης*» και αποτέλεσμα της «*ιστορικής μίξης*» του ρεαλισμού με τον ρομαντισμό.²¹⁵ Παραδεχόταν ότι η κοινή γνώμη της Ελλάδας (και ο Τύπος) είχαν δεχθεί με σκεπτικισμό το Συνέδριο στο Gstaad που αποτελούσε την πρώτη προσπάθεια για την ένωση, αλλά για τον Μακκά, τα αποτελέσματα της Χάγης αποτελούσαν «*κοσμογονία*», στην πρώτη γραμμή της οποίας βρέθηκε η Ελλάδα, λόγω της ενεργού και επιτυχούς συμμετοχής της στο Συνέδριο. Σε μία έξαρση εθνικής υπερηφάνειας ο βουλευτής θεωρούσε ότι η επιτυχία αυτή ήταν συνέχεια της σκέψης και των προσπαθειών του Αριστοτέλη, του Μεγάλου Αλεξάνδρου, του Ρήγα Φεραίου και του Ελευθερίου Βενιζέλου! Προέβλεπε μάλιστα ότι σε μερικούς μήνες θα ήταν γεγονός και το Σύνταγμα της Ευρώπης στο οποίο και πάλι η Ελλάδα θα είχε προεξέχουσα θέση, με αποτέλεσμα να επέλθει και η νίκη στο εσωτερικό πεδίο της χώρας. Πέρα από τη σύνδεση που έκανε με τις εσωτερικές ελληνικές εξελίξεις, είναι ενδιαφέρον ότι ο Μακκάς αποκαλούσε την ένωση της Ευρώπης «*Μεγάλη Ιδέα της συνεργαζομένης Ελευθερίας*», δίνοντας ένα στίγμα και του ιδεαλισμού που φαίνεται πως επίσης τον διακατείχε. Η σκέψη του φαίνεται, λοιπόν, πως ήταν ένας συνδυασμός ευρωπαϊκού ιδεαλισμού με σφοδρό αντικομμουνισμό.

Στο δεύτερο, εκτενέστατο, άρθρο, που δημοσιεύτηκε στην τελευταία σελίδα της κομματικής Ελλάδας τρεις ημέρες αργότερα, ο ανταποκριτής στις Βρυξέλλες μετέφερε τις απόψεις του Μακκά για το Συνέδριο της Χάγης.²¹⁶ Ο βουλευτής αποκαλούσε και πάλι το Συνέδριο «*κοσμογονία*», διότι για πρώτη φορά μία ανεπίσημη συνέλευση είχε τόση επιρροή. Για τον Μακκά η ένωση της Ευρώπης θα αποσοβούσε νέο παγκόσμιο πόλεμο και η ομοσπονδία θα εκμηδένιζε τον κίνδυνο του κομμουνισμού. Εκτιμούσε ότι το σοσιαλιστικό και το φιλελεύθερο ρεύμα αποδείχτηκαν ισοδύναμα στη Χάγη, γι' αυτό και θα χρειαζόταν ένας συνδυασμός και των δύο για να κτισθεί η Νέα Ευρώπη. Θεωρούσε ότι στο ενδεχόμενο δημιουργίας Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου τα κράτη θα έπρεπε να αντιπροσωπεύονται όχι απαραίτητα με βάση τον πληθυσμό τους, γιατί αυτό θα κατέπνιγε τη φωνή των μικρών κρατών, ενώ πίστευε ότι ήταν απαραίτητη η διαμόρφωση ενός Χάρτη των Δικαιωμάτων του Ευρωπαίου Πολίτη που θα έπρεπε να υπογράψει κάθε χώρα προκειμένου να ενταχθεί στην ομοσπονδία. Για τον Μακκά η Ευρωπαϊκή Ομοσπονδία θα έπρεπε να περιλαμβάνει σίγουρα και τα 16 κράτη του Σχεδίου Marshall. Αναφερόμενος στην ομιλία του στο Συνέδριο τόνισε ότι η αναφορά του στην κατάσταση στην Ελλάδα βρήκε ανταπόκριση από τους παρισταμένους αντιπροσώπους, οι οποίοι εξέφρασαν την αλληλεγγύη τους στον ελληνικό λαό. Γενικά στο κείμενο αυτό ο Μακκάς επικέντρωνε πάλι την υπόθεση της ένωσης της Ευρώπης στην προσπάθεια απόκρουσης του «*επιδρομέα της Στέππας*», ώστε να νικήσουν «*η Δημοκρατία και ο Σοσιαλισμός*», προσπερνώντας τον ιδεαλισμό που χαρακτήριζε σε μεγαλύτερο βαθμό το προηγούμενο κείμενό του.

Η στάση της ελληνικής κυβέρνησης

Το επίσημο ελληνικό κράτος δεν συμμετείχε, φυσικά, στο Συνέδριο της Χάγης, αφού δεν επρόκειτο για επίσημη διακυβερνητική διάσκεψη. Όμως, ύστερα από πρόσκληση του γραμματέα της Οργανωτικής Επιτροπής J. H. Retinger την 1^η Απριλίου,²¹⁷ ο μόνιμος υφυπουργός Π. Πιπινέλης έδωσε εντολή στον πρεσβευτή της Ελλάδας στην Ολλανδία Ν. Λέλη να παρευρεθεί στο Συνέδριο ως παρατηρητής, υπό τον όρο ότι «*και άλλαι φίλαι κυβερνήσεις*» θα απεφάσιζαν να μετέχουν σε αυτό επίσης ως παρατηρητές.²¹⁸ Ο Λέλης πραγματικά παρακολούθησε το Συνέδριο ανεπίσημα, «*ως άλλαι Πρεσβείαι έπραξαν*» και στη συνέχεια απλώς απέστειλε στην Αθήνα έντυπα και αντίτυπα των αποφάσεων, χωρίς όμως να προβεί σε κανένα σχόλιο ή εκτίμηση γύρω από τα όσα έγιναν στη Χάγη.²¹⁹

²¹⁵ *Εμπρός*, 21/5/1948, «Δεκατέθριππον άρμα θα οδηγήση την Ευρώπην!», άρθρο του Α. Μακκά, σ. 1 και 3

²¹⁶ *Ελλάς*, 24/5/1948, «Η ίδρυσις Ευρωπαϊκής Ομοσπονδίας θα εκμηδενίση τον κομμουνιστικόν κίνδυνον», σ.4

²¹⁷ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1948, Φακ. 89.3, J.H.Retinger προς μόνιμο υφυπουργό Εξωτερικών Π. Πιπινέλη 1/4/1948

²¹⁸ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1948, Φακ. 89.3, μόνιμος υφυπουργός Εξωτερικών Π. Πιπινέλης προς πρεσβευτή στη Χάγη Ν. Λέλη 12/4/1948, ΑΠ 28884

²¹⁹ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1948, Φακ. 89.3, πρεσβευτής στη Χάγη Ν. Λέλης προς Υπουργείο Εξωτερικών 28/5/1948, 776-Η

Ήταν φανερό ότι η ελληνική κυβέρνηση και το Υπουργείο Εξωτερικών αντιμετώπιζαν εντελώς αδιάφορα το Συνέδριο και δεν το αξιολογούσαν εκείνη τη στιγμή ως ένα γεγονός το οποίο θα μπορούσε να έχει συνέπειες στην εξέλιξη της οργάνωσης της Ευρώπης. Η αποστολή του Έλληνα πρεσβευτή φάνηκε ότι έγινε όχι από ενδιαφέρον για το περιεχόμενο του Συνεδρίου, το οποίο πιθανόν να μην είχε γίνει καν απόλυτα κατανοητό από τον Πιπινέλη ο οποίος στο τηλεγράφημα με το οποίο διόρισε τον Λέλη μιλούσε περί «*Συνεδρίου Ειρήνης*», αλλά από υποχρέωση, αφού θα έστελναν σε αυτό αντιπροσώπους και άλλες κυβερνήσεις. Άλλωστε, και η αναφορά του Λέλη, η οποία απεστάλη στις 28 Μαΐου, ενώ το Συνέδριο είχε λήξει από τις 11 του μήνα, και η οποία, όπως προαναφέρθηκε, στην ουσία ήταν ένα απλό διαβιβαστικό έγγραφο των εντύπων του Συνεδρίου, προς το ίδιο συμπέρασμα οδηγεί. Ήταν σαφές ότι η ελληνική κυβέρνηση θεωρούσε ότι οποιαδήποτε συνεργασία ή ενοποίηση θα προερχόταν μέσα από τις διακυβερνητικές συνεννοήσεις σε τομείς όπως η άμυνα και η οικονομία, όπως αυτές που οδήγησαν στο Σύμφωνο των Βρυξελλών τον Μάρτιο του 1948 και την ίδρυση του Οργανισμού Ευρωπαϊκής Οικονομικής Συνεργασίας (ΟΕΟΣ) τον Απρίλιο του 1948. Μάλιστα τις ημέρες της υπογραφής της ιδρυτικής Συνθήκης του τελευταίου, και συγκεκριμένα στις 18 Απριλίου, ο υπουργός Εξωτερικών Κ. Τσαλδάρης είχε δηλώσει χαρακτηριστικά σε συνέντευξή του στη γαλλική εφημερίδα *Monde* ότι «[η] Ελλάδα είναι έτοιμη να προσυπογράψει την συμφωνία αυτήν, την οποία εύχεται και ελπίζει να ίδη χρησιμεύουσας ως αφετηρία προς μίαν ευρύτεραν και στενωτέραν ένωσιν».²²⁰

Στο ίδιο πλαίσιο εκινείτο η θέση της κυβέρνησης έναντι των σχεδίων για δημιουργία τελωνειακής ένωσης στην Ευρώπη. Η πρώτη της αντίδραση στις σκέψεις δημιουργίας τελωνειακής ένωσης μεταξύ των ευρωπαϊκών κρατών, όπως αυτή μελετήθηκε από την Οικονομική Επιτροπή του Ομίλου Μελετών Ευρωπαϊκής Τελωνειακής Ενώσεως ήταν μάλλον διστακτική, αν και φαινόταν να θέλει να συμμετέχει ενεργά στις συζητήσεις.²²¹ Και αυτό διότι θεωρούσε ότι η τελωνειακή ένωση θα είχε πολύ σοβαρό αντίκτυπο σε όλους τους κλάδους της οικονομίας της.

Η στάση βέβαια αυτή της ελληνικής κυβέρνησης δεν σήμαινε ότι δεν επιθυμούσε ταυτόχρονα να ελέγξει ή να υπερκαλύψει τα όποια φιλοευρωπαϊκά κινήματα και ομάδες αναπτύσσονταν στην Ελλάδα, κυρίως για να μπορεί να ελέγχει τις απόψεις που ακούγονταν γύρω από την κατάσταση στην Ελλάδα σε διεθνή fora από Έλληνες εκπροσώπους. Μέχρι το Συνέδριο της Χάγης, τέτοιες ομάδες ήταν μόνο το Ελληνικό τμήμα της International Committee for the United Socialist States of Europe (MSEUE από το 1949), που δημιουργήθηκε στα τέλη του 1947 και τα περισσότερα μέλη του οποίου προέρχονταν από την ΕΛΔ²²² και φυσικά η Ελληνική Επιτροπή της Ευρωπαϊκής Κοινοβουλευτικής Ένωσης υπό τον Λ. Μακκά. Η πρώτη είχε ήδη αντιμετωπίσει την εχθρότητα του κρατικού μηχανισμού,²²³ ενώ η δεύτερη μάλλον δεν εθεωρείτο «επικίνδυνη» αφού αποτελείτο από βουλευτές όλων σχεδόν των κομμάτων της Βουλής, ενώ και οι δύο είχαν προκαλέσει πολύ λίγο την προσοχή της κοινής γνώμης, κυρίως λόγω του Εμφυλίου.²²⁴

Έτσι, δύο μήνες μετά το Συνέδριο της Χάγης δημιουργήθηκε και ο Ελληνικός Σύνδεσμος για την Ευρωπαϊκή Συνεργασία (ΕΣΕΣ) με ουσιαστικό ιδρυτή και γενικό γραμματέα τον πρώην υπουργό Δικαιοσύνης του Μεταξά Άγι Ταμπακόπουλο και πρόεδρο τον Π. Πουλίτσα, πρόεδρο του Ελεγκτικού Συνεδρίου και πρώην πρωθυπουργό. Επρόκειτο για μία υπερσυντηρητική οργάνωση που αμέσως έλαβε την υποστήριξη του Υπουργείου Εξωτερικών και του Πιπινέλη προσωπικά.²²⁵ Ο τελευταίος σε επιστολή του προς τον Ταμπακόπουλο τον συνέχαιρε για τη δημιουργία του ΕΣΕΣ και δήλωνε ότι θα έχει την

²²⁰ Μινώτου Μ., «Η προοπτική της ευρωπαϊκής ενοποίησης ...», ό.π., σ. 11

²²¹ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1948, Φακ. 189.1, πρεσβευτής στις Βρυξέλλες Τ. Τριανταφυλλάκος προς Διεύθυνση Οικονομικών Υποθέσεων Υπουργείου Εξωτερικών 26/5/1948, ΑΠ 406 Σ

²²² Stefanidis I., «The Greek pro-European Movement (1947-1967)», ..., ό.π., σ. 247

²²³ Στεφανίδης Ι., «Η ευρωπαϊκή κίνηση στην Ελλάδα», ..., ό.π., σ. 50

²²⁴ Veremis Th.- Constan D., «The Beginning of the Discussion on EU in Greece», ..., ό.π., σ. 802

²²⁵ Στεφανίδης Ι., «Η ευρωπαϊκή κίνηση στην Ελλάδα», ..., ό.π., σ. 50 και Veremis Th.- Constan D., «The Beginning of the Discussion on EU in Greece», ..., ό.π., σ. 801

αμέριστη κρατική υποστήριξη.²²⁶ Κατά τον Πιπινέλη ο Σύνδεσμος ήταν «*αναγκαιότατος από της απόψεως μιας συνετής και επιβλητικής συμβολής της Ελλάδος εις την τόσον κεφαλαιώδη προσπάθειαν οργανώσεως της Ευρωπαϊκής συνεργασίας*». Μέχρι εκείνη τη στιγμή βέβαια, το κράτος δεν συμπαρίστατο στις ανάλογες προσπάθειες, και δεν αποκλείεται φυσικά η περίπτωση η ίδρυση αυτής της οργάνωσης αυτής να έγινε και με παρότρυνση του ίδιου του Πιπινέλη με σκοπό να προλάβει τη δημιουργία άλλης οργάνωσης, μη κοινοβουλευτικής, που θα μπορούσε να αντιπροσωπεύσει τους Έλληνες ευρωπαϊστές στο εξωτερικό σε Συνέδρια όπως αυτό της Χάγης ή άλλες παρόμοιες συναντήσεις. Την υπόθεση αυτή ενισχύει το γεγονός της παρουσίας στο Διοικητικό Συμβούλιο της οργάνωσης και του πρέσβη Α. Κοντουμά, διευθυντή της Β΄ Πολιτικής Διεύθυνσης του Υπουργείου Εξωτερικών και άρα στενού συνεργάτη του Πιπινέλη, ο οποίος μάλιστα, όπως προαναφέρθηκε, τον προηγούμενο Μάρτιο ήταν ο εισηγητής της πολιτικής του Υπουργείου έναντι της δημιουργίας της Δυτικής Ένωσης.

Ο ΕΣΕΣ αμέσως προχώρησε στην έκδοση *Δελτίου Πληροφοριών*, στο πρώτο τεύχος του οποίου, τον Αύγουστο του 1948 περιγράφονταν οι σκοποί του Συνδέσμου και αιτιολογείτο η ανάγκη για δημιουργία ευρωπαϊκής ένωσης, ενώ δημοσιεύονταν επίσης οι αποφάσεις του Συνεδρίου της Χάγης. Είχε όμως ενδιαφέρον και η αναφορά στον ελληνικό Τύπο: «*Ο ελληνικός Τύπος [...] αποτελεί, ως εκ της παρακολουθήσεως και της γνώσεως των προβλημάτων της ζωής των Λαών της Ευρώπης, την μεγαλειότεραν δύναμιν ερεύνης και ενισχύσεως της ιδέας [της Ενώσεως], ήτις πραγματοποιουμένη εν ισότητι και κοινότητι ηθικών και πολιτικών βλέψεων, θα εξασφαλίση εις τους Λαούς της Ευρώπης τα αγαθά της ειρήνης, της ασφαλείας, της πνευματικής και κοινωνικής προόδου...*». Γι' αυτό και ο ΕΣΕΣ ευχόταν «*όπως η ιδέα της Ενώσεως της Ευρώπης τύχη παρακολουθήσεως και ενισχύσεως εκ μέρους του ελληνικού Τύπου*».²²⁷ Για τις ιδέες που διήπαν τα μέλη του Συνδέσμου, χαρακτηριστικό ήταν άρθρο του προέδρου του ΕΣΕΣ Π. Πουλίτσα στο δεύτερο τεύχος του *Δελτίου Πληροφοριών* τον Δεκέμβριο του 1948, όπου ανέφερε ότι η ιδέα της ένωσης της Ευρώπης «*όσον και αν αύτη εμφανίζεται εκ πρώτης όψεως ως ανεκπλήρωτος ευγενής πόθος, όμως είναι επιτακτική ανάγκη και ιερόν καθήκον να ενστερνισθώμεν πάντες την ιδέαν αυτήν, ως αποτελούσαν τον μόνον δυνατόν τρόπον της σωτηρίας της κινδυνευούσης Ευρώπης και του πολιτισμού της*».²²⁸ Συνέδεε μάλιστα την ένωση της Ευρώπης και με την «*επάνοδο εις την ευθείαν οδόν των χριστιανικών αρχών*», κάτι που προφανώς ήταν αρκετά διαδεδομένο στους κόλπους του ΕΣΕΣ, αφού και ο Ταμπακόπουλος είχε κάνει αναφορά στο πρώτο τεύχος του *Δελτίου* στη «*διάσωσιν του ελληνοχριστιανικού πολιτισμού*» που θα επιτυγχάνετο με την ένωση της Ευρώπης.

5. Το Συνέδριο του Interlaken και τα Σχέδια Συντάγματος

Καθώς προετοιμαζόταν η σύγκληση του Β΄ Συνεδρίου της ΕΚΕ στο Interlaken της Ελβετίας τον Σεπτέμβριο του 1948, που θα είχε ως βασικό θέμα την υιοθέτηση σχεδίου ευρωπαϊκού ομοσπονδιακού Συντάγματος, η γαλλική κυβέρνηση αποφάσισε στις 18 Αυγούστου να υιοθετήσει τα συμπεράσματα του Συνεδρίου της Χάγης, κάνοντας έτσι για πρώτη φορά την ομοσπονδιακή προοπτική επίσημη πολιτική του κράτους. Η απόφαση αυτή έκανε πολύ μεγάλη εντύπωση στην εφημερίδα *Μάχη*, η οποία σε άρθρο γνώμης που δημοσίευε χαρακτήριζε την κίνηση ως έναν σταθμό στην εξωτερική πολιτική της χώρας που είχε ως στόχο, μέσα από την ανάληψη μιας ενεργητικής πρωτοβουλίας, να δημιουργήσει νέες συνθήκες στην Ευρώπη.²²⁹ Πάντως, και πάλι τονιζόταν ότι η Ελλάδα δύσκολα θα μπορούσε να γίνει δεκτή σε μία τέτοια ομοσπονδία λόγω των προβλημάτων

²²⁶ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1948, Φακ. 89.2, μόνιμος υφυπουργός Εξωτερικών Π. Πιπινέλης προς γενικό γραμματέα ΕΣΕΣ Ά. Ταμπακόπουλο 22/7/1948, ΑΠ 42850

²²⁷ *Δελτίον Πληροφοριών του Ελληνικού Συνδέσμου Ευρωπαϊκής Συνεργασίας*, τ. 1, Αύγουστος 1948, σ. 2 στο ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1948, Φακ. 89.2,

²²⁸ *Δελτίον Πληροφοριών του Ελληνικού Συνδέσμου Ευρωπαϊκής Συνεργασίας*, τ.2, Δεκέμβριος 1948, «Προς την ένωσιν», άρθρο του Π. Πουλίτσα, σ. 2, στο ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1948, Φακ. 89.2

²²⁹ *Μάχη*, 29/8/1948, «Η Ευρωπαϊκή Ομοσπονδία», σ. 2

δημοκρατικότητας. Το άρθρο αυτό είχε φυσικά την ιδιαίτερη σημασία που προέκυπτε από την φύση της εφημερίδας ως οργάνου της ΕΛΔ, σε μία εποχή που η στάση των σοσιαλιστών, κυρίως στη Βρετανία, αλλά και τη Γαλλία, εθεωρείτο σημαντική για την κατεύθυνση που θα λάμβανε το εγχείρημα της ενοποίησης.

Την ημέρα της έναρξης του Συνεδρίου του Interlaken, την 1^η Σεπτεμβρίου 1948, το *Βήμα* δημοσίευε πρωτοσέλιδο άρθρο του υπουργού Εξωτερικών της Ιταλίας Κόμη Carlo Sforza, στο οποίο ο Ιταλός πολιτικός τασσόταν ολόθερμα υπέρ της δημιουργίας ευρωπαϊκής ομοσπονδίας με τη συμμετοχή και της Ιταλίας.²³⁰ Ο Ιταλός υπουργός σημείωνε ότι το μέλλον της χώρας του ήταν συνδεδεμένο με την ένωση της Ευρώπης και θεωρούσε την Ευρωπαϊκή Ομοσπονδία ένα ιδεώδες για το οποίο η ιταλική κυβέρνηση ήταν αποφασισμένη να προσπαθήσει να επιτύχει.

Εκείνη την ημέρα, από τις υπόλοιπες εφημερίδες, μόνο το *Έθνος* προανήγγειλε την έναρξη του Συνεδρίου, και μάλιστα στο βασικό άρθρο της τελευταίας σελίδας του.²³¹ Παρουσιαζόταν το πρόγραμμα και τα κύρια θέματα με πρώτο την εξέταση του Σχεδίου Συντάγματος που είχε επεξεργαστεί επιτροπή υπό τον Μακκά, ενώ εκφραζόταν η άποψη ότι πιθανόν η διάσκεψη να μετετρέπεται σε προσωρινή Ευρωπαϊκή Συνέλευση. Η εφημερίδα έδινε ιδιαίτερη έμφαση στο Συνέδριο, αλλά και στον ρόλο του Μακκά.

Τις επόμενες δύο ημέρες περισσότερες εφημερίδες ασχολήθηκαν, έστω και λίγο, με τις εργασίες της συνάντησης στο Interlaken. Στις 2 Σεπτεμβρίου η *Καθημερινή* στην τελευταία σελίδα της, σε ένα αρκετά μεγάλο άρθρο έκανε τον απολογισμό της πρώτης ημέρας του Συνεδρίου.²³² Η εφημερίδα έδινε έμφαση κυρίως στην ομιλία του βουλευτή Λ. Μακκά, ο οποίος τόνισε ότι τα βασικά εμπόδια τα οποία έπρεπε να υπερνικηθούν προκειμένου να δημιουργηθεί η Ευρωπαϊκή Ένωση ήταν τα εθνικά κυριαρχικά δικαιώματα, ο κίνδυνος της κατάτμησης της Ευρώπης διά της σταδιακής ολοκλήρωσής της, οι ειδικό δεσμοί της Μ. Βρετανίας και άλλων κρατών με τις κτήσεις τους και ο κίνδυνος της συντριβής των μικρών κρατών στην περίπτωση ίδρυσης Ευρωπαϊκής Συνέλευσης. Στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο που έπρεπε να ιδρυθεί, ο Μακκάς επέμενε ότι έπρεπε οι «μεγάλοι να μην είναι πάρα πολύ μεγάλοι και οι μικροί πάρα πολύ μικροί».

Την ίδια ημέρα το *Βήμα* σε ένα μικρό άρθρο της τελευταίας σελίδας ανήγγειλε την έναρξη του Συνεδρίου και ανέφερε, χωρίς σχόλια, τους παρισταμένους και το πρόγραμμα των εργασιών του,²³³ ενώ το *Έθνος*, που δεν είχε απεσταλμένους αυτή τη φορά όπως στο Συνέδριο του Gstaad, στην πέμπτη σελίδα παρουσίαζε με βάση τηλεγραφήματα του *Reuters* το Σχέδιο Συντάγματος που θα συνεζητείτο στο Συνέδριο.²³⁴ Το Σχέδιο φαινόταν να έχει σαφώς ομοσπονδιακή μορφή, αλλά δεν υπήρχαν σχόλια επ' αυτού από την εφημερίδα.

Τέλος, η *Ελευθερία* στην τέταρτη σελίδα του φύλλου της 3^{ης} Σεπτεμβρίου περιελάμβανε άρθρο για την εξέλιξη των εργασιών στο Interlaken.²³⁵ Και αυτή η εφημερίδα έδινε έμφαση στις προτάσεις που συνεζητούντο για τη δημιουργία Ευρωπαϊκής Συντακτικής Συνέλευσης το 1949 με σκοπό τη δημιουργία ενός σχεδόν ομοσπονδιακού κράτους.

Όπως ανέφερε στην Έκθεση που κατέθεσε στη Βουλή και απέστειλε και στο Υπουργείο Εξωτερικών μετά το τέλος του Συνεδρίου ο βουλευτής Γ. Μπακόπουλος,²³⁶ στο Interlaken η ελληνική Αντιπροσωπεία αποτελείτο από τους βουλευτές Λ. Μακκά, Παντ. Ροζάκη, Γ. Μπακόπουλο, Γρηγ. Κασιμάτη, Ελευθ. Γονή και Κων. Καλλία, ενώ ο υπουργός Εξωτερικών Κ. Τσαλδάρης που είχε προσκληθεί από τον προηγούμενο Ιούνιο από τον ίδιο τον R.

²³⁰ *Βήμα*, 1/9/1948, «Η ιδέα της Ομοσπονδιακής Ευρώπης και τα συμφέροντα της Ιταλίας», άρθρο του C. Sforza, σ. 1

²³¹ *Έθνος*, 1/9/1948, «Το απόγευμα αρχίζει εις Ιντερλάκεν το Συνέδριον της Ευρωπαϊκής Ενώσεως. Ο Καταστατικός Χάρτης της Πανευρώπης», σ. 4

²³² *Καθημερινή*, 2/9/1948, «Ηρχισε το Συνέδριον διά την δημιουργίαν Ην. Ευρώπης. Τροπολογίαι των Ελλήνων αντιπροσώπων εις το Σχέδιον», σ. 6

²³³ *Βήμα*, 2/9/1948, «Το Κοινοβουλευτικόν Συνέδριον Ευρώπης», σ. 6

²³⁴ *Έθνος*, 2/9/1948, «Το Σχέδιον του Χάρτου της Ηνωμένης Ευρώπης», σ. 5

²³⁵ *Ελευθερία*, 3/9/1948, «Η Ευρωπαϊκή Συντακτική Συνέλευσις», σ. 4

²³⁶ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1948, Φακ. 89.2, βουλευτής Γ. Μπακόπουλος προς Υπουργείο Εξωτερικών, Έκθεση των πεπραγμένων του Δευτέρου Συνεδρίου της Ευρωπαϊκής Κοινοβουλευτικής Ένωσης και των ενεργειών της παρ' αυτό Αντιπροσωπείας της Ελληνικής Βουλής 28/9/1948

Coudenhove – Kalergi, δεν πήγε.²³⁷ Συνολικά μετείχαν 200 βουλευτές από 12 κράτη, καθώς και 2 παρατηρητές από τις ΗΠΑ.

Όπως προαναφέρθηκε, ο κυριότερος σκοπός του Συνεδρίου ήταν η διατύπωση ενός Σχεδίου Συντάγματος, το οποίο θα υποβαλλόταν σε Ευρωπαϊκή Συντακτική Συνέλευση και στα κράτη-μέλη.

Το αρχικό σχέδιο που είχε επεξεργαστεί ο Μακκάς με τον Coudenhove – Kalergi ύστερα από το Gstaad, υπέστη και άλλες επεξεργασίες και τροποποιήσεις, με αποτέλεσμα να διαμορφωθούν δύο ή και παραπάνω διαφορετικά προσχέδια (ο Μπακόπουλος στην έκθεσή του μιλά για ένα της Συνταγματικής Επιτροπής υπό τον Γάλλο υπουργό de Menthon και ένα του Βρετανού Mackay, ενώ ο Μακκάς σε φυλλάδιο που εξέδωσε η Βουλή μιλά για αυτό του de Menthon και ένα ομάδας της Ελληνικής Επιτροπής της ΕΚΕ η οποία αποτελείτο από τους Λ. Μακκά, Αλ. Βαμβέτσο, Γ. Μαύρο, Ανδρέα Μιχαλακόπουλο, Κωνσταντίνο Τσάτσο και Ν. Φωκά²³⁸), τα οποία ανέλαβε να συντονίσει η Συνταγματική Επιτροπή της ΕΚΕ που συνεδρίασε με αυτόν τον σκοπό στις 29 Αυγούστου, δύο ημέρες πριν από την έναρξη των εργασιών της ολομέλειας του Συνεδρίου του Interlaken. Τελικά τη σύνθεση των προτάσεων προσπάθησε να επιτύχει υποεπιτροπή (στην οποία από Έλληνες βουλευτές συμμετείχαν οι Μακκάς και Μπακόπουλος) και το αποτέλεσμα εστάλη στην ολομέλεια της Συνταγματικής Επιτροπής (από ελληνικής πλευράς συμμετείχαν οι Μακκάς, Μπακόπουλος και Ροζάκης) που συνεδρίασε κατά τη διάρκεια του Συνεδρίου.

Κατά την έναρξη των εργασιών του διαβάστηκε και μήνυμα της ελληνικής κυβέρνησης με το οποίο ευχόταν επιτυχία στις προσπάθειες για τη δημιουργία Ευρωπαϊκής Ένωσης, η οποία ήταν επιτακτικώς αναγκαία για τους λαούς της Ευρώπης αφού θα διασφάλιζε το παρόν με ειρήνη και θα δημιουργούσε αισιοδοξία για το μέλλον. Η ελληνική κυβέρνηση θεωρούσε ότι η πραγμάτωση της ευρωπαϊκής ιδέας θα αποτελούσε δικαίωση των αγώνων του ελληνικού λαού στο παρελθόν, αλλά και εκείνη την περίοδο (κατά τον εμφύλιο δηλαδή) και διατύπωνε την πίστη ότι η ευρωπαϊκή ενότητα θα της εξασφάλιζε ειρήνη και ευημερία. Για μία ακόμη φορά δηλαδή συνέδεε την εσωτερική κατάσταση με την ευρωπαϊκή ενοποίηση.

Σε ό,τι αφορούσε τη σύγκληση της Ευρωπαϊκής Συντακτικής Συνέλευσης η αρχική γαλλική πρόταση να ανατεθεί στα κράτη-μέλη του Συμφώνου των Βρυξελλών βρήκε αντίθετη την ελληνική αντιπροσωπεία, διότι έτσι θα καταστρατηγείτο η αρχή της ισότητας των ευρωπαϊκών κρατών στην οποία η Ελλάδα πίστευε βαθιά, και η όλη προσπάθεια θα αποτύγχανε όπως είχαν αποτύχει και παλαιότερες προσπάθειες ενοποίησης.

Γενικότερα η ελληνική αντιπροσωπεία πίεζε πολύ για να υπάρχουν εχέγγυα ισότητας μέσα στο διαμορφούμενο Σχέδιο Συντάγματος, τονίζοντας ότι αν αυτό επετυγχάνετο οι Έλληνες ήταν έτοιμοι να εκχωρήσουν κυριαρχικά τους δικαιώματα για την επιτυχία της Ένωσης. Μάλιστα, μία από τις τροποποιήσεις που πρότεινε η ελληνική πλευρά κατά τη συζήτηση του Σχεδίου Συντάγματος στη Συνταγματική Επιτροπή και η οποία έγινε δεκτή ήταν να προστεθεί στο Σύνταγμα η διάταξη που έλεγε ότι *«άπαντα τα Μέλη-Κράτη της Ενώσεως έχουν ίσα δικαιώματα και κοινές υποχρεώσεις»*. Στη σχετική ομιλία του ο Μπακόπουλος ανέφερε ότι *«[η] αρχή της ισότητας των δικαιωμάτων και της αμοιβαιότητας των υποχρεώσεων πρέπει να τεθεί ως θεμελιώδης διάταξις του Συντάγματος της Ευρωπαϊκής Ενώσεως, διότι αυτή θα αποτελέσει εν από τα βασικά στοιχεία από τα οποία θα εξαρτηθή η επιτυχία»*.

Κατά τη διάρκεια του Συνεδρίου ο Μακκάς επανεξελέγη στο Συμβούλιο της ΕΚΕ.

Στην έκθεσή του ο Μπακόπουλος επεσήμανε ότι η κοινή εντύπωση των συνέδρων ήταν ότι αν και η ιδέα της δημιουργίας Ηνωμένων Πολιτειών της Ευρώπης *«είχε εισέλθει σταθερά εις την οδόν της πραγματοποιήσεώς της»*, εντούτοις *«η Ελλάς δεν πρέπει ν' απουσιάση ούτε προς στιγμήν, ή να βραδυπορήσει εις την προσπάθειαν αυτήν, και λόγω των παραδόσεων της, αλλά και εκ παμμεγίστου συμφέροντος εν περιπτώσει πραγματοποιήσεως της Ενώσεως»*.

²³⁷ Μινώτου Μ., Η προοπτική της ευρωπαϊκής ενοποίησης μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο ..., ό.π., σ. 11

²³⁸ Μακκάς Λ., Προσχέδια Συντάγματος της Ηνωμένης Ευρώπης, Δ' Αναθεωρητική Βουλή των Ελλήνων / Επιτροπή Διεθνούς Συνεργασίας, Αθήνα 1948, σ. 5-6

της Ευρώπης, εις ην εντεταγμένη θα είναι».²³⁹

Ας σημειωθεί ότι η έκθεση Μπακόπουλου κατατέθηκε στη Βουλή και καταχωρήθηκε στα Πρακτικά της στις 11 Οκτωβρίου 1948, χωρίς όμως καν να αναγνωστεί στην ολομέλεια ή, τόσο μάλλον, να γίνει σχετική συζήτηση.

Προκειμένου να γίνουν κατανοητές οι θέσεις των Ελλήνων βουλευτών πάνω στο θέμα της Ευρωπαϊκής Ομοσπονδίας, αξίζει να αναφερθούν μερικές από τις τροποποιήσεις που πρότεινε η Ελληνική Επιτροπή στο αρχικό Σχέδιο Συντάγματος των Coudehove-Kalergi και Μακκά, όπως αυτές προκύπτουν από τη σύγκριση των δύο Σχεδίων.²⁴⁰ Έτσι, η Ελληνική Επιτροπή της ΕΚΕ πρότεινε τις εξής βασικές αλλαγές:

Α) Η Ένωση όχι μόνο θα έπρεπε να εξασφαλίζει τα κυριαρχικά δικαιώματα των μελών της (όπως έλεγε το πρώτο προσχέδιο), αλλά και να τα εγγυάται (άρθρο 7).

Β) Ως προϋπόθεση για την ένταξη ενός κράτους στην Ένωση ετίθετο όχι μόνο η ύπαρξη Κοινοβουλίου, αλλά και η εκλογή του βασικού νομοθετικού σώματός του (της «Κάτω Βουλής») με άμεση και καθολική ψηφοφορία (άρθρο 9).

Γ) Η ελληνική επιτροπή προσέθεσε εδάφιο στο άρθρο 17 περί ελεύθερης διακίνησης προσώπων το οποίο άφηνε περιθώρια παρέκκλισης από τον βασικό κανόνα σε περίπτωση που πρόκειται για «υπόπτα ανατρεπτικής δράσεως πρόσωπα». Ας σημειωθεί ότι την ίδια στάση κράτησε και αργότερα το ελληνικό κράτος, όταν τέθηκε το θέμα στο πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης.

Δ) Η ελληνική επιτροπή δεν δέχθηκε να είναι το Εκτελεστικό Συμβούλιο της Ένωσης «υπερδιδαιτητής» πάνω και από το Δικαστήριο, μένοντας πιο πιστή στην αρχή της διάκρισης των εξουσιών (άρθρο 18).

Ε) Στο άρθρο περί ανεξιθρησκίας, ως λόγο εξαίρεσης από την ελεύθερη διακήρυξη ιδεολογιών και θρησκειών προστέθηκε ο «αθέμιτος προσηλυτισμός», κατά τα πρότυπα του ελληνικού Συντάγματος (άρθρο 20).

ΣΤ) Οι πολίτες θα είχαν το δικαίωμα του συνέρχεσθαι, με την αόριστη προϋπόθεση ότι θα τηρούνται οι νόμοι του κράτους. Τέτοιος, επικίνδυνος στην ερμηνεία, όρος δεν υπήρχε στο πρώτο προσχέδιο (σ. 23).

Ζ) Το ελληνικό προσχέδιο προέβλεπε τη δυνατότητα επέκτασης του στρατιωτικού νόμου και σε μη στρατιωτικές υποθέσεις σε περίπτωση πολέμου ή «εσωτερικού κινδύνου» (άρθρο 32). Φυσικά, η αναφορά περί «εσωτερικού κινδύνου» θα μπορούσε να τύχει πολλών ερμηνειών...

Η) Το ελληνικό προσχέδιο έδινε τη δυνατότητα, με απόφαση του Κοινοβουλίου της Ένωσης, σε ένα κράτος να προσφέρει πάνω από το 1/6 της στρατιωτικής δύναμης της Ένωσης σε ένα συγκεκριμένο όπλο, κάτι που το αρχικό προσχέδιο απαγόρευε (άρθρο 49).

Θ) Σε ό,τι αφορούσε την τελωνειακή ένωση, κατά το μεταβατικό στάδιο το ελληνικό προσχέδιο καταργούσε την αρχική πρόβλεψη περί δυνατότητας διεξαγωγής ελέγχων εάν υπήρχαν καταγγελίες για άσκηση πολιτικής που θα αντίκειτο σε μία κατάσταση τελωνειακής ένωσης (ακόμα και αν αυτή δεν είχε εφαρμοστεί τυπικά) (άρθρο 60).

Ι) Τα μέλη της Βουλής της Ένωσης θα εκλέγονταν από τη Βουλή του κάθε κράτους-μέλους ανάμεσα στα μέλη της. Το αρχικό προσχέδιο δεν έθετε τον τελευταίο περιορισμό και άρα έδινε τη δυνατότητα να μετέχουν του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και μη εθνικοί βουλευτές (άρθρο 70).

ΙΑ) Κατά το ελληνικό προσχέδιο, τα μέλη του Εκτελεστικού Συμβουλίου (εκτελεστική εξουσία της Ομοσπονδίας) θα έπρεπε να είναι και μέλη του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, προϋπόθεση που δεν υπήρχε στο αρχικό σχέδιο (άρθρο 79).

ΙΒ) Ο πρόεδρος και αντιπρόεδρος του Εκτελεστικού Συμβουλίου δεν θα έπρεπε να

²³⁹ Για ολόκληρη την περιγραφή των εργασιών του Συνεδρίου βλ. ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1948, Φακ. 89.2, βουλευτής Γ. Μπακόπουλος προς Υπουργείο Εξωτερικών, Έκθεση των πεπραγμένων του Δευτέρου Συνεδρίου της Ευρωπαϊκής Κοινοβουλευτικής Ένωσης και των ενεργειών της παρ' αυτό Αντιπροσωπείας της Ελληνικής Βουλής 28/9/1948

²⁴⁰ Το αρχικό Σχέδιο είναι δημοσιευμένο στο Μακκάς Λ., Η δράσις και οι στόχοι της Ευρωπαϊκής Κοινοβουλευτικής Ενώσεως, ..., ό.π., σ. 18-33, και οι ελληνικές τροποποιήσεις στο Μακκάς Λ., Προσχέδια Συντάγματος της Ηνωμένης Ευρώπης, ..., ό.π., σ. 6-10

ανήκουν σε κράτη με πληθυσμό άνω των 20 εκατομμυρίων κατοίκων σύμφωνα με το ελληνικό σχέδιο (άρθρο 81).

ΙΓ) Το Δικαστήριο της Ένωσης, βάσει του ελληνικού προσχεδίου, δεν θα έπρεπε να έχει διαιτητικές αρμοδιότητες, παρά μόνο δικαστικές (άρθρα 85-87). Θα είχε όμως δικαίωμα να επιληφθεί κατ' έφεσιν όχι μόνο για υποθέσεις πολιτικών και ατομικών δικαιωμάτων, όπως προέβλεπε το αρχικό προσχέδιο, αλλά και για υποθέσεις κοινωνικών δικαιωμάτων (άρθρο 90).

Είναι φανερό ότι το ελληνικό προσχέδιο είχε συμπεριλάβει πολλούς από τους προβληματισμούς και φόβους της ελληνικής κυβέρνησης και πολιτικής ελίτ γενικότερα που προέρχονταν από την κατάσταση της ελληνικής πολιτικής και οικονομικής πραγματικότητας. Περιείχε όμως και μερικές τροποποιήσεις πιο προοδευτικές σε σχέση με το αρχικό προσχέδιο (π.χ. προσφυγή στο Δικαστήριο επί ζητημάτων που άπτονται κοινωνικών δικαιωμάτων).

Ας σημειωθεί ακόμα, ότι το Σχέδιο της Νομικής και Συνταγματικής Επιτροπής της ΕΚΕ (Σχέδιο de Menthon) ήταν πιο μικρό και σύντομο (39 έναντι 95 άρθρων των δύο πρώτων προσχεδίων), χωρίς όμως να αλλάζει πολύ την ουσία της δημιουργούμενης Ένωσης (ή Ομοσπονδίας των Ηνωμένων Πολιτειών της Ευρώπης, όπως την ονόμαζε αυτό).²⁴¹

Τελικά, το Συνέδριο του Interlaken δεν κατέληξε σε συγκεκριμένο Σχέδιο Συντάγματος, αλλά μόνο στη διατύπωση κάποιων αρχών που η Συντακτική Συνέλευση («Ευρωπαϊκή Βουλή») που θα έπρεπε να συσταθεί θα έπρεπε να μετατρέψει σε Σύνταγμα. Όπως ήταν αναμενόμενο, οι αρχές αυτές προέβλεπαν τη δημιουργία μίας Ευρωπαϊκής Ομοσπονδίας με όλα τα στοιχεία ενός ξεκάθਾਰου ομοσπονδιακού συστήματος, με απαριθμημένες μάλιστα τις αποκλειστικές και συντρέχουσες αρμοδιότητες των οργάνων της Ομοσπονδίας.²⁴² Το Συνέδριο θα φρόντιζε για την αποστολή των αρχών αυτών σε όλες τις κυβερνήσεις και οι σύνεδροι θα φρόντιζαν για τη μετάφραση και τη διάδοσή τους με κάθε τρόπο, αφού σύμφωνα με τον Μακκά, τον Coudenhove-Kalergi και τον Georges Bohy (τον Βέλγο σοσιαλιστή διάδοχο του Μακκά στην προεδρία της ΕΚΕ) το μόνο σοβαρό εμπόδιο στην πραγματοποίηση των προτάσεων του Interlaken ήταν η στενότητα ορισμένων εθνικών αντιλήψεων, εμπόδιο το οποίο θα μπορούσε να κατανικηθεί από τη δημόσια γνώμη και τους εκπροσώπους της. Υπό αυτή την έννοια οι στίβοι όπου θα έπρεπε να δοθούν οι μάχες για να υπερνικηθεί το εμπόδιο ήταν τα εθνικά κοινοβούλια και ο Τύπος.²⁴³

Πραγματικά, ο Μακκάς προσπάθησε να προωθήσει τις αποφάσεις του Συνεδρίου στην ελληνική Βουλή (κατάθεση αναλυτικής έκθεσης από τον Γ. Μπακόπουλο, έκδοση σχετικού φυλλαδίου κλπ) και την ελληνική κυβέρνηση. Επίσης, οι βασικές αποφάσεις του Interlaken παρουσιάστηκαν όντως στον ελληνικό Τύπο, όχι όμως στην έκταση που θα επιθυμούσαν οι συμμετέχοντες στο Συνέδριο. Έτσι, το Έθνος στις 4 Σεπτεμβρίου, τελευταία ημέρα του Συνεδρίου, παρουσίασε στην πέμπτη σελίδα του τις βασικές συνταγματικές αρχές που αποφασίστηκαν, χωρίς περαιτέρω σχόλια,²⁴⁴ ενώ στην έκτη σελίδα του ίδιου φύλλου υπήρχε μικρό άρθρο σχετικά με τον καθορισμό των εδρών που θα είχε το κάθε κράτος στην προτεινόμενη Ευρωπαϊκή Βουλή (Συντακτική Συνέλευση).²⁴⁵ Τονίζονταν κυρίως η στάση των Ελλήνων αντιπροσώπων που απέκρουσαν προσπάθειες για μείωση των βουλευτών των μικρών κρατών. Το αποτέλεσμα (κάθε χώρα θα είχε αριθμό βουλευτών ίσο με το διπλάσιο των εκατομμυρίων του πληθυσμού της) απεκαλείτο «μεγάλη νίκη των απόψεων της ελληνικής Αντιπροσωπείας και πλήρης δικαίωσης της χθεσινής υπερηφάνου στάσεως της Αντιπροσωπείας μας».

Όπως και μετά τη Χάγη, κάποιες από τις ελληνικές εφημερίδες τις επόμενες ημέρες μετά το Interlaken δημοσίευσαν άρθρα γνώμης και ανάλυσης, κυρίως ξένων προσωπικοτήτων,

²⁴¹ Μακκάς Λ., Προσχέδια Συντάγματος της Ηνωμένης Ευρώπης, ..., ό.π., σ. 11-16

²⁴² Μακκάς Λ. (επιμ.), Αι αποφάσεις του Β' Ευρωπαϊκού Κοινοβουλευτικού Συνεδρίου (Ιντερλάκεν, 1-4 Σεπτεμβρίου 1948), ..., ό.π., σ. 15-21

²⁴³ Μακκάς Λ. (επιμ.), Αι αποφάσεις του Β' Ευρωπαϊκού Κοινοβουλευτικού Συνεδρίου (Ιντερλάκεν, 1-4 Σεπτεμβρίου 1948), ..., ό.π., σ. 9

²⁴⁴ Έθνος, 4/9/1948, «Το Σχέδιον ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Ομοσπονδίας. Αι προτάσεις του Συνεδρίου», σ. 5

²⁴⁵ Έθνος, 4/9/1948, «Ο καθορισμός εδρών εις το Κοινοβούλιον της Ηνωμένης Ευρώπης», σ. 6

σχετικά με τα όσα είχαν λάβει χώρα στην ελβετική πόλη.

Στις 4 Σεπτεμβρίου η *Ελευθερία* αναδημοσίευσε ανταπόκριση από το Interlaken του Michael L. Hoffman των *New York Times*, ο οποίος αναφερόταν σε πληροφορίες από την βρετανική αντιπροσωπεία ότι υπήρχε πιθανότητα να αλλάξει η στάση της Εργατικής κυβέρνησης έναντι της ευρωπαϊκής ενοποίησης λόγω της διαφαινόμενης συμφωνίας των κτήσεων (δηλαδή των μελών της Κοινοπολιτείας) προς τη συμμετοχή της Μ. Βρετανίας σε ευρωπαϊκή ένωση.²⁴⁶ Εκφραζόταν ακόμα η απογοήτευση πολλών συμμετεχόντων στο Συνέδριο από την απουσία για διάφορους λόγους αρκετών σημαντικών πολιτικών προσωπικοτήτων, με αποτέλεσμα οι «*συζητήσεις επί των βασικών αρχών του συντάγματος της Ομοσπονδιακής Ευρώπης [να] γίνονται κατ' ουσίαν εν απουσία των φυσικών ηγετών της ευρωπαϊκής ενότητας*».

Στις 7 Σεπτεμβρίου η *Καθημερινή* δημοσίευσε ως ένα από τα κύρια θέματα της πρώτης σελίδας, ένα εξαιρετικά ενδιαφέρον άρθρο του Walter Lippmann, το οποίο, σύμφωνα με την εισαγωγή της εφημερίδας, προκάλεσε κατά την πρώτη δημοσίευσή του σφοδρές επικρίσεις από τον φιλικά προσκείμενο προς το Εργατικό Κόμμα βρετανικό Τύπο.²⁴⁷ Ο διάσημος αμερικανός δημοσιογράφος στο άρθρο κατηγορούσε τη βρετανική Εργατική κυβέρνηση ότι, αν και δήλωνε προοδευτική, βάδιζε με βήμα σημειωτόν όταν εκαλείτο να προάγει «*το πλέον προοδευτικόν των διεθνών ιδεωδών - την ενότητα της Ευρώπης*». Την στάση αυτή τη δικαιολογούσε το γεγονός ότι σε μία ευρύτερη ένωση «*η σχεδιασμένη διεύθυνσις της αγγλικής οικονομίας, δεν θα ήτο δυνατόν να παραμείνει αποκλειστική και ολόκληρον το τεχνητόν οικοδόμημα το οποίον διατηρείται διά των κυβερνητικών ελέγχων και των αμερικανικών επιχορηγήσεων θα εξετίθετο εις κίνδυνον*». Έτσι δικαιολογούσε γενικότερα ο αρθρογράφος το πώς ο αρχικός ιδεαλισμός των Δυτικών σοσιαλδημοκρατών που ήταν πάντα «*διεθνιστικός*», γινόταν «*εθνικιστικός σοσιαλισμός*» όταν ανέρχονταν στην εξουσία. Η δημοσίευση του άρθρου αυτού στην *Καθημερινή* είναι ενδεικτικό του ενδιαφέροντος που έδειχνε η εφημερίδα για το ζήτημα.

Λίγες ημέρες αργότερα, σε άρθρο του αμερικανού δημοσιογράφου Harold Callender που αναδημοσίευε η *Ελευθερία* από τους *New York Times*, με αφορμή και πάλι το Συνέδριο του Interlaken, διατυπωνόταν η άποψη ότι τα κράτη της Ευρώπης ήταν ακόμα διαιρεμένα και ανέτοιμα να προχωρήσουν προς βαθύτερη ενοποίηση, την οποία όμως ο Callender την έβλεπε να είναι εφικτή μόνο μέσα από την αμερικανική βοήθεια και όχι ανεξάρτητα από τις ΗΠΑ, παρά τις αντίθετες απόψεις που ακούγονταν από διάφορες πλευρές στην Ευρώπη. Ήταν σημαντικό ότι εκφράζονταν ακόμα και αυτές οι απόψεις, σε μία περίοδο που δεν υπήρχαν άρθρα ανάλυσης και γνώμης, παρά μόνο περιγραφή των εξελίξεων. Είναι όμως και χαρακτηριστικό για τη στάση του ελληνικού Τύπου έναντι των προσπαθειών για ενοποίηση ότι στην ελληνική του έκδοση το άρθρο είχε προστεθεί ο υπέρτιτλος «*Ο φραγμός κατά της ρωσικής επεκτάσεως*», κάτι που δεν υπήρχε στην αρχική δημοσίευσή του.²⁴⁸

Η *Μάχη* στις 19 Σεπτεμβρίου, θέλοντας να κάνει σχόλιο για τη δύσκολη θέση στην οποία θεωρούσε ότι βρισκόταν η Εργατική βρετανική κυβέρνηση, αναδημοσίευε γελοιογραφία από τον *Manchester Guardian*, όπου οι ΗΠΑ παρουσιάζονταν να πιέζουν (ή να απειλούν) τη Μεγάλη Βρετανία (υπό Εργατική κυβέρνηση) να συμμετέχει στη δημιουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης.²⁴⁹

Όπως και την προηγούμενη φορά, ο μοναδικός ίσως Έλληνας του οποίου δημοσιεύτηκαν άρθρα γνώμης για το θέμα εκείνη την περίοδο ήταν ο Λ. Μακκάς, και μάλιστα σε δύο διαφορετικές εφημερίδες.

Σε πρωτοσέλιδο άρθρο του στο *Εμπρός* στις 21 Σεπτεμβρίου ο βουλευτής υποστήριζε ότι

²⁴⁶ *Ελευθερία*, 4/9/1948, «Το Κοινοβούλιο της Δυτ. Ευρώπης», άρθρο του M. Hoffman, σ. 3

²⁴⁷ *Καθημερινή*, 7/9/1948, «Ο αγγλικός σοσιαλισμός και η Ευρωπαϊκή Ένωση», άρθρο του W. Lippmann, σ. 1 και 2

²⁴⁸ *Ελευθερία*, 16/9/1948, «Τα 16 Δυτικά κράτη παραμένουν διηρημένα», άρθρο του H. Callender, σ. 3. Το πρωτότυπο άρθρο δημοσιεύτηκε στους *New York Times* στις 5 Σεπτεμβρίου 1948, την επομένη της λήξης των εργασιών του Συνεδρίου, υπό τον τίτλο «Europe Remains a House Divided» και χωρίς τον υπέρτιτλο που υπήρχε στην ελληνική δημοσίευση.

²⁴⁹ *Μάχη*, 19/9/1948, «Η Ευρωπαϊκή Ένωση και η Μεγ. Βρετανία», σ. 2

κανένα σχέδιο για περαιτέρω συνεργασία των ευρωπαϊκών κρατών για την εξεύρεση λύσης στα οικονομικά και άλλα προβλήματά τους δεν ήταν εφικτό αν προηγουμένως δεν προχωρούσε η ενοποίηση.²⁵⁰ Ο Μακκάς καλούσε την κοινή γνώμη, η οποία θεωρούσε ότι «*ήρχισε πλέον να κατατοπίζεται και να πείθεται*» για την ανάγκη της ενοποίησης, να συνεχίσει να παρακολουθεί τις κινήσεις για ένωση της Ευρώπης με «*αδιάπτωτον προσοχήν και με πρώτου βαθμού ενδιαφέρον*», διότι εκτός των άλλων, κατά τον βουλευτή, αυτός ήταν ο μοναδικός τρόπος για να αντιμετωπιστούν οι προκλήσεις των κομμουνιστών εναντίον της χώρας. Ο Μακκάς λοιπόν προέβαλλε τον κίνδυνο του κομμουνισμού και την αντίστοιχη προστασία που θεωρούσε ότι θα προσέφερε η ευρωπαϊκή ενοποίηση ως βασικό επιχείρημα για να πείσει την κοινή γνώμη να προσεταιριστεί και να υποστηρίξει το ευρωπαϊκό εγχείρημα.

Μία σχεδόν εβδομάδα αργότερα, σε πρωτοσέλιδο άρθρο του στην κομματική αυτή τη φορά *Ελλάδα*, ο Μακκάς έκανε ανασκόπηση των όσων είχε πετύχει το ευρωπαϊκό κίνημα έως εκείνη τη στιγμή στα Συνέδρια του Gstaad, της Χάγης και του Interlaken, τονίζοντας ότι αυτό που απέμενε πλέον ήταν οι αποφάσεις των Συνεδρίων να βρουν διπλωματική καθιέρωση.²⁵¹ Για την Ελλάδα, εκτιμούσε ο βουλευτής, η δημιουργία μιας ομοσπονδίας θα σήμαινε ασφάλεια συνόρων, συνέχιση της οικονομικής βοήθειας και τοποθέτησή της στην ευρωπαϊκή οικογένεια και όχι στην απομόνωση.

Επίσης, στην τελευταία σελίδα του ίδιου φύλλου, περιλαμβάνονταν δηλώσεις και πάλι του Μακκά σχετικά με το Συνέδριο του Interlaken.²⁵² Κατά τον βουλευτή η Ελλάδα κατάφερε στο Συνέδριο να πετύχει την πολιτική της ισοτιμία, την ευρωπαϊκή αλληλεγγύη προς εκείνη, αλλά και να πρωταγωνιστήσει σε όλες τις συζητήσεις για την πολιτική οργάνωση της Ευρώπης.

Η ευφορία αυτή του Έλληνα πολιτικού για τη θέση και την επιτυχία της Ελλάδας σταμάτησε τρεις μόλις μέρες αργότερα, όταν κυκλοφόρησε η πληροφορία ότι ο σοσιαλιστής Βέλγος πρωθυπουργός Paul - Henri Spaak θεωρούσε ότι η χώρα μας έπρεπε να αποκλειστεί από την σχεδιαζόμενη Ευρωπαϊκή Ένωση λόγω του συνεχιζόμενου εμφυλίου. Σε τηλεγράφημα που έστειλε ο Έλληνας βουλευτής αμέσως στον υπουργό Εξωτερικών Κ. Τσαλδάρη, διαμαρτυρόταν, λέγοντας ότι στην ουσία ήταν η πρώτη φορά που γινόταν επίκληση αυτού του επιχειρήματος και διατύπωνε προτάσεις για απάντηση στις θέσεις αυτές του Βέλγου πολιτικού, αναφέροντας μεταξύ άλλων ότι η εγκατάλειψη της Ελλάδας εκείνη τη στιγμή θα έδινε το δικαίωμα στην «κομμουνιστική προπαγάνδα» να θριαμβολογήσει και θα έδινε την εντύπωση ότι δεν υπάρχει ευρωπαϊκή αλληλεγγύη.²⁵³ Ο Μακκάς επικαλείτο ακόμα τον «*φεδεραλισμό*» πάνω στον οποίο θα ήταν κτισμένη η Ευρωπαϊκή Ένωση και ο οποίος προέβλεπε την ύπαρξη δημοκρατικού πολιτεύματος στα κράτη-μέλη ως όρο ένταξης και όχι τη μη ύπαρξη απειλής εναντίον τους. Τέλος, ο βουλευτής παρομοίαζε την κατευναστική στάση κάποιων Ευρωπαίων προς την ΕΣΣΔ σε σχέση με τα ελληνικά ζητήματα με την αντίστοιχη στάση των ευρωπαϊκών δυνάμεων προς τη Γερμανία σε σχέση με την Τσεχοσλοβακία με τα γνωστά αποτελέσματα, και ζητούσε από τον Έλληνα υπουργό να χρησιμοποιήσει αυτό το επιχείρημα και έναντι του Spaak.

Η στάση του επίσημου κράτους πάντως έναντι των φεντεραλιστικών κινήσεων και πρωτοβουλιών φαίνεται ότι είχε πλέον αρχίσει να αλλάζει, πιθανότατα λόγω της έκτασης που είχαν πάρει αυτά τα κινήματα μετά τα Συνέδρια της Χάγης και του Interlaken και στη γενικότερη αίσθηση που υπήρχε ότι πολλές ευρωπαϊκές κυβερνήσεις ήταν έτοιμες να υιοθετήσουν τις θέσεις αυτών των κινημάτων (η γαλλική το είχε ήδη κάνει από τον Αύγουστο, ενώ η βελγική είχε επικεφαλής έναν δεδηλωμένο φεντεραλιστή). Έτσι, ενώ το Υπουργείο Εξωτερικών είχε δείξει αδιαφορία λίγους μήνες νωρίτερα για το Συνέδριο της Χάγης και ο εκεί Έλληνας πρεσβευτής δεν είχε καν συντάξει μία έκθεση ή μία αξιολόγηση για αυτό, το φθινόπωρο πλέον του 1948 το Υπουργείο έδειχνε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για κάθε εκδήλωση των φεντεραλιστών και ο ίδιος διπλωμάτης στη Χάγη έστελνε στην Αθήνα εκτενή

²⁵⁰ *Εμπρός*, 21/9/1948, «Μία λύσις, μία οδός», άρθρο του Λ. Μακκά, σ. 1

²⁵¹ *Ελλάς*, 27/9/1948, «Η γέννησις της Νέας Ευρώπης», άρθρο του Λ. Μακκά, σ. 1

²⁵² *Ελλάς*, 27/9/1948, «Τι επετύχομεν εις Ιντερλάκεν», σ. 4

²⁵³ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1948, Φακ. 89.2, τηλεγράφημα βουλευτή Λ. Μακκά προς υπουργό Εξωτερικών Κ. Τσαλδάρη 30/9/1948

τηλεγραφήματα για συγκέντρωση με ομιλίες φεντεραλιστών στην πόλη²⁵⁴ ή για έφιππη παρέλασή τους και συνάντησή τους με Γερμανούς ομοϊδεάτες τους!²⁵⁵ Αντίστοιχα, ο Έλληνας πρεσβευτής στη Ρώμη αφιέρωνε ένα αρκετά εκτεταμένο έγγραφο στις εργασίες του β' Συνεδρίου της Ευρωπαϊκής Ομοσπονδιακής Ένωσης που έλαβαν χώρα εκεί το Νοέμβριο, παρά το γεγονός ότι δεν υπήρχε ούτε καν συμμετοχή Ελλήνων στο συγκεκριμένο Συνέδριο.²⁵⁶ Ήταν ένα ακόμα δείγμα για το ενδιαφέρον που είχε αποκτήσει πλέον το ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών για τις σχετικές κινήσεις στην Ευρώπη.

6. Η δημιουργία του Συμβουλίου της Ευρώπης

Η προπαρασκευαστική επιτροπή για την Ευρωπαϊκή Ένωση

Το ενδιαφέρον για τις ευρωπαϊκές κινήσεις πρέπει να ενισχύθηκε όταν στις 26 Οκτωβρίου το Συμβούλιο των Υπουργών της Δυτικής Ένωσης, ύστερα από γαλλική επιμονή, αποφάσισε, εφαρμόζοντας στην ουσία τις αποφάσεις του Συνεδρίου της Χάγης, να συστήσει δεκαοκταμελή προπαρασκευαστική επιτροπή αποτελούμενη από εκπροσώπους των πέντε κρατών-μελών του, προκειμένου να μελετήσει τα σχέδια για τη δημιουργία Ευρωπαϊκής Ένωσης και να προτείνει στους υπουργούς το καταλληλότερο σχέδιο. Σε έγγραφό του λίγες ημέρες αργότερα ο πρεσβευτής της Ελλάδας στο Παρίσι Ρ. Ραφαήλ εκτιμούσε ότι η σύσταση αυτής της επιτροπής αποτελούσε πρόοδο για την ευρωπαϊκή ιδέα, ιδιαίτερα αφού στις συζητήσεις συμμετείχαν και οι Βρετανοί.²⁵⁷ Ο Έλληνας διπλωμάτης δεν έδειχνε πάντως τις προτιμήσεις του ούτε προς το γαλλικό Σχέδιο (Ευρωπαϊκή υπερκυβέρνηση άμεσα εκλεγμένη από τους λαούς), ούτε προς το βρετανικό (δημιουργία Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου βαθμιδών, μέσα από στρατιωτικές και οικονομικές συμφωνίες), ενώ διατύπωνε και τις αμφιβολίες του για την τελική έκβαση του εγχειρήματος, κυρίως λόγω της επιφυλακτικότητας των Βρετανών.

Σε μία από τις συνεδριάσεις της επιτροπής τον Δεκέμβριο του 1948 τα κράτη-μέλη δέχθηκαν να ακούσουν τις απόψεις του Συμβουλίου της ΕΚΕ για τη δημιουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ο Λ. Μακκάς, παρά το ότι ήταν αντιπρόεδρος της, δεν μπόρεσε να παρευρεθεί, γι' αυτό έστειλε στον γραμματέα της, και φυσικό της ηγέτη, R. Coudenhove – Kalergi υπόμνημα με τις θέσεις του, παρακαλώντας τον να τις διαβιβάσει στα μέλη της επιτροπής.²⁵⁸ Στο υπόμνημα αυτό ο Έλληνας βουλευτής υποστήριζε ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν θα έπρεπε να έχει χαρακτήρα συμμαχίας, αλλά να αποτελεί ομοσπονδία με άμεση εκλογή αντιπροσώπων, να βασίζεται στην ελευθερία και την ασφάλεια για ολόκληρη την Ευρώπη χωρίς τα κράτη της να ανήκουν σε ζώνες επιρροής, ενώ η συνεργασία στο πλαίσιο του Σχεδίου Marshall να αποτελεί το οικονομικό μέρος της ένωσης, χωρίς όμως να δίνει πολιτικά δικαιώματα στις ΗΠΑ. Σε ό,τι αφορούσε την Ελλάδα, η συμμετοχή της (καθώς και της Τουρκίας) συνέφερε κατά την άποψή του και τη Δ. Ευρώπη, επειδή θα έδινε μήνυμα στην ΕΣΣΔ να μην επιχειρήσει κατάληψη της περιοχής, ενώ επιβαλλόταν και ηθικά λόγω του αγώνα της χώρας κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και της υποστήριξης που η ελληνική Βουλή παρείχε στην ομοσπονδιακή ιδέα (ο αριθμός των βουλευτών που την υποστήριζαν είχε φτάσει πλέον, κατά τους ισχυρισμούς του, τους 233 σε σύνολο 354 βουλευτών, δηλ. 66%). Ο Μακκάς καλούσε στο όνομα του φεντεραλισμού, του ανθρωπισμού, της στοιχειώδους ηθικής και του προφανούς συμφέροντος της Δ. Ευρώπης να συμπεριληφθεί και η Ελλάδα στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

²⁵⁴ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1948, Φακ. 89.2, πρεσβευτής στη Χάγη Ν. Λέλης προς Υπουργείο Εξωτερικών 23/10/1948, ΑΠ 1581-Η

²⁵⁵ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1948, Φακ. 89.2, πρεσβευτής στη Χάγη Ν. Λέλης προς Υπουργείο Εξωτερικών 28/10/1948, ΑΠ 1582-Η

²⁵⁶ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1948, Φακ. 89.2, πρεσβευτής στη Ρώμη Δ. Καψάλης προς Υπουργείο Εξωτερικών 15/11/1948, ΑΠ 9688

²⁵⁷ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1948, Φακ. 89.2, πρεσβευτής στο Παρίσι Ρ. Ραφαήλ προς Υπουργείο Εξωτερικών 5/11/1948, ΑΠ 5048

²⁵⁸ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1948, Φακ. 89.2, Λ. Μακκάς προς R. Coudenhove – Kalergi, 6/12/1948

Ο ελληνικός Τύπος παρακολουθούσε αυτά τα γεγονότα και σε ορισμένες περιπτώσεις δημοσίευσε άρθρα για την εξέλιξη των διαπραγματεύσεων μεταξύ των αντιπροσωπειών των πέντε κρατών της Δυτικής Ένωσης, όπως η *Ελευθερία* στις 18 Δεκεμβρίου. Στην τελευταία σελίδα της εφημερίδας δημοσιευόταν σχετικό άρθρο με περιγραφή του σταδίου στο οποίο βρισκόνταν οι συζητήσεις εκείνη τη στιγμή.²⁵⁹ Δεν περιλαμβάνονταν κανένα σχόλιο, αλλά παρουσιάζονταν δηλώσεις του Βρετανού αντιπροσώπου Hugh Dalton και πληροφορίες σχετικά με τη προτεινόμενη δομή και σύνθεση της Ένωσης.

Λίγες ημέρες αργότερα, η *Ελευθερία* και πάλι αναδημοσίευε άρθρο του Harold Callender από τους *New York Times* στο οποίο ο δημοσιογράφος επεσήμανε ότι υπήρχαν πολλές βασικές διαφορές στις απόψεις της Γαλλίας και της Μ. Βρετανίας στο πλαίσιο της επιτροπής των αντιπροσώπων των κρατών-μελών της Δυτικής Ένωσης που συζητούσε το ζήτημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που αφορούσαν ακόμα και το θέμα του αν θα προτεινόταν η δημιουργία ομοσπονδίας ή όχι.²⁶⁰ Η Μ. Βρετανία ήθελε, κατά τον αρθρογράφο, να διαμορφωθεί έτσι η ένωση ώστε να είναι εκείνη κυρίαρχη.

Παρέμβαση στις εξελίξεις αυτές έκανε και πάλι ο Λ. Μακκάς με πρωτοσέλιδο άρθρο γνώμης στην *Καθημερινή*, γραμμένο στο Λονδίνο όπου συμμετείχε στη συνεδρίαση του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Κοινοβουλευτικής Ένωσης.²⁶¹ Ο βουλευτής αναφερόταν στη θέση της Ελλάδας στις προσπάθειες για ευρωπαϊκή ενοποίηση και τη στάση που κρατούσαν απέναντί της τα υπόλοιπα ευρωπαϊκά κράτη. Αφού διαπίστωνε ότι η ευρωπαϊκή θέση της χώρας, παρά τη θετική συμμετοχή της στα συνέδρια της Χάγης και του Interlaken, κινδύνευσε λόγω της αντίθεσης των Βέλγων και Βρετανών σοσιαλιστών (όπως έδειχναν για παράδειγμα οι ανησυχίες που είχε εκφράσει ο πρωθυπουργός Spaak για την κατάσταση στη χώρα λίγους μήνες νωρίτερα), ανέφερε με αισιοδοξία και ικανοποίηση ότι τελικά τα υπόλοιπα ευρωπαϊκά κράτη ήταν έτοιμα να τη δεχθούν στον πολιτικό οργανισμό που προετοιμάζε η δεκαοκταμελής διακυβερνητική επιτροπή που συνέστησαν οι κυβερνήσεις των κρατών της Δυτικής Ένωσης, το πόρισμα της οποίας θα υιοθετείτο στο τέλος του Ιανουαρίου 1948. Κατά τον Μακκά, η ευρωπαϊκή πολιτική της Ελλάδας, δηλαδή οι προσπάθειές της για ένταξη στους διαμορφούμενους ευρωπαϊκούς οργανισμούς, αποτελούσε «το αναγκαίον, πολύτιμον και ρεαλιστικόν συμπλήρωμα της 'αμερικανικής' της πολιτικής». Με την συμπερίληψη της Ελλάδας στις προσπάθειες για ενοποίηση η γραμμή αμύντης της Ευρώπης μετατοπιζόταν ανατολικότερα και επομένως «πάρα πολλά και θετικώτατα μάλιστα πράγματα θα σημαίνη η υπερήφανος αύριον ενσωμάτωσις της Ελλάδος εις την ευρωπαϊκήν οικογένειαν».

Ο Μακκάς δεν ήταν ο μόνος που ασχολείτο με την ευρωπαϊκή προοπτική της Ελλάδας εκείνη την περίοδο. Αν και η ελληνική κυβέρνηση απέφευγε να εκφράζει ακόμα δημόσια άποψη για τις διαπραγματεύσεις στο πλαίσιο της επιτροπής των αντιπροσώπων των κρατών-μελών της Δυτικής Ένωσης, όσο πλησίαζε ο καιρός να παραδώσει αυτή στους υπουργούς το πόρισμα των συζητήσεών της, διατυπώνονταν από το Υπουργείο Εξωτερικών απόψεις για τις εξελίξεις στο ευρωπαϊκό επίπεδο. Μία από τις πιο συγκροτημένες και έγκυρες τέτοιες απόψεις ήταν και αυτή που εξέφρασε ο πρεσβευτής της Ελλάδας στο Παρίσι Ραφαήλ Ραφαήλ, ένας από τους πιο σεβαστούς Έλληνες διπλωμάτες της εποχής που έμελλε να διαδραματίσει από τη θέση του στη γαλλική πρωτεύουσα έναν αρκετά σημαντικό ρόλο στην ευρωπαϊκή πολιτική της χώρας,²⁶² σε πολυσέλιδο εμπιστευτικό έγγραφό του προς τον μόνιμο υφυπουργό Εξωτερικών Π. Πιπινέλη με θέμα «Περί της πολιτικής οργανώσεως της Ευρώπης».²⁶³ Αξιολογώντας συνολικά τη συζήτηση για την πορεία της ευρωπαϊκής ενοποίησης ανέφερε ότι «οι ομιλούντες σήμερον σοβαρώς περί 'Ευρωπαϊκής Ενώσεως' χρησιμοποιούν απλώς μίαν δόκιμον πολιτικήν έκφρασιν,

²⁵⁹ *Ελευθερία*, 18/12/1948, «Ετέθησαν ήδη αι βάσεις της Ευρωπαϊκής Ενώσεως», σ. 6

²⁶⁰ *Ελευθερία*, 4/1/1949, «Βασικαί διαφωνίαι Αγγλίας – Γαλλίας», άρθρο του H. Callender, σ. 3

²⁶¹ *Καθημερινή*, 8/1/1949, «Η Ελλάς και η ανασύνταξις της Ευρώπης», άρθρο του Λ. Μακκά, σ. 1

²⁶² Διπλωμάτης (1889-1967). Υπηρέτησε μεταξύ άλλων στη Μόνιμη Αντιπροσωπεία στην Κοινωνία των Εθνών (1928 και 1930-1935) και ως πρεσβευτής στην Άγκυρα (1936-1946) και στο Παρίσι (1946-1957).

²⁶³ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1949, Φακ. 93.8, πρεσβευτής στο Παρίσι Ρ. Ραφαήλ προς μόνιμο υφυπουργό Εξωτερικών Π. Πιπινέλη 11/1/1949, ΑΠ Ε35

αποστερηθείσαν όμως του αρχικού αυτής περιεχομένου. Η κρατούσα εν Ευρώπη κατάστασις, τώσον η πολιτική όσον και η οικονομική, αποτελεί άρνησιν αυτής ταύτης της εννοίας της Ευρώπης. [...] Είναι δε εξαιρετικά επικίνδυνος η ιδέα την οποίαν σχηματίζουν εκ του προχείρου ακόμη και άνθρωποι ανήκοντες εις τους υπευθύνους κύκλους, καθ' ην το σχέδιον Μάρσαλλ αποτελεί την οικονομικήν πλευράν της γενικωτέρας διευρωπαϊκής συνεργασίας. Το σχέδιον Μάρσαλλ αποτελεί ακριβώς το απαραίτητον εξευρωπαϊκόν στήριγμα διά την χωλαίνουσιν ευρωπαϊκήν οικονομίαν». Ο Ραφαήλ δεν φαινόταν λοιπόν να πιστεύει ότι οι διαπραγματεύσεις θα οδηγούσαν σε δημιουργία μιας πραγματικής ένωσης με πολιτικό περιεχόμενο, αφού όπως τονίζε θεωρούσε την οικονομική διάσταση της ενοποίησης (που και αυτή δεν είχε επιτευχθεί ακόμα) ως προϋπόθεση για τη δημιουργία οποιασδήποτε μορφής πολιτικής ένωσης: «Χωρίς οικονομικόν υπόβαθρον, απαραίτητον, ως τουλάχιστον μέχρι σήμερον πιστεύεται, διά κάθε πολιτικήν ένωσιν ή κοινότητα, τίθεται το ερώτημα εάν η Ευρώπη ενουμένη, έχει σήμερον την δυνατότητα να αποκτήσῃ πολιτικήν οντότητα και δύναμιν. Διά να ομιλήσω εν κυριολεξία τοιούτον ερώτημα δεν τίθεται [...] Αποτελεί η Ευρωπαϊκή Ένωσις διπλωματικόν τύπον (*formule*) προς αμυντικήν οργάνωσιν των ελευθέρων ευρωπαϊκῶν κρατῶν και της εντός του πλαισίου αυτού επίλυσιν ορισμένων σημαντικῶν προβλημάτων. Δι' αυτού επιδιώκεται όπως επιτευχθῇ η πολιτική οργάνωσις του απομένοντος ελευθέρου ευρωπαϊκού χώρου, όχι μόνον προς συντονισμόν των άλλωστε λίαν περιορισμένων αμυντικῶν δυνατοτήτων αυτής όσον πρωτίστως προς δημιουργίαν ερείσματος πολιτικού εφ' ου να στηριχθῇ η αμερικανική εγγύησις. [...] Ο όρος 'Ευρωπαϊκή Ένωσις' κρίνεται την στιγμὴν αὐτήν εξαιρετικῶς πρόσφορος διότι σημαίνει κάτι ωλιγότερον από μίαν συμμαχίαν, αλλά κάτι περισσότερο από το τίποτε». Σε ό,τι αφορούσε την ελληνική στάση έναντι των προσπαθειῶν αὐτῶν θεωρούσε, και συνεπῶς εισηγείτο στον Πιπινέλη, ότι «Η Ελληνική Κυβέρνησις δεν δύναται βεβαίως να δικαιολογήσῃ διά την Ευρωπαϊκήν Ένωσιν ενδιαφέρον ανάλογον προς το των λοιπῶν χωρῶν της Δύσεως. Παρά ταύτα όμως ενδιαφερομένη ἔστω και εις ἡσσονα κλίμακα, η Ελλάς θα εἴχε συμφέρον να συμμετάσχει, και δη εξ αρχῆς, πάσης τυχόν οργανωθησομένης ευρωπαϊκής Ενώσεως». Η έκθεση αὐτή αποτελούσε το πιο ολοκληρωμένο κείμενο του Υπουργείου Εξωτερικῶν για την πορεία της ολοκλήρωσης της Ευρώπης ως εκείνη τη στιγμή, καθώς εκτός από το να επισημαίνει τα προβλήματα του προσδιορισμοῦ της έννοιας της Ευρωπαϊκής Ένωσης, προσδιόριζε και τη θέση της Ελλάδας στη σχετική συζήτηση και πρότεινε την εξαρχῆς συμμετοχή της χώρας στην ευρωπαϊκή οργάνωση, κυρίως για λόγους αμυντικούς. Προφανῶς επρόκειτο για έκφραση προσωπικῶν απόψεων του συντάκτη του κειμένου, που δεν αντικατόπριζαν απαραίτητα τις θέσεις της ελληνικής κυβέρνησης, αλλά το κύρος του πρεσβευτή. σε συνδυασμό με την ἄλλειψη άλλων σχετικῶν εισηγήσεων, κάνει το έγγραφο ενδιαφέρον.

Μέχρι τη διαμόρφωση του τελικού σχεδίου για την Ευρωπαϊκή Ένωση από τα κράτη-μέλη του Συμφώνου των Βρυξελλῶν ο ελληνικός Τύπος συνέχισε να ασχολείται σποραδικά με το ζήτημα. Έτσι, στις 26 Ιανουαρίου 1949 η *Καθημερινή* δημοσίευε δηλώσεις του Βρετανού υπουργού Εξωτερικῶν προς τον σύνδεσμο ξένων ανταποκριτῶν στο Λονδίνο, στις οποίες εμφανιζόταν ως ένθερμος υποστηρικτής της ευρωπαϊκής ενότητας και της δημιουργίας ενός πρακτικού οργανισμού στην Ευρώπη, εντός του οποίου «θα παύσωμεν να εἴμεθα Ἀγγλοι και Γάλλοι, θα παύσωμεν να εἴμεθα Ἀγγλοι και Ιταλοί ή Ἀγγλοι και Βέλγοι, αλλά θα εἴμεθα Ευρωπαῖοι με έναν οργανισμόν ο οποίος θα δύναται να εφαρμόζῃ ευρωπαϊκήν πολιτικήν ενώπιον της νέας εν τῷ κόσμῳ εξελίξεως».²⁶⁴ Η εφημερίδα ἔδινε αρκετή ἔμφαση στα λόγια του Βρετανού υπουργού, χωρίς όμως να τα σχολιάζει καθόλου.

Την ημέρα εκείνη συνήλθε και το Συμβούλιο των Υπουργῶν των κρατῶν-μελῶν της Δυτικής Ένωσης στο Λονδίνο για να εξετάσει το πόρισμα της δεκαοκταμελούς διακυβερνητικῆς επιτροπῆς και να εκδώσει τις τελικές προτάσεις του για τη δημιουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η σύνοδος του αὐτῆ διήρκεσε ἕως τις 28 Ιανουαρίου, δεν τράβηξε όμως ιδιαίτερα την προσοχή του ελληνικού Τύπου, τουλάχιστον ἕως τη στιγμή της ανακοίνωσης των τελικῶν της συμπερασμάτων. Έτσι, το *Ἔθνος* κατά την τελευταία ημέρα της συνόδου, παρά το γεγονός ότι περιείχε ἄρθρο του ανταποκριτή του στο Λονδίνο σχετικά

²⁶⁴ *Καθημερινή*, 26/1/1949, «Ο κ. Μπέβιν τονίζει ότι η Δυτικοευρωπαϊκή Ένωσις δεν αποβλέπει εις την δημιουργίαν αντιρροωτικής δυνάμεως», σ. 4

με την ολοκλήρωση της διάσκεψης των υπουργών Εξωτερικών, δεν έκανε καμία αναφορά στο βασικό θέμα της συζήτησης, δηλαδή τη δημιουργία Ευρωπαϊκής Ένωσης.²⁶⁵

Την επόμενη ημέρα όμως, όταν το Συμβούλιο των Υπουργών Εξωτερικών αποφάσισε τη δημιουργία ενός Συμβουλίου της Ευρώπης που θα αποτελείτο από μία Συμβουλευτική Συνέλευση και μία Επιτροπή Υπουργών, οι περισσότερες εφημερίδες δημοσίευαν τις αποφάσεις αυτές σε αρκετά εκτενή άρθρα.

Σε τετράστηλο άρθρο της τέταρτης σελίδας ανακοινωνόταν η είδηση από την *Καθημερινή*.²⁶⁶ Το άρθρο περιείχε αρκετά εκτενή περιγραφή της συνεδρίασης και των διαπραγματεύσεων (ειδικότερα του συμβιβασμού Μεγάλης Βρετανίας-Γαλλίας που οδήγησε στη δημιουργία δύο οργάνων στον νέο οργανισμό), καθώς και τις πρώτες πληροφορίες για την οργάνωση αυτού του Συμβουλίου της Ευρώπης. Δεν περιείχε όμως καμία αναφορά σε πιθανή συμμετοχή της Ελλάδας ή άλλη κρίση και έκφραση άποψης επί του θέματος.

Η *Ελευθερία* δημοσίευσε την είδηση της απόφασης του Συμβουλίου των Υπουργών Εξωτερικών της Δυτικής Ένωσης βασισμένη σε τηλεγραφήματα.²⁶⁷ Προέβαλλε μάλιστα περισσότερο την πρόσκληση που απηύθυναν οι υπουργοί στην Ιταλία να συμμετέχει στον νέο οργανισμό, παρά την είδηση της ίδρυσής του αυτή καθαυτή, ίσως λόγω του γεγονότος ότι η Ιταλία ήταν από τους ηττημένους του Πολέμου και σχεδόν τέσσερα χρόνια μετά τη λήξη του εκαλείτο να συμμετέχει (πρώτη) σε μεγάλο ευρωπαϊκό οργανισμό.

Το *Εμπρός*, το *Βήμα* και η *Ακρόπολις* δημοσίευαν μικρά άρθρα στην τέταρτη σελίδα τους, με τα οποία γνωστοποιούσαν απλά την απόφαση των πέντε κυβερνήσεων να προχωρήσουν στην ίδρυση Συμβουλίου της Ευρώπης, ενώ παρέθεταν και το σχετικό επίσημο ανακοινωθέν.²⁶⁸

Εκτενέστερο ήταν προφανώς το άρθρο του *Έθνους*, της μόνης από τις εξεταζόμενες εφημερίδες που είχε ανταποκριτή στο Λονδίνο.²⁶⁹ Αυτή τη φορά το ζήτημα της εξαγγελίας της δημιουργίας του Συμβουλίου της Ευρώπης ήταν το βασικό θέμα της έκτης σελίδας. Αναφερόταν ότι ο βρετανικός Τύπος χαρακτήριζε την εξαγγελία ως εξαιρετικά βαρυσήμαντη και το σπουδαιότερο βήμα για τη δημιουργία της ευρωπαϊκής ενότητας. Δημοσιεύονταν επίσης πληροφορίες σχετικά με τις χώρες που θα προσκαλούντο να συμμετέχουν στον νέο οργανισμό. Για την Ελλάδα ειδικά αναφερόταν ότι, σύμφωνα με πληροφορίες, υπήρχαν δυσκολίες, χωρίς όμως να παρέχονται περισσότερες λεπτομέρειες. Φυσικά, η εφημερίδα το προέβαλλε ως σημαντικό ζήτημα, αλλά όχι τόσο σημαντικό ώστε να το βάλει στην πρώτη της σελίδα. Τέλος, δημοσιευόταν ανταπόκριση του Α. Αργυρόπουλου από τη Νέα Υόρκη, στην οποία αναφέρονταν τα θετικά σχόλια των Αμερικανών.

Την επόμενη ημέρα, οι περισσότερες εφημερίδες δεν ασχολήθηκαν άλλο με το ζήτημα, με εξαίρεση κάποια δημοσιεύματα σχετικά με τη σοβιετική αντίδραση στην εξαγγελία της απόφασης των υπουργών της Δυτικής Ένωσης. Για παράδειγμα, το *Εμπρός* σε εκτενές πρωτοσέλιδο άρθρο ανέφερε ότι η ΕΣΣΔ θεωρούσε την απόφαση ως μεταβολή της πολιτικής των κρατών της Δυτικής Ένωσης επί του γερμανικού ζητήματος και εγκατάλειψη των αποφάσεων της Γιάλτας και του Πότσδαμ, γι' αυτό και την χαρακτήριζε ως απαράδεκτη.²⁷⁰ Ιδιαίτερο σχόλιο της εφημερίδας επ' αυτών δεν υπήρχε. Ανάλογο, σύντομο

²⁶⁵ *Έθνος*, 28/1/1949, «Τερματίζεται σήμερα η Διάσκεψις των πέντε Υπουργών των Εξωτερικών. Θα εκδοθή την εσπέραν ανακοινωθέν. Η στάσις των Σκανδιναβικών κρατών», ανταπόκριση από το Λονδίνο του Β. Καζαντζή, σ. 4

²⁶⁶ *Καθημερινή*, 29/1/1949, «Η διάσκεψις των Υπουργών Εξωτερικών της Δυτ. Ενώσεως απεφάσισε την ίδρυσιν του Συμβουλίου Ευρωπαϊκής Ενώσεως», σ. 4

²⁶⁷ *Ελευθερία*, 29/1/1949, «Η Ιταλία προσεκλήθη όπως μετάσχη του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου των 5 Δυτικών», σ. 4

²⁶⁸ *Εμπρός*, 29/1/1949, «Απεφασίσθη εις το Λονδίνον η ίδρυσις Ευρωπαϊκού Συμβουλίου», σ. 4. Επίσης, *Βήμα*, 29/1/1949, «Έλθον αι εργασίαι της Διασκέψεως των Υπουργών της Δυτικής Ενώσεως», σ. 4, και *Ακρόπολις*, 29/1/1949, «Η Διάσκεψις της Δυτικής Ενώσεως ιδρύει Ευρωπαϊκόν Συμβούλιον», σ. 4.

²⁶⁹ *Έθνος*, 29/1/1949, «Σημαντικόν βήμα διά την Πανευρώπην η χθεσινή απόφασις της πενταμερούς», ανταπόκριση από το Λονδίνο του Β. Καζαντζή, σ. 6

²⁷⁰ *Εμπρός*, 30/1/1949, «Εξεδηλώθη βιαιότητα επίθεσις της Σοβ. Ενώσεως κατά της Δυτικής Ενώσεως και του Βορειοατλαντικού. Δηλοί ότι θα αντιμετωπίση τον 'ανοικτόν πόλεμον', σ. 1

όμως, δημοσίευμα είχε και η *Ελευθερία* στην έκτη της σελίδα.²⁷¹

Οι προσπάθειες της Ελλάδας για ένταξη στο Συμβούλιο της Ευρώπης

Από ελληνικής πλευράς δεν υπήρχε καμία επίσημη αντίδραση στην απόφαση των κρατών-μελών της Δυτικής Ένωσης για ίδρυση του Συμβουλίου της Ευρώπης. Οι μοναδικές δημόσιες δηλώσεις που έγιναν ήταν κατά τη συζήτηση των προγραμματικών δηλώσεων στη Βουλή της κυβέρνησης Σοφούλη στις 2 Φεβρουαρίου 1949, όταν αναφέρθηκε στο ζήτημα ο Α. Μακκάς στο πλαίσιο της ομιλίας του, και απάντησαν ο υπουργός Εξωτερικών Κ. Τσαλδάρης και ο αντιπρόεδρος της κυβέρνησης Αλ. Διομήδης.²⁷² Ο βουλευτής αναφέρθηκε στο ενδεχόμενο συμμετοχής της Ελλάδας στο σχεδιαζόμενο Συμβούλιο της Ευρώπης και διαβεβαίωσε το Σώμα ότι η συμμετοχή της αυτή θα μπορούσε υπό ορισμένες προϋποθέσεις να συντελέσει και στην επίλυση, «κατά τρόπον εξαιρετικών» του ελληνικού ζητήματος «της ανταρσίας και του συμμοριτικού εν Ελλάδι πολέμου». Επίσης προειδοποίησε ότι αν η Ελλάδα έμενε εκτός Συμβουλίου θα μπορούσε να μείνει και εκτός Σχεδίου Marshall. Οι δύο τελευταίες αυτές δηλώσεις αντανakλούσαν προφανώς τις πραγματικές σκέψεις πολλών από τους υποστηρικτές της συμμετοχής της Ελλάδας στις διαδικασίες ενοποίησης εκείνη την περίοδο. Ο Τσαλδάρης τον διαβεβαίωσε ότι η κυβέρνηση θα έκανε ό,τι ήταν δυνατό για να ενταχθεί η χώρα στον νέο οργανισμό, γεγονός που διευκρίνισε και ο Διομήδης, αναφερόμενος σε σχετική παράγραφο των προγραμματικών δηλώσεων όπου αναφερόταν ότι η κυβέρνηση ήλπιζε να καρποφορήσουν οι προσπάθειες για τη δημιουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στην πραγματικότητα, βέβαια, στις προγραμματικές δηλώσεις είχε μόνο αναφερθεί, στην παράγραφο σχετικά με το Σχέδιο Marshall, ότι η κυβέρνηση πίστευε ότι η «οικονομική ενότης και αλληλοσυμπλήρωσις των οικονομιών των καθ' έκαστον χωρών» αποτελούσε προϋπόθεση της ανάπτυξης και γι' αυτό η Ελλάδα «πράττει το καθ' εαυτήν, διά να αποβή και αυτή ενεργόν μέλος της ευρωπαϊκής οικονομίας».²⁷³ Η δήλωση επομένως του Διομήδη είτε αποτελούσε μία διεύρυνση της έννοιας της παραγράφου αυτής, είτε ηθελημένα συνέδεε τον σχεδιαζόμενο οργανισμό μόνο με την οικονομική πλευρά της ενοποίησης.

Η αλήθεια είναι ότι τις αμέσως επόμενες ημέρες μετά την ανακοίνωση των υπουργών Εξωτερικών της Δυτικής Ένωσης, η ελληνική διπλωματία ξεκίνησε μία έντονη προσπάθεια για να συμπεριληφθεί και η Ελλάδα στα ιδρυτικά μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης και έκανε τις σχετικές επαφές με τις άλλες ευρωπαϊκές κυβερνήσεις τονίζοντας την ανάγκη να ενταχθεί η χώρα στον νέο οργανισμό αμέσως λόγω και της συνεισφοράς της στον αγώνα για την ελευθερία.²⁷⁴ Στο πλαίσιο των προσπαθειών αυτών και ο ίδιος ο υπουργός Εξωτερικών Κ. Τσαλδάρης συναντήθηκε με ομολόγους του άλλων ευρωπαϊκών κρατών, όπως με τον υπουργό Εξωτερικών της Γαλλίας R. Schuman στις 19 Φεβρουαρίου, στον οποίο τόνισε ότι η Ελλάδα ήθελε να μετάσχει από τους πρώτους στην υπό διαμόρφωση ευρωπαϊκή ένωση.²⁷⁵ Παρά όμως την έντονη διπλωματική δραστηριότητα και τις θετικές εισηγήσεις ως προς τις ελληνικές απόψεις που υπήρχαν από τις φιλοευρωπαϊκές οργανώσεις, όπως π.χ. από την Εκτελεστική Επιτροπή της Κίνησης για μια Ενωμένη Ευρώπη του Churchill, η οποία πρότεινε την συμπερίληψη και της Ελλάδας και της Τουρκίας στο Συμβούλιο της Ευρώπης,²⁷⁶ η αντίδραση των ευρωπαϊκών κυβερνήσεων δεν ήταν πάντα η αναμενόμενη, όπως φαίνεται και από σχετικό τηλεγράφημα του Έλληνα πρεσβευτή στη Χάγη στις 10 Φεβρουαρίου.²⁷⁷

Παρόμοιες πιέσεις ασκούσε και η Τουρκία προς την ίδια κατεύθυνση, όπως έδειχνε και

²⁷¹ *Ελευθερία*, 30/1/1949, «Βιαιότητα ρωσική επίθεσις κατά της Δυτικής Ενώσεως», σ. 6

²⁷² Πρακτικά Συνεδριάσεων της Βουλής των Ελλήνων 1949, Συνεδρίαση ΚΗ', 2/2/1949, σ. 203-204

²⁷³ *Ελευθερία*, 2/2/1949, «Αι προγραμματικάί δηλώσεις της κυβερνήσεως ενώπιον της Βουλής», σ. 3

²⁷⁴ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1949, Φακ. 93.8, πρεσβευτής στο Λονδίνο Α. Μελάς προς Υπουργείο Εξωτερικών 20/2/1949, ΑΠ 808

²⁷⁵ Μινώτου Μ., Η προοπτική της ευρωπαϊκής ενοποίησης μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο ..., ό.π., σ. 14

²⁷⁶ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1949, Φακ. 93.8, Νυχτερινό Δελτίον Ειδήσεων του *Αθηναϊκού Πρακτορείου*, 7/2/1949, αρ. 22

²⁷⁷ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1949, Φακ. 93.8, πρεσβευτής στη Χάγη Ν. Λέλης προς Υπουργείο Εξωτερικών 10/2/1949, ΑΠ

πρωτοσέλιδο δημοσίευμα του *Εμπρός* στις 18 Φεβρουαρίου βασισμένο σε δηλώσεις του Τούρκου υπουργού Εξωτερικών σχετικά με τη θέση της χώρας του στους ευρωπαϊκούς οργανισμούς.²⁷⁸

Φαίνεται όμως πως κάποιες από τις ελληνικές πιέσεις είχαν ένα σχετικό αποτέλεσμα, αφού ο Ολλανδός υπουργός Εξωτερικών επείσθη να στείλει τηλεγράφημα στον αντιπρόσωπό του στη Δυτική Ένωση για να ζητήσει να προσκληθεί η Ελλάδα να συμμετέχει αμέσως στο Συμβούλιο της Ευρώπης, αλλά τελικά χωρίς η κίνηση αυτή να έχει την επιθυμητή κατάληξη.²⁷⁹ Στις 8 Μαρτίου η Μεγάλη Βρετανία επιβεβαίωσε ότι η Ελλάδα (αλλά και η Τουρκία) δεν θα προσκαλούντο στην αρχική διεθνή διάσκεψη (σε επίπεδο πρεσβευτών) στα τέλη Μαρτίου, που θα οδηγούσε στη δημιουργία του Καταστατικού του Συμβουλίου της Ευρώπης, και ως εκ τούτου αποκλείοντο από την ομάδα των ιδρυτικών μελών του νέου οργανισμού.²⁸⁰

Η εξέλιξη αυτή προκάλεσε όπως ήταν φυσικό την αντίδραση των κυβερνήσεων των δύο κρατών, οι οποίες εμφανίστηκαν πολύ ενοχλημένες.²⁸¹ Έτσι, δύο ημέρες αργότερα ο υπουργός Εξωτερικών Κ. Τσαλδάρης έστειλε προσωπικό μήνυμα προς τον ομόλογό του της Μεγάλης Βρετανίας Ernest Bevin, επαναλαμβάνοντας τη θέληση της Ελλάδας να συμμετέχει στη δημιουργία του Συμβουλίου της Ευρώπης, αλλά και την απογοήτευσή του αφού «*όταν εις Συμβούλιον κρίνεται σκόπιμον κληθούν τόσα άλλα κράτη μεταξύ οποίων ουδέτερα και πρώην εχθρικά πληγώνει αίσθημα ελληνικού λαού και ενισχύει εκείνους οι οποίοι δεν πιστεύουν εις αλληλεγγύη ευρωπαϊκών κρατών*».²⁸²

Τελικά, ύστερα από παρότρυνση του ίδιου του Βέλγου πρωθυπουργού Paul - Henri Spaak,²⁸³ η Ελλάδα υπέβαλε στις 22 Μαρτίου επίσημα προφορική αίτηση για ένταξη στο διαμορφούμενο Συμβούλιο της Ευρώπης.²⁸⁴ Από τα τηλεγραφήματα των Ελλήνων διπλωματών, φαίνεται ότι η αίτηση αυτή είχε την υποστήριξη των κυβερνήσεων του Βελγίου, της Ολλανδίας και του Λουξεμβούργου,²⁸⁵ ενώ αντίθετα η Μεγάλη Βρετανία ήταν τουλάχιστον ασαφής ως προς τις προθέσεις της.²⁸⁶

Η διάσκεψη των πρεσβευτών στο Λονδίνο που μελετούσε τον καταρτισμό του Καταστατικού του Συμβουλίου της Ευρώπης συζήτησε την ελληνική αίτηση, αλλά έκρινε ότι το ζήτημα ήταν αμιγώς πολιτικό, και γι' αυτό το παρέπεμψε στη διάσκεψη των υπουργών Εξωτερικών που θα ελάμβανε χώρα στις αρχές του Μαΐου στο Λονδίνο, όπου θα υπεγράφετο και το Καταστατικό.²⁸⁷

Η εξήγηση που κυρίως δινόταν για την αρνητική προς την Ελλάδα στάση των άλλων κρατών-μελών είχε να κάνει με τον φόβο για την αντίδραση της ΕΣΣΔ σε πιθανή εισδοχή της

²⁷⁸ *Εμπρός*, 18/2/1949, «Η Ευρωπαϊκή Ένωση, το Ατλαντικό Σύμφωνον και η κατάσταση εις Μ. Ανατολήν», σ. 1

²⁷⁹ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1949, Φακ. 93.8, πρεσβευτής στη Χάγη Ν. Λέλης προς Υπουργείο Εξωτερικών 25/2/1949, ΑΠ 258, και επίσης, πρεσβευτής στη Χάγη Ν. Λέλης προς Υπουργείο Εξωτερικών 27/2/1949, ΑΠ 261

²⁸⁰ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1949, Φακ. 93.8, πρεσβευτής στο Λονδίνο Λ. Μελάς προς Υπουργείο Εξωτερικών 8/3/1949, ΑΠ 1292

²⁸¹ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1949, Φακ. 93.8, πρεσβευτής στο Παρίσι Ρ. Ραφαήλ προς Υπουργείο Εξωτερικών 8/3/1949, ΑΠ Ε294

²⁸² ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1949, Φακ. 93.8, υπουργός Εξωτερικών Κ. Τσαλδάρης προς Βρετανό υπουργό Εξωτερικών Ε. Bevin (διά πρέσβεως Λ. Μελά) 10/3/1949, ΑΠ 23401

²⁸³ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1949, Φακ. 93.8, πρεσβευτής στη Χάγη Ν. Λέλης προς Υπουργείο Εξωτερικών 11/3/1949, ΑΠ 348

²⁸⁴ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1949, Φακ. 93.8, πρεσβευτής στις Βρυξέλλες Τ. Τριανταφυλλάκος προς Υπουργείο Εξωτερικών 22/3/1949, ΑΠ 214

²⁸⁵ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1949, Φακ. 93.8, πρεσβευτής στις Βρυξέλλες Τ. Τριανταφυλλάκος προς Υπουργείο Εξωτερικών 22/3/1949, ΑΠ 214, και επίσης πρεσβευτής στη Χάγη Ν. Λέλης προς Υπουργείο Εξωτερικών 18/3/1949, ΑΠ 399-Α, και πρεσβευτής στο Λονδίνο Λ. Μελάς προς Υπουργείο Εξωτερικών 31/3/1949, ΑΠ 1942

²⁸⁶ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1949, Φακ. 93.8, πρεσβευτής στο Λονδίνο Λ. Μελάς προς Υπουργείο Εξωτερικών 27/3/1949, ΑΠ 1874

²⁸⁷ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1949, Φακ. 93.8, πρεσβευτής στο Λονδίνο Λ. Μελάς προς Υπουργείο Εξωτερικών 13/4/1949, ΑΠ 2244

χώρας στο Συμβούλιο της Ευρώπης (ήδη όπως προαναφέρθηκε οι Σοβιετικοί δεν είχαν δεχθεί θετικά την ανακοίνωση της πρόθεσης ίδρυσης του οργανισμού). Μάλιστα ορισμένοι αξιωματούχοι, όπως ο Βρετανός βοηθός υφυπουργός Εξωτερικών Gladwyn Jebb, έλεγαν ξεκάθαρα ότι θα ήταν προσφορότερη η συμμετοχή της Ελλάδας σε ύστερο στάδιο (στην πρώτη συνεδρίαση της Συμβουλευτικής Συνέλευσης π.χ.), ώστε να μη θεωρηθεί πρόκληση προς την ΕΣΣΔ.²⁸⁸ Με το δεδομένο αυτό, υπήρχαν εισηγήσεις προς την ελληνική κυβέρνηση (π.χ. από τον Έλληνα πρεσβευτή στις Βρυξέλλες) να εμπλέξει ως αντίβαρο στον φόβο για σοβιετική αντίδραση τον αμερικανικό παράγοντα προς υποστήριξη της ελληνικής υποψηφιότητας.²⁸⁹

Οι πιέσεις προς τις ευρωπαϊκές κυβερνήσεις δεν σταμάτησαν φυσικά μετά την παραπομπή του θέματος στη διάσκεψη των υπουργών Εξωτερικών,²⁹⁰ ιδιαίτερα αφού από διάφορες πλευρές αφηνόταν να εννοηθεί ότι υπήρχε πάντα η πιθανότητα να επιτρέψουν τελικά τα δέκα κράτη-μέλη (που συμμετείχαν στις διαπραγματεύσεις) και στην Ελλάδα να υπογράψει το Καταστατικό του Συμβουλίου ως ιδρυτικό μέλος στις αρχές Μαΐου.²⁹¹ Μάλιστα, μέχρι και τρεις ημέρες πριν από την έναρξη της διάσκεψης των υπουργών, η οποία ήταν προγραμματισμένη για τις 3 Μαΐου 1949, η ελληνική κυβέρνηση έστελνε υπομνήματα και ρηματικές διακοινώσεις στις άλλες κυβερνήσεις ζητώντας την υποστήριξή τους,²⁹² τονίζοντας ότι θεωρούσε την ένταξή της στο Συμβούλιο της Ευρώπης «*ενθάρρυνση για τον ελληνικό λαό*», ενώ μέχρι και τελευταία στιγμή έκανε διπλωματικές επαφές με την ελπίδα να επιτύχει τον στόχο της.

Είναι πάντως εντυπωσιακό ότι προώθηση της ελληνικής υποψηφιότητας δεν έκαναν μόνο οι διπλωματικές αρχές της Ελλάδας και η ελληνική κυβέρνηση γενικότερα, αλλά και τρεις βουλευτές, ο Λ. Μακκάς, ο Π. Ροζάκης και ο Γ. Μπακόπουλος, μέλη της Ελληνικής Επιτροπής της ΕΚΕ, οι οποίοι μετέβησαν στο Λονδίνο προκειμένου να πείσουν τους υπουργούς Εξωτερικών που θα συνεδρίαζαν εκεί σχετικά με το δίκαιο του ελληνικού αιτήματος. Καθώς όμως το βρετανικό Υπουργείο Εξωτερικών έκρινε ότι η παρουσία τους στο Λονδίνο δεν ήταν σκόπιμη και δεν θα βοηθούσε την ελληνική υπόθεση,²⁹³ το ελληνικό Υπουργικό Συμβούλιο, ύστερα και από την υπόδειξη της βρετανικής κυβέρνησης, αποφάσισε να ζητήσει από τους τρεις Έλληνες βουλευτές να επιστρέψουν στην Αθήνα και να μην παρευρεθούν στην υπογραφή του Καταστατικού του Συμβουλίου της Ευρώπης, με την πρόφαση ότι η επιστροφή τους επιβάλλεται προκειμένου να παραστούν στην ψηφοφορία για παροχή ψήφου εμπιστοσύνης στη Βουλή.²⁹⁴ Οι βουλευτές όμως αντέδρασαν έντονα και αρνήθηκαν να αποχωρήσουν. Η αφοσίωση στον σκοπό τους ήταν τέτοια και η πίστη ότι η σημασία της συμμετοχής της Ελλάδας στο Συμβούλιο της Ευρώπης ήταν τόσο μεγάλη που τους έκανε να παραβούν την εντολή της κυβέρνησης, χαρακτηρίζοντας το έργο της αντιπροσωπείας τους ως «*σοβαρά εθνική υπόθεση*» που δεν μπορούσαν να εγκαταλείψουν γιατί θεωρούσαν ότι η ξαφνική αναχώρησή τους θα προκαλούσε ζημιά στα εθνικά συμφέροντα.²⁹⁵

²⁸⁸ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1949, Φακ. 93.8, πρεσβευτής στο Λονδίνο Λ. Μελάς προς Υπουργείο Εξωτερικών 30/4/1949, ΑΠ 2619

²⁸⁹ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1949, Φακ. 93.8, πρεσβευτής στις Βρυξέλλες Τ. Τριανταφυλλάκος προς Υπουργείο Εξωτερικών 16/3/1949, ΑΠ 204

²⁹⁰ Για παράδειγμα, ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1949, Φακ. 93.8, πρεσβευτής στο Λονδίνο Λ. Μελάς προς Υπουργείο Εξωτερικών 21/4/1949, ΑΠ 2444

²⁹¹ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1949, Φακ. 93.8, πρεσβευτής στο Παρίσι Ρ. Ραφαήλ προς Υπουργείο Εξωτερικών 27/4/1949, Ε606 και πρεσβευτής στο Παρίσι Ρ. Ραφαήλ προς Υπουργείο Εξωτερικών 28/4/1949, ΑΠ Ε608

²⁹² Για παράδειγμα, ΥΔΙΑ, Αρχείο Πρεσβείας Ρώμης 1953, Φακ. Περί Ευρωπαϊκής Ενώσεως 1949-1953, Πρεσβεία Ρώμης προς Υπουργείο Εξωτερικών Ιταλίας 30/4/1949, ρηματική διακοίνωση με ΑΠ 3047

²⁹³ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1949, Φακ. 93.8, πρεσβευτής στο Λονδίνο Λ. Μελάς προς Υπουργείο Εξωτερικών 26/4/1949, ΑΠ 2568

²⁹⁴ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1949, Φακ. 93.8, υφυπουργός Εξωτερικών Κ. Τσαλδάρης προς Πρεσβεία Λονδίνου 30/4/1949, ΑΠ 29802

²⁹⁵ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1949, Φακ. 93.8, πρεσβευτής στο Λονδίνο Λ. Μελάς προς Υπουργείο Εξωτερικών 1/5/1949, ΑΠ 2632

Μάλιστα, την επόμενη ημέρα της άρνησής τους, και παρά την αντίθεση του Foreign Office στην παρουσία τους εκεί, κατέθεσαν στη διάσκεψη ένα σημαντικό υπόμνημα, ενδεικτικό της γενικότερης φιλοσοφίας τους, με σκοπό να πειστούν τα δέκα συμμετέχοντα κράτη να δεχθούν και την Ελλάδα ως ιδρυτικό μέλος του Συμβουλίου της Ευρώπης.²⁹⁶ Οι Έλληνες βουλευτές δήλωναν ότι αντιπροσωπεύουν το 70% των μελών της ελληνικής Βουλής και τόνιζαν ότι γι' αυτούς ο ιδρυόμενος οργανισμός δεν αποτελούσε απλά μία συμμαχία ή έναν στρατιωτικό συνασπισμό, αλλά έναν ευρωπαϊκό οργανισμό καθαρά πολιτικό και ηθικό. Επομένως, από τη στιγμή που η Ελλάδα μέσω της κυβέρνησης και των βουλευτών της είχε εκφράσει την επιθυμία να συμμετέχει, θα έπρεπε να γίνει δεκτή, πόσο μάλλον που αποτελεί την «μητέρα» του ευρωπαϊκού πολιτισμού. Άλλωστε, η βούληση αυτή είχε γίνει πασιφανής με τη συμμετοχή της χώρας στα Συνέδρια του Gstaad, της Χάγης και του Interlaken. Η δε κατάσταση στην Ελλάδα (ο εμφύλιος) θα έπρεπε να κάνει τα άλλα Δυτικά κράτη να την υποστηρίξουν ακόμα περισσότερο, ενώ η συμπερίληψή της θα μπορούσε να θεωρηθεί και προάγγελος μίας μελλοντικής επέκτασης της Ένωσης σε ολόκληρη την Ευρώπη.

Πάντως η ζέση με την οποία υποστήριζαν οι βουλευτές αυτοί την υπόθεση της συμμετοχής της Ελλάδας στο ευρωπαϊκό γίγνεσθαι, ερχόταν σε αντιδιαστολή με την αδιαφορία που φαινόταν να δείχνει για το ζήτημα η τεράστια πλειοψηφία του υπόλοιπου πολιτικού κόσμου. Χαρακτηριστικό είναι ότι όχι μόνο δεν υπήρξαν δηλώσεις από κανέναν πολιτικό έναντι της υπογραφής του Καταστατικού του Συμβουλίου της Ευρώπης, αλλά και κατά τη συζήτηση των προγραμματικών δηλώσεων της νέας κυβέρνησης Σοφούλη, που κατά τύχη διεξήχθη τις ημέρες που άρχιζε η διάσκεψη του Λονδίνου, και που θα ήταν μία πολύ καλή ευκαιρία για αναφορά στο θέμα, ο μόνος ο οποίος αναφέρθηκε σε αυτό, παρεμπιπτόντως, ήταν ο αρχηγός του Εθνικού Κόμματος Ναπολέων Ζέρβας, ο οποίος δήλωσε στην ομιλία του ότι συμφωνούσε με την πολιτική της κυβέρνησης υπέρ της δημιουργίας μίας «Ευρωπαϊκής Κοινοπολιτείας» επειδή αυτό θα ήταν ένα αγαθό που θα μπορούσε να επιδράσει θετικά και στην Ελλάδα.²⁹⁷ Παρατηρούσε όμως ταυτόχρονα ότι είχε την εντύπωση ότι οι υπόλοιποι ευρωπαίοι μεταχειρίζονταν άδικα τη χώρα...

Η υπογραφή του Καταστατικού του Συμβουλίου της Ευρώπης

Την ημέρα της έναρξης της διάσκεψης του Λονδίνου, το Έθνος σε σχετική ανταπόκριση του Β. Καζαντζή από τη βρετανική πρωτεύουσα ανέφερε ότι υπήρχαν δυσκολίες για τη συμμετοχή της Ελλάδας στον υπό ίδρυση οργανισμό.²⁹⁸ Η Γαλλία δήλωνε ότι θα υποστηρίξει την ελληνική ένταξη, η Βρετανία και η Ιταλία δεν απεκάλυπταν τις προθέσεις τους, ενώ περιγραφόταν και η δράση της αντιπροσωπείας των τριών Ελλήνων βουλευτών και το υπόμνημα που κατέθεσαν στη διάσκεψη. Η εφημερίδα έδινε έμφαση σε όλες αυτές τις διεργασίες, αλλά χωρίς να δείχνει ότι το θεωρούσε ένα πολύ σημαντικό θέμα.

Την επόμενη ημέρα οι πληροφορίες που δημοσιεύονταν στον ελληνικό Τύπο ήταν μάλλον συγκεχυμένες. Η *Καθημερινή* σε εκτενές άρθρο στην τελευταία σελίδα περιέγραφε όλες τις διαβουλεύσεις που είχαν λάβει χώρα στη βρετανική πρωτεύουσα και ιδιαίτερα εκείνες που αφορούσαν την πρόσκληση ή μη της Ελλάδας και της Τουρκίας να συμμετέχουν στον νέο οργανισμό ως ιδρυτικά μέλη.²⁹⁹ Με φανερά ικανοποίηση η εφημερίδα δήλωνε τη βεβαιότητά της ότι η Ελλάδα θα προσκαλείτο να υπογράψει το Καταστατικό και μετέφερε την έκπληξη δημοσιογραφικών κύκλων επειδή ο Έλληνας υπουργός Εξωτερικών δεν είχε ήδη αναχωρήσει για το Λονδίνο. Η βεβαιότητα, η οποία προέκυπτε κυρίως από ευνοϊκές για την Ελλάδα δηλώσεις του Γάλλου υπουργού Εξωτερικών Robert Schuman, αποδείχτηκε μάλλον αβάσιμη. Πάντως, παρά το γεγονός ότι η *Καθημερινή* έδινε βάρος στην εξέλιξη αυτή, το

²⁹⁶ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1949, Φακ. 93.8, Υπόμνημα της Ελληνικής Κοινοβουλευτικής Ομάδας για την Ευρωπαϊκή Ένωση προς τους υπουργούς Εξωτερικών της Διάσκεψης του Λονδίνου 2/5/1949

²⁹⁷ Πρακτικά Συνεδριάσεων της Βουλής των Ελλήνων 1949, Συνεδρίαση ΛΑ', 2/5/1949, σ. 260

²⁹⁸ *Έθνος*, 3/5/1949, «Συναντά δυσχέρεια η συμμετοχή της Ελλάδος εις το Συμβ. Ευρώπης, Συνέρχονται σήμερα οι δέκα Υπουργοί. Η μεσολάβησις του Κόμητος Σφόρτσα», ανταπόκριση από το Λονδίνο του Β. Καζαντζή, σ. 4

²⁹⁹ *Καθημερινή*, 4/5/1949, «Θεωρείται βέβαιον ότι η Ελλάς και η Τουρκία θα γίνουν σήμερα δεκτά ως μέλη εις την Ευρωπαϊκήν Ένωσιν», σ. 6

γεγονός ότι την τοποθετούσε στην τελευταία σελίδα, έδειχνε ότι πιθανόν να μην θεωρούσε το ζήτημα της ένταξης στο Συμβούλιο της Ευρώπης ως καθοριστικό για το μέλλον της χώρας.

Την ίδια ημέρα σχετικές αναφορές είχε το άρθρο της τέταρτης σελίδας του *Έθνους*, που βασιζόταν σε ανταποκρίσεις του Γ. Πετρέα από το Παρίσι και του Β. Καζαντζή από το Λονδίνο.³⁰⁰ Ο πρώτος μετέδιδε πληροφορία ότι η ένταξη θα συνεζητείτο στο Στρασβούργο στην πρώτη συνεδρίαση του οργανισμού, ενώ ο δεύτερος εξέφραζε σοβαρή αισιοδοξία ότι η είσοδος της Ελλάδας και της Τουρκίας θα πραγματοποιείτο αμέσως.

Αντίστοιχα, και η *Ακρόπολις* φιλοξενούσε μικρή ανταπόκριση ανώνυμου ανταποκριτή στο Λονδίνο, στην οποία, χωρίς σχόλια, αναφερόταν ότι θα ελαμβάνετο εκείνη την ημέρα απόφαση για την εισδοχή ή όχι της Ελλάδας στο Συμβούλιο της Ευρώπης.³⁰¹

Στην πραγματικότητα, αργά το βράδυ της ημέρας εκείνης ο Έλληνας πρεσβευτής στο Λονδίνο ενημέρωσε το Υπουργείο Εξωτερικών ότι το Foreign Office μόλις τον είχε πληροφορήσει για την απόφαση να κληθεί η Ελλάδα και η Τουρκία να ενταχθούν στο Συμβούλιο της Ευρώπης μόλις αυτό θα συγκροτείτο, ώστε να παραβρίσκονται στην εναρκτήρια συνεδρίαση της Συμβουλευτικής Συνέλευσης.³⁰² Ως αιτία για τη μη πρόσκληση να υπογράψουν αμέσως το Καταστατικό προβαλλόταν η αντίδραση των Σκανδιναβικών κρατών.

Όπως ήταν αναμενόμενο, την επόμενη ημέρα κάποιες εφημερίδες πρόλαβαν να συμπεριλάβουν περισσότερες και πιο ακριβείς πληροφορίες για το ζήτημα και κάποιες όχι. Έτσι, η *Ακρόπολις* σε μια πολύ μικρή καταχώρηση ανέγραφε ανεπιβεβαίωτες πληροφορίες ότι επετεύχθη συμφωνία για κατ' αρχήν εισδοχή της Ελλάδας και της Τουρκίας στο Συμβούλιο της Ευρώπης.³⁰³

Ο δε ανταποκριτής του *Έθνους* από το Λονδίνο μετέδιδε ότι σύμφωνα με πληροφορίες του η Ελλάδα θα γινόταν δεκτή στο Συμβούλιο της Ευρώπης, και αυτό το απέδιδε σε μεγάλο βαθμό στη συμφωνία μεταξύ των Βρετανών Εργατικών και Συντηρητικών σε ό,τι αφορούσε τη διεθνή θέση της χώρας.³⁰⁴ Το άρθρο έδινε την εντύπωση ότι η χώρα θα υπέγραφε αμέσως το Καταστατικό του νέου οργανισμού.

Αντίθετα, η *Ελευθερία* στο βασικό άρθρο της τελευταίας σελίδας δημοσίευε την είδηση, μέσω των τηλεγραφημάτων των ανταποκριτών της εφημερίδας στο Λονδίνο και στο Παρίσι, ότι η Ελλάδα, η Τουρκία και η Ισλανδία δεν έγιναν δεκτές στο Συμβούλιο της Ευρώπης ως ιδρυτικά μέλη ύστερα από τις αντιδράσεις κάποιων εκ των μελών του, αλλά ότι θα προσχωρούσαν σε αυτό κατά την πρώτη συνεδρίαση των οργάνων του τον επόμενο Αύγουστο.³⁰⁵ Η εφημερίδα δεν εξέφραζε αφ' ενός κρίσεις επί του θέματος, αφ' ετέρου όμως παρουσίαζε δημοσίευμα της γαλλικής *Figaro* για τη σχετική δυσαρέσκεια που υπήρχε στην κοινή γνώμη στις αποκλεισθείσες χώρες, ενώ είναι χαρακτηριστικό ότι όχι μόνο η είδηση δεν μπήκε στην πρώτη σελίδα, αλλά η αναφορά στην καθεαυτή υπογραφή του Καταστατικού του Συμβουλίου της Ευρώπης (γεγονός από μόνο του σημαντικό) ήταν ελάχιστη.

Παρομοίως, σε σύντομη ανταπόκρισή του από το Λονδίνο που δημοσιεύτηκε στην τέταρτη σελίδα, ο απεσταλμένος του *Βήματος* Α. Δημάκος μετέφερε πληροφορίες ότι τα δέκα κράτη που συμφώνησαν τη δημιουργία του Συμβουλίου της Ευρώπης ενέκριναν τη συμμετοχή σε αυτό και της Ελλάδας και της Τουρκίας, οι οποίες όμως θα έμπαιναν στον

³⁰⁰ *Έθνος*, 4/5/1949, «Θ' αναβληθή η συζήτησις διά την εισδοχήν της Ελλάδος εις την Ευρωπαϊκὴν Ἐνωσιν;», άρθρο του ανταποκριτή στο Λονδίνο Β. Καζαντζή και του ανταποκριτή στο Παρίσι Γ. Πετρέα, σ. 4

³⁰¹ *Ακρόπολις*, 4/5/1949, «Σήμερον θα ληφθῇ ἀπόφασις διά την εισδοχήν της Ελλάδος και Τουρκίας εις το Ευρωπαϊκόν Συμβούλιον», σ. 6

³⁰² ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1949, Φακ. 93.8, πρεσβευτής στο Λονδίνο Λ. Μελάς προς Υπουργείο Εξωτερικών 4/5/1949, ΑΠ 2720

³⁰³ *Ακρόπολις*, 5/5/1949, «Επτετεύχθη συμφωνία διά την εισδοχήν της Ελλάδος και της Τουρκίας εις το Συμβούλιον της Ευρώπης;», σ. 6

³⁰⁴ *Έθνος*, 5/5/1949, «Η ἀπόφασις των Δέκα διά την συμμετοχήν της Ελλάδος εις το Ευρωπαϊκόν Συμβούλιον», ανταπόκριση από το Λονδίνο του Β. Καζαντζή, σ. 5

³⁰⁵ *Ελευθερία*, 5/5/1949, «Η Ελλάς και η Τουρκία δεν εγένοντο δεκταί εις το Συμβούλιο Ευρώπης», άρθρο των ανταποκριτών στο Λονδίνο Γ. Ανδρουλιδάκη και στο Παρίσι Σ. Θεοδώρου, σ. 6

οργανισμό με την έναρξη της λειτουργίας του τον Αύγουστο.³⁰⁶

Την επόμενη ημέρα οι περισσότερες εφημερίδες επικέντρωναν τα δημοσιεύματά τους στην είδηση της υπογραφής του Καταστατικού, αλλά έκαναν αναφορές και στο ζήτημα της Ελλάδας.

Η *Ελευθερία* καταχώρησε στην τρίτη μόλις σελίδα της την είδηση της επίσημης υπογραφής της ιδρυτικής πράξης του Συμβουλίου της Ευρώπης.³⁰⁷ Δεν έκανε κανένα σχόλιο, ενώ περιέγραφε αρκετά εκτενώς τις λεπτομέρειες της δομής και λειτουργίας του νέου οργανισμού.

Παρομοίως και στο *Εμπρός* η υπογραφή του Καταστατικού ανακοινωνόταν με ένα σχετικό μικρό άρθρο στην τέταρτη σελίδα, όπου περιεγράφετο η τελετή της υπογραφής και αναδημοσιευόταν το επίσημο ανακοινωθέν χωρίς κανένα απολύτως σχόλιο.³⁰⁸

Η *Καθημερινή* στην τελευταία σελίδα σε ένα μικρό άρθρο ανακοίνωνε την υπογραφή του Καταστατικού του Συμβουλίου της Ευρώπης και εκτιμούσε ότι η πρώτη Σύνοδος των οργάνων του που θα λάμβανε χώρα στο Στρασβούργο θα είχε «μεγίστη σημασία εις την ευρωπαϊκήν ιστορίαν».³⁰⁹ Ιδιαίτερη έμφαση δινόταν στο δεύτερο μέρος του άρθρου στη συμμετοχή της Ελλάδας, η οποία ανεμένετο να γίνει μέλος κατά την πρώτη Σύνοδο της Επιτροπής Υπουργών. Ο ανταποκριτής της εφημερίδας σε ένα μικρό δικό του άρθρο σχετικά με το θέμα απέδιδε τη μη συμπερίληψη της χώρας στον οργανισμό ως ιδρυτικό μέλος στην άρνηση των Σκανδιναβικών κρατών λόγω της παράδοσής τους να μη συνδέονται στενά με κράτη στα οποία δεν επικρατούσε όση ομαλότητα όση σε αυτά. Περαιτέρω σχόλια δεν γίνονταν στην εφημερίδα και το θέμα, δεδομένης της σημασίας του, έδειχνε μάλλον υποβαθμισμένο.

Αντίθετα, ο ανταποκριτής του *Βήματος* στο Λονδίνο, σε εκτενέστερη ανταπόκρισή του ανέφερε επικαλούμενος διπλωματικούς κύκλους ότι η Ελλάδα δεν υπέγραψε ως ιδρυτικό μέλος το Καταστατικό του Συμβουλίου της Ευρώπης διότι δεν υπήρχε επαρκής χρόνος για να εξεταστεί ολοκληρωμένα η υπόθεση.³¹⁰ Η προπαρασκευαστική επιτροπή της Επιτροπής Υπουργών θα ολοκλήρωνε τη διαδικασία αυτή και η Ελλάδα θα συμμετείχε στον οργανισμό μόλις αυτός θα άρχιζε να λειτουργεί. Ο δημοσιογράφος όμως παρατηρούσε ότι η διατύπωση του ανακοινωθέντος της Διάσκεψης έδινε την ευχέρεια στην Επιτροπή να προσκαλέσει την Ελλάδα, αλλά δεν την υποχρέωνε. Άρα θεωρητικά υπήρχε η πιθανότητα να υπάρξει και άλλη αναβολή και να παραπεμφθεί το θέμα στη Συμβουλευτική Συνέλευση. Η μόνη εγγύηση ήταν, κατά τον δημοσιογράφο, ότι η Ελλάδα είχε τα απαιτούμενα 2/3 των ψήφων εκεί για να πάρει θετική απάντηση.

Το *Έθνος* δημοσίευε δύο άρθρα για το ζήτημα. Σε άρθρο της τρίτης σελίδας με βάση τηλεγραφήματα πρακτορείων αναφέρονταν δηλώσεις του Schuman για τη σημασία του Συμβουλίου της Ευρώπης,³¹¹ ενώ τα σχόλια για την ίδρυση του οργανισμού δημοσιεύονταν στην επόμενη σελίδα σε ανταπόκριση του Β. Καζαντζή από το Λονδίνο.³¹² Ο δημοσιογράφος αρχικά παρέθεσε τις εναλλαγές στις πληροφορίες σχετικά με το αν η Ελλάδα θα συμπεριλαμβάνετο ή όχι στα ιδρυτικά μέλη (π.χ. υπήρξε τηλεφώνημα από «σημαίον στέλεχος» της ευρωπαϊκής κίνησης σε ελληνικούς κύκλους το πρωί της 5ης Μαΐου που από ξένους δημοσιογράφους είχε ερμηνευτεί ως θετική εξέλιξη, εξ ου και το σχετικό τηλεγράφημα του ανταποκριτή προς την εφημερίδα την προηγούμενη ημέρα. Στη συνέχεια βέβαια έγιναν οι επίσημες ανακοινώσεις). Ο δημοσιογράφος μιλώντας με πολλούς πολιτικούς σχημάτισε την άποψη ότι επρόκειτο για πολιτικό συμβιβασμό η λύση που δόθηκε

³⁰⁶ *Βήμα*, 5/5/1949, «Έγιναν δεκταί η Ελλάς και η Τουρκία εις το Συμβούλιον της Ευρώπης», ανταπόκριση από το Λονδίνο του Α. Δημάκου, σ. 4

³⁰⁷ *Ελευθερία*, 6/5/1949, «Ιδρύθη χθες επισήμως το Συμβούλιον της Ευρώπης», σ. 3

³⁰⁸ *Εμπρός*, 6/5/1949, «Υπεγράφη εις το Λονδίνον χθες ο Καταστατικός Χάρτης του Συμβουλίου Ευρώπης», σ. 4

³⁰⁹ *Καθημερινή*, 6/5/1949, «Υπεγράφη το Καταστατικόν του Συμβουλίου της Ευρώπης», σ. 4

³¹⁰ *Βήμα*, 6/5/1949, «Η πρόσκλησις της Ελλάδος εις την Ευρωπ. Ένωσιν», ανταπόκριση από το Λονδίνο του Α. Δημάκου, σ. 4

³¹¹ *Έθνος*, 6/5/1949, «Ο κ. Σουμάν διά την ίδρυσιν του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου», σ. 3

³¹² *Έθνος*, 6/5/1949, «αθύτεροι οι λόγοι της αναβολής της αποφάσεως διά την ελληνικήν συμμετοχήν εις το Συμβ. της Ευρώπης», ανταπόκριση από το Λονδίνο του Β. Καζαντζή, σ. 4

στο ζήτημα της Ελλάδας και της Τουρκίας και ότι το ζήτημα αυτό εξελίχθηκε στο πιο ακανθώδες των διαπραγματεύσεων. Πάντως προειδοποιούσε ότι οι επιφυλάξεις που εφέροντο να εκφράστηκαν σχετικά με την ελληνική συμμετοχή από τα Σκανδιναβικά κράτη αποτελούσαν μόνο τον επιφανειακό λόγο της αναβολής, ενώ στην πραγματικότητα μάλλον υπήρχαν και άλλες βαθύτερες αιτίες που ίσως να έρχονταν αργότερα στην επιφάνεια. Γι' αυτό θα έπρεπε η ελληνική διπλωματία να αγρυπνεί. Εξήρε, παρ' όλα αυτά, τον μέχρι στιγμής ρόλο της στις εξελίξεις, ενώ αναφερόταν και σε δηλώσεις του Λ. Μακκά ότι το αποτέλεσμα αποτελούσε αναγνώριση της δημοκρατικότητας της Ελλάδας. Το θέμα πάντως μάλλον ήταν υποβαθμισμένο ευρισκόμενο στο κάτω μέρος της τελευταίας σελίδας της εφημερίδας.

Δύο σχετικά άρθρα είχε αφιερώσει και η *Ακρόπολις* στο ζήτημα στις 6 Μαΐου. Στην τρίτη σελίδα αναγγελλόταν η υπογραφή του Καταστατικού του Συμβουλίου της Ευρώπης, ενώ στο σχετικό άρθρο περιεγράφετο με λεπτομέρειες βάσει τηλεγραφημάτων η τελετή υπογραφής.³¹³ Η *Ακρόπολις* δεν έκανε κανένα σχόλιο, αλλά στον υπότιτλό της τόνισε το γεγονός ότι (σύμφωνα με τον αντιπρόεδρο της βρετανικής κυβέρνησης Herbert Morrison) στη Συμβουλευτική Συνέλευση δεν θα μετείχαν κομμουνιστές, προφανώς θεωρώντας ότι αποτελούσε σημαντικό χαρακτηριστικό του νέου οργανισμού! Στο ίδιο φύλλο, στην τελευταία σελίδα, αναφερόταν το γεγονός ότι η Ελλάδα δεν μπόρεσε να υπογράψει το Καταστατικό του Συμβουλίου της Ευρώπης ως ιδρυτικό μέλος.³¹⁴ Ο ανώνυμος ανταποκριτής από το Λονδίνο ανέφερε ότι η απόφαση αυτή προκαλούσε απογοήτευση στους εκεί φίλους της χώρας μας. Μάλιστα ο δημοσιογράφος ανέφερε ότι σύμφωνα με εκτιμήσεις ένας από τους λόγους του αποκλεισμού ήταν η κοινοβουλευτική εκπροσώπηση στη διάσκεψη (οι τρεις βουλευτές) ήταν πιο ενεργή από την επίσημη διπλωματική εκπροσώπηση, με αποτέλεσμα να δίνεται η εντύπωση ότι ίσως η επίσημη πολιτική ηγεσία της Ελλάδας να μην ήθελε πάρα πολύ την ένταξη. Βέβαια, η εφημερίδα παραδεχόταν ότι γινόταν γενικώς δεκτό ότι η ένταξη ήταν στην ουσία αποφασισμένη ήδη. Πάντως το δημοσίευμα αυτό αποτελούσε το μοναδικό άρθρο που καταλόγιζε ευθύνες και στην ελληνική πλευρά για την απόφαση.

Την ίδια ημέρα οι τρεις βουλευτές έστειλαν από το Λονδίνο όπου βρίσκονταν ακόμα τηλεγράφημα στον υπουργό Εξωτερικών Κ. Τσαλδάρη για να αναγγείλουν την είσοδο της χώρας στο Συμβούλιο της Ευρώπης, τονίζοντας ότι χαίρονταν επειδή και η δική τους συμβολή βοήθησε στη θετική αυτή εξέλιξη.³¹⁵ Κατά κάποιο περιέργο τρόπο όμως, το τηλεγράφημα αυτό μπέρδεψε τον υπουργό Εξωτερικών, ο οποίος την επομένη, στις 7 Μαΐου, δύο ημέρες μετά την υπογραφή του Καταστατικού, τηλεγράφησε στην Πρεσβεία Λονδίνου, ζητώντας διευκρινίσεις για το αν η Ελλάδα εθεωρείτο τελικά ιδρυτικό μέλος του Συμβουλίου ή όχι...³¹⁶ Αν μη τι άλλο, το Υπουργείο δεν φαινόταν να έχει ενδιαφερθεί να σπεύσει να ενημερωθεί επακριβώς από την πρώτη στιγμή για τις εξελίξεις στην υπόθεση αυτή.

Στις 7 Μαΐου το *Εμπρός* δημοσίευσε πάλι μικρό άρθρο στην τέταρτη σελίδα σχετικά με τις δηλώσεις του R. Schuman για την βέβαιη είσοδο της Ελλάδας και της Τουρκίας στον οργανισμό, τονίζοντας μάλλον περισσότερο την επιτυχία της Τουρκίας παρά της Ελλάδας να

³¹³ *Ακρόπολις*, 6/5/1949, «Το πρώτον Ευρωπαϊκόν Κοινοβούλιον. Υπεγράφη χθες ο Καταστατικός Χάρτης», σ. 3

³¹⁴ *Ακρόπολις*, 6/5/1949, «Απεκλείσθη η συμμετοχή της Ελλάδος ως ιδρυτικού μέλους εις το Ευρωπαϊκόν Κοινοβούλιον», σ. 6

³¹⁵ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1949, Φακ. 93.8, βουλευτές Λ. Μακκάς, Γ. Μπακόπουλος και Π. Ροζάκης προς υπουργό Εξωτερικών Κ. Τσαλδάρη 6/5/1949

³¹⁶ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1949, Φακ. 93.8, υπουργός Εξωτερικών Κ. Τσαλδάρης προς Πρεσβεία Λονδίνου 7/5/1949, ΑΠ 30843. Ο Έλληνας πρεσβευτής απάντησε με εξαιρετικά επείγον τηλεγράφημα στις 9 Μαΐου εκφράζοντας αρχικά την έκπληξή του για το περιεχόμενο του μηνύματος του υπουργού («*Επιτρέψατέ μοι να αναφέρω ότι δεν εννοώ περιεχόμενον τηλεγραφήματος 30843 από 7^{ης} τρέχοντος Υμετέρας Εξοχότητος*») και στη συνέχεια εξηγώντας λεπτομερώς τις αποφάσεις της διάσκεψης. Βλ. ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1949, Φακ. 108.7, πρεσβευτής στο Λονδίνο Λ. Μελάς προς Υπουργείο Εξωτερικών 9/5/1949, ΑΠ 2781.

ενταχθεί.³¹⁷

Ο ανταποκριτής του *Έθνους* Β. Καζαντζής μετέδιδε την ίδια μέρα δηλώσεις βρετανικών κυβερνητικών κύκλων που έλεγαν ότι το αποτέλεσμα ήταν δείγμα του ενδιαφέροντος για την Ελλάδα και ότι η καθυστέρηση στην ένταξη της χώρας οφείλετο σε τεχνικούς λόγους.³¹⁸ Παρέθετε επίσης ενδιαφέρουσες δηλώσεις του Μακκά, σύμφωνα με τις οποίες το Συμβούλιο της Ευρώπης θα είχε επίδραση και στις εξελίξεις στα Βαλκάνια και πρότεινε να παρακινηθεί και η Γιουγκοσλαβία να θέσει υποψηφιότητα για ένταξη.

Παρόμοιες ήταν και οι πληροφορίες που μεταδίδονταν σχετικά με τις αιτίες της μη άμεσης ένταξης της Ελλάδας στον οργανισμό και στην τέταρτη σελίδα της *Ακρόπολης* εκείνη την ημέρα.³¹⁹ Στο άρθρο αναφερόταν ακόμα ότι η στάση της Γαλλίας ήταν ένθερμη υπέρ της ένταξης της Ελλάδας, αλλά η στάση της Βρετανίας χαρακτηριζόταν χλιαρή.

Αντίθετα, ο ανταποκριτής του *Βήματος* στο Λονδίνο μετέφερε τις πληροφορίες ότι ήταν οι σκανδιναβικές κυβερνήσεις που αντιτάχθηκαν στην άμεση εισδοχή της Ελλάδας και της Τουρκίας στο Συμβούλιο της Ευρώπης, λόγω της κατάστασης στις χώρες αυτές και της επιθυμίας να μην εκληφθεί η ίδρυση του οργανισμού από την ΕΣΣΔ ως εχθρική πράξη.³²⁰ Ο Έλληνας ανταποκριτής ανέφερε ακόμα ότι η στάση των Σκανδιναβών ήταν ακόμα ασαφής και έθετε στην ουσία το ενδεχόμενο να μην δοθεί η έγκριση για την ένταξη ούτε τον Αύγουστο. Ο δημοσιογράφος πάντως επέμενε στην άποψη ότι οι διεθνείς αυτές σκοπιμότητες είχαν διαμορφώσει το συγκεκριμένο αποτέλεσμα.

Η Ελλάς την ίδια ημέρα σε μικρό πρωτοσέλιδο σχόλιο εξέφραζε την ικανοποίηση και τη χαρά της λόγω των πληροφοριών ότι η Ελλάδα έγινε δεκτή στο Συμβούλιο της Ευρώπης. Θεωρούσε όμως ότι η καθυστέρηση μέχρι να ληφθεί η απόφαση ήταν δυσάρεστη.³²¹ Σε άλλο σημείο του ίδιου φύλλου η εφημερίδα δημοσίευε αυτούσιο το υπόμνημα των τριών βουλευτών προς τη διάσκεψη του Λονδίνου, των οποίων περιγραφή της δράσης έκανε μάλιστα στο επόμενο φύλλο.³²² Στο άρθρο εκείνο εξήρε το υπόμνημα των τριών, το οποίο έκανε μεγάλη εντύπωση, αλλά και τις επαφές του Μακκά. Εξιστορείτο μάλιστα πώς ο υπουργός Εξωτερικών της Ιταλίας Κόμης Sforza κάλεσε τον Μακκά το μεσημέρι της 5ης Μαΐου και ο Γάλλος ομόλογός του Schuman το ίδιο απόγευμα, για να του ανακοινώσουν αυτοπροσώπως την απόφαση της διάσκεψης σε σχέση με την Ελλάδα. Το άρθρο τόνιζε ότι η δραστηριότητα των βουλευτών έκανε μια χαμένη υπόθεση να κερδηθεί.

Η ελληνική κυβέρνηση δεν φαινόταν να είναι ευχαριστημένη με την εξέλιξη πάντως, παρά τις διαβεβαιώσεις ότι η χώρα θα εντασσόταν στον οργανισμό αμέσως μετά την έναρξη της λειτουργίας του. Για το Υπουργείο Εξωτερικών ήταν ξεκάθαρο ότι η αιτία της μη ένταξης της χώρας στο Συμβούλιο ως ιδρυτικό μέλος ήταν η αντίδραση των Σκανδιναβικών κρατών,³²³ γι' αυτό και ο μόνιμος υφυπουργός Εξωτερικών Π. Πιπινέλης έσπευσε να ζητήσει από τις ελληνικές Πρεσβείες στο Όσλο και την Κοπεγχάγη να μεταφέρουν στους εκεί αρμοδίους την απογοήτευση της Ελλάδας για την στάση των κυβερνήσεών τους.³²⁴ Τόνιζε μάλιστα πως πίστευε ότι ο εμφύλιος θα έπρεπε να κάνει τα Δυτικά κράτη να δεχθούν την Ελλάδα κατά προτεραιότητα, αφού αγωνιζόταν κατά την άποψή του με αίμα και θυσίες για την ευημερία του λαού της, αλλά και την προάσπιση του ολόκληρου Δυτικού πολιτισμού.

³¹⁷ *Εμπρός*, 7/5/1949, «Θεωρείται βεβαία η εισδοχή της Ελλάδος και Τουρκίας εις το Συμβούλιον της Ευρώπης», σ. 4

³¹⁸ *Έθνος*, 7/5/1949, «Η συμμετοχή της Ελλάδος εις το Ευρωπαϊκόν Συμβούλιον», ανταπόκριση από το Λονδίνο του Β. Καζαντζή, σ. 6

³¹⁹ *Ακρόπολις*, 7/5/1949, «Θεωρείται ήδη βεβαία η συμμετοχή της Ελλάδος και της Τουρκίας εις το νεοσύστατον Ευρωπαϊκόν Συμβούλιον», σ. 4

³²⁰ *Βήμα*, 8/5/1949, «Διαφωνία των Σκανδιναβών διά την εισδοχήν της Ελλάδος εις το Συμβούλιον της Ευρώπης», ανταπόκριση από το Λονδίνο του Α. Δημάκου, σ. 6

³²¹ *Ελλάς*, 8/5/1949, «Η Ευρωπαϊκή Ένωση», σ. 1

³²² *Ελλάς*, 15/5/1949, «Το ζήτημα της ελληνικής συμμετοχής εις το Ευρωπαϊκόν Συμβούλιον», ανταπόκριση από το Λονδίνο του Αντ. Χυδ., σ. 4

³²³ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1949, Φακ. 108,7, πρεσβευτής στη Χάγη Ν. Λέλης προς Υπουργείο Εξωτερικών 10/5/1949, ΑΠ 667

³²⁴ ΥΔΙΑ, Αρχείο Πρεσβείας Ρώμης 1953, Φακ. Περί Ευρωπαϊκής Ενώσεως 1949-1953, μόνιμος υφυπουργός Εξωτερικών Π. Πιπινέλης προς Πρεσβείες Όσλο και Στοκχόλμης 11/5/1949, ΑΠ 31306

Παρόμοια απογοήτευση εκφραζόταν και σε δύο άρθρα γνώμης στον ελληνικό Τύπο εκείνων των ημερών. Στην *Ακρόπολη* σε άρθρο γνώμης στην πρώτη σελίδα της 7^{ης} Μαΐου, στη στήλη «Λακωνικά», εκφραζόταν πικρία και απογοήτευση για τον αποκλεισμό της Ελλάδας από το Συμβούλιο της Ευρώπης, παρά τους αγώνες της για ελευθερία και παρά το γεγονός ότι «*Ευρώπη χωρίς της Ελλάδας δεν θα υπήρχε*».³²⁵ Ο αρθρογράφος, όπως και αρκετοί άλλοι όπως έχει ήδη αναφερθεί, θεωρούσε αυτονόητο το δικαίωμα συμμετοχής της χώρας στις προσπάθειες ευρωπαϊκής ενοποίησης.

Μία εβδομάδα αργότερα, στην *Ελευθερία* αυτή τη φορά, σε ένα από τα βασικά άρθρα της πρώτης σελίδας ο Γ. Ανδρουλιδάκης εξέφραζε την άποψή του για τη μη συμμετοχή της χώρας στο Συμβούλιο της Ευρώπης ως ιδρυτικό μέλος.³²⁶ Θεωρούσε ότι αυτό αποτελούσε διπλωματική ήττα, αφού η ελληνική κυβέρνηση το επιχείρησε με όλες τις δυνάμεις, αλλά δεν το κατόρθωσε, παρά το γεγονός ότι κανένας δεν εναντιώθηκε ξεκάθαρα στην ελληνική ένταξη (όπως πίστευε εκείνος). Προσπαθώντας να εντοπίσει τις αιτίες του αποκλεισμού, απέρριψε τις θεωρίες περί περιορισμένης δημοκρατίας στην χώρα, καθώς και εκείνη περί σκόπιμου περιορισμού των αρχικών μελών σε μικρό αριθμό προκειμένου να ολοκληρωθούν γρήγορα οι διαπραγματεύσεις. Αντίθετα ο Ανδρουλιδάκης θεωρούσε πιο πιθανό να οφειλόταν η απόφαση σε μία γενικότερη τάση για απομόνωση της Ελλάδας και της Τουρκίας από όλους τους ευρωπαϊκούς οργανισμούς. Ο δημοσιογράφος πίστευε ότι η Ελλάδα έπρεπε να αντιδράσει σε αυτό, όπως έκανε και η Τουρκία που απείλησε τις ΗΠΑ με πολιτική ουδετερότητας, αλλά έως εκείνη τη στιγμή έβλεπε μόνο έλλειψη ενότητας, αφού ακόμα και τους βουλευτές που είχαν πάει να βοηθήσουν την προσπάθεια, η κυβέρνηση τους κάλεσε πίσω εσπευσμένα προκειμένου «να μη βλάψουν με τις ενέργειές τους την υπόθεση». Ήταν από τα πρώτα ξεκάθαρα δημοσιογραφικά άρθρα γνώμης πάνω στο ζήτημα. Μπορεί να μην επαληθεύτηκαν οι εκτιμήσεις του, αλλά απεδείκνυε ενδιαφέρον της εφημερίδας για το ζήτημα και τις διαστάσεις του.

Η στάση του Μακκά στο ζήτημα ήταν φυσικά πολύ διαφορετική. Σε πανηγυρικό τόνο σε πρωτοσέλιδο άρθρο του στο *Εμπρός* στις 12 Μαΐου απαντούσε ουσιαστικά σε παλαιότερο άρθρο γνώμης της εφημερίδας,³²⁷ το οποίο ύστερα από το Συνέδριο του Interlaken το 1947 είχε χαρακτηρίσει τις προσπάθειες για ένωση της Ευρώπης χίμαιρα.³²⁸ Θεωρούσε ότι η δημιουργία του Συμβουλίου της Ευρώπης απεδείκνυε πως η προσπάθειά του τότε δεν αποτελούσε «αφέλεια» και έτσι πλέον η Ελλάδα κατάφερε να συνυφάνει την τύχη και το μέλλον της με την ελεύθερη Ευρώπη. Η δημιουργία του οργανισμού και η επικείμενη ένταξη σε αυτόν της Ελλάδας ήταν ο «κότινος» για όλες τις θυσίες της, αλλά και η μεγαλύτερη εγγύηση «*ειρήνης εν τη ελευθερία*» όχι μόνο για εκείνη, μα και για ολόκληρη την Ευρώπη. Ο Μακκάς πίστευε ότι η δημιουργία του Συμβουλίου της Ευρώπης σήμαινε το τέλος των φόβων για την κήρυξη ενός τρίτου παγκοσμίου πολέμου, αλλά αποτελούσε και προάγγελό της νίκης των Εθνικών δυνάμεων στον εμφύλιο. Για μία ακόμα φορά διατύπωνε την άποψη του ότι η ενοποίηση της Ευρώπης ήταν, εκτός των άλλων, και ένας τρόπος να νικηθεί ο κομμουνισμός που, κατά τη γνώμη του, απειλούσε τον κοινό ευρωπαϊκό πολιτισμό.

Τέλος, ενδιαφέρουσα ήταν και η στάση των Ελλήνων σοσιαλιστών της ΕΛΔ έναντι της ίδρυσης του Συμβουλίου της Ευρώπης. Λόγω πιθανότητας της διάστασης που επικρατούσε στις τάξεις των σοσιαλιστών πανευρωπαϊκά (κυρίως μεταξύ των Βρετανών Εργατικών και των κομμάτων της ηπειρωτικής Ευρώπης πλην των Γερμανών Σοσιαλιστών) για την κατεύθυνση της ευρωπαϊκής ενοποίησης, η ΕΛΔ απέφυγε να πάρει θέση έναντι της υπογραφής του Καταστατικού στο Λονδίνο και η μόνη αντίδραση που κατεγράφη στη *Μάχη* για το ζήτημα, δημοσιεύτηκε στις 22 Μαΐου όταν παρουσιάστηκαν οι αποφάσεις της διάσκεψης των σοσιαλιστικών κομμάτων στο Μπάαρν της Ολλανδίας.³²⁹ Το πρώτο μέρος των αποφάσεων ήταν αφιερωμένο στην ευρωπαϊκή ενοποίηση. Τα σοσιαλιστικά κόμματα

³²⁵ *Ακρόπολις*, 7/5/1949, «Χωρίς Ελλάδα...», σ. 1

³²⁶ *Ελευθερία*, 14/5/1949, «Διατί απεκλείσθη πάλιν η Ελλάς;», άρθρο του ανταποκριτή στο Λονδίνο Γ. Ανδρουλιδάκη, σ. 1

³²⁷ Αναφερόταν σε άρθρο του Ν. Βεντήρη στις 20/9/1947. Βλ. το αντίστοιχο κεφάλαιο.

³²⁸ *Εμπρός*, 12/5/1949, «Η κατοχύρωση της Ελλάδος», άρθρο του Λ. Μακκά, σ. 1 και 2

³²⁹ *Μάχη*, 22/5/1949, «Οι αποφάσεις της Διάσκεψης του Μπάαρν», σ. 3

ετάσσοντο υπέρ του Συμβουλίου της Ευρώπης και καλούσαν για ενότητα των σοσιαλιστικών δυνάμεων στο πλαίσιο της Συμβουλευτικής Συνέλευσης. Η εφημερίδα δεν έκανε κανένα άλλο σχόλιο επ' αυτού.

Είχε πάντως ενδιαφέρον ότι ούτε ο Μακκάς, ούτε κανείς άλλος στον Τύπο ή στο Υπουργείο Εξωτερικών δεν αξιολογούσε το γεγονός ότι η φύση του Συμβουλίου της Ευρώπης έτσι όπως είχε διαμορφωθεί ήταν πολύ μακριά από τις προτάσεις για ομοσπονδία που είχαν προωθήσει και ψηφίσει τα Συνέδρια της Χάγης και του Interlaken την προηγούμενη χρονιά. Στην πραγματικότητα το Καταστατικό του Λονδίνου προέβλεπε τη δημιουργία ενός ακόμα διακυβερνητικού οργανισμού, που δεν είχε καμία σχέση με τους υπερεθνικούς ομοσπονδιακούς θεσμούς που είχαν προταθεί το 1948. Είναι προφανές, ότι πολιτικός ρεαλισμός και σκοπιμότητες οδηγούσαν ακόμα και τους γνωρίζοντες τα πράγματα (όπως ο Μακκάς) να αποφύγουν τη δημόσια τουλάχιστον διατύπωση τέτοιων σχολίων, θα περίμενε όμως να δει κάποιος τουλάχιστον κάποια σημεία κριτικής στο υπογραφέν κείμενο. Αντίθετα τα μόνα αρνητικά σχόλια που ακούγονταν ήταν για τη μη συμμετοχή της Ελλάδας στον οργανισμό ως ιδρυτικό μέλος. Μοναδική εξαίρεση σε αυτό αποτελούσε μία ελάχιστη αναφορά του Ταμπακόπουλου σε άρθρο του στο *Δελτίο Πληροφοριών* του ΕΣΕΣ, στο οποίο ανέλυε τα άρθρα του Καταστατικού του Συμβουλίου της Ευρώπης. Στο κείμενο αυτό αποκαλούσε τον οργανισμό «*βήμα διστακτικών και ερευνητικών*», στο έργο του οποίου η Ελλάδα θα έπρεπε «*εκ λόγων εθνικού κύρους και πρακτικού συμφέροντος*» να παράσχει θετική συμβολή.³³⁰

7. Απόψεις για την οικονομική και την πολιτική ενοποίηση

Η οικονομική ενοποίηση

Την περίοδο εκείνη, παράλληλα με τις διαπραγματεύσεις για το Συμβούλιο της Ευρώπης, είχαν πραγματοποιηθεί και ορισμένες προσπάθειες για προώθηση της ευρωπαϊκής οικονομικής ενοποίησης. Η Ελλάδα είχε προσπαθήσει να συμμετέχει ενεργά σε αυτές. Ήδη στις 8 Μαρτίου 1949 είχε λάβει χώρα άκρως απόρρητη συζήτηση στο πλαίσιο του Συμβουλίου Πολιτικών Υποθέσεων του Υπουργείου Εξωτερικών με θέμα την Οικονομική Ένωση της Ευρώπης και εισηγητή τον επίτιμο οικονομικό σύμβουλο του Υπουργείου, μέλος του Ανωτάτου Συμβουλίου Ανασυγκροτήσεως και μέλος του Συμβουλίου της ΕΣΕΣ Αλέξανδρο Κουκλέλη.³³¹ Στη διάρκεια της συζήτησης έγινε ανάλυση των πλεονεκτημάτων και μειονεκτημάτων της ένταξης της Ελλάδας σε πιθανή ευρωπαϊκή οικονομική ένωση. Ενώ ο Κουκλέλης εισηγείτο την συγκέντρωση της προσπάθειας στην εκβιομηχάνιση της Ελλάδας και τη σύνδεσή της με τις ευρωπαϊκές οικονομίες, ο μόνιμος υφυπουργός Π. Πιτινέλης, που προήδρευε της σύσκεψης, διαφοροποιήθηκε, προτείνοντας ως βασικό στόχο την «*όσον το δυνατόν μεγαλύτεραν ανάπτυξιν και ενίσχυση του επιστημονικού και τεχνικού παράγοντος εντός των ελληνικών πλαισίων, διά την εν καιρώ αξιοποίησιν αυτού*». Δεν συναρτούσε επομένως απαραίτητα τον οικονομικό σχεδιασμό της χώρας με αυτόν των υπολοίπων κρατών της σχεδιαζόμενης «ευρωπαϊκής ένωσης», κάτι που φυσικά αποτελούσε αντίφαση με τον γενικότερο υποτίθεται φιλοευρωπαϊκό προσανατολισμό της χώρας.

Ένα περίπου μήνα αργότερα, διοργανώθηκε από την Ευρωπαϊκή Κίνηση στο Λονδίνο η Οικονομική Διάσκεψη του Westminster, στην οποία συμμετείχε και ο Κουκλέλης (οι υπόλοιποι Έλληνες συμμετέχοντες ήταν οι Άγις Ταμπακόπουλος, Λάμπρος Ευταξίας και Νικόλαος Ροδόπουλος). Στην εκεί ομιλία του ο Κουκλέλης επεσήμανε ότι προκειμένου να επιτευχθεί η οικονομική ένωση των κρατών της Ευρώπης ήταν απαραίτητες κάποιες θυσίες, η ενοποίηση όμως αναμφίβολα θα συνέβαλλε στη γρήγορη ανύψωση του βιοτικού επιπέδου όλων των λαών της ηπείρου.³³² Οι θυσίες, και φυσικά η αντίδραση που υπήρχε ήδη σε

³³⁰ *Δελτίον Πληροφοριών του Ελληνικού Συνδέσμου Ευρωπαϊκής Συνεργασίας*, τ. 5, Μάιος 1949 στο ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1952, Φακ. 69.3

³³¹ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1951, Φακ. 34.3, Πρακτικά Συμβουλίου Πολιτικών Υποθέσεων, 137η Συνεδρίαση, 8/3/1949

³³² ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1951, Φακ. 34.3, European Economic Conference of Westminster, Plenary Session 20th April 1949, Speech by Mr. Couclelis

αυτές, ήταν που έβαζαν εμπόδια, κατά τον Έλληνα τεχνοκράτη, στη γρήγορη δημιουργία της Ένωσης. Πίστευε ότι η οικονομική ένωση έπρεπε να συνοδεύεται και από πολιτική ένωση και να υπάρχει μία κεντρική εξουσία με συγκεκριμένες αρμοδιότητες ώστε να εξασφαλίζεται η λειτουργία και η αποτελεσματικότητά της. Φυσικά, η αναφορά αυτή αποτελούσε μία πολύ καλή περιγραφή της μέλλουσας ομοσπονδιακής οργάνωσης της Ευρώπης και ο Κουκλέλης φαίνεται πως είχε συγκεκριμένο μοντέλο στο μυαλό του.

Το ενδιαφέρον ήταν ότι οι αντιλήψεις που εξέφρασε ήταν υπό την έγκριση (ή τουλάχιστον την ανοχή) της ελληνικής κυβέρνησης και αποτελούσαν σε μεγάλο ποσοστό επίσημη πολιτική του κράτους, αφού όπως προαναφέρθηκε ο ίδιος ο Κουκλέλης συμμετείχε στη συζήτηση της πολιτικής του Υπουργείου Εξωτερικών για την οικονομική ένωση, αλλά και χρηματοδοτήθηκε από το ίδιο το Υπουργείο για να μεταβεί στο Λονδίνο και να συμμετάσχει στη Διάσκεψη του Westminster όπου και εξεφώνησε την παραπάνω ομιλία.³³³

Πάντως, η ομιλία του φαίνεται πως είχε πολύ καλή ανταπόκριση στους υπόλοιπους συμμετέχοντες στο Συνέδριο.³³⁴

Παρόμοιες απόψεις για την οικονομική ενοποίηση εξέφρασε στο *Δελτίο Πληροφοριών* του και ο ΕΣΕΣ το Μάιο 1949, αμέσως μετά δηλαδή το Συνέδριο του Westminster.³³⁵ Για τον ΕΣΕΣ η οικονομική βοήθεια των ΗΠΑ προς την Ευρώπη μέσω του Σχεδίου Marshall «*παρέχει πολύτιμον ευκαιρίαν διά την ενιαίαν αποδοτικήν οργάνωσιν της κοινής ευρωπαϊκής οικονομίας*», αν και αυτό που δημιουργούσε περισσότερες ελπίδες ήταν η απόφαση ίδρυσης του Συμβουλίου της Ευρώπης, καθώς με αυτό οι ευρωπαϊκές κυβερνήσεις δημιουργούσαν προσδοκίες ότι θα ησυχολούντο εντατικά με το θεμελιώδες «*διά την ζωήν, την ασφάλειαν και την ευημερίαν των Λαών των, ζήτημα της οικονομικής και πολιτικής ενώσεως της Ευρώπης*».

Τον επόμενο μήνα, στις 4 Ιουνίου 1949, ο Κουκλέλης, κατέθεσε υπόμνημα στη Γενική Γραμματεία της Ευρωπαϊκής Κινήσεως με θέμα την οικονομική ένωση της Ευρώπης.³³⁶ Στην πραγματικότητα ανέπτυξε με μεγαλύτερη λεπτομέρεια όσα είχε αναφέρει στην ομιλία του στο Λονδίνο και πρότεινε τη δημιουργία οικονομικής ένωσης με την ταυτόχρονη κατοχύρωση των συμφερόντων των κρατών-μελών έναντι των κινδύνων που θα συνεπήγγοτο η άρση των οικονομικών φραγμών μέσω της λήψης ειδικών μέτρων και της δημιουργίας θεσμών όπως το Ταμείο Εγγυήσεων (που αργότερα λειτούργησε στο πλαίσιο της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής της ΕΟΚ). Το κείμενο ήταν πολύ ενδιαφέρον, πολύ αναλυτικό και πρότεινε ένα συγκεκριμένο μοντέλο πορείας προς την οικονομική ενοποίηση. Το σημαντικό είναι πως, ενώ στην αρχή δεν αποτελούσε επίσημη θέση της ελληνικής κυβέρνησης, στη συνέχεια με έγγραφο της Διεύθυνσης Οικονομικών Υποθέσεων του Υπουργείου Εξωτερικών υιοθετήθηκε πλήρως από το ελληνικό κράτος και δόθηκε οδηγία προς τους Έλληνες αντιπροσώπους στη Συμβουλευτική Συνέλευση του Συμβουλίου της Ευρώπης η υποστήριξη των θέσεων του υπομνήματος να αποτελέσει το κύριο μέλημα τους στην πρώτη Σύνοδο του οργάνου.³³⁷ Το Υπουργείο Οικονομικών υιοθέτησε επίσης λίγους μήνες αργότερα (μετά την α' Σύνοδο των οργάνων του Συμβουλίου της Ευρώπης) το υπόμνημα Κουκλέλη, αλλά ταυτόχρονα διατύπωνε τις αμφιβολίες του για τη δυνατότητα να υλοποιηθούν οι προτάσεις του.³³⁸

³³³ Για την έγκριση της αποστολής του Κουκλέλη στο Λονδίνο, βλ. ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1949, Φακ. 108.7, Υπουργείο Οικονομικών προς Υπουργείο Εξωτερικών 27/4/1949, ΑΠ 88444

³³⁴ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1949, Φακ. 15.5, πρεσβευτής στο Λονδίνο Λ. Μελάς προς Υπουργείο Εξωτερικών 26/4/1949, ΑΠ 2569

³³⁵ *Δελτίον Πληροφοριών του Ελληνικού Συνδέσμου Ευρωπαϊκής Συνεργασίας*, τ. 5, Μάιος 1949 στο ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1952, Φακ. 69.3

³³⁶ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1949, Φακ. 15.5, Υπόμνημα Κουκλέλη προς την Ευρωπαϊκή Κίνηση, 4/6/1949

³³⁷ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1949, Φακ. 15.5, διευθυντής Οικονομικών Υποθέσεων Υπουργείου Εξωτερικών Ι. Τζιράς προς Β' Πολιτική Διεύθυνση Υπουργείου Εξωτερικών 21/7/1949, ΑΠ 7889

³³⁸ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1949, Φακ. 15.5, διευθυντής Οικονομικών Υποθέσεων Υπουργείου Εξωτερικών Ι. Τζιράς προς Πρέσβη Α.Λ. Αργυρόπουλο 21/10/1949, ΑΠ 11434

Απόψεις των μελών του Ελληνικού Συνδέσμου για την Ευρωπαϊκή Συνεργασία σχετικά με την ευρωπαϊκή ενοποίηση

Σημαντικές απόψεις για την πορεία προς την ενοποίηση εκφράστηκαν εκείνη την περίοδο και στην πρώτη δημόσια εκδήλωση που οργάνωσε ο ΕΣΕΣ στις 15 Απριλίου 1949.³³⁹ Στην εκδήλωση αυτή μίλησε ο πρόεδρος του Δικηγορικού Συλλόγου Αθηνών Ν. Ροντήρης σχετικά με τους στόχους του Συνδέσμου που ήταν η επικράτηση του πνεύματος της συνεργασίας της Ευρώπης επί του ηθικού, του πολιτικού, του κοινωνικού και του οικονομικού πεδίου.

Ο γενικός γραμματέας του Συνδέσμου Άγις Ταμπακόπουλος τόνισε ότι η Ελλάδα ως γενέτειρα του ευρωπαϊκού πολιτισμού δεν υπήρχε περίπτωση να μη συμμετέχει στις προσπάθειες για ευρωπαϊκή ενοποίηση, που αποτελούσε τη μόνη λύση για την Ευρώπη, αφού η πολιτική και οικονομική αυτοτέλεια των κρατών της δεν ήταν πλέον εφικτή. Αν δεν προχωρούσε η ενοποίηση, οι χώρες της Δ. Ευρώπης ήταν καταδικασμένες στην πολιτική δουλεία και την κοινωνική αθλιότητα. Για τον Ταμπακόπουλο, σημαντική ώθηση στην ιδέα της ενωμένης Ευρώπης μπορούσε να δώσει ο εργατικός κόσμος της Ευρώπης, ο οποίος θα ωφελείτο από την ένωση. Υποστήριξε ότι η Ελλάδα παρακολουθούσε τις κινήσεις για την ενοποίηση ίσως και με κάποιο σκεπτικισμό, φοβούμενη ότι όλα αυτά μπορεί να μην καταλήξουν πουθενά, αλλά στην πραγματικότητα είχε πολιτικό και οικονομικό συμφέρον να ενταχθεί στην διαμορφούμενη ευρωπαϊκή ένωση, αφού αφ' ενός θα ανορθωνόταν οικονομικά, αφ' ετέρου θα γνώριζε τη γαλήνη και θα μπορούσε να εκμεταλλευτεί τον πλούτο της με σκοπό να αυξηθεί το εθνικό εισόδημα.

Τέλος, ο μόνιμος υφυπουργός Εξωτερικών Π. Πιπινέλης σε δική του ομιλία τόνισε ότι η επίσημη πολιτική της χώρας υποστήριζε με όλα τα μέσα την ιδέα της ενοποίησης, η οποία θα βοηθούσε τα μικρότερα κράτη, λόγω της σχετικής ισοτιμίας που θα προσέφερε. Σημαντικότερη ήταν η θέση που πήρε ο Πιπινέλης έναντι της λήψης αποφάσεων στις διεθνείς διασκέψεις με πλειοψηφία, κάτι που θα ήταν «αληθώς επαναστατικής μορφής» και θα βοηθούσε την Ένωση να αποκτήσει ουσιαστική υπόσταση. Εξαιρετικά σημαντικές οι θέσεις από έναν άνθρωπο που ήταν από τους κύριους διαμορφωτές της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής εκείνη την περίοδο.

Άλλωστε και όλες οι προηγούμενες απόψεις που εκφράστηκαν από τα μέλη του ΕΣΕΣ μπορούν να θεωρηθούν ότι απηχούσαν σε μεγάλο βαθμό την επίσημη θέση της ελληνικής κυβέρνησης, καθώς ο Σύνδεσμος υποστηριζόταν ανοιχτά από το Υπουργείο Εξωτερικών τόσο σε επίπεδο διευκολύνσεων στο εξωτερικό,³⁴⁰ όσο και σε επίπεδο οικονομικής ενίσχυσης.³⁴¹ Μάλιστα αργότερα, ο ίδιος ο υπουργός Εξωτερικών Τσαλδάρης εθεωρείτο ότι ήταν αυτός που παρενέβη προσωπικά για να χρισθεί ο Ταμπακόπουλος υπαρχηγός της ελληνικής αντιπροσωπείας στην α' Σύνοδο της Συμβουλευτικής Συνέλευσης του Συμβουλίου της Ευρώπης, κι ως μην ήταν βουλευτής.³⁴²

8. Η α' Σύνοδος των οργάνων του Συμβουλίου της Ευρώπης

Προς την έναρξη της λειτουργίας των οργάνων του Συμβουλίου της Ευρώπης

Μετά την υπογραφή του Καταστατικού στο Λονδίνο, οι εκπρόσωποι των κρατών-μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης αποφάσισαν ότι οι εργασίες των οργάνων του οργανισμού θα ξεκινούσαν τον Αύγουστο του ίδιου χρόνου στο Στρασβούργο, και αμέσως ξεκίνησαν οι

³³⁹ Δελτίον Πληροφοριών του Ελληνικού Συνδέσμου Ευρωπαϊκής Συνεργασίας, τ. 4, Απρίλιος 1949 στο ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1952, Φακ. 91.2

³⁴⁰ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1949, Φακ. 93.8, μόνιμος υφυπουργός Εξωτερικών Π. Πιπινέλης προς Υπουργείο Εξωτερικών 17/2/1949, ΑΠ 20905

³⁴¹ Ο υπουργός Εξωτερικών Κ. Τσαλδάρης συμφώνησε να δοθούν 15.000.000 δρχ ενίσχυση στον ΕΣΕΣ, ύστερα από αίτημα του Ταμπακόπουλου. Βλ. ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1949, Φακ. 93.8, γενικός γραμματέας του Ελληνικού Συνδέσμου Ευρωπαϊκής Συνεργασίας Ά. Ταμπακόπουλος προς υπουργό Εξωτερικών Κ. Τσαλδάρη 5/4/1949 και υπουργός Εξωτερικών Κ. Τσαλδάρης προς Επιτροπή του άρθρου 41 του Α.Ν. 4952/1939 25/5/1949, ΑΠ 32793

³⁴² Αναφορά σε συνέντευξη του Κ. Καλλία στον Ι. Στεφανίδη. Βλ. Stefanidis I., «The Greek pro-European Movement (1947-1967)», ..., ό.π., σ. 248

σχετικές προετοιμασίες. Δημοσιεύματα για τις προετοιμασίες αυτές στον ελληνικό Τύπο δεν υπήρχαν πολλά, όμως σποραδικά εμφανίζονταν σχετικά άρθρα, όπως αυτό της *Ελλάδας* στις 22 Μαΐου, όπου δημοσιευόταν ανταπόκριση από το Παρίσι αφιερωμένη στις προσπάθειες για ευρωπαϊκή ενοποίηση που κατέβαλλε ο Γάλλος υπουργός Εξωτερικών R. Schuman, τον οποίο φυσικά αντιμετώπιζε με θαυμασμό, ενώ εκτενής αναφορά γινόταν και στην «πρωτεύουσα της Νέας Ευρώπης», το Στρασβούργο.³⁴³

Εν τω μεταξύ, κατά τη διάρκεια των προετοιμασιών για την έναρξη των εργασιών του Συμβουλίου της Ευρώπης, η Ελλάδα αντιμετώπισε και πάλι προσπάθεια να αφεθεί εκτός και μίας άλλης νέας ευρωπαϊκής οργάνωσης. Τον Ιούνιο του 1949 η υποψηφιότητα της χώρας για να γίνει δεκτή ως ιδρυτικό μέλος του Κοινοβουλευτικού Τμήματος της Ευρωπαϊκής Κίνησης συνάντησε σφοδρές αντιδράσεις (όπως και αυτές της Τουρκίας και της Πορτογαλίας), και μόνο ύστερα από έντονες προσπάθειες των βουλευτών Γ. Δρόσου και Γ. Κασσιμάτη ξεπεράστηκαν οι αμφιβολίες που εξέφρασαν άλλα κράτη-μέλη.³⁴⁴ Αν και το γεγονός δεν είχε κάποια ιδιαίτερη σημασία, ήταν ενδεικτικό του κλίματος που υπήρχε έναντι της συμμετοχής της χώρας στις προσπάθειες ενοποίησης από κάποιους κύκλους στην Ευρώπη.

Από την άλλη, υπήρχαν και κάποιοι άλλοι κύκλοι που θεωρούσαν απαραίτητη τη συμμετοχή της Ελλάδας και ορισμένων πολιτικών της στη διαδικασία. Έτσι, στις 25 Μαΐου ο Κόμης Coudenhove-Kalergi απέστειλε επιστολή στον υπουργό Εξωτερικών Κ. Τσαλδάρη ζητώντας του να φροντίσει να αποσταλεί ο βουλευτής Λ. Μακκάς ως ένας εκ των αντιπροσώπων της Ελλάδας στη Συμβουλευτική Συνέλευση του Συμβουλίου της Ευρώπης που θα άρχιζε τον Αύγουστο 1949, διότι θεωρούσε ότι η παρουσία του ήταν απαραίτητη στις εργασίες της.³⁴⁵

Καθ' όλη τη διάρκεια του Ιουνίου και του Ιουλίου η ελληνική κυβέρνηση συνέχισε να κάνει ενέργειες για να διασφαλίσει ότι η Ελλάδα θα εντασσόταν κανονικά στο Συμβούλιο της Ευρώπης τον Αύγουστο.³⁴⁶

Η έναρξη των εργασιών της Επιτροπής Υπουργών είχε προγραμματιστεί για τις 8 Αυγούστου στο Στρασβούργο, ενώ η Συμβουλευτική Συνέλευση θα ξεκινούσε δύο ημέρες αργότερα και οι εργασίες της θα διαρκούσαν ένα μήνα. Προηγουμένως, από τις 5 Αυγούστου θα συνεδρίαζε ειδική προπαρασκευαστική επιτροπή για να ολοκληρώσει τις τελευταίες λεπτομέρειες της ημερήσιας διάταξης της Επιτροπής Υπουργών.

Επίσημως η Ελλάδα και η Τουρκία θα προσκαλούντο να ενταχθούν στο Συμβούλιο κατά την πρώτη συνεδρίαση της Επιτροπής Υπουργών στις 8 Αυγούστου. Όμως, ήδη από τις 2 Αυγούστου η *Ακρόπολις* μετέφερε πληροφορίες σε μικρό άρθρο της έκτης σελίδας ότι η Ελλάδα και η Τουρκία, προκειμένου να προλάβουν να προετοιμάσουν τις αντιπροσωπείες τους, είχαν ήδη ειδοποιηθεί ανεπίσημα μέσω των γαλλικών Πρεσβειών στην Αθήνα και την Άγκυρα ότι προσκαλούντο στο Συμβούλιο της Ευρώπης.³⁴⁷

Την επόμενη ημέρα ο ανταποκριτής του *Έθνους* στο Παρίσι μετέδιδε τις τελευταίες πληροφορίες πριν από την έναρξη των συνεδριάσεων των οργάνων του Συμβουλίου, ενώ αναφερόταν και στις προετοιμασίες της ελληνικής αντιπροσωπείας.³⁴⁸ Ο Γ. Δρόσος μαζί με τον πρεσβευτή στο Παρίσι Ραφαήλ θα έφταναν πρώτοι στο Στρασβούργο (6 Αυγούστου)

³⁴³ *Ελλάς*, 22/5/1949, «Ο κ. Σουμάν φιλοδοξεί να συμφιλίωση Γάλλους και Γερμανούς. Η πρωτεύουσα της Νέας Ευρώπης», άρθρο του ανταποκριτή στο Παρίσι Δ. Μ., σ. 4

³⁴⁴ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1949, Φακ. 108.7, διευθυντής γραφείου Τύπου Πρεσβείας Παρισίων Σ. Κοσμετάτος προς Υπουργείο Εξωτερικών 17/6/1949, και βουλευτές Γ. Κασσιμάτης και Γ. Δρόσος προς υπουργό Εξωτερικών Κ. Τσαλδάρη 18/6/1949

³⁴⁵ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1949, Φακ. 108.7, Κόμης R. Coudenhove-Kalergi προς υπουργό Εξωτερικών Κ. Τσαλδάρη 25/5/1949

³⁴⁶ Βλ. πχ επαφές με την ιταλική κυβέρνηση στο έγγραφο του Έλληνα πρεσβευτή στη Ρώμη Δ. Καψάλη προς το υπουργό Εξωτερικών Ιταλίας Carlo Sforza 4/7/1949, ΑΠ 4521 στο ΥΔΙΑ, Αρχείο Πρεσβείας Ρώμης 1953, Φακ. Ευρωπαϊκής Ενώσεως 1949-1953

³⁴⁷ *Ακρόπολις*, 2/8/1949, «Επιβεβαιώθηκαν αι πληροφορίες περί προσκλήσεως της Ελλάδος και Τουρκίας εις το Συμβούλιον Ευρώπης εν Στρασβούργω», σ. 6

³⁴⁸ *Έθνος*, 3/8/1949, «Την Δευτέραν θ' αποφασισθή επισήμως η εισδοχή της Ελλάδος και της Τουρκίας εις το Συμβούλιον των χωρών της Ευρώπης», ανταπόκριση από το Παρίσι του Γ. Πετρέα, σ. 4

προκειμένου να προετοιμάσουν την άφιξη και της υπόλοιπης αποστολής. Τα ονόματα των συμμετεχόντων σε αυτή ανακοίνωνε την επόμενη ημέρα σε μικρή καταχώρηση στην τελευταία της σελίδα η *Ελευθερία*, παρά το γεγονός ότι επίσημα η χώρα δεν είχε ακόμα ενταχθεί στον οργανισμό.³⁴⁹

Την ίδια ημέρα, στις 4 Αυγούστου, στην πρώτη σελίδα του *Έθνους* δημοσιευόταν άρθρο του καθηγητή Απόστ. Β. Δασκαλάκη σχετικά με τη θέση της Ελλάδας στην Ευρώπη.³⁵⁰ Ο αρθρογράφος εκπληρσόταν που τέθηκε σε συζήτηση το θέμα της συμμετοχής της χώρας στο Συμβούλιο της Ευρώπης και που ακόμα περισσότερο αμφισβητήθηκε το αν ήταν ευρωπαϊκό κράτος ή όχι. Μέσα από το άρθρο προσπάθησε να αποδείξει ότι η Ελλάδα αποτελούσε πάντοτε «είτε το προπύργιον διασώσεως της Ευρώπης, είτε ο φορέας του ευρωπαϊκού πνεύματος το οποίον είχε διαπλάσει αυτή η ίδια». Και κάνοντας μία ιστορική αναδρομή προσπαθούσε να αποδείξει αυτό τον ρόλο της Ελλάδας από την αρχαιότητα έως και την περίοδο εκείνη του εμφυλίου, όπου η χώρα προβαλλόταν ως ο σωτήρας της Ευρώπης από την εξάπλωση του κομμουνισμού.

Στην τελευταία σελίδα του ιδίου φύλλου, η εφημερίδα αναμετέδιδε, χωρίς κανένα σχόλιο, τηλεγραφήματα του *Reuters* σχετικά με τα θέματα της πρώτης συνεδρίασης της Επιτροπής και της Συμβουλευτικής Συνέλευσης του Συμβουλίου της Ευρώπης.³⁵¹

Η *Ακρόπολις* την ίδια ημέρα σε ένα μικρό άρθρο της έκτης σελίδας ανήγγειλε την αναχώρηση της ελληνικής αντιπροσωπείας για το Στρασβούργο, και πάλι χωρίς σχόλια.³⁵²

Η *Καθημερινή* ενόψει της πρώτης Συνόδου της Επιτροπής Υπουργών και της Συμβουλευτικής Συνέλευσης του Συμβουλίου της Ευρώπης, δημοσίευσε στις 5 Σεπτεμβρίου στην πρώτη σελίδα το πρώτο από 8 («διαφωτιστικά» όπως ανέφερε η ίδια η εφημερίδα) άρθρα διπλωματικών συνεργατών του *Reuters* σχετικά με τη δομή, τους στόχους, τις αρμοδιότητες και τις απόψεις των μελών του, προκειμένου να διαφωτιστεί η ελληνική γνώμη επί του θέματος.³⁵³ Ήταν προφανές ότι η εφημερίδα έδινε σημαντικό βάρος στην ίδρυση του οργανισμού. Όπως όμως φαινόταν και από άλλες περιστάσεις, υπήρχε μία σχετική άγνοια των γεγονότων στην Ελλάδα και γι' αυτό προσέφευγε στη συνδρομή ξένων δημοσιογράφων και αναλυτών. Στο πρώτο άρθρο ο δημοσιογράφος, αφού περιέγραψε την ιστορία και τη δομή του Συμβουλίου της Ευρώπης, το χαρακτήρισε ως το πρώτο σοβαρό βήμα προς την πραγματοποίηση του σκοπού των ιδεολόγων που αγωνίζονταν για την επίτευξη κάποιου τύπου Ευρωπαϊκής Ένωσης και αναφέρθηκε στην πρώτη διάσταση στο πλαίσιό του, ανάμεσα στους «ομοσπονδιστές» και τους «ενωτικούς» που ήθελαν μια πιο ομαλή πορεία προς την ολοκλήρωση της ενοποίησης.

Στο δεύτερο άρθρο της σχετικής σειράς την επόμενη ημέρα, επίσης δημοσιευμένο στην πρώτη σελίδα της εφημερίδας, ο δημοσιογράφος έκανε μία επισκόπηση των επιδιώξεων των κρατών από το Συμβούλιο της Ευρώπης, αλλά και του σκοπού για τον οποίο δημιουργήθηκε.³⁵⁴ Ανέφερε ότι ο οργανισμός δεν δημιουργήθηκε απλώς ως μέρος ενός αντι-σοβιετικού σχεδίου υπό την αμερικανική επιρροή, αλλά είχε στην πραγματικότητα στόχο να προστατεύσει τα κράτη της Ευρώπης τόσο από τη σοβιετική απειλή όσο και από την αμερικανική εξάρτηση.

Το τρίτο μέρος των άρθρων ήταν δημοσιευμένο στις εσωτερικές σελίδες, αφορούσε δε τη στάση τριών εκ των μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης, δηλαδή της Γαλλίας, της Ιταλίας και της Ιρλανδίας.³⁵⁵ Τρεις διαφορετικοί δημοσιογράφοι, ανέλυαν με αρκετή λεπτομέρεια το πώς έβλεπαν τα κράτη αυτά τον νέο οργανισμό και ποιες ήταν οι επιδιώξεις τους μέσα από τη συμμετοχή τους στη λειτουργία του δίνοντας μία πολύ καλή εικόνα του στους έως τότε

³⁴⁹ *Ελευθερία*, 4/8/1949, «Η ελληνική αντιπροσωπεία εις Στρασβούργον», σ. 6

³⁵⁰ *Έθνος*, 4/8/1949, «Η Ελλάς προπύργιον της Ευρώπης», άρθρο του καθηγητή Απόστ. Β. Δασκαλάκη, σ. 1

³⁵¹ *Έθνος*, 4/8/1949, «Τέσσαρα κύρια ζητήματα θα συζητήσει το Συμβούλιον της Ευρώπης εις Στρασβούργον», σ. 6

³⁵² *Ακρόπολις*, 4/8/1949, «Ο κ. Τσαλδάρης αναχωρεί αύριον εις Στρασβούργον», σ. 6

³⁵³ *Καθημερινή*, 5/8/1949, «Το Συμβούλιον της Ευρώπης», άρθρο του Patrick Crosse, σ. 1

³⁵⁴ *Καθημερινή*, 6/8/1949, «Το Συμβούλιον της Ευρώπης», άρθρο του Sylvain Mangeot, σ. 1

³⁵⁵ *Καθημερινή*, 7/8/1949, «Η Γαλλία, η Ιταλία και η Ιρλανδία και το πρόβλημα της ευρωπαϊκής ενότητας», άρθρο των Robert Boulay, William Hardcastle και Patrick Quinn, σ. 3 και 4

σχετικά απληροφόρητους Έλληνες.

Εν τω μεταξύ, προκειμένου να μπορέσει η Ελλάδα να συμμετέχει χωρίς πρόβλημα στην πρώτη συνεδρίαση των οργάνων του Συμβουλίου της Ευρώπης και να μη χαθεί χρόνος ανάμεσα στην αποδοχή της ελληνικής ένταξης από την Επιτροπή Υπουργών και την κύρωση της ένταξης από την ελληνική Βουλή, προωθήθηκε από την ελληνική κυβέρνηση Νομοθετικό Διάταγμα με το οποίο η Βουλή θα έδινε εκ των προτέρων την εξουσιοδότηση στον υπουργό Εξωτερικών σε περίπτωση που η Ελλάδα προσκαλείτο να συμμετέχει στο Συμβούλιο, να αποδεχθεί την πρόσκληση χωρίς άλλη έγκριση από τους Έλληνες βουλευτές. Στην εισηγητική έκθεση που συνόδευε το Νομοθετικό Διάταγμα ο υπουργός Εξωτερικών Κ. Τσαλδάρης ανέφερε ότι θεωρούσε πως σκοπός του Συμβουλίου της Ευρώπης ήταν «η πραγματοποίησης στενωτέρας ενώσεως μεταξύ των μελών αυτού επί τω τέλει διαφυλάξεως και προαγωγής των αρχών και των ιδεωδών άτινα αποτελούν την κοινήν αυτών κληρονομίαν, και η προώθησις της οικονομικής και κοινωνικής αυτών προόδου».³⁵⁶ Το Νομοθετικό Διάταγμα έγινε δεκτό από τη Βουλή στη Συνεδρίαση της 5ης Αυγούστου 1949, χωρίς να υπάρξει καμία συζήτηση και αντίρρηση επ' αυτού, γεγονός που φυσικά μπορεί να ερμηνευτεί είτε ως πλήρης σύμπνοια όλων των βουλευτών, είτε ως αδιαφορία.³⁵⁷

Την επόμενη ημέρα ο Τσαλδάρης αναχώρησε για το Στρασβούργο, και το *Εμπρός* δημοσίευε στην τελευταία του σελίδα την είδηση, χωρίς όμως να ασχοληθεί με την ουσία του ταξιδιού, ενώ αντίθετα έκανε λεπτομερή περιγραφή της αναχώρησης!³⁵⁸

Παράλληλα, στο *Έθνος* σε μικρό άρθρο στην τελευταία σελίδα ο ανταποκριτής στο Παρίσι ανήγγειλε τη μετάβαση στο Στρασβούργο του Δρόσου για την προετοιμασία της ελληνικής αντιπροσωπείας.³⁵⁹ Επίσης, μετέφερε πληροφορίες ότι μέλη μιας αντιπροσωπείας άλλου κράτους ήθελαν κατά τη διάρκεια της συνεδρίασης της προπαρασκευαστικής επιτροπής που προετοιμάζε την πρώτη συνεδρίαση της Επιτροπής Υπουργών να θέσουν εκ νέου το θέμα της υποψηφιότητας της Ελλάδας στον οργανισμό, θέμα το οποίο εθεωρείτο ήδη λελυμένο. Τα υπόλοιπα κράτη-μέλη όμως αρνήθηκαν να συζητήσουν το ζήτημα ξανά και διεμήνυσαν ότι η Ελλάδα εθεωρείτο ήδη μέλος του Συμβουλίου της Ευρώπης. Ας σημειωθεί ότι τα διπλωματικά έγγραφα της εποχής επιβεβαίωναν ότι κάποια κράτη (κυρίως τα Σκανδιναβικά) προέβαλλαν εμπόδια μέχρι και την τελευταία στιγμή, ακόμα και καθαρά διαδικαστικά, στην ένταξη της Ελλάδας, και άρα στην ουσία μέχρι και ελάχιστες ημέρες πριν από την έναρξη των εργασιών της Επιτροπής το θέμα της ελληνικής συμμετοχής δεν ήταν εντελώς ξεκαθαρισμένο.³⁶⁰

Η έναρξη των εργασιών της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης και η ένταξη της Ελλάδας

Την Κυριακή 7 Αυγούστου, μία ημέρα πριν από την έναρξη των εργασιών των οργάνων του Συμβουλίου της Ευρώπης για πρώτη φορά ο ανταποκριτής του πρακτορείου *Reuters* περιέγραφε στην *Ελευθερία* το κλίμα που επικρατούσε στο Στρασβούργο.³⁶¹ Είναι ενδιαφέρον ότι τόσο στο άρθρο του ανταποκριτή του ξένου πρακτορείου, όσο και στις ανταποκρίσεις του *Αθηναϊκού Πρακτορείου* που δημοσιεύονταν αμέσως μετά, η συμμετοχή της Ελλάδας στον οργανισμό εμφανίζετο ως δεδομένη, παρά το γεγονός ότι τυπικά η απόφαση δεν ελήφθη παρά μόνο στις 8 Αυγούστου. Πάντως, το δημοσίευμα της *Ελευθερίας* ήταν στην τελευταία σελίδα και, αν γίνει εκτίμηση με βάση την έκτασή του, έδειχνε μάλλον υποβαθμισμένο.

Παρομοίως, σε μικρά άρθρα στην έκτη σελίδα στα οποία γινόταν περιγραφή των

³⁵⁶ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1949, Φακ. 119.9, Εισηγητική Έκθεση επί του σχεδίου Νομοθετικού Διατάγματος «Περί προσχωρήσεως της Ελλάδος εις το εν Λονδίνω υπογραφέν, την 5^η Μαΐου 1949, Καταστατικόν του Συμβουλίου της Ευρώπης», 5/8/1949

³⁵⁷ Πρακτικά Συνεδριάσεων της Βουλής 1949, Συνεδρίαση Γ' Επιτροπής Εξουσιοδοτήσεως, 5/8/1949, σ. 23

³⁵⁸ *Εμπρός*, 6/8/1949, «Ο κ. Τσαλδάρης ανεχώρησεν χθες εις Στρασβούργον», σ. 6

³⁵⁹ *Έθνος*, 6/8/1949, «Η συμμετοχή της Ελλάδος εις το Συμβούλιον της Ευρώπης», ανταπόκριση από το Παρίσι του Γ. Πετρεά, σ. 6

³⁶⁰ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1949, Φακ. 119.9, σύμβουλος Πρεσβείας Παρισίων Χ. Ξανθόπουλος - Παλαμάς προς Υπουργείο Εξωτερικών 12/8/1949, ΑΠ Ε1169

³⁶¹ *Ελευθερία*, 7/8/1949, «Το Συμβούλιον Ευρώπης αρχίζει τας εργασίας του αύριον εις Στρασβούργον», σ. 6

προετοιμασιών για την έναρξη των εργασιών του οργανισμού περιορίζονταν οι, χωρίς σχόλια, αναφορές στο γεγονός στο *Εμπρός* και την *Ακρόπολη*, ενώ το *Βήμα* προσέθετε και αναφορά στην άφιξη Τσαλδάρη στη Γενεύη με σκοπό να μεταβεί στο Στρασβούργο μόλις θα ξεκινούσε η Σύνοδος της Επιτροπής Υπουργών.³⁶²

Το μοναδικό ολοκληρωμένο άρθρο γνώμης για το ζήτημα της έναρξης της λειτουργίας του Συμβουλίου της Ευρώπης που προερχόταν από Έλληνα αρθρογράφο ήταν (ως συνήθως) από τον Λ. Μακκά, ο οποίος σε κείμενό του που δημοσιεύτηκε στην *Ελλάδα* παρέθετε σκέψεις του σχετικά με τη λειτουργία κυρίως της Συμβουλευτικής Συνέλευσης.³⁶³ Πίστευε ότι θα έπρεπε το κοινοβουλευτικό όργανο του Συμβουλίου να λαμβάνει αποφάσεις με πρακτικό περιεχόμενο και αποτέλεσμα (π.χ. να υποχρεώνονται τουλάχιστον τα εθνικά κοινοβούλια να συζητούν τις αποφάσεις της), ενώ τασσόταν υπέρ της δημιουργίας ευρωπαϊκού διαβατηρίου και μορφωτικών ανταλλαγών μεταξύ των ευρωπαϊκών κρατών. Σε ό,τι αφορούσε την Ελλάδα, πίστευε ότι τα ωφελήματα θα ήταν πολλαπλά, τόσο στον πολιτικό τομέα όσο και στον οικονομικό (ακόμα και αν σταματούσε η βοήθεια των ΗΠΑ), και φυσικά στον τομέα της ασφάλειας.

Την ημέρα της έναρξης των εργασιών της Επιτροπής Υπουργών, οπότε και αποφασίστηκε η ένταξη της Ελλάδας, στο *Έθνος* ο Γάλλος γκωλλικός γεροϋσιαστής (και μετέπειτα πρωθυπουργός) Michel Debré³⁶⁴ παρέθετε σκέψεις σχετικά με το μέλλον της Ευρώπης και την επιτυχία του Συμβουλίου της Ευρώπης, εκθέτοντας τα προβλήματα που θα έπρεπε να επιλυθούν (οικονομικά, πολιτικά, κοινωνικά), τονίζοντας ότι το μέλλον της Ευρώπης εξαρτάτο από τα πρώτα βήματα του νέου αυτού οργανισμού.³⁶⁵ Στο ίδιο φύλλο ο ανταποκριτής στο Παρίσι μετέφερε πληροφορίες για τις προετοιμασίες της πόλης του Στρασβούργου να υποδεχθεί τους επίσημους επισκέπτες του.³⁶⁶ Σε όλο το άρθρο υπήρχαν αναφορές που έδειχναν και εδώ ότι η συμμετοχή της Ελλάδας και της Τουρκίας εθεωρούντο βέβαιες και γι' αυτό ο Τσαλδάρης ανεμένετο την ίδια κίολας εκείνη ημέρα στην πόλη.

Πράγματι, την ημέρα εκείνη, το Συμβούλιο της Ευρώπης άρχισε να λειτουργεί και οι υπουργοί Εξωτερικών των δέκα ιδρυτικών κρατών-μελών του στην πρώτη τους συνεδρίαση αποφάσισαν να προσκαλέσουν την Ελλάδα, την Τουρκία και την Ισλανδία να μετέχουν του οργανισμού. Οι εξελίξεις αυτές χαιρετίστηκαν έντονα από την πλειοψηφία του ελληνικού Τύπου της επομένης.

Σε ένα σχεδόν θριαμβευτικό πρωτοσέλιδο κύριο άρθρο (βασισμένο σε τηλεγραφήματα από τα ξένα πρακτορεία) η *Καθημερινή* ανήγγειλε την έναρξη της λειτουργίας του Συμβουλίου της Ευρώπης και την πρώτη συνεδρίαση της Επιτροπής Υπουργών.³⁶⁷ Η εφημερίδα προέβαινε σε μία λεπτομερή και μάλλον φορτισμένη περιγραφή της έναρξης της συνεδρίασης, τόσο ώστε η απόφαση της πρόσκλησης της Ελλάδας, της Τουρκίας και της Ισλανδίας να περάσει μάλλον σε δεύτερη μοίρα. Στη συνέχεια το άρθρο ήταν αφιερωμένο σε ιδιαίτερα λεπτομερή περιγραφή των θεμάτων που συζητήθηκαν και τις θέσεις που έλαβε το κάθε κράτος-μέλος.

Η *Ελευθερία* αφιέρωσε το δικό της πρωτοσέλιδο κύριο θέμα σε άρθρο του ανταποκριτή της στο Παρίσι Σ. Θεοδώρου. Ο δημοσιογράφος ανακοίνωσε την έναρξη της συνεδρίασης της Επιτροπής Υπουργών ως έχουσα σκοπό να θέσει «*τας βάσεις της ομοσπονδιακής*

³⁶² *Εμπρός*, 7/8/1949, «Αύριον εις το Στρασβούργον συνέρχεται το Συμβ. Ευρώπης», σ. 6. Επίσης, *Ακρόπολις*, 7/8/1949, «Αρχίζουν εις το Στρασβούργον αύριον Δευτέρα αι εργασίαι του Συμβουλίου της Ευρώπης», σ. 6. και *Βήμα*, 7/8/1949, «Αύριον συνέρχεται το Συμβούλιον της Ευρώπης», σ. 4.

³⁶³ *Ελλάς*, 7/8/1949, «Συνδέεται στενώς η προσπάθεια της Ευρώπης με το ελληνικόν συμφέρον», άρθρο του Λ. Μακκά, σ. 4.

³⁶⁴ Γάλλος πολιτικός (1912-1996). Γενικός γραμματέας για Θέματα Αυστρίας και Γερμανίας στο Υπουργείο Εξωτερικών (1948). Γεροϋσιαστής από το 1948. Διετέλεσε μεταξύ άλλων πρωθυπουργός (1959-1962), υπουργός Εξωτερικών (1968-1969) και υπουργός Εθνικής Αμυνας (1969-1973). Εξελέγη μέλος της Γαλλικής Ακαδημίας το 1988.

³⁶⁵ *Έθνος*, 8/8/1949, «Το μέλλον της Ευρώπης», άρθρο του Michel Debré, σ. 1.

³⁶⁶ *Έθνος*, 8/8/1949, «Αρχίζουν σήμερα εις το Στρασβούργον αι εργασίαι του Συμβουλίου της Ευρώπης», ανταπόκριση από το Παρίσι του Γ. Πετρέα, σ. 6.

³⁶⁷ *Καθημερινή*, 9/8/1949, «Το Συμβούλιον της Ευρώπης εγκαθιδρύθη χθες την 14.40 ώραν επισήμως εις το Στρασβούργον», σ. 1 και 6.

συνενώσεως των ευρωπαϊκών εκείνων χωρών αι οποίαι επιθυμούν να αγωνισθούν υπέρ της εξασφαλίσεως του κοινού δυτικού ευρωπαϊκού πολιτισμού», εξαίροντας μάλιστα την επιλογή της πόλης του Στρασβούργου για έδρα του οργανισμού λόγω της ιστορικής της σημασίας.³⁶⁸ Στη συνέχεια ο Θεοδώρου τόνισε ότι, αν και η ευρωπαϊκή ένωση αποτελούσε από δεκαετίες το όραμα των προοδευτικών ανθρώπων, και ιδιαίτερα των ευρωπαίων σοσιαλιστών, σήμερα υπήρχαν αρκετές αμφιβολίες και σκεπτικισμός για την επιτυχία της, λόγω της διαίρεσης της Ευρώπης, της δημιουργίας του ΝΑΤΟ που δεν θα άφηνε την ευρωπαϊκή ομοσπονδία να αναπτυχθεί όπως θα ήθελε και να καταστεί «Τρίτη Δύναμη», αλλά και των αγγλικών απομονωτικών διαθέσεων. Στην πραγματικότητα επρόκειτο για ένα ιδιαίτερα θερμό άρθρο υπέρ της ομοσπονδιακής προοπτικής της Ευρώπης που προφανώς η εφημερίδα υιοθετούσε ως βασική της θέση. Στη συνέχεια, το δημοσίευμα περιελάμβανε τη δημοσίευση και άλλων λεπτομερών πληροφοριών από το Στρασβούργο σχετικά με την πρώτη συνεδρίαση της Επιτροπής Υπουργών και την πρόσκληση της Ελλάδας, της Τουρκίας και της Ισλανδίας να συμμετέχουν στον οργανισμό. Τέλος, δημοσιεύονταν έκκληση αριστερών εφημερίδων της Γαλλίας να αποκλειστεί η Ελλάδα από το Συμβούλιο της Ευρώπης, λόγω της μη αποκατάστασης όλων των πολιτικών ελευθεριών από την ελληνική κυβέρνηση.

Το *Βήμα* αφιέρωσε δύο πρωτοσέλιδα άρθρα στο θέμα. Σε ένα από τα κύρια θέματα της πρώτης σελίδας περιεγράφετο η έναρξη των συνεδριάσεων της Επιτροπής Υπουργών χωρίς σχόλια.³⁶⁹ Σε άλλο δε σημείο της πρώτης σελίδας αναδημοσιευόταν, αντί για άλλο σχόλιο, άρθρο του δημοσιογράφου του *Economist* Anthony Dorset σχετικά με την οργάνωση του Συμβουλίου της Ευρώπης και τις φιλοδοξίες του.³⁷⁰

Η μόνη εφημερίδα που έστειλε ειδικό συνεργάτη της στο Στρασβούργο αποκλειστικά με στόχο να καλύψει το γεγονός από την αρχή, ήταν το *Έθνος*. Ο απεσταλμένος του Γ. Σκούρας, αφού μετέδωσε στο φύλλο της 9^{ης} Αυγούστου, την άφιξη Τσαλδάρη στην πόλη το βράδυ της προηγούμενης, και την επίσημη πρόσκληση που έλαβε η Ελλάδα να συμμετάσχει στο Συμβούλιο της Ευρώπης από τη συνεδρίαση της επόμενης ημέρας και μετά, αναφέρθηκε στις συζητήσεις για τα θέματα της ημερήσιας διάταξης της Συμβουλευτικής Συνέλευσης (την οποία η εφημερίδα αποκαλούσε συνεχώς Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο).³⁷¹ Ακόμα, σε ανταπόκριση του Γ. Πετρέα από το Παρίσι, αναφερόταν ότι η εισδοχή της Ελλάδας έκανε καλή εντύπωση και ότι υπήρχαν πληροφορίες ότι σύντομα μπορεί να εντάσσονταν στον οργανισμό και κράτη του Ανατολικού Συνασπισμού.

Και το *Εμπρός* εκείνης της ημέρας δημοσίευε ένα πιο εκτενές άρθρο, το οποίο αποτελούσε ανταπόκριση του δημοσιογράφου του *Reuters* Ζοζέφ Ντυνάν και στο οποίο περιγραφόταν με λεπτομέρειες η άφιξη των επισήμων και οι αποφάσεις της πρώτης ημέρας, μεταξύ αυτών φυσικά και η πρόσκληση της Ελλάδας να μετέχει στον οργανισμό, χωρίς όμως να γίνεται κανένα άλλο σχόλιο.³⁷²

Μοναδική εξαίρεση στη δημοσίευση εκτενών άρθρων απετέλεσε εκείνη την ημέρα η *Ακρόπολις*, αφού η πρώτη μέρα της Συνόδου της Επιτροπής Υπουργών και η ένταξη της Ελλάδας αναγγέλλονταν σε μικρή σχετικά καταχώρηση στο κάτω μέρος της τελευταίας σελίδας, χωρίς σχόλια.³⁷³

Μεγάλα άρθρα σχετικά με τα τεκταινόμενα στο Στρασβούργο είχαν οι ελληνικές εφημερίδες όλες τις αμέσως επόμενες ημέρες. Στις 10 Αυγούστου, ημέρα έναρξης των

³⁶⁸ *Ελευθερία*, 9/8/1949, «Η Ευρώπη θα καταστή η τρίτη δύναμις;», άρθρο του ανταποκριτή στο Παρίσι Σ. Θεοδώρου, σ. 1 και 6

³⁶⁹ *Βήμα*, 9/8/1949, «Ηρχισεν το Συμβούλιον Ευρώπης. Μετέχουν η Ελλάς και η Τουρκία. Η εναρκτήριος συνεδρίασις», σ. 1 και 6

³⁷⁰ *Βήμα*, 9/8/1949, «Επιδιώξεις, οργάνωσις και περιορισμοί του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου», άρθρο του Α. Dorset, σ. 1

³⁷¹ *Έθνος*, 9/8/1949, «Ο κ. Τσαλδάρης θα μετάσχη σήμερον του Συμβουλίου των χωρών της Ευρώπης. Η έναρξις του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Ο καθορισμός των αρμοδιοτήτων του», ανταπόκριση του απεσταλμένου συνεργάτη στο Στρασβούργο Γ. Σκούρα, σ. 4

³⁷² *Εμπρός*, 9/8/1949, «Η Ελλάς και η Τουρκία προσεκληθήσαν επισήμως χθες όπως μετάσχουν του συσταθέντος 'Συμβουλίου της Ευρώπης'», ανταπόκριση του Ζοζέφ Ντυνάν, σ. 6

³⁷³ *Ακρόπολις*, 9/8/1949, «Η Ελλάς και η Τουρκία ομοφώνως προσεκληθήσαν όπως αποτελέσουν μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης», σ. 6

εργασιών της Συμβουλευτικής Συνέλευσης, και πάλι με βάση τηλεγραφήματα, η *Καθημερινή* έκανε λεπτομερή περιγραφή στο πρωτοσέλιδο κύριο θέμα της των συνεδριάσεων της Επιτροπής Υπουργών με τη συμμετοχή αυτή τη φορά και των υπουργών Εξωτερικών της Ελλάδας και της Τουρκίας.³⁷⁴ Στην πρώτη του ομιλία ενώπιον της Επιτροπής ο Κ. Τσαλδάρης διαβεβαίωσε τους συναδέλφους του ότι η Ελλάδα «δεν θα λείψει να συντελέσει ανεπιφυλάκτως και με όλες της τις δυνάμεις εις την ιστορικήν αυτήν προσπάθειαν, την οποίαν σήμερον εξασφαλίζει η Ευρωπαϊκή Ένωσις». Σε συνομιλία του δε με τον Βρετανό Εργατικό βουλευτή Francis Noel-Baker³⁷⁵ (την οποία ο τελευταίος μετέφερε στην Ελληνική Υπηρεσία του BBC) ανέφερε, με αξιοσημείωτη αυτοπεποίθηση, ότι ήταν πολύ ευχαριστημένος από τη συμμετοχή της χώρας στο Συμβούλιο της Ευρώπης, την οποία ο Έλληνας υπουργός θεωρούσε απαραίτητη «και δι' αυτό τούτο το Συμβούλιον, καθώς και διά την πραγματοποίησιν του κυρίου σκοπού του όπως φέρη σταθερότητα και ειρήνην εις την Ευρώπην, η οποία είναι στενώς συνδεδεμένη με τον αγώνα της Ελλάδος διά την εθνικήν της ανεξαρτησίαν». Η εφημερίδα δημοσίευσε επίσης δηλώσεις του μέλους της ελληνικής αντιπροσωπείας στη Συμβουλευτική Συνέλευση Α. Ταμπακόπουλου πριν την αναχώρησή του για το Στρασβούργο, σύμφωνα με τις οποίες ο στόχος της αντιπροσωπείας θα ήταν η λήψη μέτρων για τη μείωση των αποτελεσμάτων μιας πολύ απότομης ενοποίησης της ευρωπαϊκής οικονομίας (σύμφωνα και με το υπόμνημα Κουκλέλη που η ελληνική κυβέρνηση είχε υιοθετήσει ένα μήνα νωρίτερα). Στόχος του Ταμπακόπουλου ήταν ακόμα η ίδρυση ευρωπαϊκού δικαστηρίου για τα δικαιώματα του ανθρώπου, κάτι που φυσικά ήταν λίγο ειρωνικό αν ληφθεί υπόψη η προηγούμενη θητεία του ως υπουργός Δικαιοσύνης της κυβέρνησης Μεταξά. Τέλος, η εφημερίδα αναδημοσίευε άρθρο των *Times* του Λονδίνου σχετικά με την πρόσκληση της Ελλάδας, της Τουρκίας και της Ισλανδίας στον οργανισμό. Η βρετανική εφημερίδα εξέφραζε αμφιβολίες για το πόσο θα βοηθούσε την ομοσπονδιακή οργάνωση της Ευρώπης η συμμετοχή των κρατών αυτών, ειδικά της Τουρκίας, λόγω κοινωνικών, πολιτιστικών και γεωγραφικών διαφορών από τα υπόλοιπα κράτη-μέλη. Για πρώτη φορά ένα γεγονός που αφορούσε την ευρωπαϊκή ενοποίηση είχε καλυφθεί τόσο πολύ από την *Καθημερινή*, αν και πάλι δεν υπήρχαν ιδιαίτερες κρίσεις και απόψεις της ίδιας της εφημερίδας πέρα των όσων προέκυπταν από το ύφος των άρθρων και τις δηλώσεις τρίτων που δημοσιεύονταν.

Ας σημειωθεί ότι την ίδια ημέρα αισιόδοξες δηλώσεις του υπουργού Εξωτερικών φιλοξένησε και η αιγυπτιακή εφημερίδα *Αλ Αχράμ*, όπου ο επικεφαλής της ελληνικής διπλωματίας τόνισε ότι κατά την άποψη του το Συμβούλιο ήταν το πρώτο στάδιο που θα οδηγούσε στις Ηνωμένες Πολιτείες της Ευρώπης.³⁷⁶

Η δεύτερη ημέρα της συνεδρίασης της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης και η πρώτη συμμετοχή σε αυτή της Ελλάδας αποτέλεσε στις 10 Αυγούστου το κύριο θέμα της πρώτης σελίδας και της *Ελευθερίας*.³⁷⁷ Το άρθρο ήταν του ανταποκριτή της στο Παρίσι Σ. Θεοδώρου, ο οποίος έδωσε έμφαση κυρίως στα ζητήματα που επρόκειτο να συζητηθούν κατά τη Σύνοδο της Συμβουλευτικής Συνέλευσης, τονίζοντας τις διαφορετικές απόψεις που φαίνονταν να διαμορφώνονται στο πλαίσιο του οργανισμού μεταξύ των «ομοσπονδιστών» και των «συνομοσπονδιστών», καθώς και μεταξύ εκείνων που ήθελαν επέκταση των αρμοδιοτήτων και της δύναμης της Συμβουλευτικής Συνέλευσης και εκείνων που δεν επιθυμούσαν αλλαγή. Η *Ελευθερία* αντιμετώπιζε με πολλή σοβαρότητα το ζήτημα και του έδινε αρκετή έκταση. Η ανταπόκριση του Θεοδώρου συμπληρωνόταν από τα δημοσιεύματα των γαλλικών εφημερίδων και τις αντιδράσεις τους στην εισδοχή της Ελλάδας, κυρίως του αριστερού Τύπου ο οποίος είχε ταχθεί εναντίον της ένταξης της χώρας μας λόγω του χαρακτήρα της τότε ελληνικής κυβέρνησης.

Το *Εμπρός* αφιέρωνε στην πρώτη συνεδρίαση της Επιτροπής Υπουργών με τη

³⁷⁴ *Καθημερινή*, 10/8/1949, «Η Ελλάς εις το το Συμβούλιον της Ευρώπης», σ. 1 και 4

³⁷⁵ Βρετανός πολιτικός (γεν. 1920). Βουλευτής του Εργατικού Κόμματος (1945-1950 και 1955-1969).

³⁷⁶ Μινώτου Μ., *Η προοπτική της ευρωπαϊκής ενοποίησης μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο ...*, ό.π., σ. 13

³⁷⁷ *Ελευθερία*, 10/8/1949, «Η Ελλάς συμμετέχει από χθες της Ευρωπαϊκής Ενώσεως», ανταπόκριση από το Παρίσι του Σ. Θεοδώρου, σ. 1 και 4

συμμετοχή και της Ελλάδας το βασικό άρθρο της τελευταίας σελίδας του.³⁷⁸ Παρέθετε αυτούσια την ομιλία του Κ. Τσαλδάρη στην Επιτροπή και τόνιζε την αποστροφή της ομιλίας στην οποία ο Έλληνας υπουργός ανέφερε ότι «τα υψηλά ιδεώδη τα οποία διέπουν το Συμβούλιον της Ευρώπης υπήρξαν ανέκαθεν ιδεώδη της Ελλάδος. Από πεπιοιθήσεως εύχομαι μίαν υφήλιον ειρηνικήν βασιζομένην επί της στενής συνεργασίας των ευρωπαϊκών κρατών». Το άρθρο συμπληρωνόταν με αναφορά στα αποτελέσματα της συνεδρίασης, το πρόγραμμα της έναρξης των εργασιών της Συμβουλευτικής Συνέλευσης και τις σχετικές δηλώσεις του Α. Ταμπακόπουλου. Δημοσιεύονταν ακόμα οι προαναφερθείσες δηλώσεις του Francis Noel-Baker στο BBC, ο οποίος πέρα από τη συνομιλία που είχε με τον Κ. Τσαλδάρη, ανέφερε ακόμα ότι μεταξύ των αντιπροσώπων υπήρχε ποικιλία γνώμων μεταξύ όσων πίστευαν ότι έπρεπε η Συνέλευση να γίνει αμέσως Κοινοβούλιο ως το πρώτο βήμα προς την ομοσπονδιακή Ευρώπη, ενώ άλλοι έλεγαν πως η Συνέλευση έπρεπε να συντελέσει κυρίως στην ψυχολογική ενότητα των λαών μέχρι οι κυβερνήσεις να αποφασίσουν το επόμενο βήμα.

Παρόμοια σε περιεχόμενο ήταν και τα σχετικά άρθρα που δημοσίευσαν εκείνη την ημέρα στην τέταρτη σελίδα τους το *Βήμα* και η *Ακρόπολις*.³⁷⁹

Τέλος, το *Έθνος* δημοσίευσε δύο σχετικά άρθρα στην τέταρτη σελίδα του. Σε ανταπόκριση του απεσταλμένου του στο Στρασβούργο Γ. Σκούρα αναφερόταν ότι τα υπόλοιπα μέλη της Επιτροπής Υπουργών υποδέχτηκαν τον Τσαλδάρη στην πρώτη του συμμετοχή στο όργανο με εγκαρδιότητα.³⁸⁰ Στη συνέχεια το άρθρο (σχετικά μεγάλο σε μέγεθος) ήταν αφιερωμένο στο περιεχόμενο των εργασιών της Επιτροπής Υπουργών και κυρίως στο ζήτημα του καθορισμού της ημερήσιας διάταξης της Συμβουλευτικής Συνέλευσης. Ακριβώς κάτω από την ανταπόκριση του Σκούρα υπήρχε άλλο άρθρο βασισμένο σε τηλεγραφήματα, σχετικά με την εκλογή του προέδρου της Συμβουλευτικής Συνέλευσης, τονίζοντας ότι η πιο ισχυρή υποψηφιότητα ήταν αυτή του Paul – Henri Spaak, αρκεί η ψηφοφορία να ελάμβανε χώρα με μία ημέρα καθυστέρηση, ώστε να προλάβει ο Βέλγος πολιτικός να απαλλαγεί από τα καθήκοντα του υπουργού Εξωτερικών, κάτι που έτσι κι αλλιώς θα γινόταν τις αμέσως επόμενες ημέρες.³⁸¹

Οι εργασίες της Συμβουλευτικής Συνέλευσης

Η ελληνική αντιπροσωπεία στη Συμβουλευτική Συνέλευση δεν αποτελείτο μόνο από βουλευτές και τα μέλη της είχαν καθορίσει (σύμφωνα με τις απαντήσεις σε σχετικό ερωτηματολόγιο που κατέθεσε το Υπουργείο Εξωτερικών στη Γενική Γραμματεία του Συμβουλίου της Ευρώπης μετά τη λήξη της α΄ Συνόδου) η κυβέρνηση σε συμφωνία με τη Βουλή, χωρίς όμως να υπάρχει σχετικός νόμος ο οποίος να καθορίζει ακριβώς τη διαδικασία.³⁸² Οι Έλληνες εκπρόσωποι ήταν 6 με 3 αναπληρωτές, και συγκεκριμένα οι Λέων Μακκάς, Παντελής Ροζάκης, Γεώργιος Δρόσος, Νικόλαος Αντωνόπουλος, Κωνσταντίνος Καλλίας, και Γρηγόριος Κασσιμάτης, με αναπληρωματικά μέλη τους Νικόλαο Ροδόπουλο (οικονομολόγο), Άγι Ταμπακόπουλο και Απόστολο Ορφανίδη. Από τα τακτικά μέλη, οι δυο πρώτοι ήταν και μέλη της Ελληνικής Επιτροπής της ΕΚΕ, ενώ οι Κασσιμάτης και Δρόσος, όπως προαναφέρθηκε, ήταν μέλη του Κοινοβουλευτικού Τμήματος της Ευρωπαϊκής Κίνησης.

Η Συνέλευση ξεκίνησε τις εργασίες της στις 10 Αυγούστου. Την επόμενη ημέρα τα

³⁷⁸ *Εμπρός*, 10/8/1949, «Οι αντιπρόσωποι της Ελλάδος και της Τουρκίας μετέσχον χθες διά πρώτην φοράν τυ Συμβ. Ευρώπης. Αι εργασίαι του Κοινοβουλίου αρχίζουν από σήμερον», σ. 4

³⁷⁹ *Βήμα*, 10/8/1949, «Το Συμβούλιον Ευρώπης συνήλθε παρουσία των κ.κ. Τσαλδάρη – Σαντάκ», σ. 4. Επίσης, *Ακρόπολις*, 10/8/1949, «Οι κ.κ. Τσαλδάρης και Σαντάκ μετέσχον του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ενώσεως», σ. 4

³⁸⁰ *Έθνος*, 10/8/1949, «Ο κ. Τσαλδάρης συνωμίλησε χθες με τους κ.κ. Μπέβιν, Σουμάν, Σφόρτσα. Θα συναντηθή εκ νέου με τον κ. Σαντάκ. Νέα σύσκεψις των Υπουργών», ανταπόκριση του απεσταλμένου συνεργάτη στο Στρασβούργο Γ. Σκούρα, σ. 4

³⁸¹ *Έθνος*, 10/8/1949, «Δυσχερής οιαδήποτε πρόβλεψις περί του Προέδρου του Κοινοβουλίου της Ευρώπης», σ. 4

³⁸² ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1952 Φακ. 69.3, Υπουργείο Εξωτερικών προς Γενική Γραμματεία Συμβουλίου της Ευρώπης 17/9/1949

σχετικά δημοσιεύματα του ελληνικού Τύπου ήταν πολλά.

Στην *Καθημερινή* μετά από τις δύο ημέρες που το Συμβούλιο της Ευρώπης και η συμμετοχή της Ελλάδας σε αυτό ήταν στην πρώτη σελίδα της εφημερίδας, στις 11 Αυγούστου το θέμα επέστρεψε στην τελευταία σελίδα, αν και με ένα αρκετά εκτενές άρθρο (βασισμένο πάντα σε τηλεγραφήματα), το οποίο στο μεγαλύτερο μέρος του ήταν φυσικά αφιερωμένο στην περιγραφή της πρώτης συνεδρίασης της Συμβουλευτικής Συνέλευσης.³⁸³ Σε ό,τι αφορούσε την ελληνική αντιπροσωπεία η εφημερίδα (όπως και η *Ελευθερία* και το *Εμπρός* την ίδια ημέρα) ανέφερε ότι ο υπουργός Εξωτερικών Κ. Τσαλδάρης ζήτησε από τα μέλη της να συσκέπτονται καθημερινά προκειμένου να καθορίζουν κατά το δυνατό ενιαία στάση επί των συζητούμενων ζητημάτων, κάτι που προφανώς δείχνει τον τρόπο με τον οποίο έβλεπε στην πραγματικότητα ο Έλληνας πολιτικός τη λειτουργία του δημοκρατικού κοινοβουλευτικού οργάνου του Συμβουλίου της Ευρώπης...

Σε αντίθεση με την *Καθημερινή*, η *Ελευθερία* για τρίτη συνεχόμενη ημέρα τοποθέτησε την ανταπόκριση του Σ. Θεοδώρου από τη Γαλλία ως κύριο θέμα στην πρώτη σελίδα της.³⁸⁴ Ο Έλληνας δημοσιογράφος, αφού περιέγραψε με εμφανή ενθουσιασμό την έναρξη των συνεδριάσεων της Συμβουλευτικής Συνέλευσης και τις θερμές εκδηλώσεις των κατοίκων του Στρασβούργου («έδιδον ένα ιδιαίτερον πανηγυρικόν τόνον εις την αρξαμένην ευγενή προσπάθειαν της Ενώσεως των ευρωπαϊκών λαών εις μίαν μεγάλην οικογένειαν»), αναπαρήγαγε την ομιλία του προσωρινού προεδρεύοντα της Συνέλευσης πρώην πρωθυπουργού της Γαλλίας Édouard Herriot. Από την ομιλία αυτή τόνισε κυρίως τις αποστροφές σχετικά με την ανάγκη συνεργασίας με τη Γερμανία, καθώς και σχετικά με το ότι το Συμβούλιο της Ευρώπης δεν αποτελούσε στρατιωτική συμμαχία και επομένως οι πόρτες του ήταν ανοιχτές και για τα κράτη της Ανατολικής Ευρώπης. Την ίδια ημέρα, στην τελευταία σελίδα της εφημερίδας δημοσιευόταν εκτενές άρθρο σχετικά με τη «λυσσώδη» επίθεση που εξαπέλυσαν οι *Times* του Λονδίνου και η *Manchester Guardian* εναντίον της συμμετοχής της Ελλάδας στο Συμβούλιο της Ευρώπης.³⁸⁵ Σύμφωνα με πληροφορίες του ανταποκριτή της *Ελευθερίας* στο Λονδίνο, πίσω από τα δημοσιεύματα αυτά βρίσκονταν «επίσημοι κύκλοι» γι' αυτό και τα επιχειρήματα που χρησιμοποιήθηκαν σε όλα τα άρθρα ήταν περίπου ταυτόσημα. Η *Manchester Guardian* μάλιστα πέρα από αυτά που ανέφεραν οι *Times*, και είχε ήδη δημοσιεύσει την προηγούμενη η *Καθημερινή*, ανέφερε ότι η Ελλάδα βαρυνόταν από έλλειψη ευνομίας, ενώ αναφερόταν ότι προβληματισμό δημιουργούσε η ελληνική ένταξη και στα Σκανδιναβικά κράτη λόγω της εμφύλιας διαμάχης στη χώρα και τις πιθανές επιπτώσεις στις σχέσεις μεταξύ Συμβουλίου της Ευρώπης και Μόσχας.

Στο ίδιο κλίμα, στο βασικό άρθρο της τελευταίας σελίδας του *Εμπρός* γινόταν εκτενής και λεπτομερής περιγραφή της πρώτης συνεδρίασης της Συμβουλευτικής Συνέλευσης του Συμβουλίου της Ευρώπης και εικαζόταν ότι ο Spaak θα αναλάμβανε τη θέση του προέδρου.³⁸⁶ Ακόμα, γινόταν αναφορά σε νέο ραδιοφωνικό του σχόλιο του Noel-Baker, σύμφωνα με τον οποίο ο πρώην Βρετανός υπουργός (και μετέπειτα πρωθυπουργός) Harold Macmillan³⁸⁷ έκανε δηλώσεις σχετικά με τη συμμετοχή της Ελλάδας στο Συμβούλιο της Ευρώπης, την οποία θεωρούσε αυτονόητη λόγω της προσφοράς της χώρας στη δημοκρατία. Παράλληλα, όμως, ο Βρετανός αντιπρόσωπος επεσήμανε ότι η εισδοχή αυτή εκτός από τιμή προς την Ελλάδα, αποτελούσε και ανάληψη υποχρεώσεων από την ελληνική κυβέρνηση έναντι των υπολοίπων ευρωπαϊκών κρατών. Το άρθρο τελείωνε με αναφορά στα προαναφερθέντα δημοσιεύματα των *Times* και του *Manchester Guardian* που επέκριναν την εισδοχή της Ελλάδας.

³⁸³ *Καθημερινή*, 11/8/1949, «Ηρchiσε χθες τα συνεδριάσεις της η Ευρωπαϊκή Συνέλευσις», σ. 6

³⁸⁴ *Ελευθερία*, 11/8/1949, «Το Κοινοβούλιον της Ευρώπης συνεδριάζει από της χθες», άρθρο του ανταποκριτή στο Παρίσι Σ. Θεοδώρου, σ. 1 και 6

³⁸⁵ *Ελευθερία*, 11/8/1949, «Η ελληνική εισδοχή εις την Ευρωπαϊκὴν Ἐνωσιν επικρίνεται εν Λονδίνω», ανταπόκριση από το Λονδίνο του Γ. Ανδρουλιδάκη, σ. 6

³⁸⁶ *Εμπρός*, 11/8/1949, «Η πρώτη συνεδρίασις της Ευρωπαϊκῆς Συνελεύσεως. Ο κ. Ερριώ καθώρισε τους σκοπούς του Συμβουλίου. Θεωρείται βεβαία η εκλογή του κ. Σπάακ ως προέδρου», σ. 6

³⁸⁷ Βρετανός πολιτικός (1894-1986). Βουλευτής και υπουργός του Συντηρητικού Κόμματος, διετέλεσε μεταξύ άλλων υπουργός Εξωτερικών το 1955 και πρωθυπουργός (1957-1963).

Τα δημοσιεύματα αυτά αποτελούσαν αφορμή και για το κύριο πρωτοσέλιδο άρθρο του *Βήματος* την ίδια ημέρα, στο πλαίσιο ανταπόκρισης του απεσταλμένου της εφημερίδας στο Λονδίνο Α. Δημάκου.³⁸⁸ Ο Έλληνας δημοσιογράφος, κάνοντας ανάλυση παρόμοια με αυτή της *Ελευθερίας*, άφηνε να εννοηθεί ότι η βρετανική κυβέρνηση, αν και ψήφισε υπέρ της Ελλάδας, στην πραγματικότητα διοχέτευε αρνητικές πληροφορίες στον Τύπο, και γι' αυτό δύο τελείως διαφορετικής πολιτικής κατεύθυνσης εφημερίδες, οι (Συντηρητικοί) *Times* και ο (Εργατικός) *Manchester Guardian* δημοσίευαν δύο πολύ όμοια επικριτικά άρθρα. Η αιτία, κατά τον Δημάκο, ήταν η γενικότερη επιφυλακτική στάση της Μ. Βρετανίας έναντι οποιασδήποτε προσπάθειας για στενότερη ένωση. Ήταν επίσης πολλές οι πληροφορίες που ήθελαν τη Σουηδία να αντιδρά επίσης στην ελληνική ένταξη λόγω του φόβου ότι το Συμβούλιο της Ευρώπης θα αποκτούσε αντισοβιετικό χαρακτήρα. Ήταν φανερό πάντως ότι ο δημοσιογράφος αντιμετώπιζε με έντονη επιφυλακτικότητα την πολιτική της Βρετανίας στον νέο οργανισμό. Στην ίδια σελίδα η εφημερίδα δημοσίευσε και ανταπόκριση της απεσταλμένης του βρετανικού *Observer* στο Στρασβούργο.³⁸⁹ Η δημοσιογράφος παρατηρούσε ότι αν και δεν ήταν η Συνέλευση κανονικό κοινοβούλιο, εντούτοις αποτελούσε ό,τι καλύτερο μπορούσε να επιδείξει στον τομέα της συνεργασίας η Ευρώπη: ήταν ένα «προσεκτικό βήμα προς τα εμπρός, προς τον αντικειμενικό σκοπόν της ομοσπονδίας». Τέλος, η εφημερίδα φιλοξενούσε ένα ακόμα σχετικό άρθρο, στην έκτη σελίδα αυτή τη φορά, όπου γινόταν, χωρίς σχόλια, εκτενής περιγραφή της εναρκτήριας συνεδρίασης της Συμβουλευτικής Συνέλευσης.³⁹⁰ Περιείχε μεγάλα αποσπάσματα από την ομιλία του Herriot και αναφορές στο πρόγραμμα των επόμενων ημερών. Γινόταν αναφορά και στο συντονισμό των κινήσεων της ελληνικής αντιπροσωπείας.

Ενδιαφέρον παρουσίαζε και η ανταπόκριση του απεσταλμένου του *Έθνους* στο Στρασβούργο, ο οποίος σε άρθρο της τελευταίας σελίδας, αφού αναφερόταν στις προσπάθειες συντονισμού της δραστηριότητας των κοινοβουλευτικών αντιπροσωπειών Ελλάδας και Τουρκίας που εθεωρείτο ότι είχαν κοινά συμφέροντα να εξυπηρετήσουν στο πλαίσιο της Συμβουλευτικής Συνέλευσης, εξέλιξη που καμία άλλη εφημερίδα δεν δημοσίευε εκείνη την ημέρα.³⁹¹

Περιγραφή της εναρκτήριας τελετής της Συμβουλευτικής Συνέλευσης, καθώς και των δραστηριοτήτων της ελληνικής αντιπροσωπείας, αλλά χωρίς σχόλια, έκανε και η *Ακρόπολις* σε άρθρο της τελευταίας σελίδας, όπου παρεχόταν μάλιστα η πληροφορία ότι κατά την τελετή αυτή ο βουλευτής Γ. Δρόσος, ως ένας από τους τρεις νεώτερους σε ηλικία βουλευτές της Συνέλευσης, κλήθηκε να ασκήσει καθήκοντα προσωρινού αντιπροέδρου έως την εκλογή του μόνιμου προεδρείου.³⁹²

Στις 12 Αυγούστου όλες οι εφημερίδες περιείχαν περιγραφή της εκλογής του προεδρείου της Συμβουλευτικής Συνέλευσης, και της αποτυχημένης προσπάθειας της Ελλάδας και της Τουρκίας να εκλέξουν αντιπρόσωπό τους ως έναν εκ των αντιπροέδρων. Το γεγονός όμως στο οποίο δινόταν έμφαση και για το οποίο γινόταν ιδιαίτερο σχόλιο ήταν διαφορετικό σε κάθε μία.

Η *Καθημερινή* σε άρθρο της τέταρτης σελίδας επέλεξε να σχολιάσει την αποτυχία της χώρας στην εκλογή αντιπροέδρων, την οποία και χαρακτήρισε ως «κακόν προηγούμενον διά την Ελλάδα και την Τουρκίαν, τας οποίας απέκλεισαν εκ του προεδρείου».³⁹³

Η *Ελευθερία* στο αντίστοιχο άρθρο που δημοσιεύτηκε στην πρώτη σελίδα και ήταν

³⁸⁸ *Βήμα*, 11/8/1949, «Πρασκηνιακαί ενέργειαι, διαμάχαι και παζαρεύματα προηγήθησαν της τελικής εισδοχής Ελλάδος και Τουρκίας εις το Συμβούλιον της Ευρώπης», ανταπόκριση από το Λονδίνο του Α. Δημάκου, σ. 1

³⁸⁹ *Βήμα*, 11/8/1949, «Τα θέματα της Συμβουλευτικής Συνέλευσης του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου», ανταπόκριση από το Στρασβούργο της Susan Strange, σ. 1

³⁹⁰ *Βήμα*, 11/8/1949, «Ηρchiσε χθες τα εργασίας της εις Στρασβούργον η πρώτη Συμβουλευτική Συνέλευσις της Ευρώπης», σ. 6

³⁹¹ *Έθνος*, 11/8/1949, «Περισσότερον από κάθε άλλην φοράν πρέπει να εργασθώμεν προς σύσφιγξιν των σχέσεων Ελλάδος και Τουρκίας», ανταπόκριση του απεσταλμένου συνεργάτη στο Στρασβούργο Γ. Σκούρα, σ. 6

³⁹² *Ακρόπολις*, 11/8/1949, «Ηρchiσαν χθες εις το Στρασβούργον αι εργασίαι της Συνελεύσεως της Ευρωπαϊκής Ενώσεως», σ. 6

³⁹³ *Καθημερινή*, 12/8/1949, «Εξελέγη χθες το προεδρείον της Ευρωπαϊκής Συνελεύσεως», σ. 4

μάλλον μικρής έκτασης, περιόρισε το σχόλιό της στο ότι η εκλογή του σοσιαλιστή Paul - Henri Spaak στην προεδρία της Συνέλευσης απεδείκνυε ότι το Σώμα θα προσπαθούσε να κρατήσει ισορροπίες μεταξύ των διαφόρων πολιτικών τάσεων.³⁹⁴ Σε άλλο δε άρθρο της ίδιας ημέρας, ο ανταποκριτής στο Λονδίνο Γ. Ανδρουλιδάκης αναφερόταν σε νέα δημοσιεύματα του βρετανικού Τύπου κατά της ελληνικής ένταξης στο Συμβούλιο της Ευρώπης.³⁹⁵ Συγκεκριμένα, αναφερόταν σε δημοσιεύματα της βρετανικής εφημερίδας *Tribune* και του περιοδικού *New Statesman and Nation* σχετικά με τις πολιτικές δίκες για «εγκλήματα διά του Τύπου» των Καραντζά και Βενετσανοπούλου που άρχιζαν στην Ελλάδα τις ημέρες ακριβώς της εισδοχής της Ελλάδας στο Συμβούλιο της Ευρώπης. Και τα δύο έντυπα ανέφεραν ότι οι δίκες αυτές απεδείκνυαν ότι η Ελλάδα ήταν ανάξια να ενταχθεί στον οργανισμό. Η *Ελευθερία* και ο ανταποκριτής της δεν προέβαιναν σε κανένα σχόλια έναντι των δημοσιευμάτων αυτών.

Πληροφορίες για επικριτικά σχόλια για την Ελλάδα μετέφερε σε δική του ανταπόκριση και ο Γ. Σκούρας του *Έθνους* και συγκεκριμένα ότι Γάλλοι σοσιαλιστές βουλευτές επιθυμούσαν να φέρουν στη Συμβουλευτική Συνέλευση το ζήτημα του αν και κατά πόσο η Ελλάδα ήταν δημοκρατική χώρα, γεγονός που προκάλεσε την οξεία αντίδραση των Ελλήνων αντιπροσώπων.³⁹⁶ Πέρα από αυτό, σε άλλες δίκες του ανταποκρίσεις εκείνη την ημέρα ο δημοσιογράφος τόνισε περισσότερο και αυτός τις διμερείς επαφές του Τσαλδάρη με άλλους υπουργούς Εξωτερικών και πολιτικές προσωπικότητες στο περιθώριο της Συνέλευσης, αλλά και την αντίθεση που είχε αρχίσει να αναπτύσσεται μεταξύ Επιτροπής Υπουργών και Συμβουλευτικής Συνέλευσης σχετικά με τις αρμοδιότητες της τελευταίας.³⁹⁷

Η έμφαση του *Εμπρός* στο δικό του άρθρο σχετικά με την εκλογή του προεδρείου της Συμβουλευτικής Συνέλευσης δινόταν επίσης στις συναντήσεις του Τσαλδάρη με τους Βρετανούς Bevin και Macmillan και τον υπουργό Εξωτερικών της Τουρκίας Necmettin Sadak,³⁹⁸ ενώ η *Ακρόπολις*, πέρα από τη διαδικασία εκλογής προεδρείου, προέβαλλε, σε αντίθεση με τα δημοσιεύματα της *Ελευθερίας* και του *Έθνους* θετικό σχόλιο του βρετανικού Τύπου για την ένταξη της Ελλάδας στο Συμβούλιο της Ευρώπης.³⁹⁹

Εκτενέστερο σχολιασμό εκείνη την ημέρα, και μάλιστα στην πρώτη σελίδα, είχε το *Βήμα*, καθώς για πρώτη φορά δημοσιεύονταν ανταποκρίσεις έκτακτου συνεργάτη που απεφάσισε να στείλει και αυτό στο Στρασβούργο. Έτσι, τα άρθρα της εφημερίδας δεν περιορίστηκαν σε καταγραφή γεγονότων, αλλά εκφράστηκαν και αρκετές απόψεις. Για παράδειγμα, ο ανώνυμος έκτακτος απεσταλμένος χαρακτήριζε την εναρκτήρια ομιλία του Herriot ως γλαφυρό λόγο, ο οποίος «εθεωρήθη, δυστυχώς, ως υπενθυμίζων τας ασκόπους ωραιολογίας της Κοινωνίας των Εθνών».⁴⁰⁰ Επίσης, ο συνεργάτης του *Βήματος* εκτιμούσε εκ των αποτελεσμάτων της ψηφοφορίας για το προεδρείο ότι οι σοσιαλιστές είχαν δύναμη στη Συμβουλευτική Συνέλευση, και παρείχε την πληροφορία ότι σε περίπτωση που δημιουργείτο μία «σοσιαλιστική και δημοκρατική ομάδα» μέσα στο Σώμα, τότε από τους Έλληνες βουλευτές σε αυτήν θα άνηκαν οι Κασιμάτης, Ορφανίδης, Ροζάκης και Μακκάς, κάτι που θα διέψευθε, όπως χαρακτηριστικά έγραφε, τους *Times* του Λονδίνου που είχαν ισχυριστεί ότι οι Έλληνες και Τούρκοι αντιπρόσωποι θα εντάσσονταν στην Άκρα Δεξιά. Επίσης θεωρούσε

³⁹⁴ *Ελευθερία*, 12/8/1949, «Ο κ. Σπάακ εξελέγη Πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Συνελεύσεως», σ. 1

³⁹⁵ *Ελευθερία*, 12/8/1949, «Συνεχίζονται αι επικρίσεις διά την εισδοχήν της Ελλάδος εις το Ευρωπαϊκόν Συμβούλιον», ανταπόκριση από το Λονδίνο του Γ. Ανδρουλιδάκη, σ. 4

³⁹⁶ *Έθνος*, 12/8/1949, «Βυρσοδομούν κατά της Ελλάδος οι Γάλλοι Σοσιαλιστές βουλευταί», ανταπόκριση του απεσταλμένου συνεργάτη στο Στρασβούργο Γ. Σκούρα, σ. 6

³⁹⁷ *Έθνος*, 12/8/1949, «Εξητάσθη η κατάσταση εις τα Βαλκάνια κατά τας συνομιλίας του κ. Τσαλδάρη μετά των κ.κ. Μπέβιν, Σουμάν και Σαντάκ. Αι διαστάσεις της αλβανικής βοήθειας», «Εξεδηλώθη χθες οξύτατη αντίθεση μεταξύ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου Υπουργών» και «Ο κ. Τσώρτσιλ προτίθεται να επισκεφθή την Ελλάδα», ανταποκρίσεις του απεσταλμένου συνεργάτη στο Στρασβούργο Γ. Σκούρα, σ. 6

³⁹⁸ *Εμπρός*, 12/8/1949, «Ο κ. Σπάακ εξελέγη πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Συνελεύσεως. Τροποποιείται το Καταστατικόν χάριν της Ελλάδος και της Τουρκίας», σ. 4

³⁹⁹ *Ακρόπολις*, 12/8/1949, «Ο κ. Σπάακ εξελέγη χθες ομοφώνως πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Συμβουλευτικής Συνελεύσεως», σ. 6

⁴⁰⁰ *Βήμα*, 12/8/1949, «Ρεύματα και κατευθύνσεις εις το Συμβούλιον της Ευρώπης», έκτακτου συνεργάτη στο Στρασβούργο, σ. 1

ότι η πλειοψηφία των Ελλήνων αντιπροσώπων ανήκαν στην φεντεραλιστική ομάδα της Συμβουλευτικής Συνέλευσης. Σε άλλη ανταπόκρισή του, στην τέταρτη σελίδα του ίδιου φύλλου, διατύπωνε την άποψη ότι οι εργασίες της Συνέλευσης δημιουργούσαν πολύ σκεπτικισμό, ενώ δεν παρέλειπε να αναφερθεί σε συζητήσεις που διεξήχθησαν στο Στρασβούργο για τα βαλκανικά θέματα, και ιδιαίτερα την κατάσταση στη Γιουγκοσλαβία, καθώς και την επίδραση της Συνέλευσης στις σχέσεις της χώρας μας με την Τουρκία.⁴⁰¹

Αναφορά στη Συμβουλευτική Συνέλευση υπήρχε και στην τρίτη σελίδα της εφημερίδας, στη στήλη «Σημειώματα», που αποτελούσε τη στήλη όπου δημοσιεύονταν σχόλια επί των γεγονότων. Σε μία από τις ελάχιστες περιπτώσεις που δημοσιεύτηκε σχόλιο σχετικά με την ευρωπαϊκή ενοποίηση στη στήλη αυτή, ο συντάκτης αναφερόταν με πολλή ειρωνεία στα αρνητικά σχόλια που είχαν ακουστεί για την ένταξη της Ελλάδας και της Τουρκίας στο Συμβούλιο της Ευρώπης. Θεωρούσε ότι το επιχείρημα ότι η Ελλάδα αγωνιζόταν κατά της ΕΣΣΔ θα έπρεπε να είναι επιχείρημα υπέρ της ένταξης, καθώς ο αγώνας αυτός ήταν προς όφελος όλης της Ευρώπης.⁴⁰² Αν η Ελλάδα τον έχανε τότε κάποιοι από αυτούς τους «καλούς Ευρωπαίους» θα έπρεπε να αγωνισθεί εναντίον των Σοβιετικών. Το σημείωμα είναι χαρακτηριστικό του πώς έβλεπε την ένταξη στο Συμβούλιο της Ευρώπης μία πολύ μεγάλη πλειοψηφία των δημοσιογράφων της εποχής.

Στο άρθρο που η *Καθημερινή* είχε αφιερώσει στις 13 Αυγούστου στις συνεδριάσεις της Συμβουλευτικής Συνέλευσης κυρίαρχη θέση είχαν οι δηλώσεις του Κ. Τσαλδάρη προς Γάλλο δημοσιογράφο, οι οποίες όμως ήταν περισσότερο αφιερωμένες στις εξελίξεις στα Βαλκάνια παρά στα ζητήματα του Συμβουλίου της Ευρώπης.⁴⁰³ Σε ό,τι αφορούσε τα τελευταία, η εφημερίδα δημοσίευσε άλλες δηλώσεις του Έλληνα υπουργού Εξωτερικών, ο οποίος ισχυρίστηκε ότι η εποχή των εθνικών κρατών είχε παρέλθει και «*εισήλθομεν εις την περίοδον των ηπειρών. Τα έθνη πρέπει να ενωθούν, όπως άλλοτε αι επαρχίαι, διά ν' αντιμετωπίσουν τας δυσκόλους στιγμάς και τα ερείπια, να ανορθώσουν την οικονομίαν των και ν' αποτρέψουν νέους πολέμους*». Ύστερα από αυτή την ημερομηνία τα δημοσιεύματα της *Καθημερινής* για τις εργασίες της Συμβουλευτικής Συνέλευσης μειώθηκαν στο ελάχιστο.

Οι εφημερίδες δεν φάνηκαν να δίνουν έμφαση τόσο στην ουσία των συζητήσεων στη Συνέλευση (αν και σε γενικές γραμμές ανέφεραν τα θέματα που συνεζητούντο), αλλά σε άλλα θέματα που αφορούσαν γεγονότα στο περιθώριό της, όπως άλλωστε παραδεχόταν σε άρθρο της και η *Ελευθερία*.⁴⁰⁴ Έτσι, εκείνη την ημέρα για παράδειγμα, με εξαίρεση την *Ελευθερία* που όντως αφιέρωσε αρκετό χώρο στη συζήτηση περί καταρτισμού της ημερήσιας διάταξης της Συνέλευσης (η οποία έπρεπε να εγκριθεί από την Επιτροπή Υπουργών), ο υπόλοιπος Τύπος τόνισε είτε τις συναντήσεις του Τσαλδάρη (*Εμπρός*),⁴⁰⁵ είτε νέες φήμες για πρόθεση των Γάλλων σοσιαλιστών να θέσουν θέμα για τη δημοκρατικότητα της Ελλάδας (*Έθνος*),⁴⁰⁶ είτε τέλος σε ομιλία του Churchill σε ανοιχτή συγκέντρωση στο Kleber (*Εμπρός*).⁴⁰⁷

Στις 14 Αυγούστου, η περιγραφή της τέταρτης ημέρας της Συνέλευσης αφορούσε τα θέματα της ημερήσιας διάταξης που είχε αποφασίσει να συζητήσει η Συνέλευση, μεταξύ των οποίων οι μεταβολές που θα έπρεπε να γίνουν στην πολιτική διάρθρωση της Ευρώπης

⁴⁰¹ *Βήμα*, 12/8/1949, «Ο κ. Σπάακ Πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Συνελεύσεως. Πολιτική μάχη διά την εκλογήν των Αντιπροέδρων. Συνομιλία του κ. Μπάβιν μετά του κ. Τσαλδάρη», έκτακτου συνεργάτη στο Στρασβούργο, σ. 4

⁴⁰² *Βήμα*, 12/8/1949, «Σημειώματα», σ. 3

⁴⁰³ *Καθημερινή*, 13/8/1949, «Ο κ. Τσαλδάρης εις δηλώσεις του εν Στρασβούργω ετόνισεν ότι κινδυνεύει η ειρήνη εις την Ευρώπην συνεπεία της βοήθειας της Αλβανίας προς τους συμμορίτας», σ. 4

⁴⁰⁴ *Ελευθερία*, 13/8/1949, «Η χθεσινή ημέρα της Ευρωπαϊκής Συνελεύσεως εις Στρασβούργον», σ. 4

⁴⁰⁵ *Εμπρός*, 13/8/1949, «Εκτίθεται εις κίνδυνον η ειρήνη εις τα Βαλκάνια», σ. 1

⁴⁰⁶ *Έθνος*, 13/8/1949, «Οι Γάλλοι Σοσιαλισταί διά την δημοκρατικότητα της Ελλάδος», ανταπόκριση του απεσταλμένου συνεργάτη στο Στρασβούργο Γ. Σκούρα, σ. 6

⁴⁰⁷ *Εμπρός*, 13/8/1949, «Ο κ. Τσώρτσιλ ωμίλησε εις Στρασβούργον κατά πάσης τυραννίας. Κομμουνιστικά εκδηλώσεις κατά των κ.κ. Τσαλδάρη και Ρενώ», σ. 6. Το τελευταίο αυτό άρθρο παρουσίαζε ακόμα την ενδιαφέρουσα είδηση ότι σε κάποιο άλλο σημείο της πόλης από εκεί που μιλούσε ο Βρετανός πολιτικός, έγινε συγκέντρωση κομμουνιστών, οι οποίοι στρέφονταν μεταξύ άλλων εναντίον της παρουσίας του Κ. Τσαλδάρη στην Στρασβούργο.

ώστε να γίνει πιο στενή η συνεργασία των κρατών-μελών, αλλά και θέματα όπως η κοινή ευρωπαϊκή ιθαγένεια και το κοινό ευρωπαϊκό διαβατήριο. Σχετικά άρθρα, αλλά χωρίς κανένα σχόλιο περιείχαν η *Ελευθερία*,⁴⁰⁸ το *Βήμα*⁴⁰⁹ και το *Εμπρός*, με το τελευταίο να δημοσιεύει και απόσπασμα άρθρου της εφημερίδας *Ερυθρός Αστέρας* της Μόσχας που ανέφερε ότι «σκοπός του εν λόγω οργανισμού είναι η σταδιακή μετατροπή της Δυτικής Ευρώπης εις αποικίαν του αμερικανικού κεφαλαίου».⁴¹⁰

Την ημέρα εκείνη όμως δημοσιεύτηκαν και κάποια ενδιαφέροντα άρθρα γνώμης σχετικά με τις εργασίες του Συμβουλίου της Ευρώπης και τα συμπεράσματα που έβγαιναν από αυτές για το μέλλον της ευρωπαϊκής ενοποίησης.

Η *Ελλάς*, η εφημερίδα του Δημοκρατικού Σοσιαλιστικού Κόμματος του Γ. Παπανδρέου, δημοσίευσε άρθρο στην τέταρτη σελίδα, όπου γινόταν αναφορά στον ανταγωνισμό που προέκυψε στην Σύνοδο της Συμβουλευτικής Συνέλευσης ανάμεσα σε αυτή και την Επιτροπή Υπουργών σχετικά με την έκταση των εξουσιών της πρώτης.⁴¹¹ Τονιζόταν όμως η άποψη ότι ο περιορισμός των εξουσιών της Συμβουλευτικής Συνέλευσης μπορεί να έβγαине σε καλό γιατί έτσι μπορούσε να συζητά θέματα χωρίς περιορισμούς και γιατί δεν θα εδημιουργείτο (ήδη από την πρώτη Σύνοδο) αίσθημα αποστροφής των κυβερνήσεων προς το Συμβούλιο της Ευρώπης. Κατά τον αρθρογράφο για να πετύχει ο οργανισμός θα έπρεπε να έχει επαρκή διαδικασία ώστε να υπάρχουν πρακτικά αποτελέσματα (και όχι χαώδεις συζητήσεις μόνο, όπως έγινε στη Χάγη), αλλά και αποσαφήνιση των στόχων και των προτεραιοτήτων. Φυσικά για να γίνουν όλα αυτά πραγματικότητα επισημαινόταν ότι πολιτική εμπειρία, πίστη και μεγάλη υπομονή ήταν οπωσδήποτε απαραίτητα στοιχεία των συμμετεχόντων.

Σε άλλο άρθρο του ίδιου φύλλου στην τέταρτη σελίδα, ο Επαμ. Στασινόπουλος έκανε προβλέψεις για το μέλλον του Συμβουλίου της Ευρώπης τονίζοντας ότι πίστευε πως η πολιτική ένωση θα μπορούσε να είναι εφικτή, ενώ θα ήταν ευκαίριο να συμμετέχουν σε αυτή όλα τα ευρωπαϊκά κράτη.⁴¹² Αναγνώριζε όμως ότι θα υπήρχαν προβλήματα στον οικονομικό τομέα όπου η προσκόλληση στην έννοια της οικονομικής αυτάρκειας θα έπρεπε να ξεπεραστεί προκειμένου να υπάρξει οικονομική ένωση.

Το τρίτο άρθρο γνώμης της ημέρας δημοσιεύτηκε στη *Μάχη* και λόγω της σχέσης της με το Σοσιαλιστικό Κόμμα – ΕΛΔ θα μπορούσε να θεωρηθεί ως η επίσημη άποψή του, για το Συμβούλιο της Ευρώπης και την ενοποίηση, αφού έως τότε η εφημερίδα δεν είχε δημοσιεύσει κανένα άλλο σχετικό σχόλιο.⁴¹³ Ο συντάκτης του άρθρου (με τα αρχικά Μ.Π.) χαρακτήριζε το Συμβούλιο της Ευρώπης ένα πείραμα για να ξαναρχίσει με την ένωση η ιστορία της Ευρώπης (όπως είχε πει ο L. Blum). Θεωρούσε ότι οι σοσιαλιστές άξιζε να το παρακολουθήσουν με προσοχή, αφού ο σοσιαλιστής «είναι από τους μεγάλους ιδεολόγους και τους αγωνιστές της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Είναι ο μόνος πραγματικός ιδεολόγος και αγωνιστής», γιατί επεδίωκε να τη θεμελιώσει στη δημοκρατία και τα κοινά συμφέροντα των λαών. Επειδή όμως στο Συμβούλιο της Ευρώπης δεν μετείχαν μόνο σοσιαλιστές θα έπρεπε να υπάρχει προσοχή, ώστε να μη μετατραπεί ο οργανισμός σε πολιτικό συνασπισμό. Αν το απέφευγε αυτό, η Ευρώπη θα μετετρέπετο σε Τρίτη Δύναμη και θα ανορθωνόταν. Η εφημερίδα δεν εκπλησσόταν από τις συζητήσεις σχετικά με τη συμμετοχή της Ελλάδας, γιατί θεωρούσε ότι όντως υπήρχε πρόβλημα δημοκρατικής διακυβέρνησης στη χώρα. Τονιζόταν πάντα η ευθύνη των κυβερνήσεων για τη σωστή εφαρμογή της δημοκρατίας και τις επιπτώσεις που η κακή εφαρμογή της θα έφερνε στη διεθνή θέση της χώρας. Πίστευε ότι πίσω από τα δημοσιεύματα του βρετανικού Τύπου κρυβόταν ειλικρινές ενδιαφέρον για τη δημοκρατία στην Ελλάδα και όχι μόνο αντίδραση στην ομοσπονδιακή προοπτική. Για τον

⁴⁰⁸ *Ελευθερία*, 14/8/1949, «Η Ευρωπαϊκή Συνέλευσις ενέκρινε χθες τα θέματα της ημερησίας διατάξεως. Η βαθμιαία ενοποίησης της Ευρώπης», σ. 6

⁴⁰⁹ *Βήμα*, 14/8/1949, «Τι απεφάσισε χθες η Ευρωπαϊκή Συνέλευσις διά τας εργασίας της», σ. 6

⁴¹⁰ *Εμπρός*, 14/8/1949, «Το Συμβούλιον των Υπουργών της Ευρώπης τερματίζει τας εργασίας του. Ενεκρίθη η ημερησία διάταξις της Συμβουλευτικής Συνελεύσεως», σ. 6

⁴¹¹ *Ελλάς*, 14/8/1949, «Ανακύπτουν σημαντικά προβλήματα εις το Στρασβούργον», σ. 4

⁴¹² *Ελλάς*, 14/8/1949, «Αι εργασίαι του πρώτου Κοινοβουλίου των χωρών της Ευρώπης», άρθρο του Επαμ. Κ. Στασινόπουλου, σ. 4

⁴¹³ *Μάχη*, 14/8/1949, «Το Συμβούλιο της Ευρώπης και η Ελλάδα», άρθρο του Μ.Π., σ. 1 και 3

συντάκτη του άρθρου, και γιατί όχι για την ΕΛΔ, η συμμετοχή στο Συμβούλιο της Ευρώπης ήταν δέσμευση και ειδική ευθύνη για την αποκατάσταση της δημοκρατίας.

Από την επόμενη ημέρα και μετά, μία εβδομάδα ακριβώς μετά την έναρξη των εργασιών της Επιτροπής Υπουργών, οι καταχωρήσεις στον ελληνικό Τύπο σχετικά με τις εργασίες της Συμβουλευτικής Συνέλευσης περιορίστηκαν για το υπόλοιπο διάστημα έως το τέλος της στις 10 Σεπτεμβρίου κατά πολύ.

Έτσι, στις 16 Αυγούστου ο απεσταλμένος του Έθνους στο Στρασβούργο περιέγραφε τις εργασίες της Συμβουλευτικής Συνέλευσης σημειώνοντας κυρίως τις συνομιλίες του Μακκά με τον Spaak αλλά και τον Schuman, χωρίς όμως ιδιαίτερα σχόλια ή λεπτομέρειες για το περιεχόμενο των συζητήσεων της Συμβουλευτικής Συνέλευσης.⁴¹⁴

Μετά από μία εβδομάδα συνεδριάσεων της Συνέλευσης, το Έθνος αφιέρωσε την πρώτη σελίδα του στο κοινοβουλευτικό όργανο του Συμβουλίου της Ευρώπης στις 17 Αυγούστου.⁴¹⁵ Το κύριο άρθρο της εφημερίδας αποτελούσε εκτενέστατη ανταπόκριση του απεσταλμένου της Γ. Σκούρα, όπου περιεγράφοντο λεπτομερώς οι χώροι όπου χρησιμοποιούνταν ως έδρα της Συμβουλευτικής Συνέλευσης (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο επέμενε να την αποκαλεί η εφημερίδα). Στη συνέχεια γινόταν περιγραφή της εναρκτήριας τελετής, ενώ το τελευταίο μέρος ήταν αφιερωμένο σε ανασκόπηση των προσπαθειών για ενοποίηση από το 1927 και μετά.

Τις ημέρες εκείνες δημοσιεύτηκαν στον ελληνικό Τύπο και οι απόψεις κάποιων ξένων προσωπικοτήτων, είτε μέσα από άρθρα, είτε μέσα από ομιλίες τους. Στις 18 Αυγούστου η *Ελευθερία* δημοσίευσε άρθρο του Ρενέ Μποβέ το οποίο επιχειρούσε να εξηγήσει με λεπτομέρειες τους σκοπούς και τη λειτουργία του Συμβουλίου της Ευρώπης και της Συνέλευσής του.⁴¹⁶ Τόνιζε ότι η Συνέλευση αυτή αποτελούσε την αποκρυστάλλωση των διαφόρων κινήσεων για την ένωση της Ευρώπης που είχαν λειτουργήσει στο παρελθόν και θεωρούσε ότι είχε μία έντονη πολιτική χροιά (παρά το γεγονός ότι τυπικά δεν μπορούσε να πάρει αποφάσεις), διότι αποτελούσε μία αντανάκλαση της κοινής γνώμης.

Την ίδια ημέρα, το *Εμπρός* και η *Ακρόπολις* δημοσίευσαν ομιλία του Churchill στη Σύνοδο της Συμβουλευτικής Συνέλευσης, ο οποίος δήλωσε ότι αντιτίθετο «εις τον στραγγαλισμόν της εθνικής κυριαρχίας χάριν των συμφερόντων της Ευρωπαϊκής ενότητας».⁴¹⁷ Αναφέρθηκε ακόμα στην ανάγκη πρόσκλησης της Γερμανίας στο Συμβούλιο της Ευρώπης, κάτι που φυσικά αποτελούσε πολύ σημαντική πρόταση. Η εφημερίδες δεν έκαναν κανένα σχόλιο στις θέσεις αυτές του τέως (και επόμενου) Βρετανού πρωθυπουργού.

Επιπλέον, την ίδια ημέρα το Έθνος δημοσίευε έκκληση του Βρετανού Εργατικού βουλευτή Ronald Mackay για την άμεση δημιουργία των Ηνωμένων Πολιτειών της Ευρώπης με δημιουργία πολιτικής και οικονομικής ένωσης μέσα από συγκεκριμένη πολιτική απόφαση, και σε άλλο άρθρο δηλώσεις του Ιταλού υπουργού Εξωτερικών Sforza για τις εργασίες του Συμβουλίου της Ευρώπης.⁴¹⁸

Στις 21 Αυγούστου η *Μάχη* αναδημοσίευσε στην πρώτη της σελίδα άρθρο του γραμματέα του τομέα διεθνών σχέσεων του βρετανικού Εργατικού Κόμματος Denis Healey.⁴¹⁹ Ο Βρετανός πολιτικός τασσόταν υπέρ της ευρωπαϊκής ενότητας και του Συμβουλίου της Ευρώπης, το οποίο θεωρούσε ότι είχε προοπτικές για το μέλλον να εξελιχθεί σε ένωση. Δεχόταν βέβαια ότι η Συμβουλευτική Συνέλευση δεν αποτελούσε κανονική Βουλή, αλλά αυτό της επέτρεπε (αφού δεν είχε περιοριστική εντολή) να συζητά πιο ελεύθερα. Έβλεπε το

⁴¹⁴ Έθνος, 16/8/1949, «Συνομιλία εις Στρασβούργον των κ.κ. Τσαλδάρη - Βαν Ζέελαντ. Το ενδιαφέρον των κ.κ. Σπάακ και Σουμάν διά την Ελλάδα», ανταπόκριση του απεσταλμένου συνεργάτη στο Στρασβούργο Γ. Σκούρα, σ. 6

⁴¹⁵ Έθνος, 17/8/1949, «Η Σύνοδος του πρώτου Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου», ανταπόκριση του απεσταλμένου συνεργάτη στο Στρασβούργο Γ. Σκούρα, σ. 1

⁴¹⁶ Ελευθερία, 18/8/1949, «Η Ευρώπη ζητεί τον δρόμο της», άρθρο του Ρενέ Μποβέ, σ. 5

⁴¹⁷ Εμπρός, 18/8/1949, «Ο κ. Τσώρτσιλ ωμίλησεν εις το Στρασβούργον», σ. 6 και Ακρόπολις, 18/8/1949, «Ο κ. Τσώρτσιλ επρότεινε χθες όπως προσκληθί να συμμετάσχη εις την Ευρωπαϊκὴν Συνέλευσιν του Στρασβούργου και η Γερμανία», σ. 6

⁴¹⁸ Έθνος, 18/8/1949, «Ο κ. Μακ Κέν διά το πρόβλημα της Ευρώπης», σ. 5, και «Ο Κόμης Σφόρτσα διά το Ευρωπαϊκόν Συμβούλιον», σ. 6

⁴¹⁹ Μάχη, 21/8/1949, «Ενότητα και κοινή γνώμη», άρθρο του Denis Healey, σ. 1 και 2

Συμβούλιο ως το πρώτο βήμα που θα βοηθούσε να πειστούν οι λαοί (η κοινή γνώμη) και να συνειδητοποιήσουν την ανάγκη για ακόμα βαθύτερη ένωση. Επρόκειτο για ένα πολύ αισιόδοξο άρθρο υπέρ της προοπτικής της βαθύτερης ένωσης της Ευρώπης, που αποκτούσε ιδιαίτερο ενδιαφέρον, αφού ο Healey ήταν σημαίνον στέλεχος των Εργατικών.

Μετά την πρώτη εβδομάδα των εργασιών της Συμβουλευτικής Συνέλευσης, από ελληνικής πλευράς οι μόνοι σχεδόν που εξέφραζαν απόψεις για τις εξελίξεις στο Στρασβούργο ήταν οι ανταποκριτές και απεσταλμένοι των εφημερίδων. Για παράδειγμα, στις 18 Αυγούστου το *Έθνος* δημοσίευσε νέο πρωτοσέλιδο άρθρο του απεσταλμένου του Γ. Σκούρα (όπως και την προηγούμενη ημέρα) με εκτιμήσεις σχετικά με το μέλλον του Συμβουλίου της Ευρώπης αυτή τη φορά.⁴²⁰ Η πρώτη αναφορά ήταν στην προσπάθεια που κατέβαλλε η Συμβουλευτική Συνέλευση να διευρύνει τις αρμοδιότητές της. Σε ό,τι αφορούσε τη βρετανική στάση, ο δημοσιογράφος επέμενε πως η συμπεριφορά της στον οργανισμό θα έδειχνε στο άμεσο μέλλον αν ήθελε να ταυτίσει οριστικώς την τύχη της με την Ευρώπη ή όχι. Η Γαλλία ήθελε άμεσα μία ομοσπονδία, ενώ η Ελλάδα βλέποντας την όξυνση θα προσπαθούσε να επιτύχει συμβιβασμούς. Το άρθρο συνοδευόταν από φωτογραφία του Churchill με τον Έλληνα απεσταλμένο.

Την επομένη, για τρίτη συνεχόμενη ημέρα δημοσιευόταν πρωτοσέλιδο άρθρο του Σκούρα από το Στρασβούργο.⁴²¹ Ο δημοσιογράφος έκανε αισιόδοξες προβλέψεις για το μέλλον του οργανισμού. Έκρινε ως θετικό το γεγονός ότι τα Ανατολικά κράτη και ειδικά η ΕΣΣΔ δεν συμμετείχαν στο Συμβούλιο της Ευρώπης, διότι έτσι μπορούσε να λειτουργήσει αποδοτικά. Επίσης, τασσόταν υπέρ της συμμετοχής και της Δ. Γερμανίας στον οργανισμό, αφού αυτός θα ήταν ο μοναδικός τρόπος για να κρατηθεί η χώρα κοντά στα άλλα ευρωπαϊκά κράτη και να αποτραπεί ο κίνδυνος δημιουργίας ενός νέου Hitler.

Μόνη εξαίρεση στα παραπάνω ήταν ένα άρθρο στις 21 Αυγούστου στην πρώτη σελίδα της *Μάχης*, υπογεγραμμένο και αυτό από τον συντάκτη με τα αρχικά Μ.Π., στο οποίο τονιζόταν η εξάρτηση της Συμβουλευτικής Συνέλευσης από την Επιτροπή Υπουργών και περιγραφόταν η μάχη στο εσωτερικό του Σώματος (μεταξύ ομοσπονδιστών και μη) για περισσότερες αρμοδιότητες.⁴²² Επίσης τονιζόταν η τάση για δημιουργία ιδεολογικών - πολιτικών ομάδων μέσα στο πλαίσιο της και όχι εθνικών. Ο αρθρογράφος επεσήμανε πάντως ότι η Κεντροδεξιά κυριαρχούσε στο εσωτερικό της Συνέλευσης, λόγω και της διαμάχης στο εσωτερικό των σοσιαλιστών.⁴²³ Πέρα από αυτό, ήταν και πάλι σε γενικές γραμμές ένα θετικό και αισιόδοξο άρθρο γνώμης από την πλευρά της *Μάχης*.

Ομιλίες των Ελλήνων αντιπροσώπων

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι ομιλίες των Ελλήνων αντιπροσώπων κατά τη διάρκεια της Συνέλευσης, καθώς ήταν χαρακτηριστικές των αντιλήψεών τους στο ζήτημα της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Ο πρώτος ήταν ο Λ. Μακκάς ο οποίος στην ομιλία του στην ολομέλεια στις 16 Αυγούστου ανέφερε ότι κατά την άποψή του οι βασικοί σκοποί της Συνέλευσης ήταν η αποκατάσταση της κοινωνικής δικαιοσύνης και της ελευθερίας στην Ευρώπη άνευ τρίτου πολέμου και η αποσόβηση της οικονομικής αποσύνθεσης και της

⁴²⁰ *Έθνος*, 18/8/1949, «Η Ευρωπαϊκή Ένωση και η αγγλική πολιτική. Τι ζητεί η Γαλλία. Ο ρόλος της Ελλάδος», ανταπόκριση του απεσταλμένου συνεργάτη στο Στρασβούργο Γ. Σκούρα, σ. 1

⁴²¹ *Έθνος*, 19/8/1949, «Το πρόβλημα της εισδοχής της Γερμανίας εις την Ευρωπαϊκήν Ένωση», ανταπόκριση του απεσταλμένου συνεργάτη στο Στρασβούργο Γ. Σκούρα, σ. 1

⁴²² *Μάχη*, 21/8/1949, «Η Ευρωπαϊκή Συνέλευση», άρθρο του Μ.Π., σ. 1 και 2

⁴²³ Από τη μια υπήρχε η πλήρης διαφοροποίηση των Βρετανών Εργατικών με την πλειοψηφία των σοσιαλιστικών κομμάτων της ηπειρωτικής Ευρώπης, καθώς οι πρώτοι απέρριπταν τις σκέψεις για ομοσπονδopoίηση, και από την άλλη ακριβώς αυτή η διαφοροποίηση δημιουργούσε τριβές και στο εσωτερικό των υπολοίπων σοσιαλιστικών κομμάτων, όπως πχ στο γαλλικό όπου μία μερίδα υποστήριζε ότι οι Βρετανοί έπρεπε οπωσδήποτε να ενταχθούν στο σύστημα και άρα έπρεπε να γίνουν υποχωρήσεις στον βαθμό ολοκλήρωσης (κύριος εκπρόσωπος της τάσης αυτής ήταν ο γενικός γραμματέας του κόμματος Guy Mollet), ενώ άλλοι είχαν πιο άμεσα φεντεραλιστικές τάσεις (όπως ο οικονομολόγος André Philip). Αντίθετα, οι φιλελεύθεροι και οι συντηρητικοί στην πλειοψηφία τους υποστήριζαν ότι αν οι Βρετανοί δεν ήθελαν να προχωρήσουν σε Ένωση, τότε οι υπόλοιποι θα έπρεπε να προχωρήσουν μόνοι τους. Βλ. Loth W., «General Introduction», στο Lipgens W. - Loth W. (ed), Documents on the History of European Integration. The Struggle for European Union ..., ό.π., σ. 12

εξαθλίωσης των ευρωπαϊκών λαών. Γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο, αν πετύχαινε τους σκοπούς του το Συμβούλιο της Ευρώπης, θα ανακουφιζόταν, σύμφωνα με τον Μακκά, και η Ελλάδα. Ο βουλευτής, προσπαθώντας να βρει τρόπο να ξεπεραστεί η διαφορά ομοσπονδιστών και των συντηρητικών / ενωσιακών που είχε διαφανεί από την πρώτη στιγμή στη Συνέλευση, πρότεινε να βρεθεί μία «μέση λύση» στις επιδιώξεις των δύο ομάδων, γεγονός που έδειχνε την επιθυμία του να μη θεωρηθεί η Σύνοδος ως αποτυχία. Ως συνήθως, έθεσε και πάλι το ζήτημα της ασφάλειας της Ελλάδας και των επιθέσεων που δεχόταν, με αποτέλεσμα, σύμφωνα με πληροφορίες του Τύπου της εποχής, να αλλάξει η στάση των Γάλλων σοσιαλιστών έναντι της χώρας. Η ομιλία αυτή έκανε αρκετή εντύπωση και μάλιστα το *Έθνος* σε σχετικό άρθρο του χαρακτήρισε τον βουλευτή Αθηνών ως «*εκ των πρώτων δυνάμεων του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και ως μία ελληνική φυσιογνωμία ευρωπαϊκής ακτινοβολίας και επιβολής*».⁴²⁴

Ο Μακκάς σε άλλη ομιλία του τρεις ημέρες αργότερα πάλι στη Συμβουλευτική Συνέλευση πρότεινε να συζητηθεί στην επόμενη Σύνοδο το θέμα των υποχρεώσεων του Ευρωπαίου πολίτη, ενώ έθεσε και πάλι το ελληνικό ζήτημα.⁴²⁵ Τέλος, σε δηλώσεις του σε ξένους δημοσιογράφους στο Στρασβούργο αναφέρθηκε στην ευρωπαϊκή ένωση ως μέσο ανάρωσης του κομμουνιστικού κινδύνου.⁴²⁶

Ενδιαφέρουσα ήταν επίσης η ομιλία του ανεξάρτητου κεντρώου βουλευτή Γρηγόρη Κασιμάτη⁴²⁷ στη Συμβουλευτική Συνέλευση στις 17 Αυγούστου, ο οποίος πρότεινε τον άμεσο σχηματισμό ομοσπονδίας, αφού θεωρούσε ότι η εποχή της πλήρους εθνικής κυριαρχίας με τη μορφή που ήταν έως τότε γνωστή είχε τελειώσει για πάντα «*διότι η τεχνική πρόοδος και η κίνηση των ιδεών εμείωσαν σημαντικά την σημασίαν των συνόρων*». Έπρεπε λοιπόν να δημιουργηθεί μια υπερ-κυριαρχία, μια υπερεθνική Αρχή ώστε η έννοια της κυριαρχίας να αποκτήσει νέα σημασία.⁴²⁸ Με αυτό τον τρόπο, εκτός των άλλων, θα εδραιωνόταν και η δημοκρατία και κανένα κράτος δεν θα μπορούσε να κατηγορήσει το άλλο για έλλειψη δημοκρατικότητας. Δυσκολίες για την επίτευξη του στόχου αυτού ήταν η μη συνειδητοποίηση του τέλους της έννοιας της εθνικής κυριαρχίας και η «*πολιτική της αυτάρκειας, την οποία εφαρμόζουν όλα σχεδόν τα ευρωπαϊκά Κράτη*». Η ομιλία Κασιμάτη ήταν η πιο ξεκάθαρα φεντεραλιστική τοποθέτηση Έλληνα αντιπροσώπου στη Συνέλευση.

Παρομοίως, και ο Παντελής Ροζάκης⁴²⁹ υποστήριξε στην ομιλία του τις ομοσπονδιακές αρχές.⁴³⁰

Αντίθετα, ο βουλευτής Κ. Καλλίας⁴³¹ στη δική του ομιλία υποστήριξε τη σταδιακή πρόοδο προς την ομοσπονδία. Πίστευε πως η Ευρώπη μέσα από το Συμβούλιο της Ευρώπης μπορούσε να αποδειχθεί παράγοντας της ευρωπαϊκής ειρήνης και να συντελέσει στην ευημερία των λαών εξασφαλίζοντας το ιδεώδες της ελευθερίας. Η ευρωπαϊκή ενοποίηση όχι μόνο δεν έθετε σε κίνδυνο την εθνική ανεξαρτησία, την πολιτική ιδιομορφία και την λαϊκή

⁴²⁴ Βλ. *Ελευθερία*, 17/8/1949, «Η Ελλάς εις την Ευρωπαϊκήν Ένωσιν. Λόγοι των Ελλήνων αντιπροσώπων», σ. 6 και *Έθνος*, 17/8/1949, «Ο λόγος του κ. Μακκά εις το Ευρωπαϊκόν Κοινοβούλιον», ανταπόκριση του απεσταλμένου συνεργάτη στο Στρασβούργο Γ. Σκούρα, σ. 4

⁴²⁵ *Ελλάς*, 28/8/1949, «Ομιλία του κ. Α. Μακκά εις το Ευρωπαϊκόν Κοινοβούλιον. Πώς διασώζεται η ελευθερία», σ. 4

⁴²⁶ *Ελλάς*, 4/9/1949, «Δηλώσεις του κ. Μακκά εις Στρασβούργον διά την Ελλάδα», σ. 4

⁴²⁷ Καθηγητής Πανεπιστημίου, ακαδημαϊκός και πολιτικός (1906-1987). Καθηγητής Αστικού Δικαίου στην Πάντειο και τη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Διετέλεσε βουλευτής, αρχικά ανεξάρτητος, στη συνέχεια με το Κόμμα Φιλελευθέρων και τέλος με την ΕΡΕ (1946-1967), και πολλές φορές υπουργός. Μέλος της Ακαδημίας Αθηνών από το 1968. Μόνιμος Αντιπρόσωπος της Ελλάδας στην UNESCO (1979-1981).

⁴²⁸ Lipgens W. - Loth W. (ed), Documents on the History of European Integration. The Struggle for European Union ..., ό.π., σ. 818-819 και *Ελευθερία*, 18/8/1949, «Οι λόγοι των Ελλήνων αντιπροσώπων εις την Ευρωπαϊκήν Συνέλευσιν», σ. 6

⁴²⁹ Πολιτικός (γεν. 1905). Καθηγητής Διπλωματικής Ιστορίας στην Πάντειο Σχολή. Εξελέγη βουλευτής το 1933 και το 1946. Υπουργός Εθνικής Οικονομίας (1948-1949).

⁴³⁰ *Ελευθερία*, 18/8/1949, «Οι λόγοι των Ελλήνων αντιπροσώπων εις την Ευρωπαϊκήν Συνέλευσιν», σ. 6

⁴³¹ Πολιτικός (1901-2004). Συνιδρυτής του Εθνικού Ενωτικού Κόμματος μαζί με τον Παναγιώτη Κανελλόπουλο. Εξελέγη βουλευτής με το Εθνικό Ενωτικό Κόμμα το 1946. Το 1956 προσχώρησε στην ΕΡΕ. Διετέλεσε υπουργός, αντιπρόεδρος της ΝΔ (1975-1976) και ευρωβουλευτής (1981-1984).

παράδοση των εθνών, αλλά αντίθετα ήταν ο μόνος τρόπος να διασωθούν. Για αυτούς τους λόγους θα έπρεπε να γίνει διαφώτιση των λαών ώστε οι σκοποί και οι ελπίδες της Ένωσης να γίνουν μέρος της συνείδησης τους. Τέλος, ο Καλλίας θεωρούσε ότι η συζήτηση περί δημιουργίας ένωσης ή ομοσπονδίας ήταν πρόωρη, καθώς τα πράγματα και η εμπειρία θα έδειχναν προς ποια κατεύθυνση θα έπρεπε να στραφεί η διαδικασία. Πίστευε πως η Ευρώπη έπρεπε να προχωρήσει προσεκτικά προς την πραγματική ενοποίηση, αν και αποφασιστικά.⁴³²

Ας σημειωθεί ότι ένα από τα θέματα που συζήτησε η Συνέλευση ήταν η σύσταση ειδικού δικαστηρίου για τα δικαιώματα του ανθρώπου, πρόταση της οποίας στήριξαν με ομιλίες τους και οι Έλληνες αντιπρόσωποι Ταμπακόπουλος, Μακκάς και Αντωνόπουλος.⁴³³

Εκτιμήσεις μετά το τέλος της α΄ Συνόδου της Συμβουλευτικής Συνέλευσης

Η α΄ Σύνοδος της Συμβουλευτικής Συνέλευσης του Συμβουλίου της Ευρώπης ολοκληρώθηκε στις 10 Σεπτεμβρίου 1949. Την ημέρα εκείνη η *Καθημερινή* δημοσίευσε μόνο ένα σύντομο άρθρο με δηλώσεις του προέδρου της Paul-Henri Spaak, ο οποίος εκτιμούσε ότι η δημιουργία της Ενωμένης Ευρώπης ήταν δυνατό να πραγματοποιηθεί μέσα από το Συμβούλιο της Ευρώπης.⁴³⁴ Η εφημερίδα παρά την ιδιαίτερη έμφαση που έδωσε στην έναρξη των εργασιών της Συνέλευσης, στο τέλος απέφυγε να αφιερώσει αντίστοιχο χώρο. Άλλες δε εφημερίδες, όπως η *Ελευθερία* και το *Εμπρός* δεν ανέφεραν καν την ειδήση.

Απόψεις και εκτιμήσεις για τα αποτελέσματα της α΄ Συνόδου της Συμβουλευτικής Συνέλευσης του Συμβουλίου της Ευρώπης εξέφρασαν πρώτοι οι ίδιοι οι αντιπρόσωποι που βρέθηκαν στο Στρασβούργο. Ο Λ. Μακκάς σε εκτενές άρθρο του στην *Ελλάδα* δήλωνε ότι υπήρχε φιλοευρωπαϊκό πνεύμα και πίστη σε όλους τους συμμετέχοντες, ακόμα και στους Βρετανούς Εργατικούς.⁴³⁵ Πίστευε ότι οι αποφάσεις προμήνυαν τη δημιουργία ομοσπονδίας, και κυρίως εκείνες που αφορούσαν την εντολή στην πολιτική επιτροπή να ετοιμάσει σχέδιο νέας διάρθρωσης της Ευρώπης, η ίδρυση μόνιμου εκτελεστικού συμβουλίου της Συμβουλευτικής Συνέλευσης και η απόφαση για συμμετοχή της στις μελλοντικές οικονομικές διαπραγματεύσεις με τις ΗΠΑ. Για τη συμμετοχή της Ελλάδας έγραφε ότι εμφανίστηκε ως «έμπειρος και έγκυρος διδάσκαλος» (!) και ότι είχε να αποκομίσει από την Ευρώπη (σε αντάλλαγμα για τη διδασκαλία!) τόσο σε οικονομικό, όσο και σε πολιτικό και αμυντικό επίπεδο. Ήταν φανερό ότι διήπτετο από μεγάλη αισιοδοξία για το μέλλον του οργανισμού, ή τουλάχιστον αυτό ήθελε να παρουσιάσει δημόσια.

Στις 14 Σεπτεμβρίου ο βουλευτής Γ. Δρόσος⁴³⁶ παρέδωσε στον υπουργό Εξωτερικών Κ. Τσαλδάρη αναλυτικό σημείωμα με τις απόψεις του για τις εργασίες της Συνέλευσης.⁴³⁷ Σύμφωνα με τον βουλευτή, η ελληνική αντιπροσωπεία «εσημείωσε πραγματικήν επιτυχίαν. Έπαιξε ρόλον εις όλας τας συζητήσεις, των επιτροπών ιδίως και εξετιμήθη από πολλούς σημαίνοντας ξένους. Οι Γαλλικοί ιδίως σοσιαλιστικοί κύκλοι απροκαλύπτως εξέφραζον την εκτίμησιν των διά την προοδευτικότητα και το πνεύμα συνεργασίας το οποίον επέδειξαν οι Έλληνες συνάδελφοί των. Η Ελληνική αντιπροσωπεία, πάντως, εσημείωσεν αναμφισβήτητον επιτυχίαν, χωρίς όμως, τούτο να σημαίνει ότι δεν ήτο δυνατόν να συντεθή έτι καλύτερον». Σχολιάζοντας τη σύνθεση της Συνέλευσης ο βουλευτής υπογράμμιζε ότι «εκ των 101

⁴³² Lipgens W. - Loth W. (ed), Documents on the History of European Integration. The Struggle for European Union ..., ό.π., σ. 820. Επίσης, *Ελευθερία*, 18/8/1949, «Οι λόγοι των Ελλήνων αντιπροσώπων εις την Ευρωπαϊκήν Συνέλευσιν», σ. 6, *Ελευθερία*, 19/8/1949, «Η Ευρώπη ενουμένη ανανεώνει την ιστορικήν αποστολήν της», σ. 3, και *Εμπρός*, 20/8/1949 «Ο θεσμός της Ευρωπαϊκής Ενώσεως πρέπει να κατακτήση την συνείδησιν των λαών», σ. 6

⁴³³ *Εμπρός*, 20/8/1949, «Η Συμβουλευτική Συνέλευσις ετερμάτισε την συζήτησιν διά τα δικαιώματα του ανθρώπου», σ. 6

⁴³⁴ *Καθημερινή*, 10/9/1949, «Ο κ. Σπάακ θεωρεί απολύτως δυνατήν την δημιουργίαν Ηνωμένης Ευρώπης», σ. 4

⁴³⁵ *Ελλάς*, 2/10/1949, «Αι αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Καταρτίζεται υπό της πολιτικής επιτροπής σχέδιον της αυριανής διαρθρώσεως της ελευθέρας Ευρώπης», άρθρο του Λ. Μακκά, σ. 4

⁴³⁶ Πολιτικός και δημοσιογράφος (1912-1980). Εξελέγη βουλευτής για πρώτη φορά το 1946 με το Λαϊκό Κόμμα. υφυπουργός Προεδρίας (1946-1947) και υφυπουργός Τύπου (1947).

⁴³⁷ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1951, Φακ. 34.3, Σημείωμα: Η Διάσκεψις του Στρασβούργου και η Ευρωπαϊκή Ένωση, 14/9/1949

βουλευτών της Συνελεύσεως οι 34 είναι σοσιαλισταί αποτελούντες, τρόπον τινά, ιδίαν ομάδα ενώ οι λοιποί πολιτικώς ανήκον εις διάφορους πολιτικές αποχρώσεις, πάντως δεξιώτερον κειμένους των σοσιαλιστών. Πρέπει πάντως, να σημειωθή, ότι οι σοσιαλισταί επί ουδενός θέματος επέδειξαν δογματικήν ακαμψίαν, όλαι των δε αι προσπάθειαι κατέτεινον εις την προώθησιν της ιδέας της Ευρωπαϊκής Ενώσεως». Ο Δρόσος πρότεινε την ίδρυση ειδικής υπηρεσίας στο Υπουργείο Εξωτερικών που να φροντίζει για τις σχέσεις με το Συμβούλιο της Ευρώπης και τόνιζε τη σημασία που είχε να αποκρυσταλλωθούν οι ελληνικές απόψεις για το πώς έπρεπε να προχωρήσει η Ευρώπη προς την ένωση, ώστε να υπάρχει σαφής ελληνική άποψη στην Επιτροπή Υπουργών, αλλά και στις επιτροπές της Συμβουλευτικής Συνέλευσης όπου συμμετέχουν Έλληνες βουλευτές. Με τον τρόπο αυτό ο Δρόσος κατεδείκνυε με τον καλύτερο τρόπο το πρόβλημα που φαινόταν να υπάρχει σε ό,τι αφορούσε τον σχεδιασμό της στάσης της Ελλάδας έναντι των εξελίξεων έως εκείνη τη στιγμή. Η Ελλάδα εμφανιζόταν να είναι υπέρ της ολοκλήρωσης, αλλά δεν είχε συγκεκριμένη άποψη για το πώς έπρεπε αυτό να γίνει.

Κάποιες από τις προτάσεις του Δρόσου βρήκαν άμεση ανταπόκριση. Ο μόνιμος υφυπουργός Εξωτερικών Π. Πιπινέλης σε έγγραφό του προς τον πρωθυπουργό και αναπληρούντα τον υπουργό Εξωτερικών Α. Διομήδη λίγες ημέρες αργότερα τόνιζε ότι η Ελλάδα είχε ενστερνισθεί ειλικρινά την κίνηση για την ευρωπαϊκή ένωση και ήθελε να συμβάλει καθ' οποιοδήποτε τρόπο στην πραγματοποίησή της. Κατά τον Πιπινέλη πιο πρόσφορη διαδικασία για την επίτευξη της ενοποίησης θα ήταν η βαθμιαία μεγαλύτερη συνεργασία με ξεχωριστές διεθνείς Συνθήκες ανά τομέα, αλλά δεν απέκλειε και οποιοδήποτε άλλη λύση (π.χ. συγκρότηση ομοσπονδίας άμεσα). Γι' αυτό πρότεινε τον διπλωμάτη Αλέξανδρο Αργυρόπουλο⁴³⁸ να αναλάβει το συντονισμό και την προετοιμασία της δράσης της χώρας στο πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης, ως ο πρώτος ουσιαστικά διευθυντής της Διεύθυνσης Ευρωπαϊκής Συνεργασίας του Υπουργείου Εξωτερικών που άρχισε να λειτουργεί μέσα σε ελάχιστο διάστημα.⁴³⁹

Πραγματικά, ο πρωθυπουργός Αλέξανδρος Διομήδης ανέθεσε δύο μόλις ημέρες αργότερα στον Αργυρόπουλο το συντονισμό των θέσεων της ελληνικής κυβέρνησης, των βουλευτών που συμμετείχαν στην α' σύνοδο της Συμβουλευτικής Συνέλευσης του Συμβουλίου της Ευρώπης και του ΕΣΕΣ στα ζητήματα της ευρωπαϊκής πολιτικής,⁴⁴⁰ ενώ ζήτησε από τα οικονομικά υπουργεία να υποβάλουν τις απόψεις τους και να συνεργαστούν με την νεοσυσταθείσα Διεύθυνση Ευρωπαϊκής Συνεργασίας του Υπουργείου Εξωτερικών.⁴⁴¹

Πέρα από τις ενέργειες Πιπινέλη η αξιολόγηση των εργασιών των οργάνων του Συμβουλίου της Ευρώπης από πλευράς Υπουργείου Εξωτερικών έγινε μέσα από δύο εκθέσεις διπλωμάτων που βρέθηκαν στο Στρασβούργο συνοδεύοντας την ελληνική αποστολή. Η πρώτη ήταν του α' γραμματέα της ελληνικής Πρεσβείας στο Παρίσι Α. Μάτσα (ο οποίος βρέθηκε στο Στρασβούργο ως γενικός γραμματέας της ελληνικής αντιπροσωπείας) και απέπνεε αρκετή αισιοδοξία για το μέλλον του οργανισμού. Στην πολυσέλιδη έκθεσή του σχετικά με τη λειτουργία και τη δομή των οργάνων του Συμβουλίου της Ευρώπης ο Μάτσας τόνιζε ότι η παρουσία τόσων επιφανών πολιτικών ανδρών στη Συνέλευση είχε ως συνέπεια τη δημιουργία αισιοδοξίας και πίστης ότι τα αποτελέσματα του νέου οργανισμού θα είναι πολύ σημαντικά.⁴⁴²

Σε δική του εμπιστευτική έκθεση προς το Υπουργείο Εξωτερικών, ο πρεσβευτής στο Παρίσι Ρ. Ραφαήλ συμπεριέλαβε παρατηρήσεις σχετικά με την στάση που η Ελλάδα θα

⁴³⁸ Διπλωμάτης (γεν. 1894). Υπηρέτησε σε πολλές διπλωματικές και προξενικές Αρχές. Διευθυντής Ευρωπαϊκής Συνεργασίας στο Υπουργείο Εξωτερικών (1949-1950). Και στη συνέχεια πρεσβευτής στη Ρώμη (1952-1957) και γενικός διευθυντής του Υπουργείου Εξωτερικών (1957-1958).

⁴³⁹ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1949, Φακ. 26.4, μόνιμος υφυπουργός Εξωτερικών Π. Πιπινέλης (από Νέα Υόρκη, μέσω ΜΑ ΟΗΕ) προς πρωθυπουργό 26/9/1949, ΑΠ 5752

⁴⁴⁰ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1949, Φακ. 26.4, πρωθυπουργός Αλ. Διομήδης προς πρέσβη Αλ. Αργυρόπουλο 28/9/1949, ΑΠ 49070

⁴⁴¹ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1951, Φακ. 34.3, πρωθυπουργός Α. Διομήδης προς Υπουργεία Οικονομικών, Εθνικής Οικονομίας και Συντονισμού, και Τράπεζα της Ελλάδος 19/10/1949, ΑΠ 51639/ΥΙ

⁴⁴² ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1951, Φακ. 34.3, α' γραμματέας Πρεσβείας Παρισίων Α. Μάτσας προς πρεσβευτή στο Παρίσι Ρ. Ραφαήλ 3/10/1949

έπρεπε να κρατά στο πλαίσιο του οργανισμού.⁴⁴³ Σε ζητήματα επέκτασης των αρμοδιοτήτων και οργανικής συγκρότησης του οργανισμού, θεωρούσε ότι η στάση της χώρας θα έπρεπε να είναι εφεκτική αποφεύγοντας ευρύτερες πρωτοβουλίες, για να μην έρθει σε αντιπαράθεση με τους επιφυλακτικούς Βρετανούς. Θα έπρεπε επίσης να έχει πάντα υπόψη της τις θέσεις των ΗΠΑ, ιδιαίτερα στα οικονομικά ζητήματα. Σε ό,τι αφορούσε τα δευτερεύοντα ζητήματα όπως τα κοινωνικά, μορφωτικά κλπ, η Ελλάδα θα είχε συμφέρον να συμφωνήσει στη σύναψη σχετικών συμβάσεων, εκτός από τις περιπτώσεις όπου ετίθεντο και ζητήματα ευαίσθητα γι' αυτήν (π.χ. ευρωπαϊκό διαβατήριο, σύμβαση ανθρωπίνων δικαιωμάτων κλπ). Για τον Ραφαήλ διαφορετικές Συμβάσεις σε διάφορους τομείς θα μπορούσαν να δημιουργήσουν ένα πλαίσιο που αργότερα θα οδηγούσε στην ενοποίηση της Ευρώπης. Είναι χαρακτηριστικό πόσο αντίθετη ήταν η στάση του συγκεκριμένου διπλωμάτη με την ομοσπονδιακή προσέγγιση της διαδικασίας που υποστήριζαν αρκετοί πολιτικοί, και πόσο ταυτιζόταν με τη βρετανική και αμερικανική πολιτική. Είναι χαρακτηριστικό παράδειγμα για το πόσο μπορεί η ύπαρξη ενός τέτοιου διπλωμάτη να επηρεάσει την πολιτική της χώρας, αφού εκείνος στην ουσία (με τη βοήθεια του Χρ. Ξανθόπουλου – Παλαμά) εκπροσωπούσε την Ελλάδα στο Συμβούλιο της Ευρώπης μέχρι το 1952, όταν ανέλαβε πρώτος μόνιμος αντιπρόσωπος ο Ν. Χατζηβασιλείου, οπότε και η πολιτική της χώρας στο πλαίσιο του οργανισμού εμφανίστηκε πολύ πιο δραστήρια.

Από πλευράς πάντως του ίδιου του υπουργού Εξωτερικών δεν έχει καταγραφεί κάποια αξιολόγηση των εργασιών του Συμβουλίου της Ευρώπης μετά το τέλος των εργασιών των οργάνων του, πέρα ίσως από μία αναφορά του σε αυτό κατά τη διάρκεια ομιλίας του στη δεξίωση των ελληνοαμερικανικών Σωματείων στο Σικάγο στις 30 Οκτωβρίου, όπου τόνισε ότι ο νέος αυτός θεσμός είχε πολύ μεγάλη σημασία για τους ελεύθερους λαούς της Ευρώπης, ενώ αναφερόμενος στη θέση της Ελλάδας σε αυτόν είπε ότι «*Η Ελλάς, πρωτοπόρος όλων των ευγενών προσπαθειών, ησπάσθη ειλικρινώς το ιδεώδες αυτό [της συσπείρωσης των ευρωπαϊκών λαών] και θα εργασθώμεν με όλην μας την δύναμιν διά να μεταφέρωμεν επί του πρακτικού πεδίου τα όνειρα των λαών...*».⁴⁴⁴

Αξιολόγηση των εργασιών του Συμβουλίου της Ευρώπης έκανε και ο ΕΣΕΣ στο *Δελτίο Πληροφοριών* του που εξέδωσε λίγες εβδομάδες αργότερα.⁴⁴⁵ Σε αυτό, πέρα από τον ενθουσιασμό για την ίδρυση του Συμβουλίου της Ευρώπης, αναφερόταν ότι πολιτικοί εσωτερικοί και εξωτερικοί λόγοι κατέστησαν το πρώτο αυτό βήμα για την ευρωπαϊκή ένωση διστακτικό και περιορισμένης έκτασης. Για τον Σύνδεσμο ο περιορισμός των αρμοδιοτήτων πέρα από το ότι ήταν συνέπεια της διστακτικότητας των κρατών, αποτελούσε και πειραματισμό στην επιδίωξη της συλλογικής ενέργειας των μελών του οργανισμού. Η Συνέλευση απέδειξε ότι είχε ικανότητα αντίληψης και σεβασμού του μεγάλου και ιστορικού προορισμού της, καθώς για πρώτη φορά αναγνωρίστηκε η ανάγκη οικονομικής και πολιτικής δράσης της Ευρώπης ως ενιαίου συνόλου και προς αυτή την κατεύθυνση έγιναν οι απαραίτητοι ιδεολογικοί συμβιβασμοί και υποχωρήσεις. Ο ΕΣΕΣ έδειχνε αρκετά, αλλά όχι απόλυτα, ικανοποιημένος από τις εξελίξεις.

Οι απόψεις του ΕΣΕΣ για το μέλλον της πορείας της πολιτικής κυρίως ενοποίησης παρουσιάστηκαν και σε μνημόνιο που απέστειλε στη Γραμματεία της Ευρωπαϊκής Κίνησης κατόπιν αιτήσεως της τελευταίας, σε εφαρμογή απόφασης της Συμβουλευτικής Συνέλευσης για τη δημιουργία διαρκούς επιτροπής με σκοπό την ίδρυση Πολιτικής Αρχής.⁴⁴⁶ Το Ελληνικό Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Κίνησης, που ταυτιζόταν σχεδόν εκείνη την περίοδο με το Συμβούλιο του ΕΣΕΣ, καλούσε σε δημιουργία ομοσπονδίας που θα σήμαινε βεβαίως

⁴⁴³ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1950, Φακ. 112.8, πρεσβευτής στο Παρίσι Ρ. Ραφαήλ προς Υπουργείο Εξωτερικών 18/10/1949, ΑΠ Ε1489

⁴⁴⁴ Μινώτου Μ., *Η προοπτική της ευρωπαϊκής ενοποίησης μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο ...*, ό.π., σ. 13

⁴⁴⁵ *Δελτίον Πληροφοριών του Ελληνικού Συνδέσμου Ευρωπαϊκής Συνεργασίας*, Οκτώβριος 1949, στο ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1947, Φακ. 27.1

⁴⁴⁶ Lipgens W. - Loth W. (ed), *Documents on the History of European Integration. The Struggle for European Union ...*, ό.π., σ. 821-824. Ας σημειωθεί ότι, όπως αναφέρεται και στη σελίδα 11 του ίδιου βιβλίου, την προσπάθεια αυτή της Συμβουλευτικής Συνέλευσης για δημιουργία Πολιτικής Αρχής την σταμάτησε τελικά η Επιτροπή Υπουργών λόγω βρετανικών πιέσεων.

περιορισμό της εθνικής κυριαρχίας. Καλούσε επίσης σε δημιουργία τελωνειακής ένωσης που θα οδηγούσε σε οικονομική ένωση, ενώ πίστευε πως η ενοποίηση δεν θα προχωρούσε χωρίς κατάργηση του κανόνα της ομοφωνίας. Θεωρούσε πως το υπάρχον Καταστατικό του Συμβουλίου της Ευρώπης δεν το κάλυπτε και άρα επιθυμούσε την υπογραφή νέου Καταστατικού με ομοσπονδιακές αρχές, όπου θα καθορίζονταν οι αρμοδιότητες της Ομοσπονδιακής Αρχής και τα αντισταθμιστικά οφέλη που θα είχαν τα κράτη μέλη σε περίπτωση που η ίδρυση της ομοσπονδίας δημιουργούσε προσωρινές ή μονιμότερες ζημιές.

9. Το Συνέδριο της Βενετίας

Λίγες ημέρες μετά το τέλος της α΄ Συνόδου της Συμβουλευτικής Συνέλευσης του Συμβουλίου της Ευρώπης πραγματοποιήθηκε στη Βενετία την περίοδο 19-22 Σεπτεμβρίου 1949 το Γ΄ Συνέδριο τα Ευρωπαϊκής Κοινοβουλευτικής Ένωσης.

Στο Συνέδριο αυτό μίλησε όπως ήταν φυσικό και ο Λ. Μακκάς.⁴⁴⁷ Σε έναν παθιασμένο και ενθουσιώδη λόγο στις 19 Σεπτεμβρίου 1949, υπό την ιδιότητα του αντιπροέδρου της Ευρωπαϊκής Κοινοβουλευτικής Ένωσης, περιέγραψε αρχικά πώς κατά τη γνώμη του η Συμβουλευτική Συνέλευση του Συμβουλίου της Ευρώπης μετατράπηκε αμέσως σε συνέλευση παραγωγής κοινοβουλευτικού έργου και κάλεσε τους συνέδρους να προωθήσουν το όραμα σβήνοντας τα μίση του παρελθόντος, να συγκλίνουν τους εθνικισμούς τους και να τους βασίσουν σε μία μοναδική κυβέρνηση και σε ένα αληθινό ευρωπαϊκό κοινοβούλιο, και να ξυπνήσουν τις ελπίδες και τις ζωντανές δυνάμεις των λαών τους. Τους κάλεσε ακόμα να πιέσουν τους υπουργούς τους να παραχωρήσουν εν καιρώ και αυθόρμητα ένα μέρος των εξουσιών τους σε μία ανώτατη ευρωπαϊκή αρχή. Τέλος, τους κάλεσε να μην σταματήσουν τον φεντεραλιστικό τους αγώνα πριν αποκρυσταλλωθεί η Ευρώπη σε μία ενότητα ολοκληρωμένη και βαθιά προκειμένου να αποδειχθεί ότι έτσι θα υπάρχει για όλους ελευθερία, δικαιοσύνη και ευτυχία.

Ο ελληνικός Τύπος δεν ανέφερε τίποτα για το Συνέδριο αυτό.

10. Σκέψεις για το μέλλον της ευρωπαϊκής ενοποίησης μετά την α΄ Σύνοδο των οργάνων του Συμβουλίου της Ευρώπης

Οι πρώτοι μήνες του 1950 χαρακτηρίστηκαν από μία προσπάθεια να εκτιμηθεί αφ' ενός στην πράξη το αποτέλεσμα της πρώτης Συνόδου των οργάνων του Συμβουλίου της Ευρώπης, και αφ' ετέρου να διατυπωθούν σκέψεις και απόψεις για το πώς θα έπρεπε να προχωρήσει στο εξής η ευρωπαϊκή ενοποίηση και ποιος θα έπρεπε να είναι ο ρόλος της Ελλάδας.

Μία από τις Συστάσεις που ενέκρινε η Συμβουλευτική Συνέλευση κατά την α΄ Σύνοδό της αφορούσε τη δημιουργία του «ευρωπαϊκού διαβατηρίου», δηλαδή της καθιέρωσης ενιαίου τύπου διαβατηρίων για όλα τα κράτη-μέλη που θα συνοδευόταν από την κατάργηση των μεταξύ τους θεωρήσεων. Η Σύσταση σε πρώτη φάση καλούσε την Επιτροπή Υπουργών να ζητήσει από τα κράτη-μέλη να μελετήσουν μόνο το κατά πόσο ήταν εφικτή η καθιέρωση τέτοιου διαβατηρίου.⁴⁴⁸ Το μέτρο αυτό εθεωρείτο ότι ήταν σημαντική κίνηση τόσο σε επίπεδο σημειολογικό, διότι θα δημιουργούσε μία πρώτη εντύπωση «κοινής ευρωπαϊκής ιθαγένειας» στους πολίτες, όσο και σε επίπεδο πρακτικό λόγω της κατάργησης των θεωρήσεων. Επομένως, η υιοθέτηση του ευρωπαϊκού διαβατηρίου αποτελούσε και μία πρώτη δοκιμασία για τα κράτη-μέλη για το πόσο ήταν διατεθειμένα να προχωρήσουν πέρα από τη θεωρητική αποδοχή της ενοποίησης και να αποδεχτούν μέτρα που οδηγούσαν σε ουσιαστικότερη ολοκλήρωση.

Τα κράτη-μέλη πραγματικά ανέλαβαν να μελετήσουν το ζήτημα. Στην Ελλάδα το

⁴⁴⁷ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1951, Φακ. 35.1, Ομιλία του Λ. Μακκά περί Ευρωπαϊκής Συνεργασίας στο Γ' Συνέδριο της Ευρωπαϊκής Κοινοβουλευτικής Ένωσης, στη Βενετία της Ιταλίας 19/9/1949

⁴⁴⁸ Council of Europe – Consultative Assembly, Recommendation 39 - 1/9/1949 (Doc. 112), European Passport

Υπουργείο Εξωτερικών απευθύνθηκε και ζήτησε τον άποψη επί του θέματος του Υπουργείου Δημοσίας Τάξεως. Στην απάντηση του το τελευταίο αποδεχόταν την ανάγκη καθιέρωσης του ευρωπαϊκού διαβατηρίου ως «προπαγανδιστικού στοιχείου» και αναγνώριζε τη συμβολική αξία του, αλλά αντιδρούσε για λόγους ασφαλείας στην είσοδο στην χώρα άνευ θεωρήσεως των κατόχων τέτοιου διαβατηρίου.⁴⁴⁹ Η γραφειοκρατία φάνηκε λοιπόν να αντιδρά στην πρώτη προσπάθεια για ενοποίηση. Θεωρητικά όλοι δέχονταν την ενοποίηση, αλλά στην πράξη φαινόταν ότι οι περισσότεροι δεν είχαν καταλάβει τι συνεπαγόταν.

Η ελληνική κυβέρνηση υιοθέτησε μάλιστα την άποψη αυτή του Υπουργείου Δημοσίας Τάξεως, και έτσι στο έγγραφο που εστάλη ως επίσημη ελληνική θέση στον γενικό γραμματέα του Συμβουλίου της Ευρώπης J. C. Paris η Ελλάδα δεχόταν την καθιέρωση ευρωπαϊκού διαβατηρίου υπό τον όρο ότι η έκδοση κοινού διαβατηρίου σήμαινε αποκλειστικά την καθιέρωση κοινού τύπου διαβατηρίου, και όχι την είσοδο των κατόχων των διαβατηρίων αυτών στην Ελλάδα χωρίς θεώρηση, ή τη δημιουργία μίας ενιαίας αρχής έκδοσης ευρωπαϊκών διαβατηρίων.⁴⁵⁰

Εν τω μεταξύ, καθώς διεργασίες για τη βελτίωση της λειτουργίας του Συμβουλίου της Ευρώπης ξεκίνησαν από την επομένη της λήξης της α΄ Συνόδου της Συμβουλευτικής Συνέλευσης, όλο και πιο συχνά το ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών εκαλείτο να πάρει θέση έναντι των σχετικών σχεδίων που κυκλοφορούσαν. Έτσι, ο πρεσβευτής στο Παρίσι Ρ. Ραφαήλ αντιδρώντας θετικά σε σχέδιο του γενικού γραμματέα του οργανισμού για ισχυροποίησή του, τάχθηκε υπέρ της προώθησης της «οργανικής διευρωπαϊκής συνοχής» με τη δημιουργία ενός εκτελεστικού οργάνου υπό τη μορφή «ευρωπαϊκής κυβέρνησης» που θα συντόνιζε τη δράση όλου του οργανισμού.⁴⁵¹

Παρομοίως, ο Αλ. Αργυρόπουλος, ως διευθυντής Ευρωπαϊκής Συνεργασίας του Υπουργείου Εξωτερικών σε ενδιαφέρον υπόμνημά του προς τον υπουργό (πλέον) Εξωτερικών Π. Πιπινέλη την ίδια εποχή, εξέθετε τις δυσκολίες στην άσκηση πραγματικής πολιτικής που αντιμετώπιζε το Συμβούλιο της Ευρώπης και τις δυνατότητες περαιτέρω οργάνωσης της Ευρώπης.⁴⁵² Θεωρούσε ότι πρώτα απ' όλα για να μπορέσει να λειτουργήσει αποτελεσματικά προς την κατεύθυνση της ενοποίησης, το Συμβούλιο έπρεπε να φροντίσει να επεκταθεί το σύστημα συλλογικής ασφάλειας που ίσχυε ανάμεσα σε ορισμένα από τα μέλη του (Σύμφωνο των Βρυξελλών) και στα υπόλοιπα, με παράλληλη τροποποίηση του Καταστατικού του. Μάλιστα, η περαιτέρω λήψη ορισμένων μέτρων αλληλεγγύης (π.χ. κοινός χαρακτηρισμός του επιτιθεμένου) θα ήταν απαραίτητη. Επίσης, πρότεινε την επέκταση των

⁴⁴⁹ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1951, Φακ. 34.2, γενικός διευθυντής του Τμήματος Υπηρεσίας Αλλοδαπών του Υπουργείου Δημοσίας Τάξεως, Δ. Βλαστάρης προς Υπουργείο Εξωτερικών 17/1/1950, ΑΠ2044 Φ.7

⁴⁵⁰ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1951, Φακ. 34.2, μόνιμος υφυπουργός Εξωτερικών Ι. Πολίτης προς γενικό γραμματέα του Συμβουλίου της Ευρώπης J. C. Paris, 22/4/1950, ΑΠ 29817/Σ/48. Στο ίδιο συμπέρασμα κατέληξε σύσκεψη εκπροσώπων των Υπουργείων Εξωτερικών και Εσωτερικών, του Γενικού Επιτελείου Στρατού και της Γενικής Διεύθυνσης Υπηρεσίας Αλλοδαπών που έγινε τον επόμενο χρόνο για το ίδιο θέμα (19/10/1951). Όταν όμως το ζήτημα συζητήθηκε στην επιτροπή εμπειρογνομόνων του Συμβουλίου της Ευρώπης το Νοέμβριο του ίδιου έτους, η Ελλάδα αποδείχτηκε πως ήταν το μοναδικό κράτος που δεν δέχτηκε την κατάργηση των θεωρήσεων, αν και την είχε ήδη δεχθεί για τους αμερικανούς πολίτες, κάτι για το οποίο, όπως έγραψε ο Έλληνας αντιπρόσωπος Ι. Φραντζής, «ευτυχώς ουδείς είχε την αδιακρισίαν να ερωτήσει πως...». Βλ. ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1951, Φακ. 34.2, Πρακτικά Σύσκεψης 19/10/1951, και στον ίδιο φάκελο έκθεση συμβούλου Α' Ι. Φραντζή προς Υπουργείο Εξωτερικών 19/11/1951. Τέλος, το 1952 ο υφυπουργός Εξωτερικών Αβέρωφ (σε συμφωνία και με τα Υπουργεία Άμυνας και Εσωτερικών) υποσχέθηκε στον γενικό γραμματέα του Συμβουλίου να προχωρήσει σε υπογραφή των σχετικών συμφωνιών για την κατάργηση των θεωρήσεων όταν θα το επέτρεπαν οι συνθήκες στην περιοχή. Βλ. ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1952, Φακ. 89.3, υφυπουργός Εξωτερικών Ε. Αβέρωφ προς γενικό γραμματέα του Συμβουλίου της Ευρώπης J. C. Paris, 20/1/1952, ΑΠ 57027

⁴⁵¹ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1951, Φακ. 34.3, πρεσβευτής στο Παρίσι Ρ. Ραφαήλ προς υπουργό Εξωτερικών Π. Πιπινέλη 19/1/1950, ΑΠ Ε.94/Β3γ

⁴⁵² ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1951, Φακ. 34.3, διευθυντής Ευρωπαϊκής Συνεργασίας Υπουργείου Εξωτερικών προς υπουργό Εξωτερικών Π. Πιπινέλη 23/1/1950, «Υπόμνημα επί της Νέας Πολιτικής Διαμορφώσεως της Ευρώπης»

αρμοδιοτήτων του Συμβουλίου, η οποία «θα ενεδείκνυτο ειδικώτερον προκειμένου περί της κοινής οργανωτικής προσπάθειας των Χωρών της Ενώσεως και της διαχειρίσεως μιας κοινής εξωτερικής πολιτικής έναντι άλλων Συνασπισμών, ως του Σοβιετικού». Προέκρινε τέλος την οικονομική ενοποίηση των χωρών της Ευρώπης, ως προϋπόθεση για την πολιτική ένωση. Αν και οι προτάσεις του Αργυρόπουλου απεδείκνυαν σε μεγάλο βαθμό ότι η Ελλάδα μέσα από τη συμμετοχή στο Συμβούλιο της Ευρώπης ήθελε να επιτύχει κυρίως αμυντική και οικονομική προστασία, η περιγραφή των προτάσεων του είχε μία έντονη ρητορική υπέρ της άμεσης ενοποίησης για το καλό όλης της Ευρώπης, αφού έλεγε χαρακτηριστικά: «Ο πανάρχαιος ευρωπαϊκός πολιτισμός και τα μετ' αυτού συνδεόμενα ιδεώδη ευρίσκονται σήμερον υπό κρίσιν. Η αποτελεσματική περιφρούρησις αυτών αποτελεί σκοπόν αρκούντως σημαντικόν, ώστε να δικαιολογή την παραίτησιν των ενδιαφερομένων Χωρών από του κληροδοτηθέντος υπό του παρελθόντος εθνικού ατομικισμού και την συγκατάθεσιν εις κοινάς θυσίας χάριν της σωτηρίας της ολότητος».

Στο πλαίσιο των ίδιων διεργασιών, στις 10 και 14 Μαρτίου 1950 συνεδρίασε το Συμβούλιο Πολιτικών Υποθέσεων του Υπουργείου Εξωτερικών υπό την προεδρία του γενικού του διευθυντή Ι. Κουτσαλέξη.⁴⁵³ Κατά τη διάρκεια της συνεδρίασης έγινε μία εξαιρετική συζήτηση κατά την οποία αναλύθηκαν από τον Α. Αργυρόπουλο τα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα της ένταξης της Ελλάδας σε πιθανή ευρωπαϊκή οικονομική ένωση (ιδιαίτερα σε ό,τι αφορούσε τη μείωση των προστατευτικών δασμών στα ευρωπαϊκά προϊόντα). Ενδιαφέρον παρουσίαζε και η τοποθέτηση του διευθυντή της β' Πολιτικής Διεύθυνσης πρέσβη Κοντουμά, που συμμερίζονταν και άλλοι συμμετέχοντες, ο οποίος εξέφρασε τη διαδεδομένη στην ελληνική πολιτική ελίτ άποψη ότι η ευρωπαϊκή ένωση ήταν απαραίτητη επειδή οι ΗΠΑ την έβλεπαν ως προπύργιό τους στην Ευρώπη και στην ουσία ως αμυντικό μηχανισμό της Δύσης έναντι της σοβιετικής απειλής, κάτι που φυσικά δεν συνέπνεε με το αληθινό πνεύμα της ομοσπονδιακής ιδέας. Μόνο ο Α. Κουκλέλης, που επίσης συμμετείχε στη συνεδρίαση, επεσήμανε και επέμενε ότι η ενοποίηση ήταν συμφέρουσα για την Ελλάδα και από οικονομική, και από πολιτική και από στρατιωτική άποψη.

Αναφορές στο μέλλον της Ευρώπης έγιναν και με την ευκαιρία δύο συζητήσεων στη Βουλή. Έτσι, κατά τη διάρκεια της συζήτησης επί των προγραμματικών δηλώσεων της κυβέρνησης Ν. Πλαστήρα στις 25 Απριλίου, ο πρώην υπουργός Εξωτερικών και πρόεδρος της Ένωσης των Δημοκρατικών Αριστερών Ι. Σοφιανόπουλος δήλωσε αντίθετος με τη σκέψη να εναποθέσει η Ελλάδα την ασφάλειά της στο Συμβούλιο της Ευρώπης, αφού η Ευρώπη δεν ήταν εκείνη τη στιγμή ενιαία, παρά το γεγονός ότι κάποιοι πολιτικοί ήθελαν να την παρουσιάσουν ήδη ως ομοσπονδιακό αυτόρκες σύστημα.⁴⁵⁴ Ο βουλευτής θεωρούσε ότι η Ευρώπη όχι μόνο ήταν διαιρεμένη σε Ανατολή και Δύση, αλλά ακόμα και στη Δυτική Ευρώπη υπήρχαν τόσες εθνικιστικές επιδιώξεις που δύσκολα θα δημιουργούσε έναν ομοσπονδιακό σχηματισμό Κρατών. Γι' αυτό το λόγο και πολλά κράτη στρέφονταν προς το ΝΑΤΟ. Κατά την ίδια συζήτηση, δύο ημέρες αργότερα, ο καθηγητής και βουλευτής του Κέντρου Γρηγόρης Κασιμάτης έλαβε μία πιο φιλοευρωπαϊκή στάση.⁴⁵⁵ Δήλωσε ότι στο κόμμα του (Κόμμα Φιλελευθέρων) ήταν θερμοί θιασώτες της ενωμένης Ευρώπης, διότι η Ευρώπη ή θα ενωνόταν ή θα έσβηνε. Ιστορία όμως θα γραφόταν μόνο αν τολμούσαν κάποιοι να την ενοποιήσουν. Ο Κασιμάτης δήλωνε ότι θα ευχόταν να αποτελούσε η Ευρώπη την «Τρίτη Δύναμη», αλλά εκτιμούσε ότι τελικά μάλλον θα έπρεπε να ζήσει και να ευημερήσει σε συνεργασία και με το ΝΑΤΟ.

Η δεύτερη αναφορά στη Βουλή σχετικά με το θέμα έγινε λίγες ημέρες αργότερα στην ημερησίας διατάξεως ομιλία που ζήτησε να κάνει ο Γ. Κασιμάτης με αφορμή την πρώτη

⁴⁵³ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1951, Φακ. 34.3, Συμβούλιο Πολιτικών Υποθέσεων, 198η Συνεδρίαση, 10/3/1950 και 199η Συνεδρίαση, 14/3/1950

⁴⁵⁴ Εφημερίς των Συζητήσεων της Βουλής των Ελλήνων 1950, Συνεδρίαση 7^η, 25/4/1950, σ. 23

⁴⁵⁵ Εφημερίς των Συζητήσεων της Βουλής των Ελλήνων 1950, Συνεδρίαση 9^η, 27/4/1950, σ. 85

επέτειο από την υπογραφή του Καταστατικού του Συμβουλίου της Ευρώπης.⁴⁵⁶ Ο βουλευτής θεωρούσε ιστορικής σημασίας την ημερομηνία, διότι η υπογραφή του Καταστατικού ήταν το αποτέλεσμα της συνειδητοποίησης των λαών της Ευρώπης ότι η απόλυτη εθνική κυριαρχία και ανεξαρτησία και στον πολιτικό και τον οικονομικό τομέα ήταν μύθος. Ο Κασιμάτης τόνιζε ότι για να εδραιωθεί η πραγματική εθνική κυριαρχία των κρατών έπρεπε να συναρτηθεί με την ανεξαρτησία και κυριαρχία όλων των χωρών «που ανήκουν εις την ιδίαν πολιτιστικήν και γεωγραφικήν ομοιογένειαν και έχουν ήδη διανύσει παρεμφερή πολιτικήν και οικονομικήν εξέλιξιν». Σε αυτή την αρχή επάνω, κατά τη γνώμη του, είχε στηριχθεί η ενωμένη Ευρώπη, και για να επιτύχει ακριβώς αυτή την ανεξαρτησία και την εθνική κυριαρχία σκόπευε στη δημιουργία μιας δημοκρατικής ομοσπονδίας των λαών της. Θεωρούσε ότι η θέση της Ευρώπης, ανάμεσα στους δύο συνασπισμούς δεν επέτρεπε ακόμα εκείνη τη στιγμή την πλήρη ένωση, καθώς θα αντιμετώπιζε την έχθρα των «ιμπεριαλιστικών δικτατοριών» που είναι πάντα εναντίον οποιασδήποτε ομοσπονδίας.

Τα δημοσιεύματα του Τύπου για ζητήματα ευρωπαϊκής ενοποίησης εκείνη την περίοδο, αντίθετα με τις διεργασίες και συζητήσεις που ελάμβαναν χώρα στο επίπεδο της πολιτικής και υπηρεσιακής ελίτ, περιορίζονταν μόνο στην καταγραφή, χωρίς σχόλια, κάποιων γεγονότων, όπως η εκδήλωση της πρόθεσης της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης στις 29 Μαρτίου 1950 να προχωρήσει στην εξέταση της περίπτωσης ένταξης της Γερμανίας στον οργανισμό.⁴⁵⁷

Εξαίρεση αποτελούσε άρθρο του Ά. Ταμπακόπουλου στην πρώτη σελίδα του *Εμπρός* την επομένη της συμπλήρωσης ενός έτους από την υπογραφή του Καταστατικού του Συμβουλίου της Ευρώπης, με το οποίο επιχειρείτο μία επισκόπηση και ένας απολογισμός της πορείας προς την ενοποίηση έως εκείνη τη στιγμή.⁴⁵⁸ Για τον Ταμπακόπουλο, η σημασία της δημιουργίας του Συμβουλίου της Ευρώπης ήταν πολύ μεγάλη, τα αποτελέσματά του όμως κατά τον πρώτο χρόνο της λειτουργίας του απέδειξαν ότι πολλές κυβερνήσεις δεν ήταν έτοιμες να το αφήσουν να επιτύχει τους πραγματικούς σκοπούς του, δηλαδή την ευρωπαϊκή οικονομική ανασυγκρότηση και την «στενώτερη πολιτική ενότητα». Ο Ταμπακόπουλος, θεωρητικά εκ των πρωταγωνιστών του ευρωπαϊστικού κινήματος στην Ελλάδα εκείνη την περίοδο, μιλούσε για την ανάγκη δημιουργίας της ενωμένης Ευρώπης (αν και δεν χρησιμοποιούσε τον όρο ομοσπονδία), η οποία θα εξασφάλιζε την ειρήνη στους λαούς και παράλληλα θα προέβαλλε την ελληνική σκέψη και πολιτισμό (επειδή αποτελούσαν τις βάσεις της Ευρώπης) σε ολόκληρο τον κόσμο. Θεωρούσε ότι το δεύτερο βήμα της πορείας μετά την ίδρυση του Συμβουλίου της Ευρώπης θα έπρεπε να είναι συνετό, ώστε να μη δημιουργηθούν ταλαντεύσεις που θα δυσφήμιζαν την ευρωπαϊκή ιδέα. Και αυτό το βήμα θα ήταν η δημιουργία της Ευρωπαϊκής Πολιτικής Αρχής που είχε προτείνει η Ευρωπαϊκή Κίνηση τον Ιανουάριο του ίδιου χρόνου, ύστερα και από τη σχετική Σύσταση της Συμβουλευτικής Συνέλευσης. Ο Ταμπακόπουλος αναγνώριζε ότι υπήρχαν δυσκολίες στην επίτευξη αυτού του στόχου, αλλά πίστευε πως δεν ήταν απίθανο να πραγματοποιηθεί στο τέλος, όταν αφού ήδη η «Μεγάλη Ιδέα», όπως και αυτός χαρακτήριζε την ένωση της Ευρώπης, είχε κάνει πολύ μεγάλη πρόοδο τα τελευταία χρόνια, κάτι που ήταν απροσδόκητο για πολλούς.

11. Το Σχέδιο Schuman

Η εξαγγελία του Σχεδίου και οι πρώτες αντιδράσεις στην Ελλάδα

Η εξαγγελία του Σχεδίου Schuman στις 9 Μαΐου 1950, με το οποίο ο Γάλλος υπουργός Εξωτερικών πρότεινε την από κοινού με τη Γερμανία και άλλες χώρες εκμετάλλευση του

⁴⁵⁶ Πρακτικά Συνεδριάσεων της Βουλής των Ελλήνων 1949, Συνεδρίαση 13^η, 5/5/1950, σ. 113-114. Αναφορά στην ομιλία Κασιμάτη έκανε την επόμενη ημέρα 6/5/1950 και το *Εμπρός* στο άρθρο «Η Βουλή διά την επέτειον της Ευρωπαϊκής Ενώσεως», σ. 6

⁴⁵⁷ Βλ. για παράδειγμα, *Μάχη*, 30/3/1950, «Η Γερμανία στο Συμβούλιο της Ευρώπης», σ. 5, και *Εμπρός*, 30/3/1950, «Το Συμβούλιο της Ευρώπης θα συζητήσει την είσοδο εις αυτό της Δυτ. Γερμανίας», σ. 6, και *Ελευθερία*, 31/3/1950, «Προσκαλείται και η Γερμανία εις το Συμβούλιο της Ευρώπης», σ. 6.

⁴⁵⁸ *Εμπρός*, 6/5/1950, «Το Συμβούλιο της Ευρώπης», άρθρο του Ά. Ταμπακόπουλου, σ. 1 και 4

άνθρακα και του χάλυβα, κατέλαβε εξ απήνης τόσο τον Τύπο, όσο και την πολιτική ηγεσία, όχι μόνο στην Ελλάδα, αλλά και σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες. Το διαφορετικό στοιχείο του Σχεδίου ήταν ότι πρότεινε τη δημιουργία ενός οργανισμού με εξουσίες που συνεπάγονταν ως ένα βαθμό την εγκατάλειψη της εθνικής κυριαρχίας.⁴⁵⁹ Όταν ανακοινώθηκε το Σχέδιο, κάποιες εφημερίδες και πολιτικοί εντυπωσιάστηκαν αμέσως, ενώ κάποιοι άλλοι φαίνεται πως καθυστέρησαν να συνειδητοποιήσουν τη σημασία του και την έκταση της επίδρασης που θα είχε στις εξελίξεις στην ευρωπαϊκή ήπειρο.

Η ελληνική πολιτική και διπλωματία σίγουρα αιφνιδιάστηκε από τη διακήρυξη. Δεν φαίνεται μάλιστα να πίστεψε ότι το Σχέδιο θα μπορούσε να επιτύχει ή ότι ο Γάλλος υπουργός Εξωτερικών εννοούσε πραγματικά την πρότασή του. Σε τηλεγράφημα του πρεσβευτή στο Λονδίνο Λ. Μελά την επόμενη ημέρα όχι μόνο χαρακτηριζόταν «απρόοπτη» η γαλλική πρόταση, αλλά εκφραζόταν η άποψη ότι πιθανόν η παραπομπή της σε εμπειρογνώμονες να σήμαινε ότι ήδη επιχειρείτο η εγκατάλειψή της και πάντως σίγουρα δεν θα επιδεικνυόταν σπουδή στην αποδοχή της!⁴⁶⁰ Μάλιστα ως κίνητρο για την εξαγγελία από πλευράς Schuman αναφερόταν η επιχείρηση προσεταιρισμού των ΗΠΑ από τη Γαλλία μέσα από την προσπάθεια της τελευταίας να φανεί ότι ενεργεί θετικά στο γερμανικό ζήτημα.

Παρόμοιες με αυτές στο Λονδίνο ήταν και οι αντιδράσεις στο Παρίσι. Ο πρεσβευτής Ραφαήλ σε τηλεγράφημά του στις 12 Μαΐου εξέφραζε την άποψη ότι η πρόταση Schuman χαρακτηριζόταν από προχειρότητα και αμφισβητούσε τη δυνατότητα επιβίωσής της, κυρίως λόγω των βρετανικών αντιδράσεων και των πρακτικών δυσκολιών στην εφαρμογή της. Πίστευε και αυτός ότι η εξαγγελία έγινε για να ικανοποιηθούν οι ΗΠΑ οι οποίες έβλεπαν με καχυποψία τη στάση της Γαλλίας έναντι της Γερμανίας.⁴⁶¹

Αντίθετα, οι περισσότερες ελληνικές εφημερίδες υποδέχτηκαν θετικά την εξαγγελία. Μάλιστα, εκτός από την *Καθημερινή* που την πρώτη ημέρα δεν ανέφερε τίποτα για το θέμα και την *Ακρόπολη* που ανήγγειλε τη διακήρυξη του Σχεδίου σε σχετικά μικρό άρθρο της τελευταίας σελίδας μαζί με τις πρώτες αντιδράσεις στη Μ. Βρετανία και τη Γερμανία χωρίς κανένα σχόλιο,⁴⁶² όλες οι υπόλοιπες εφημερίδες, λιγότερο ή περισσότερο, σχολίαζαν ευνοϊκά την πρόταση από την πρώτη στιγμή.

Έτσι, το *Εμπρός* σε άρθρο της τέταρτης σελίδας ανακοίνωνε την εξαγγελία του Σχεδίου Schuman, αναφέροντας ότι σκοπός της πρότασης ήταν η αποκατάσταση κοινών βάσεων οικονομικής ανάπτυξης ως πρώτου σταδίου ευρωπαϊκής ομοσπονδίας.⁴⁶³

Η *Ελευθερία* ανακοίνωνε το Σχέδιο ως βασικό, αλλά σχετικά μικρό, άρθρο στην τελευταία σελίδα. Ο ανταποκριτής Σ. Θεοδώρου από το Παρίσι ανέφερε τα βασικά στοιχεία του Σχεδίου όπως τα εξήγγειλε ο Γάλλος υπουργός Εξωτερικών και χαρακτήριζε την πρότασή του θαρραλέα.⁴⁶⁴ Είχε ακόμα συγκεντρώσει πληροφορίες σχετικά με τις πρώτες αντιδράσεις στο Σχέδιο, το οποίο φαινόταν να συναντά και θετικά σχόλια (π.χ. από τη Γερμανία), αλλά και επιφυλακτικότητα (Βρετανία, Σκανδιναβικά κράτη) και την εχθρότητα (κομμουνιστικά κόμματα).

Σε ανταπόκριση από το Παρίσι βασιζόταν και το άρθρο του *Έθνους*. Η εξαγγελία του Σχεδίου ανακοινώθηκε στην εφημερίδα με ανταπόκριση του Γ. Πετρέα στο κάτω μέρος της τελευταίας σελίδας.⁴⁶⁵ Ο δημοσιογράφος, συνειδητοποιώντας προφανώς την ουσία της

⁴⁵⁹ Loth W., «General Introduction», ..., ό.π., σ. 1

⁴⁶⁰ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1951, Φακ. 24.3, πρεσβευτής στο Λονδίνο Λ. Μελάς προς Υπουργείο Εξωτερικών 10/5/1950, ΑΠ 2152

⁴⁶¹ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1951, Φακ. 24.3, πρεσβευτής στο Παρίσι Ρ. Ραφαήλ προς Υπουργείο Εξωτερικών 12/5/1950, ΑΠ 566

⁴⁶² *Ακρόπολις*, 10/5/1950, «Ο κ. Σουμάν προτείνει διεθνοποίησιν της γερμανικής και γαλλικής παραγωγής γαιάνθρακος - χάλυβος. Ο Δρ. Αντενάουερ την επιδοκιμάζει», σ. 6

⁴⁶³ *Εμπρός*, 10/5/1950, «Υπό διεθνή έλεγχον η παραγωγή χάλυβος και γαιάνθρακος Γαλλίας και Γερμανίας», σ. 4

⁴⁶⁴ *Ελευθερία*, 10/5/1950, «Η Γαλλία υπέβαλε πρότασιν συνενώσεως των Δυτικοευρωπαϊκών βιομηχανιών. Η Δυτ. Γερμανία αποδέχεται το Σχέδιον», ανταπόκριση από το Παρίσι του Σ. Θεοδώρου, σ. 4

⁴⁶⁵ *Έθνος*, 10/5/1950, «Αποβλέπει εις οικονομικήν οργάνωσιν της Ευρώπης η πρότασις του κ. Σουμάν. Διακανονισμός επί ειρηνικής βάσεως των σχέσεων Γαλλίας και Γερμανίας», ανταπόκριση από το Παρίσι του Γ. Πετρέα, σ. 6

πρότασης, χαρακτήρισε την εξαγγελία ως «το μέγα θέμα της ημέρας» και «μοναδική εις την ιστορίαν περίπτωσιν», αφού μία χώρα πρότεινε σε γειτονική της με την οποία πολέμωσε μέχρι πριν από πέντε χρόνια μία πιο στενή οικονομική συνεργασία, η οποία θα απέκλειε την περίπτωση έναρξης πολέμου στο μέλλον. Στη συνέχεια δημοσιεύονταν αποσπάσματα της ομιλίας Schuman.

Τέλος, η *Μάχη* στην κορυφή της τελευταίας σελίδας της έκανε εκτενή αναφορά στην εξαγγελία του Σχεδίου και τόνιζε τη θετική αντίδραση του καγκελαρίου της Δ. Γερμανίας Konrad Adenauer.⁴⁶⁶ Δεν υπήρχε κανένα ιδιαίτερο σχόλιο, αλλά ο τρόπος παρουσίασης (π.χ. ο πλήρης τίτλος ήταν «Έπειτα από ανταγωνισμό δέκα αιώνων θα γίνει αδύνατος στο μέλλον ένας Γαλλογερμανικός πόλεμος») μάλλον δείχνει ότι η εφημερίδα δεν έβλεπε με αρνητικό μάτι την εξαγγελία.

Η *Καθημερινή* ασχολήθηκε με το Σχέδιο Schuman την μεθεπόμενη της εξαγγελίας του και αφιέρωσε σε αυτό το βασικό άρθρο της τελευταίας σελίδας, γραμμένο από τον αρχισυντάκτη της εφημερίδας Αιμίλιο Χουρμούζιο,⁴⁶⁷ ο οποίος επέμεινε περισσότερο στην έκπληξη που προκάλεσε η εξαγγελία στη Βρετανία («βόμβα άνθρακος» την χαρακτήριζε), αλλά και τους λόγους που οδήγησαν τον Γάλλο υπουργό Εξωτερικών σε αυτή.⁴⁶⁸ Σύμφωνα με τις πληροφορίες της εφημερίδας οι λόγοι της εξαγγελίας σχετίζονταν περισσότερο με τις σχέσεις της Γαλλίας με τις ΗΠΑ. Ο Χουρμούζιος ανέφερε επίσης τις αντιδράσεις στη Γαλλία και τη Γερμανία και διατύπωνε την άποψη ότι με την πρόταση Schuman η Γαλλία ανέλαμβανε «την ηγεσίαν διά την δημιουργίαν των ηνωμένων οικονομιών της δυτικής Ευρώπης». Η εφημερίδα έβλεπε με μάλλον θετικό τρόπο την πρόταση. Τέλος, βασισμένη αυτή την φορά στα τηλεγραφήματα των διεθνών πρακτορείων, η *Καθημερινή* δημοσίευε και τις αντιδράσεις των ΗΠΑ, της Ιταλίας και της Δ. Γερμανίας, ο καγκελάριος της οποίας Adenauer χαρακτήρισε το Σχέδιο ως το πρώτο βήμα για την ενοποίηση της Ευρώπης επί τη βάση των ομοσπονδιακών αρχών.

Καθώς και το άρθρο του *Εμπρός* ήταν σχετικά περιορισμένο την πρώτη ημέρα μετά την εξαγγελία, περισσότερη έκταση δόθηκε στο θέμα την επομένη, στις 11 Μαΐου 1950.⁴⁶⁹ Η εφημερίδα εκτιμούσε ότι το Σχέδιο επεσκίασε ακόμα και την συνάντηση των υπουργών Εξωτερικών της Μ. Βρετανίας, της Γαλλίας και των ΗΠΑ στο Λονδίνο. Ανέφερε ότι οι αντιδράσεις στις ΗΠΑ ήταν ανεπιφύλακτα θετικές, ενώ τα αισθήματα σε Γαλλία και Γερμανία τα χαρακτήρισε «ανάμικτα». Η δε στάση της βρετανικής κυβέρνησης και του βρετανικού Τύπου χαρακτηρίστηκε «επιφυλακτική». Ανέφερε επίσης σχόλια βουλευτών του Εργατικού κόμματος που ήταν μάλλον αντιφατικά μεταξύ τους σε ό,τι αφορούσε την αξιολόγηση της πρότασης.

Παρόμοιες πληροφορίες έδινε και η *Ελευθερία* σε δύο σχετικά άρθρα που δημοσίευσε την ημέρα εκείνη, χωρίς όμως να κάνει περισσότερα σχόλια.⁴⁷⁰ Έτσι κι αλλιώς τα περισσότερα δημοσιεύματα της ημέρας ήταν αφιερωμένα στις αντιδράσεις που προκάλεσε το Σχέδιο. Στη *Μάχη* η είδηση πέρασε στην πρώτη σελίδα, αλλά το άρθρο ήταν περισσότερο αφιερωμένο στις αμερικανικές και βρετανικές αντιδράσεις και στο πώς το θέμα αυτό επισκίασε τη συζήτηση όλων των υπολοίπων θεμάτων στην τριμερή διάσκεψη του Λονδίνου.⁴⁷¹ Αλλά και το *Έθνος* σε ανταπόκριση του Α. Αργυρόπουλου από τη Νέα Υόρκη μετέφερε τη θετική κατ' αρχήν αντίδραση των ΗΠΑ για το Σχέδιο, αν και εκφράζονταν αμφιβολίες για το αν τελικά θα

⁴⁶⁶ *Μάχη*, 10/5/1950, «Θα γίνει αδύνατος στο μέλλον ένας Γαλλογερμανικός πόλεμος», σ. 4

⁴⁶⁷ Δημοσιογράφος, κριτικός θεάτρου και μεταφραστής (1904-1973). Σπουδαία μορφή της ελληνικής δημοσιογραφίας, αλλά και του θεάτρου το οποίο υπηρέτησε ως γενικός διευθυντής του Εθνικού Θεάτρου (1955-1964) και κατά τη θητεία του οποίου ιδρύθηκε το Φεστιβάλ Αθηνών. Αρχισυντάκτης της *Καθημερινής* (1945-1967).

⁴⁶⁸ *Καθημερινή*, 11/5/1950, «'Βόμβα άνθρακος' χαρακτηρίζεται η πρότασις του κ. Σουμάν διά την παραγωγήν Γαλλίας-Γερμανίας», άρθρο του Αιμ. Χουρμούζιου, σ. 6

⁴⁶⁹ *Εμπρός*, 11/5/1950, «Η εντύπωσις εκ της προτάσεως του κ. Σουμάν περί κοινού ελέγχου του άνθρακος-χάλυβος», σ. 5

⁴⁷⁰ *Ελευθερία*, 11/5/1950, «Τα σχόλια διά την γαλλικήν πρότασιν περί συγχωνεύσεως των βιομηχανιών της Ευρώπης», σ. 5, και «Η σήμερον συνερχόμενη διάσκεψις των 3 θα εξετάσῃ την γαλλικήν πρότασιν περί ενώσεως των ευρωπαϊκῶν βιομηχανιών», σ. 6

⁴⁷¹ *Μάχη*, 11/5/1950, «Ο διεθνής αντίκτυπος από την πρότασιν Σουμάν», σ. 1 και 5

ακολουθούσε η Μεγάλη Βρετανία επειδή κρινόταν ότι ίσως μπορούσε να αποβεί επικίνδυνο για τα βρετανικά συμφέροντα.⁴⁷²

Την επόμενη πια ημέρα όλος ο Τύπος ασχολείτο κυρίως με τη βρετανική αντίδραση και κυρίως με το αν η βρετανική κυβέρνηση θα δεχόταν να συμμετέχει τελικά στην προτεινόμενη κοινοπραξία. Στις βρετανικές αντιδράσεις ήταν αφιερωμένα ακριβώς τα δύο ιδιαίτερα παρόμοια άρθρα που δημοσίευσαν η *Ελευθερία* και το *Εμπρός* και τα οποία ήταν βασισμένα προφανώς σε τηλεγραφήματα διεθνών πρακτορείων.⁴⁷³

Το ζήτημα απετέλεσε θέμα της πρώτης σελίδας για τη *Μάχη* και εκείνη την ημέρα. Το σχετικό άρθρο ήταν κυρίως αφιερωμένο σε ομιλία του Βρετανού πρωθυπουργού Attlee στη Βουλή των Κοινοτήτων, περιείχε όμως και δηλώσεις «*Εργατικών κύκλων οι οποίοι παρακολουθούν τα διεθνή ζητήματα χωρίς να μετέχουν της κυβερνήσεως*», και οι οποίοι θεωρούσαν την πρόταση Schuman «*λίαν ενδιαφέρουσαν*» και «*αναγομένην εις την μεγάλην σοσιαλιστικήν και ανθρωπιστικήν παράδοσιν*».⁴⁷⁴ Τέλος, δημοσιευόταν απόσπασμα άρθρου της σοσιαλιστικής γαλλικής εφημερίδας *Populaire*, η οποία διήκετο ευμενώς προς την πρόταση υπό τον όρο να είναι η κοινοπραξία ανοιχτή σε όσα κράτη ήθελαν να συμμετέχουν.

Με τον ίδιο τρόπο συνέχισαν να δημοσιεύουν αναφορές στις αντιδράσεις στο Σχέδιο Schuman οι εφημερίδες και στις 13 Μαΐου, δίνοντας την εντύπωση ότι όλοι, πλην της Εργατικής κυβέρνησης στη Βρετανία, της σοσιαλιστικής αντιπολίτευσης στη Γερμανία και κάποιων βιομηχάνων στη Γαλλία έβλεπαν την πρόταση του Γάλλου υπουργού θετικά.⁴⁷⁵ Σχόλια δημοσιεύονταν μόνο στη *Μάχη*, η οποία στον υπέρτιτλο του άρθρου της στην πρώτη σελίδα ανέφερε ότι «[τ]ο Γαλλικό Σχέδιο μπορεί να γίνει προμαχώνας της ειρήνης»,⁴⁷⁶ και στην *Ελλάδα*, όπου και δημοσιεύτηκε το πρώτο σχετικό άρθρο γνώμης για το θέμα. Σε άρθρο της τέταρτης σελίδας ο Π. Λουκάτος τασσόταν υπέρ του Σχεδίου Schuman ως μέσου για την ειρήνη και την ανάπτυξη, αλλά και ως μέσο επιβίωσης «*έναντι του κύματος της βαρβαρότητας του προερχομένου από την στέππαν να σαρώση πολιτισμόν αιώνων*».⁴⁷⁷ Άρχισε να αντιμετωπίζεται, λοιπόν, και το Σχέδιο αυτό από μερίδα του Τύπου, και μάλιστα κεντρογενή, ως άμυνα στον κομμουνισμό.

Τα πρώτα αρνητικά σχόλια έναντι του Σχεδίου στον ελληνικό Τύπο εμφανίστηκαν στη *Μάχη* στις 14 Μαΐου και σε μεγάλο βαθμό αντανakλούσαν τις διαφορές αντιλήψεων που ανέκυψαν μεταξύ των ευρωπαϊκών σοσιαλιστικών κομμάτων (ή και στο εσωτερικό κάποιων εξ αυτών) από την πρώτη στιγμή της εξαγγελίας του.⁴⁷⁸ Έτσι, σε πρωτοσέλιδο άρθρο γνώμης για το θέμα αναφερόταν στις πρώτες θετικές αντιδράσεις έναντι της πρότασης, αλλά και στις αντιρρήσεις που ακούστηκαν στη συνέχεια κυρίως από τους Βρετανούς, αλλά και τους Γάλλους βιομηχάνους.⁴⁷⁹ Γινόταν ακόμα αναφορά στις αντιρρήσεις κάποιων Γάλλων

⁴⁷² *Έθνος*, 11/5/1950, «Επικίνδυνος διά τα αγγλικά συμφέροντα η ένωσις χάλυβος Γαλλίας - Γερμανίας. Οι Αμερικανοί διά την πρότασιν Σουμάν. Η ρύθμις του γερμανικού προβλήματος», ανταπόκριση από τη Νέα Υόρκη του Α. Αργυρόπουλου, σ. 6

⁴⁷³ *Ελευθερία*, 12/5/1950, «Ο κ. Αττλη επιδοκιμάζει την πρότασιν του κ. Σουμάν δι' ένωσιν των βιομηχανιών», σ. 4, και *Εμπρός*, 12/5/1950, «Συζητείται εις Μεγ. Βρεταννίαν η πρότασις Σουμάν διά κοινοπραξίαν Γαλλο-γερμανικήν», σ. 1

⁴⁷⁴ *Μάχη*, 12/5/1950, «Εξετάζεται με συμπάθεια η πρότασις του κ. Σουμάν», σ. 1

⁴⁷⁵ Βλ. *Καθημερινή*, 13/5/1950, «Ο κ. Σουμάν θα εκθέσῃ τας λεπτομέρειας του σχεδίου του εις τους εν Γερμανία Αρμολστας των Δυτικών. Ο Γερμανός Καγκελλάριος εξαίρει την σημασίαν του σχεδίου», σ. 4, και *Εμπρός*, 13/5/1950, «Θα προσχωρήσῃ και η Μεγ. Βρεταννία εις την 'κοινοπραξίαν' του άνθρακος», σ. 6

⁴⁷⁶ *Μάχη*, 13/5/1950, «Η ειρήνη θα διασωθῇ με ενίσχυση του ΟΗΕ», σ. 1 και 3

⁴⁷⁷ *Ελλάς*, 13/5/1950, «Η πρότασις του κ. Ρομπέρ Σουμάν και η διάσκεψις των τριών. Η προειδοποίησις του κ. Τρούμαν», άρθρο του Π. Λουκάτου, σ. 4

⁴⁷⁸ Θεωρείται ότι το Σχέδιο Schuman ήταν μία διέξοδος για τους Γάλλους σοσιαλιστές ύστερα από την αποτυχία των προηγουμένων προσπαθειών για ομοσπονδιακή ένωση. Μάλιστα, η ιδέα της ενοποίησης των βιομηχανιών άνθρακα και χάλυβα είχε διατυπωθῇ από τους ίδιους τους σοσιαλιστές το φθινόπωρο του 1948, ως εναλλακτική στην πλήρη εθνικοποίηση των βιομηχανιών αυτών. Αντίθετα, οι Βρετανοί Εργατικοί και άλλα σοσιαλιστικά κόμματα ήταν αντίθετα γιατί, μεταξύ άλλων, η γαλλική πρόταση στην πραγματικότητα δεν ευνοούσε τη δημιουργία μίας «σοσιαλιστικής τάξεως» στην Ευρώπη. Βλ. σχετικά W. Loth, «General Introduction», ..., ό.π., σ. 13-15.

⁴⁷⁹ *Μάχη*, 14/5/1950, «Γαλλογερμανική Κοινοπραξία και σοσιαλισμός», άρθρο του Θ.Ν.Τ., σ. 1 και 5

σοσιαλιστών που φοβόντουσαν τη δημιουργία «καπιταλιστικού υπερκολλοσσού». Υιοθετώντας στην ουσία τις απόψεις αυτές, ο συντάκτης του άρθρου (που υπέγραφε με τα αρχικά Θ.Ν.Τ.) διατύπωνε στη συνέχεια την άποψη ότι «Γαλλογερμανική κοινοπραξία με τη σημερινή κοινωνική οργάνωση θα σήμαινε υποδούλωση της γαλλικής βιομηχανίας στη γερμανική». Τα πράγματα κατά τον αρθρογράφο θα ήταν διαφορετικά αν υπήρχε σοσιαλιστική οργάνωση της παραγωγής στις δύο χώρες. Η ανάλυσή του όμως στηριζόταν στην υπόθεση ότι στην ουσία θα εδημιουργείτο ένα καρτέλ των βιομηχανιών, όπως και προπολεμικά, ενώ δεν υπήρχε καμία αναφορά στη δημιουργία υπερεθνικής Αρχής, που ήταν και η ουσία του Σχεδίου.

Σιγά σιγά άρχισαν να δημοσιεύονται όλο και περισσότερα σχετικά άρθρα γνώμης. Μάλιστα, η πρώτη φορά που το Σχέδιο Schuman βρέθηκε στην πρώτη σελίδα της *Καθημερινής* ήταν όταν η εφημερίδα δημοσίευσε ένα άρθρο του Walter Lippmann μία εβδομάδα μετά την διακήρυξή του.⁴⁸⁰ Στην ουσία αποτελούσε και το πρώτο άρθρο της εφημερίδας που παρείχε μία ολοκληρωμένη αξιολόγηση του Σχεδίου. Για τον Lippmann η πρόταση Schuman ήταν το σημαντικότερο βήμα προς την οριστική εκκαθάριση του γαλλογερμανικού ανταγωνισμού στην Ευρώπη και η «τολμηροτέρα, σωφρονεστέρα και δημιουργικωτέρα πράξις πολιτικής από του τερματισμού του πολέμου». Η πρόταση χαρακτηριζόταν ακόμα γενναιόφρων και τολμηρή, επειδή θα επέτρεπε στη Γερμανία να αποκτήσει πάλι οικονομική δύναμη. Αν και επρόκειτο για αναδημοσίευση άρθρου από ξένη εφημερίδα και δημοσιογράφο, το γεγονός ότι η *Καθημερινή* δεν είχε προβεί σε σχεδόν κανένα άλλο σχόλιο, καθώς και η πρωτοσέλιδη θέση που είχε επιφυλαχθεί για το σχόλιο του Lippmann, μας επιτρέπει να υποθέσουμε ότι οι απόψεις του τουλάχιστον δεν έβρισκαν την εφημερίδα αντίθετη.

Στο ίδιο φύλλο φιλοξενείτο άρθρο και του προέδρου της Συμβουλευτικής Συνέλευσης του Συμβουλίου της Ευρώπης Paul - Henri Spaak, στο οποίο ο Βέλγος πολιτικός αφού έκανε έναν απολογισμό των βημάτων προς την ευρωπαϊκή συνεργασία κατά την περίοδο 1948-1949, οπότε και ιδρύθηκαν ο ΟΕΟΣ, το ΝΑΤΟ και το Συμβούλιο της Ευρώπης, διαπίστωσε ότι κανένας από αυτούς δεν μπορούσε να δώσει μία συνολική λύση στα προβλήματα της ηπείρου και να ικανοποιήσει την ανάγκη της για ενοποίηση.⁴⁸¹ Γι' αυτό και τόνιζε ότι έπρεπε άμεσα να βρεθεί τρόπος να επιτευχθεί η ενωμένη Ευρώπη.

Ένα ακόμα σχετικό άρθρο γνώμης δημοσιεύτηκε στην πρώτη σελίδα της *Καθημερινής* τέσσερις ημέρες αργότερα, και μάλιστα ως κύριο θέμα της εφημερίδας. Ο Αμερικανός δημοσιογράφος Joseph Alsop⁴⁸² κατέγραφε το ιστορικό της εξαγγελίας του Σχεδίου Schuman, αλλά και τις αντιδράσεις επ' αυτού, τόσο τις θετικές, όσο και τις αρνητικές.⁴⁸³ Ο Alsop έδινε μία πιο αμερικανική άποψη για το Σχέδιο, καθώς δεν το έβλεπε παρά ως το σημαντικότερο βήμα για την επίλυση του γερμανικού προβλήματος, και παραγνώριζε σχεδόν εντελώς τη σημασία του για την ευρωπαϊκή ενοποίηση.

Η πιο ολοκληρωμένη άποψη και ανάλυση για το Σχέδιο Schuman δημοσιεύτηκε την ίδια ημέρα στην οικονομική σελίδα της *Ελλάδας*.⁴⁸⁴ Σε εκτενές άρθρο της εφημερίδας περιγραφόταν αναλυτικά το Σχέδιο και οι σκοποί του και τονίζονταν τόσο οι οικονομικές (επέκταση αγορών), αλλά και οι πολιτικές του επιπτώσεις (ενσωμάτωση της Γερμανίας στο ευρωπαϊκό σύστημα). Το άρθρο εξηγούσε με σαφήνεια τη βασική σύλληψη για τη λειτουργία της Ανώτατης Αρχής, η οποία δεν συνιστούσε ένα «καρτέλ» που θα διατηρούσε τη διαίρεση της παραγωγής, αλλά θα σκόπευε στην ενοποίησή της. Γενικά, το άρθρο τασσόταν με επιχειρήματα σαφώς υπέρ του Σχεδίου ως βασικό βήμα προς την οικονομική και πολιτική ενοποίηση, και είναι η πρώτη φορά που δεν αναφερόταν το επιχείρημα της ανάσχεσης του κομμουνισμού, προφανώς διότι ήταν δημοσιευμένο στην οικονομική σελίδα της εφημερίδας.

Λίγες ημέρες αργότερα, η *Καθημερινή* φιλοξένησε άρθρο του Συντηρητικού Βρετανού

⁴⁸⁰ *Καθημερινή*, 16/5/1950, «Η ενοποίησης των βιομηχανιών άνθρακος», άρθρο του W. Lippmann, σ. 1

⁴⁸¹ *Καθημερινή*, 16/5/1950, «Διά μίαν Ηνωμένην Ευρώπην», άρθρο του P. – H. Spaak, σ. 3

⁴⁸² Αμερικανός δημοσιογράφος (1910-1989). Αν και φιλελεύθερος στα εσωτερικά ζητήματα, εθεωρείτο ότι είχε μάλλον συντηρητικές απόψεις στα θέματα διεθνούς πολιτικής.

⁴⁸³ *Καθημερινή*, 20/5/1950, «Προς την γαλλογερμανικήν προσέγγισιν», άρθρο του J. Alsop, σ. 1

⁴⁸⁴ *Ελλάς*, 20/5/1950, «Τι θα σημάνη η συνένωσις των βιομηχανιών Γαλλίας και Γερμανίας», σ. 3

καθηγητή και πολιτικού Arthur Salter (ο οποίος είχε ήδη από το 1931 είχε δημοσιεύσει βιβλίο με τίτλο «Οι Ηνωμένες Πολιτείες της Ευρώπης»), ο οποίος ενώπιον των διαφωνιών σχετικά με την πορεία της Ευρώπης και της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης πρότεινε μία σειρά συμβιβαστικών λύσεων προκειμένου να μην καταρρεύσει ολόκληρη η προσπάθεια συνεργασίας.⁴⁸⁵ Συγκεκριμένα πρότεινε την απόδοση στο Συμβούλιο της Ευρώπης της διαχείρισης της ευρωπαϊκής οικονομικής συνεργασίας μετά το τέλος του Σχεδίου Marshall, τη δημιουργία ενός συστήματος ανώτατων δασμών και όχι τελωνειακής ένωσης μεταξύ των ευρωπαϊκών κρατών και την απόδοση στη Συμβουλευτική Συνέλευση υπερεθνικών εξουσιών. Φυσικά οι απόψεις του Salter δεν προωθούσαν ιδιαίτερα την ενοποιητική διαδικασία, τουλάχιστον προς την κατεύθυνση της δημιουργίας ομοσπονδίας, η φιλοξενία τους όμως από την *Καθημερινή* έδειχνε ότι η εφημερίδα επιθυμούσε να καταγράφονται διαφορετικές απόψεις έγκυρων αναλυτών επί του θέματος της ευρωπαϊκής ενοποιητικής πορείας.

Άρθρα γνώμης Έλληνα συντάκτη συνέχισαν να υπάρχουν μόνο στη *Μάχη* αν και ο Θ.Ν.Τ., ο οποίος υπέγραφε τα άρθρα αυτά συνήθως, παρέμενε επιφυλακτικός έναντι του Σχεδίου. Έτσι, σε εκτενές άρθρο γνώμης στην κορυφή της πρώτης σελίδας της εφημερίδας στις 3 Ιουνίου ο Θ.Ν.Τ. αναφερόταν στους ισχυρισμούς των ΗΠΑ ότι το Σχέδιο Schuman αποτελούσε ένδειξη τάσης «νέο-απομονωτισμού» της Ευρώπης.⁴⁸⁶ Ο συντάκτης πίστευε ότι το Σχέδιο αποτελούσε οικονομική έκφραση της πολιτικής ουδετερότητας (πολιτική της «Τρίτης Δύναμης») που υποστήριζαν κυρίως κάποιοι γαλλικοί κύκλοι και που ήταν αποτέλεσμα και των πιέσεων από τις ΗΠΑ στον οικονομικό τομέα. Εξέφραζε δε την άποψη ότι η οικονομική ανάπτυξη της Ευρώπης θα οδηγούσε αναπόφευκτα σε σύγκρουση με άλλους «ενδιαφερομένους», δηλαδή τις ΗΠΑ, αλλά το μέλλον θα έδειχνε ποια θα ήταν η εξέλιξη.

Η προετοιμασία της διάσκεψης των έξι κρατών

Στις 3 Ιουνίου 1950 η Γαλλία και άλλα πέντε κράτη (Γερμανία, Ιταλία και κράτη Benelux) προέβησαν σε κοινή δήλωση με την οποία αποδέχονταν τη βάση του Σχεδίου Schuman και αποφάσιζαν να ξεκινήσουν διαπραγματεύσεις για τη σύναψη μίας Συνθήκης σε αυτή τη βάση. Ταυτόχρονα η Μ. Βρετανία ανακοίνωνε ότι δεν δεχόταν να συμμετέχει σε αυτές τις διαπραγματεύσεις, διότι διαφωνούσε με την ύπαρξη υπερεθνικής Ανώτατης Αρχής που θα προΐστατο της κοινοπραξίας άνθρακα και χάλυβα, αλλά πάντως επιθυμούσε να μένει ενήμερη για τις εξελίξεις. Το *Εμπρός*, η *Μάχη* και το *Έθνος* σε μικρές καταχωρήσεις τους μετέφεραν σχετικές πληροφορίες εκείνη την ημέρα, χωρίς όμως περαιτέρω σχόλια.⁴⁸⁷

Μεγαλύτερα άρθρα για τις εξελίξεις αυτές δημοσιεύτηκαν στις 4 Ιουνίου. Η *Καθημερινή* στην τελευταία της σελίδα ανακοίνωνε την άρνηση της Μ. Βρετανίας και κατέγραφε τις ανακοινώσεις και τις αντιδράσεις από όλες τις πλευρές.⁴⁸⁸ Και πάλι γινόταν μία απλή καταγραφή των γεγονότων, χωρίς σχολιασμό, η οποία όμως ήταν πλήρης δίνοντας μία κατά το δυνατόν συνολική εικόνα στον αναγνώστη. Περίπου το ίδιο περιεχόμενο είχε και το αντίστοιχο άρθρο του *Εμπρός*, το οποίο προσέθετε όμως ότι διπλωματικοί κύκλοι στο Παρίσι υποστήριζαν πως η Μ. Βρετανία δεν θα αργούσε να ζητήσει να ενταχθεί στην σχεδιαζόμενη κοινοπραξία.⁴⁸⁹

Η *Ελευθερία* από την άλλη, τόνιζε περισσότερο τη συμφωνία των άλλων πέντε κρατών, παρά την άρνηση της Βρετανίας, και μετέφερε την άποψη εκπροσώπου της γαλλικής

⁴⁸⁵ *Καθημερινή*, 25/5/1950, «Διά μίαν πραγματικήν ένωσιν της Ευρώπης», άρθρο του Α. Salter, σ. 3

⁴⁸⁶ *Μάχη*, 3/6/1950, «'Ευρωπαϊκός απομονωτισμός'», άρθρο του Θ.Ν.Τ., σ. 1

⁴⁸⁷ *Εμπρός*, 3/6/1950, «Η Μεγ. Βρετανία δεν δέχεται να μετάσχη της κοινοπραξίας βαρείας βιομηχανίας», σ. 6, *Μάχη*, 3/6/1950, «Η διακοίνωση της Μεγ. Βρετανίας στη Γαλλία για το Σχέδιο Σουμάν. Δεν μετέχει στις διαπραγματεύσεις», σ. 4. Επίσης, *Έθνος*, 3/6/1950, «Εντός της ημέρας θα δοθη η γαλλική απάντησις εις την Μεγάλην Βρετανίαν. Ο έλεγχος επί του άνθρακος και χάλυβος. Η προσχώρησις κρατών εις την οργάνωσιν», σ. 6

⁴⁸⁸ *Καθημερινή*, 4/6/1950, «Η Μεγ. Βρετανία απεφάσισε τελικώς να μη μετάσχη των συνεννοήσεων διά την ενοποίησιν της βιομηχανίας άνθρακος-χάλυβος», σ. 6

⁴⁸⁹ *Εμπρός*, 4/6/1950, «Εματαιώθη οριστικώς πλέον η συμμετοχή της Αγγλίας εις το Σχέδιον του κ. Σουμάν», σ. 6

κυβέρνησης ότι επρόκειτο για ιστορική ημέρα για την Ευρώπη, αφού ήταν η πρώτη φορά που ανεξάρτητα κράτη συμφώνησαν να συνέλθουν σε διάσκεψη με σκοπό να ενώσουν μέρος της εθνικής τους κυριαρχίας.⁴⁹⁰ Το δε *Βήμα*, όπως και η *Ακρόπολις*, στο βασικό άρθρο της τελευταίας τους σελίδας τόνιζαν εξίσου και την ανακοίνωση της Μ. Βρετανίας και την ανακοίνωση της Γαλλίας και των άλλων πέντε κρατών.⁴⁹¹ Το *Βήμα* μάλιστα αποκαλούσε την εξέλιξη αυτή «*αποφασιστική τροπή και μάλιστα κάπως δραματική*». Η εφημερίδα ακόμη, βασιζόμενη σε διπλωματικούς κύκλους έκανε εκτιμήσεις για το μέλλον των σχέσεων της Βρετανίας με το Σχέδιο Schuman. Γινόταν τέλος αναφορά και στον Churchill και τη στάση του έναντι του Σχεδίου.

Είναι πάντως εντυπωσιακό, ότι παρά τα δημοσιεύματα του Τύπου και την προφανή από κάποιο σημείο και μετά σημασία που είχε το Σχέδιο Schuman για την Ευρώπη και την ευρωπαϊκή ενοποίηση, δεν καταγράφεται πουθενά εκείνες τις ημέρες καμία σχετική δήλωση Έλληνα πολιτικού. Ακόμα και όταν ο πρωθυπουργός και υπουργός Εξωτερικών Ν. Πλαστήρας βρέθηκε στο Παρίσι στις αρχές Ιουνίου για να προεδρεύσει της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης, στην ομιλία του κατά τη σχετική συνεδρίαση και σε δηλώσεις στον Τύπο δεν αναφέρθηκε καθόλου στις προτάσεις του Γάλλου υπουργού. Αντίθετα στην ομιλία του, όπως τουλάχιστον την κατέγραψαν σε αρκετά εκτενή (ακόμα και πρωτοσέλιδα) άρθρα οι ελληνικές εφημερίδες την επόμενη ημέρα, κάλεσε τα μέλη της Επιτροπής να δουλέψουν για να λάβουν συγκεκριμένες αποφάσεις προς την εξυπηρέτηση των σκοπών του οργανισμού, ενώ αναφέρθηκε και σχέσεις του Συμβουλίου της Ευρώπης με το Σάαρ και τη Γερμανία, καθώς και τις σχέσεις του με τον ΟΕΟΣ, που άλλωστε αποτελούσαν τα θέματα με τα οποία θα ασχολείτο η Επιτροπή.⁴⁹² Λίγο δε πριν την επιστροφή του από το Παρίσι, σε δηλώσεις που έκανε στους δημοσιογράφους δεν αναφέρθηκε καθόλου όχι μόνο στο Σχέδιο Schuman, αλλά ούτε στο ίδιο το Συμβούλιο της Ευρώπης (για το οποίο βρισκόταν εκεί), παρά το ότι αναφέρθηκε σε όλα τα υπόλοιπα θέματα εξωτερικής πολιτικής, ενδεικτικό σημάδι πιθανόν της μικρής σημασίας που είχε το θέμα της ενοποίησης γι' αυτόν.⁴⁹³

Τις επόμενες ημέρες, και ως την έναρξη των διαπραγματεύσεων των έξι κρατών επί του Σχεδίου Schuman στο Παρίσι στις 20 Ιουνίου, οι ελληνικές εφημερίδες αν και δεν περιείχαν σχετική ειδησεογραφία, εντούτοις δημοσίευσαν αρκετά άρθρα γνώμης και σχόλια που αφορούσαν στο ζήτημα, πολλά από αυτά δε στην πρώτη τους σελίδα.

Έτσι, στις 5 Ιουνίου το *Έθνος* σε πρωτοσέλιδο άρθρο γνώμης με υπογραφή «Παρατηρητής» τόνιζε ότι η Μεγάλη Βρετανία βρέθηκε προ απροόπτου με την εξαγγελία του Σχεδίου,⁴⁹⁴ ενώ δύο ημέρες αργότερα η *Καθημερινή* δημοσίευσε στην πρώτη της σελίδα άρθρο του Walter Lippmann, ο οποίος τασσόταν και πάλι υπέρ των προτάσεων Schuman ως τη μοναδική λύση για την επιβίωση της Ευρώπης. Με αρκετά αυστηρό λόγο υπογράμμιζε μάλιστα ότι η Γαλλία και η Γερμανία αποτελούσαν τα δύο κυριότερα ευρωπαϊκά έθνη (τη Μ. Βρετανία δεν την θεωρούσε Ευρώπη) και άρα η συνεργασία τους εθεωρείτο απαραίτητη.⁴⁹⁵

Και την επόμενη ημέρα, πάλι στην πρώτη σελίδα, η *Καθημερινή* δημοσίευσε άρθρο ξένου σχολιαστή, και συγκεκριμένα του Joseph Alsop, ο οποίος και πάλι τασσόταν υπέρ του Σχεδίου Schuman, αλλά ως λύση του γερμανικού ζητήματος και μηχανισμό οικονομικής συνεργασίας Γαλλίας-Γερμανίας και όχι ως βήμα προς την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση.⁴⁹⁶

⁴⁹⁰ *Ελευθερία*, 4/6/1950, «Η Δ. Γερμανία, η Μπενελούξ και η Ιταλία προσχωρούν εις το 'Σχέδιον Σουμάν'», σ. 6

⁴⁹¹ *Βήμα*, 4/6/1950, «Διαφωνία των Δυτικών διά την ενοποίησιν των ευρωπαϊκών βιομηχανιών», σ. 6, και *Ακρόπολις*, 4/6/1950, «Ανηγγέλθη επισήμως ότι επήλθε συμφωνία Γαλλίας, Ιταλίας, Δυτικής Γερμανίας και χωρών Μπενελούξ προς ενοποίησιν της βιομηχανίας», άρθρο του Kingsbury Smith, σ. 6

⁴⁹² *Εμπρός*, 4/6/1950, «Ο κ. Πλαστήρας προήδρευσε χθες εις το Συμβούλιον της Ευρώπης. Δεν προβλέπει νέον πόλεμον», σ. 1, *Μάχη*, 4/6/1950, «Αρχισαν οι εργασίες του Συμβουλίου της Ευρώπης. Της συνεδριάσεως προήδρευσε ο Στρατηγός Πλαστήρας», σ. 6, και *Ακρόπολις*, 4/6/1950, «Συνήλθε το Συμβούλιον της Ευρώπης υπό την προεδρίαν του κ. Ν. Πλαστήρα», σ. 6

⁴⁹³ *Μάχη*, 8/6/1950, «Ο Στρατηγός Πλαστήρας γυρίζει σήμερα άπρακτος», σ. 1 και 5

⁴⁹⁴ *Έθνος*, 5/6/1950, «Οργάνωσις της αμύνης», άρθρο του «Παρατηρητή», σ. 1

⁴⁹⁵ *Καθημερινή*, 7/6/1950, «Διά να υπάρξη Ευρώπη είναι απαραίτητος συνεργασία της Γαλλίας με την Γερμανία», άρθρο του W. Lippmann, σ. 1

⁴⁹⁶ *Καθημερινή*, 8/6/1950, «Η Γαλλία γίνεται πάλιν μεγάλη δύναμις», άρθρο του J. Alsop, σ. 1

Σε μία περίοδο που οι περισσότερες εφημερίδες αναλώνονταν σε σχόλια που αφορούσαν κυρίως τις πολιτικές επιπτώσεις του Σχεδίου της γαλλικής κυβέρνησης στις 10 Ιουνίου, η οικονομική σελίδα της *Ελλάδας* περιείχε μία ακόμα σπάνιας αρτιότητας για τον ελληνικό Τύπο της εποχής ανάλυση των λεπτομερειών των προτάσεων που θα συζητούσε η διάσκεψη των έξι κρατών στο Παρίσι.⁴⁹⁷ Το άρθρο εξηγούσε με σαφήνεια και ακρίβεια τη λειτουργία του προτεινόμενου συστήματος, παραδεχόμενο βέβαια ότι είναι πρωτότυπο, αλλά δεχόμενο επίσης την ορθότητα των συλλογισμών πάνω στους οποίους ήταν βασισμένο.

Η στάση των Ελλήνων σοσιαλιστών

Το ζήτημα που κυρίως απασχολούσε τη (μη κομμουνιστική) Αριστερά εκείνες τις ημέρες, ήταν η στάση της βρετανικής κυβέρνησης και του κυβερνώντος Εργατικού Κόμματος έναντι των εξελίξεων, ιδιαίτερα ύστερα από την επίσημη άρνηση της χώρας να συμμετέχει στις διαπραγματεύσεις. Το ενδιαφέρον δεν οφειλόταν φυσικά μόνο στις συνέπειες που θα είχε η άρνηση αυτή στην εφαρμογή του Σχεδίου Schuman, αλλά και στο ότι η στάση των Εργατικών επηρέαζε τη στάση και άλλων ευρωπαϊκών σοσιαλιστικών κομμάτων ή δημιουργούσε ρήξεις στη σοσιαλιστική παράταξη, αφού υπήρχαν και κόμματα που είχαν ταχθεί υπέρ του Σχεδίου. Ήταν φυσιολογικό λοιπόν ότι η *Μάχη*, ως εφημερίδα που εξέφραζε σοσιαλιστικές πεποιθήσεις⁴⁹⁸ να ενδιαφέρεται ιδιαίτερα για το θέμα.

Στις 13 Ιουνίου το βασικό θέμα της πρώτης σελίδας της *Μάχης* ήταν αφιερωμένο στην έκδοση φυλλαδίου των Εργατικών το οποίο στρεφόταν εναντίον κάθε παραχώρησης εθνικής κυριαρχίας και εναντίον της ίδρυσης Ευρωπαϊκής Συνέλευσης με νομοθετικά δικαιώματα, αλλά και εναντίον δημιουργίας υπερεθνικής Αρχής.⁴⁹⁹ Ουσιαστικά αρνείτο τη συμμετοχή της Μεγάλης Βρετανίας σε κάθε ευρωπαϊκό οργανισμό που δεν ήταν στηριγμένος σε σοσιαλιστικές αρχές. Το άρθρο παρουσίαζε ακόμα τις αντιδράσεις της γαλλικής κυβέρνησης και του γερμανικού Σοσιαλδημοκρατικού κόμματος στις θέσεις αυτές. Η προβολή των θέσεων των Εργατικών από την εφημερίδα μάλλον έδειχνε ότι συμφωνούσε μαζί τους, όπως άλλωστε έδειχναν και τα άρθρα γνώμης του Θ.Ν.Τ. που δημοσίευσε.

Την επόμενη ημέρα και πάλι το πρωτοσέλιδο βασικό θέμα της εφημερίδας αναφερόταν στη στάση των Εργατικών έναντι του Σχεδίου Schuman με αφορμή τις δηλώσεις του πρωθυπουργού Attlee στη Βουλή των Κοινοτήτων, αλλά και τις δηλώσεις του Εργατικού υπουργού Hugh Dalton,⁵⁰⁰ που ήταν υπεύθυνος για τη σύνταξη του φυλλαδίου.⁵⁰¹ Και οι δύο αρνήθηκαν ότι ήταν επίσημη θέση της κυβέρνησης το φυλλάδιο αυτό και τόνιζαν ότι ήθελαν ευρωπαϊκή ενοποίηση σε σοσιαλιστική βάση. Δημοσιεύονταν ακόμα δηλώσεις κάποιων στελεχών του γαλλικού Σοσιαλιστικού Κόμματος που ουσιαστικά συμφωνούσαν με τις θέσεις του φυλλαδίου των Εργατικών, παρά την αντίθετη στάση του κόμματός τους.

Παρόμοιο ήταν και το άρθρο της 15^{ης} Ιουνίου, όπου και πάλι, για τρίτη συνεχόμενη ημέρα, αποτελούσε πρώτο θέμα στην εφημερίδα η στάση των Εργατικών. Περιέχονταν νέες δηλώσεις των Εργατικών και των Γάλλων Σοσιαλιστών, οι οποίοι για πρώτη φορά επίσημα εξέφραζαν τη λύπη τους για τη στάση των Βρετανών ομοϊδεατών τους έναντι του Σχεδίου Schuman.⁵⁰² Δημοσιεύονταν ακόμα αντιδράσεις του Τύπου των ΗΠΑ.

Στην ίδια σελίδα, ακριβώς δίπλα στο προηγούμενο άρθρο, δημοσιευόταν για το ίδιο θέμα

⁴⁹⁷ *Ελλάς*, 10/6/1950, «Τι θα είναι η Ύπατη Αρχή εις την οποίαν θα συγχωνευθούν αι βιομηχανίαί άνθρακος και χάλυβος», σ. 3

⁴⁹⁸ Από τον Μάρτιο (αμέσως μετά τις εκλογές) έως τον Σεπτέμβριο 1950 η Κεντρική Επιτροπή της ΕΛΔ είχε επιτρέψει στον Γεώργιο Α. Καράντζα να εκδίδει τη *Μάχη* ως καθημερινή πρωινή εφημερίδα με εκδότη και διευθυντή τον ίδιο και χωρίς να είναι επίσημο όργανο του κόμματος, ακολουθώντας όμως πάντα «τη σοσιαλιστική γραμμή» και υποστηρίζοντας την ΕΛΔ.

⁴⁹⁹ *Μάχη*, 13/6/1950, «Οι Άγγλοι Εργατικοί αποκρούουν την ιδέα της ‘υπερεθνικής’ αρχής», σ. 1 και 5

⁵⁰⁰ Βρετανός πολιτικός (1887-1962). Βουλευτής του Εργατικού Κόμματος και υπουργός Οικονομικών για δύο χρόνια μετά τις εκλογές του 1945, όταν και εθνικοποίησε την Τράπεζα της Αγγλίας. Αργότερα, διετέλεσε υπουργός Χωροταξίας (1950-1951).

⁵⁰¹ *Μάχη*, 14/6/1950, «Οι Άγγλοι Εργατικοί θέλουν σοσιαλιστική Ευρωπαϊκή Ένωση», σ. 1 και 3

⁵⁰² *Μάχη*, 15/6/1950, «Οι αγγλικοί όροι για τη συμμετοχή στο σχέδιο Σουμάν», σ. 1

άρθρο γνώμης του Θ.Ν.Τ..⁵⁰³ Ο αρθρογράφος θεωρούσε ότι η μυστικότητα την οποία κράτησε ο Schuman στην ανακοίνωση του Σχεδίου του οδήγησε σε παρεξηγήσεις. Το μεγαλύτερο όμως μέρος ήταν αφιερωμένο στη στάση του Εργατικού Κόμματος. Ο συντάκτης συμφωνούσε με την άποψη που εκφραζόταν στο περίφημο φυλλάδιο και ήταν αντίθετος με τη δημιουργία ευρωπαϊκής υπερκυβέρνησης και Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου όσο η πολιτική των περισσότερων ευρωπαϊκών κρατών διευθυνόταν από τα ιδιωτικά και καπιταλιστικά συμφέροντα. Επίσης συμφωνούσε στη διαφωνία με τη δημιουργία Κοινοπραξίας όσο οι βιομηχανίες βρίσκονταν στα χέρια ιδιωτικού κεφαλαίου. Και επειδή η βρετανική βιομηχανία άνθρακα είχε ήδη εθνικοποιηθεί, δεν θα μπορούσε να συνδεθεί με τη γαλλική και τη γερμανική. Όμως ο Θ.Ν.Τ. καταδίκασε την προσκόλληση των Εργατικών στην έννοια της «εθνικής κυριαρχίας». Χαρακτήριζε την έννοια αυτή «ουτοπία» και «ακατανόητη» και τόνιζε πως η Ευρώπη ή θα ενωνόταν ή θα χανόταν, με την προϋπόθεση όμως ότι η ενωμένη Ευρώπη θα ήταν σοσιαλιστική. Διαφωνούσε επίσης με τη θέση των Εργατικών υπέρ της ουδετερότητας της Ευρώπης, αφού πίστευε ότι μία ενωμένη Ευρώπη, επειδή θα ήταν δύναμη, δεν θα μπορούσε ποτέ να είναι ουδέτερη. Τασσόταν υπέρ μιας ενωμένης σοσιαλιστικής Ευρώπης που θα ήταν δυνατή, δεν θα ήταν ουδέτερη και θα αποτελούσε τον «Μέγιστο Τρίτο που θα είχε το μεγαλύτερο, τον πιο μορφωμένο, τον πιο εργατικό και τον πιο δημιουργικό πληθυσμό του κόσμου και θα επέβαλλε την ειρήνη και θα ετερμάτιζε την ανόητη και απάνθρωπη σύγκρουση του ψυχρού πολέμου». Το άρθρο αυτό αποτελούσε ένα από τα πιο ολοκληρωμένα άρθρα γνώμης εφημερίδας για το θέμα, με συγκεκριμένη άποψη για την Ευρώπη και την πορεία της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Ταυτόχρονα αποτελούσε την πιο ολοκληρωμένη άποψη που διατυπώθηκε από Έλληνα σοσιαλιστή έναντι του Σχεδίου Schuman και της πορείας της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.

Και στις 16 Ιουνίου, για τέταρτη συνεχόμενη ημέρα, το γαλλικό Σχέδιο ήταν από τα βασικά θέματα της πρώτης σελίδας της *Μάχης*. Έδινε τις πληροφορίες για τη σύγκληση της διάσκεψης στο Παρίσι, αλλά αναφερόταν εκτενώς και στη δήλωση του Βρετανού πρωθυπουργού Attlee ότι το περιεχόμενο του φυλλαδίου του Εργατικού Κόμματός (του) ήταν ατυχές.⁵⁰⁴

Την επομένη η εφημερίδα δημοσίευσε πρωτοσέλιδο εκτενές άρθρο για τη διάσκεψη των σοσιαλιστικών κομμάτων στο Λονδίνο για το Σχέδιο Schuman που είχε ξεκινήσει την προηγούμενη ημέρα.⁵⁰⁵ Είχαν προσκληθεί 12 χώρες, μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα, αλλά η ΕΛΔ δεν έστειλε αντιπρόσωπο. Το γαλλικό Σοσιαλιστικό Κόμμα αντιπροσώπευε ο γενικός του γραμματέας Guy Mollet, ο οποίος διατύπωσε «πολύ αυστηρές» (κατά τις πηγές της εφημερίδας) κρίσεις έναντι της στάσης των Εργατικών για την ευρωπαϊκή ενοποίηση και τους κατηγορήσε ότι με το φυλλάδιό τους υιοθέτησαν θέσεις αντίθετες με τη συμφωνία των σοσιαλιστικών κομμάτων υπέρ των Ηνωμένων Πολιτειών της Ευρώπης που είχε ληφθεί το 1948 στο Παρίσι. Η εφημερίδα τόνιζε τις διαφορές που υπήρχαν στο Εργατικό Κόμμα ανάμεσα στους Attlee και Bevin από τη μία και στον Dalton από την άλλη.

Το θέμα συνέχισε να απασχολεί την εφημερίδα και τις επόμενες ημέρες. Στις 18 Ιουνίου δημοσιευόταν πρωτοσέλιδο άρθρο βασισμένο σε ανταπόκριση του *Γαλλικού Πρακτορείου Ειδήσεων*, σύμφωνα με το οποίο η Ευρωπαϊκή Ένωση Πληρωμών, η απελευθέρωση των εμπορικών συναλλαγών (Σχέδιο Stikker) και το Σχέδιο Schuman ήταν τρία σχέδια που είχαν ως στόχο την οικονομική ενοποίηση της Ευρώπης.⁵⁰⁶ Στο δεύτερο μέρος του άρθρου υπήρχε αναφορά στη συνέχεια της διάσκεψης των σοσιαλιστικών κομμάτων.

Στις 20 Ιουνίου, την ημέρα που θα άρχιζε τις εργασίες της η διάσκεψη των έξι κρατών, η *Μάχη* ανέφερε το γεγονός σε άρθρο της στην πρώτη σελίδα.⁵⁰⁷ Δεν διατυπωνόταν άποψη, αλλά στο δεύτερο μέρος του άρθρου υπήρχε η ανακοίνωση της διάσκεψης των σοσιαλιστών η οποία αποδέχτηκε ευνοϊκά τις προτάσεις Schuman ως σταθμό προς την ενότητα της Ευρώπης, την οικονομική σταθερότητα και την εξεύρεση εργασίας για όλους. Ούτε γι' αυτή

⁵⁰³ *Μάχη*, 15/6/1950, «Οι Άγγλοι Εργατικοί και το Σχέδιο Σουμάν», άρθρο του Θ.Ν.Τ., σ. 1

⁵⁰⁴ *Μάχη*, 16/6/1950, «Η εξαμερής Διάσκεψη για το Σχέδιο Σουμάν συνέρχεται στις 20 Ιουνίου», σ. 1 και 3

⁵⁰⁵ *Μάχη*, 17/6/1950, «Συνήλθε χθες η διεθνής σοσιαλιστική διάσκεψη για το Σχέδιο Σουμάν», σ. 1 και 3

⁵⁰⁶ *Μάχη*, 18/6/1950, «Η οικονομική ένωση της Ευρώπης», σ. 1

⁵⁰⁷ *Μάχη*, 20/6/1950, «Αρχίζουν σήμερα οι συνεννοήσεις για το σχέδιο Σουμάν», σ. 1

την εξέλιξη υπήρχε σχόλιο.

Τις επόμενες ημέρες, και μέχρι τις 25 Ιουνίου, η εφημερίδα παρακολουθούσε στενά και κατέγραφε τις εργασίες της διάσκεψης με άρθρα στην πρώτη της σελίδα (σε αντίθεση με την πλειοψηφία των υπολοίπων εφημερίδων όπως θα φανεί παρακάτω), που απεδείκνυαν το ενδιαφέρον της για το θέμα, χωρίς όμως να προβαίνει σε σχολιασμό των εξελίξεων.⁵⁰⁸ Ταυτόχρονα, στα άρθρα αυτά φαινόταν ότι και το ενδιαφέρον που έδειχνε για τη στάση των Εργατικών και για τη θέση τους υπέρ μιας διακυβερνητικής ανώτατης Αρχής, έναντι της υπερκυβερνητικής που πρότεινε η γαλλική κυβέρνηση, παρέμενε αμείωτο.

Σχετικό άρθρο γνώμης εμφανίστηκε στην εφημερίδα ξανά στις 25 Ιουνίου, όταν ο Θ.Ν.Τ. και πάλι, σχολιάζοντας στην πρώτη σελίδα την πτώση της κυβέρνησης του Georges Bidault στη Γαλλία, ανέφερε ως μία από τις αιτίες της πτώσης το Σχέδιο Schuman.⁵⁰⁹ Ισχυριζόταν ότι πολλοί Γάλλοι σοσιαλιστές είχαν στραφεί εναντίον του επειδή επιχειρούσε να συστήσει ένα νέο «γαλλογερμανικό καρτέλ».⁵¹⁰ Μάλιστα κατηγορούσε τον Schuman ότι ως χρηματιστής στο επάγγελμα και ως Αλσατός στην καταγωγή είχε σχέσεις με τις βιομηχανίες χάλυβα και της Γαλλίας και της Γερμανίας. Η πτώση της κυβέρνησης αποτελούσε θανάσιμο κτύπημα, κατά τον Θ.Ν.Τ., στις διαπραγματεύσεις και δημιουργούσε τις συνθήκες για την «πλήρη ανατροπή της επικίνδυνης βάσης του». Τείνοντας να επιβεβαιώσει τον ισχυρισμό αυτό, η εφημερίδα στην έκτη σελίδα δημοσίευε την πληροφορία ότι ο Schuman δήλωσε ότι η διάσκεψη θα διεκόπτετο για λίγες ημέρες για να συνεννοηθούν οι αντιπρόσωποι με τις κυβερνήσεις τους, αλλά ότι αυτό δεν είχε σχέση με την πτώση της κυβέρνησης Bidault, κάτι που η ίδια η εφημερίδα δεν φαινόταν να αποδέχεται.⁵¹¹ Ακόμα, στο ίδιο φύλλο, στην τρίτη σελίδα, αναδημοσιευόταν άρθρο του Βρετανού ιστορικού Basil Davidson στο οποίο υποστηριζόταν ότι το Σχέδιο Schuman θα εξυπηρετούσε την επαναδραστηριοποίηση των βιομηχανιών του Ρουρ.⁵¹² Οι αναφορές στο Σχέδιο στο φύλλο της 25^{ης} Ιουνίου (πέντε συνολικά) συμπληρώνονταν από μία φωτογραφία των Schuman και Monnet στο Salon de l'Horloge του γαλλικού Υπουργείου Εξωτερικών κατά τη διάρκεια της διάσκεψης.⁵¹³ Παρά τις επιφυλακτικές έως αρνητικές απόψεις που διατύπωναν για το Σχέδιο οι συντάκτες της εφημερίδας, το ενδιαφέρον ήταν σαφέστατα πολύ μεγάλο.

Η διάσκεψη των Παρισίων για το Σχέδιο Schuman

Την ημέρα που ξεκινούσε η διάσκεψη για την εφαρμογή του Σχεδίου Schuman στο Παρίσι, στις 20 Ιουνίου 1950, δημοσιεύτηκε στην *Καθημερινή* εκτενές ανώνυμο άρθρο γνώμης, στο οποίο η διαδικασία της διάσκεψης χαρακτηριζόταν ως το «τέρμα μιας ογδοηκονταετούς θυελλώδους εποχής που ήρχισε με τον γαλλογερμανικόν πόλεμον του 1870 και τους δυο παγκοσμίους πολέμους».⁵¹⁴ Το άρθρο τόνιζε τις πολιτικές, εκτός από τις οικονομικές, επιπτώσεις του Σχεδίου Schuman, το οποίο έφερε έναν άνεμο συμφιλίωσης και συνδιαλλαγής μεταξύ Βόννης και Παρισίων. Στη συνέχεια ο, ανώνυμος αλλά σίγουρα πολύ καλός γνώστης της οικονομικής και πολιτικής πραγματικότητας, συντάκτης εξηγούσε αρκετά

⁵⁰⁸ *Μάχη*, 21/6/1950, «Η εξαμερής Διάσκεψη για το Σχέδιο Σουμάν άρχισε χθες στο Και-ντ'Ορσαί», σ. 1 και 3, και *Μάχη*, 22/6/1950, «Η Εργατική κυβέρνηση εμμένει στη στάση της», σ. 1, και *Μάχη*, 23/6/1950, «Οι συζητήσεις για το Σχέδιο Σουμάν», σ. 1. Ακόμα, *Μάχη*, 24/6/1950, «Αναμένεται η ανατροπή της κυβέρνησης Μπιντώ», σ. 1, και *Μάχη*, 25/6/1950, «Η Μεγ. Βρετανία δεν θα μετάσχει στις διαπραγματεύσεις», σ. 1

⁵⁰⁹ *Μάχη*, 25/6/1950, «Η πτώση του κ. Μπιντώ», άρθρο του Θ.Ν.Τ., σ. 1 και 5

⁵¹⁰ Ο σοσιαλιστής οικονομολόγος και φανατικός φεντεραλιστής André Philip έδωσε τον Ιανουάριο του 1953 απάντηση σε όσους σοσιαλιστές θεωρούσαν την ΕΚΑΧ καρτέλ. Αναφερόμενος στο Σχέδιο Schuman έγραφε: «Είναι η τελωνειακή ένωση μεταξύ των εξ χωρών. Μία πραγματική τελωνειακή ένωση, αλλά περιορισμένη εις τον άνθρωπο και τον χάλυβα, συνεπάγεται συγχρόνως την δημιουργία μιας πρώτης ευρωπαϊκής υπερεθνικής εξουσίας· πράγματι, η Υψηλή Εξουσία (Haute Autorité) περιβλήθη με τας αναγκαίας εξουσίας διά να λάβη όλες τας αποφάσεις κατά την μεταβατικήν περίοδον, να παλαίση εναντίον της συγκεντρώσεως και των cartels και να δώση ένα 'ελάχιστον' προσανατολισμού εις την βιομηχανίαν, να λάβη τέλος τας ουσιώδεις αποφάσεις εν σχέσει με τας επενδύσεις και τον συντονισμόν των προγραμμάτων παραγωγής». Philip A., Διατί ζητούμεν την ένωση της Ευρώπης, Ευρωπαϊκή Κίνησης Νέων – Ελληνική Γραμματεία, Αθήναι 1953, σ. 20

⁵¹¹ *Μάχη*, 25/6/1950, «Η εξαμερής διάσκεψη μετά την παραίτηση του κ. Μπιντώ», σ. 6

⁵¹² *Μάχη*, 25/6/1950, «Ξαναζωντανεύει το Ρουρ», άρθρο του B. Davidson, σ. 3 και 4

⁵¹³ *Μάχη*, 25/6/1950, «Το Σχέδιο Σουμάν», σ. 3

⁵¹⁴ *Καθημερινή*, 20/6/1950, «Τι είναι το Σχέδιο Σουμάν», σ. 3

λεπτομερώς τις βασικές αρχές του Σχεδίου με έμφαση στον υπερεθνικό χαρακτήρα της Ανώτατης Αρχής, και επισημαίνοντας τον ασαφή χαρακτήρα του μέχρι να διασαφηνιστεί από τις διαπραγματεύσεις που άρχιζαν εκείνη την ημέρα.

Πέρα από αυτό το άρθρο γνώμης και ανάλυσης, η εφημερίδα ανήγγειλε την είδηση για την έναρξη της διάσκεψης στην τελευταία σελίδα παραθέτοντας μία σαφή και αρκετά λεπτομερή περιγραφή της διαδικασίας των συζητήσεων,⁵¹⁵ ενώ και το *Έθνος* δημοσίευε την είδηση στη τέταρτη σελίδα μέσα από μία ανταπόκριση από τη Νέα Υόρκη σχετικά με πληροφορίες που είχαν εμφανιστεί στον αμερικανικό Τύπο σχετικά με προσπάθειες έως και την τελευταία στιγμή να συμμετέχει η Μεγάλη Βρετανία στις διαπραγματεύσεις.⁵¹⁶

Αντίθετα, ο ανταποκριτής στο Παρίσι στο αντίστοιχο άρθρο της *Ακρόπολης*, έδινε έμφαση στη διαφορά αντιλήψεων που είχε δημιουργηθεί μεταξύ κάποιων σοσιαλιστικών κομμάτων (κυρίως του γαλλικού) και των Βρετανών Εργατικών για το Σχέδιο Schuman, και εκτιμούσε ότι ήταν τόσο μεγάλη που προκαλούσε θανάσιμο πλήγμα στην Κομίσκο (την οργάνωση των ευρωπαϊκών σοσιαλιστικών κομμάτων).⁵¹⁷ Ο ανώνυμος ανταποκριτής θεωρούσε ότι η διάσκεψη των Παρισίων θα αποτύγχανε ακριβώς λόγω αυτής της διαφωνίας, παρά το γεγονός ότι η Βρετανία δεν συμμετείχε στις διαπραγματεύσεις. Σε παράπλευρο δε άρθρο, η εφημερίδα, επιμένοντας στο ίδιο θέμα, δημοσίευε πληροφορίες σχετικά με την κυκλοφορία του φυλλαδίου που περιείχε τις αντιπροτάσεις του Εργατικού Κόμματος στο Σχέδιο.⁵¹⁸ Επρόκειτο για τη μόνη εφημερίδα (πλην φυσικά της *Μάχης*) που αναφερόταν στο θέμα.

Τέλος, στην *Ελευθερία* η είδηση της έναρξης των διαπραγματεύσεων αναφερόταν σε καταχώρηση της τελευταίας σελίδας, χωρίς ιδιαίτερα σχόλια.⁵¹⁹

Αντίθετα, το *Εμπρός* δεν είχε καμία σχετική αναφορά εκείνη την ημέρα.

Την επόμενη η περιγραφή της έναρξης της διάσκεψης υπήρχε στην πρώτη σελίδα των περισσότερων εφημερίδων. Στην *Καθημερινή* αποτελούσε το κύριο θέμα της πρώτης σελίδας.⁵²⁰ Χαρακτήριζε το Σχέδιο ως το τολμηρότερο πείραμα συνεργασίας της παγκόσμιας ιστορίας και περιείχε μία λεπτομερέστατη περιγραφή της έναρξης της διαδικασίας. Δημοσίευε επίσης και την ομιλία που εξεφώνησε ο Γάλλος υπουργός Εξωτερικών, ενώ συμπληρωνόταν με πληροφορίες για τον τρόπο με τον οποίο θα συνεχιζόταν η διάσκεψη και τους ακριβείς όρους που θα συζητούσαν οι συμμετέχοντες. Αναμφισβήτητα η *Καθημερινή* είχε δώσει ιδιαίτερο βάρος στις διαπραγματεύσεις αυτές και τη σημασία του Σχεδίου, ενώ η στάση της ήταν ξεκάθαρα πολύ θετική.

Στην πρώτη σελίδα και της *Ελευθερίας* δημοσιευόταν η είδηση της έναρξης της διάσκεψης στο Παρίσι και η περιγραφή της σχετικής τελετής, αλλά και η υποβολή πρότασης από τον Churchill προς τη Βουλή των Κοινοτήτων να συμμετέχει και η Βρετανία στις σχετικές διαπραγματεύσεις.⁵²¹ Η εφημερίδα δεν έκανε κανένα σχόλιο επί των εξελίξεων αυτών, αλλά η τοποθέτηση της είδησης στην πρώτη σελίδα και η έκταση του άρθρου καταδεικνύουν το ενδιαφέρον της για το θέμα.

Και το *Βήμα* στην πρώτη σελίδα του όχι μόνο ανήγγελλε την είδηση της έναρξης της διάσκεψης (εκ παραδρομής μάλιστα στο τίτλο ανέφερε ότι ελάμβανε χώρα στο Λονδίνο), αλλά δημοσίευε και άρθρο του πρώην πρωθυπουργού της Γαλλίας Édouard Herriot, ο οποίος χαρακτήριζε την πρόταση Schuman επαναστατική που προκάλεσε βαθιά συγκίνηση

⁵¹⁵ *Καθημερινή*, 20/6/1950, «Το σχέδιον του κ. Σουμάν θα διατυπωθή εις συνθήκην και θα κυρωθή από τας Βουλάς», σ. 6

⁵¹⁶ *Έθνος*, 20/6/1950, «Αρχίζουν σήμερον αι εργασίαι της εξαμερούς Διασκέψεως δια τον χάλυβα και άνθρακα. Ελπίδες επιτεύξεως συμφωνίας», άρθρο του ανταποκριτή στη Νέα Υόρκη Α. Αργυρόπουλου, σ. 4

⁵¹⁷ *Ακρόπολις*, 20/6/1950, «Το Σχέδιον Σουμάν αφορμή ρήξεως των σοσιαλιστικών κομμάτων μετά του αγγλικού Εργατικού Κόμματος. Θα αποτύχη η Διάσκεψις Παρισίων», άρθρο του ανταποκριτή στο Παρίσι, σ. 6

⁵¹⁸ *Ακρόπολις*, 20/6/1950, «Βρετανικαί αντιπροτάσεις εις το Σχέδιον. Ζητείται κρατικοποίησις των βιομηχανιών», σ. 6

⁵¹⁹ *Ελευθερία*, 20/6/1950, «Αρχίζουν αι εξαμερείς συνομιλίας εις Παρισίους διά το 'Σχέδιον Σουμάν'», σ. 6

⁵²⁰ *Καθημερινή*, 21/6/1950. «Ηρχισεν η διάσκεψις του Σχεδίου Σουμάν», σ. 1 και 4

⁵²¹ *Ελευθερία*, 21/6/1950, «Ο Τσώρτσιλ προτείνει όπως η Αγγλία μετάσχη εις το Σχέδιον Σουμάν», σ. 1 και 4

στη Γαλλία.⁵²²

Και το *Έθνος* δημοσίευε στην πρώτη σελίδα εκείνης της ημέρα άρθρο επιφανούς προσωπικότητας από τη Γαλλία σχετικά με το Σχέδιο Schuman, και συγκεκριμένα του συγγραφέα και μετέπειτα ακαδημαϊκού Jean d'Ormesson. Ο αρθρογράφος τόνιζε ότι αν και οι τεχνικές λεπτομέρειες της πρότασης ήταν πολύπλοκες, ήταν απαραίτητο να μην αδιαφορήσει γι' αυτές η κοινή γνώμη, γιατί το Σχέδιο αυτό θα μπορούσε να αλλάξει τη φυσιογνωμία της Ευρώπης.⁵²³ Από την άλλη πλευρά, δικαιολογούσε εν μέρει τη βρετανική αντίδραση που φοβόταν να προσχωρήσει εν λευκώ σε διαπραγματεύσεις για ένα θέμα για το οποίο δεν γνώριζε τις τεχνικές του λεπτομέρειες.

Μόνο το *Εμπρός* και η *Ακρόπολις* παρουσίαζαν την είδηση στην τελευταία τους σελίδα, ενώ αναφερόντουσαν και στις βρετανικές αντιδράσεις έναντι των διαπραγματεύσεων.⁵²⁴

Η *Ελευθερία* συνέχισε και την επόμενη ημέρα να δημοσιεύει ειδήσεις σχετικά με την πορεία της διάσκεψης.⁵²⁵ Τονιζόταν ιδιαίτερα η πρόταση του Jean Monnet εκ μέρους της Γαλλίας σχετικά με τη δημιουργία ειδικής Συνέλευσης, η οποία θα ασκούσε δημοκρατικό έλεγχο στην Ανώτατη Αρχή που προέβλεπε το Σχέδιο. Δημοσιεύονταν ακόμα πληροφορίες σχετικά με τη στάση της Μ. Βρετανίας, αλλά και η πληροφορία ότι Ρεπουμπλικάνος γερουσιαστής κατέθεσε πρόταση να μειωθεί η βοήθεια των ΗΠΑ προς το Ηνωμένο Βασίλειο αν το τελευταίο δεν συμμετείχε στο Σχέδιο Schuman. Και πάλι δεν υπήρχαν σχόλια εκ μέρους της εφημερίδας. Ανάλογο ήταν και το δημοσίευμα της *Ακρόπολις* την ίδια ημέρα, με τη διαφορά ότι έμφαση δινόταν περισσότερο στην οριστικοποίηση της βρετανικής απόφασης να μη μετέχει στο Σχέδιο Schuman, καθώς οι κυβερνητικοί βουλευτές επιδοκίμασαν την πολιτική του πρωθυπουργού Attlee.⁵²⁶

Στις 23 Ιουνίου η *Καθημερινή* δημοσίευσε ένα ακόμα πρωτοσέλιδο σημαντικό άρθρο του Walter Lippmann, ο οποίος αναφερόταν με ενθουσιασμό στις πολιτικές συνέπειες των προτάσεων του Γάλλου υπουργού Εξωτερικών, καθώς θεωρούσε ότι θα μπορούσαν να φέρουν τη μόνιμη ειρήνη στην Ευρώπη, ειδικά από τη στιγμή που οι Βρετανοί με τη στάση τους (να μη συμμετέχουν στις σχετικές διαπραγματεύσεις) αποφάσισαν να παραμείνουν απομονωμένοι εκτός Ευρώπης.⁵²⁷ Έτσι, η Γαλλία και η Γερμανία μέσα από το Σχέδιο Schuman καθίσταντο, κατά τον αμερικανό δημοσιογράφο, οι μοναδικές υπεύθυνες για την επικράτηση της ειρήνης.

Το ενδιαφέρον για το θέμα είχε όμως ήδη αρχίζει να μειώνεται στις ελληνικές εφημερίδες. Εκτός, από την *Καθημερινή* και τη *Μάχη* που προαναφέρθηκαν, στις 23 Ιουνίου αναφορές στις διαπραγματεύσεις είχαν η *Ελευθερία* και η *Ακρόπολις* στις τελευταίες τους σελίδες, δίνοντας πάλι έμφαση στη βρετανική στάση, ενώ η *Ακρόπολις* μετέφερε και πληροφορίες ότι το Σχέδιο Schuman θα εξελισσόταν σε πυρήνα για τη δημιουργία ομοσπονδιακής κυβέρνησης στην Ευρώπη.⁵²⁸

Στις 25 Ιουνίου ο ελληνικός Τύπος ασχολήθηκε αρκετά με την πτώση της κυβέρνησης

⁵²² *Βήμα*, 21/6/1950, «Ηρχισεν χθες εις Λονδίνον η Διάσκεψις των Δυτικών χωρών διά το Σχέδιον του κ. Σουμάν», σ. 1, και «Ελπίδες και φόβοι από ενδεχόμενι εννοποίησησιν των ευρωπαϊκών βιομηχανιών», άρθρο του E. Herriot, σ. 1

⁵²³ *Έθνος*, 21/6/1950, «Το Σχέδιον Σουμάν. Η αγγλογαλλική διαφωνία», άρθρο του Jean d'Ormesson, σ. 1

⁵²⁴ *Εμπρός*, 21/6/1950, «Ηρχισεν εις Παρισίους η διάσκεψις εφαρμογής του Σχεδίου Σουμάν», σ. 4, και *Ακρόπολις*, 21/6/1950, «Θα ιδρυθή μέχρι τέλους του έτους η Κοινοπραξία διά τας βιομηχανίας. Ήρχισεν η διάσκεψις εις Παρισίους. Η απουσία της Μεγάλης Βρεταννίας», άρθρο του Kingsbury Smith, σ. 6

⁵²⁵ *Ελευθερία*, 22/6/1950, «Επρωτάθη ο σχηματισμός ειδικού Κοινοβουλίου διά το Σχέδιον Σουμάν», σ. 1

⁵²⁶ *Ακρόπολις*, 22/6/1950, «Η Γαλλία προτείνει τον τερματισμόν της εμπολέμου καταστάσεως με την Γερμανίαν. Προ δυσχερειών η Διάσκεψις διά την βιομηχανίαν», σ. 4

⁵²⁷ *Καθημερινή*, 23/6/1950, «Η ευθύνη της ενοποίησης της Ευρώπης περιήλθεν εις τους Γάλλους και τους Γερμανούς», άρθρο του W. Lippmann, σ. 1

⁵²⁸ *Ελευθερία*, 23/6/1950, «Αι βρετανικάί τροπολογίαι εις το Σχέδιον του κ. Σουμάν», σ. 4, και *Ακρόπολις*, 23/6/1950, «Το Σχέδιον του κ. Σουμάν θα εξελιχθή εις πυρήνα διά την δημιουργίαν μιας ομοσπονδιακής κυβερνήσεως εν Ευρώπῃ», σ. 6

Bidault στη Γαλλία.⁵²⁹ Αν και επισήμως η κυβέρνηση καταψηφίστηκε από την Εθνοσυνέλευση ως συνέπεια της καταψήφισης νομοσχεδίου για τους μισθούς των δημοσίων υπαλλήλων που είχε καταθέσει, εντούτοις σε όλες τις εφημερίδες η καταψήφιση συνδεόταν και με τη διαφωνία ορισμένων βουλευτών με το Σχέδιο Schuman. Το *Εμπρός* μάλιστα, όπως και η *Μάχη*, ανέφερε ότι σίγουρα η πολιτική εξέλιξη αυτή θα έφερνε τουλάχιστον καθυστερήσεις στη διεξαγωγή των διαπραγματεύσεων.

Όλη αυτή την περίοδο της διάσκεψης, η ελληνική κυβέρνηση δεν έκανε καμία, δημόσια τουλάχιστον, αξιολόγηση των διαπραγματεύσεων και του Σχεδίου και αρκείτο στο να ενημερώνεται επί των εξελίξεων από τις ελληνικές διπλωματικές Αρχές, και κυρίως από την Πρεσβεία στο Παρίσι, όπου και διεξαγόταν η διάσκεψη των έξι. Η στάση του πρεσβευτή Ραφαήλ συνέχιζε όμως να είναι αρκετά αρνητική έναντι του Σχεδίου. Σύμφωνα με εμπιστευτική έκθεσή του στις 5 Ιουλίου «*η πρότασις Σούμαν εξεπορεύθη κυρίως από την ανάγκην την οποίαν ησθάνθη η Γαλλική Κυβέρνησις όπως παρουσιάση σοβαράν και ουσιαστικωτέραν λύσιν του γερμανικού προβλήματος*» και μάλιστα έγινε χωρίς προσυνεννόηση με τη Μ. Βρετανία για να αποφευχθεί καθυστέρηση εκ μέρους της.⁵³⁰ Θεωρούσε ότι η ανακοίνωση του Σχεδίου έγινε με προχειρότητα και βεβιασμένα προκειμένου να προκαλέσει εντυπώσεις, και όχι να έχει πρακτική εφαρμογή στο τέλος, λόγω και των αντιδράσεων των γαλλικών επιχειρήσεων και συνδικάτων. Προέβλεπε μάλιστα ότι ακόμα και αν εφαρμοζόταν τελικά το Σχέδιο, κάτι τέτοιο θα αργούσε πολύ, ενώ η Ευρώπη είχε ανάγκη πιο άμεσων λύσεων. Το Σχέδιο Schuman κρινόταν ότι ενείχε «*δυστυχώς μεγάλη δόσιν υπερβολής και ανεδαφικότητος. Έχει κανείς την εντύπωσιν ότι εν όψει της υπαρχούσης θλιβεράς πραγματικότητος και των επερχομένων κινδύνων οι Ευρωπαίοι ηγέται δεν ευρίσκουν τίποτε το καλλίτερον να κάμουν από το να υποβάλουν σχέδια περί της αύριον όχι διά να τα εφαρμόζουν αλλά διά να τα συζητούν. Τα πάντα λέγονται αλλ' ουδέν γίνεται*». Ο Ραφαήλ και πάλι ήταν αρνητικός έναντι των εξελίξεων και έδειχνε ανίκανος να κατανοήσει τις εξελίξεις και τη σημασία τους, δημιουργώντας τον κίνδυνο να παρασύρει σε αυτό τον δρόμο και την ελληνική κυβέρνηση.

Ο μόνος από τους Έλληνες πολιτικούς που έως εκείνη τη στιγμή είχε τοποθετηθεί έναντι του Σχεδίου ήταν ο Λέων Μακκάς, κάτι που φυσικά δεν αποτελούσε έκπληξη δεδομένου του ενδιαφέροντός του για τα ευρωπαϊκά ζητήματα. Έτσι, σε πρωτοσέλιδη συνέντευξή του στην *Ελλάδα* τόνιζε ότι τασσόταν υπέρ του Σχεδίου Schuman, υπό τους όρους όμως ότι θα έμενε συνδεδεμένο με το Συμβούλιο της Ευρώπης και ότι ήταν ανοιχτό προς όποια χώρα ήθελε να συμμετέχει.⁵³¹

Ένα μήνα αργότερα, σε συνέντευξή του στη γαλλική εφημερίδα *Monde* (που αναδημοσίευε η *Ελευθερία*), ο πρώην πρωθυπουργός και υπουργός Εξωτερικών Κ. Τσαλδάρης, δήλωσε ότι το Σχέδιο, αν και δεν μπορούσε να ενδιαφέρει άμεσα την ελληνική οικονομία, εντούτοις προσέλκυε ιδιαίτερα την προσοχή των Ελλήνων πολιτικών, κάτι που όμως στην πράξη δεν φαινόταν ιδιαίτερα.⁵³²

12. Η β' Σύνοδος της Συμβουλευτικής Συνέλευσης του Συμβουλίου της Ευρώπης

Οι συζητήσεις των πρώτων ημερών

Τις 24 Ιουλίου 1950 ο πρωθυπουργός Ν. Πλαστήρας ζήτησε από το Υπουργικό Συμβούλιο να εγκρίνει το διορισμό της ελληνικής αντιπροσωπείας στη β' Σύνοδο της Συμβουλευτικής Συνέλευσης του Συμβουλίου της Ευρώπης που θα πραγματοποιείτο το

⁵²⁹ *Ελευθερία*, 25/6/1950, «Η κυβέρνηση Μπιντώ καταψηφισθείσα συνεπεία του δημοσιοϋπαλληλικού υπέβαλε χθες την παραίτησίν της», σ. 6 και *Εμπρός*, 25/6/1950, «Η κυβέρνηση του κ. Σουμάν παρητήθη χθες», σ. 1 και 6. Ακόμα, *Μάχη*, 25/6/1950, «Η εξαμερής διάσκεψη μετά την παραίτηση του κ. Μπιντώ», σ. 6

⁵³⁰ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1951, Φακ. 24.3, πρεσβευτής στο Παρίσι Ρ. Ραφαήλ προς Υπουργείο Εξωτερικών, 5/7/1950, Ε.773 Α/Γαλ.

⁵³¹ *Ελλάς*, 8/7/1950, «Ομιλεί ο κ. Λέων Μακκάς διά τα ευρωπαϊκά ζητήματα. Το σύστημα συλλογικής ασφαλείας», σ. 1 και 3

⁵³² *Ελευθερία*, 8/8/1950, «Δηλώσεις του κ. Κ. Τσαλδάρη περί Ελλάδος, Ευρωπαϊκού Συμβουλίου και Βορειοατλαντικού Συμφώνου», σ. 1

διάστημα 7-19 Αυγούστου.⁵³³ Η αποστολή θα αποτελείτο αποκλειστικά από βουλευτές αυτή τη φορά και συγκεκριμένα από τους Κ. Τσαλδάρη, Στ. Στεφανόπουλο, Κ. Ρέντη, Σταμ. Μερκούρη, Λ. Μακκά, Η. Τσιριμώκο, Ν. Ροδόπουλο, Γρ. Κασιμάτη, Στ. Αλαμανή, και Η. Λαγάκο (έξι τακτικοί και τέσσερις αναπληρωτές).⁵³⁴

Μία ημέρα πριν από την έναρξη των εργασιών της Συμβουλευτικής Συνέλευσης, η *Μάχη*, αναφερόταν στην πρώτη της σελίδα σε απόφαση της Επιτροπής Υπουργών του οργανισμού, σύμφωνα με την οποία, ενόψει της κατάστασης στην Κορέα, δηλωνόταν η πίστη των μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης στην ειρήνη. Στη συνέχεια, η εφημερίδα αναφερόταν εκτενώς στις επικείμενες εργασίες της Συνέλευσης.⁵³⁵ Στην τρίτη σελίδα του ίδιου φύλλου, η εφημερίδα σε ανώνυμο άρθρο γνώμης αναφερόταν στη διάσπαση των σοσιαλιστικών δυνάμεων, που είχε επέλθει λόγω του Σχεδίου Schuman, επεσήμανε τη σημασία της ένωσης της Ευρώπης και καλούσε όσους είχαν ενδοιασμούς να τους ξεπεράσουν, κυρίως τους Βρετανούς Εργατικούς.⁵³⁶ Το άρθρο τασσόταν σαφώς με τις απόψεις των Γάλλων σοσιαλιστών, κυρίως του γενικού γραμματέα του κόμματος Guy Mollet, και όχι με εκείνες των Βρετανών ομοϊδεατών τους. Παράλληλα, ο αρθρογράφος δήλωνε απογοητευμένος από τα αποτελέσματα του πρώτου έτους λειτουργίας του Συμβουλίου της Ευρώπης, διότι πίστευε ότι θα έπρεπε ο οργανισμός να λαμβάνει αποφάσεις με περισσότερο ορατές και πρακτικές επιπτώσεις.

Την επόμενη της πρώτης ημέρας εργασιών της Συμβουλευτικής Συνέλευσης οι περισσότερες εφημερίδες είχαν αναφορές σε αυτή, και μάλιστα στην πρώτη τους σελίδα.

Η *Ελευθερία* αφιέρωσε σχετικά εκτενές πρωτοσέλιδο άρθρο στην επανεκλογή του Spaak στην προεδρία της Συνέλευσης, παρά τις μεμονωμένες αντιδράσεις που υπήρξαν λόγω της στάσης του στο ζήτημα της παραίτησης του βασιλιά του Βελγίου,⁵³⁷ ενώ στην ίδια σελίδα δημοσιευόταν και η συνέντευξη Τσαλδάρη στον *Monde*, ο οποίος, πέρα από τα όσα είπε για το Σχέδιο Schuman, δήλωσε σχετικά με το Συμβούλιο της Ευρώπης ότι κατά την άποψη του αποτελούσε ήδη πολιτική πραγματικότητα που προχωρούσε στην παραγωγή απτών αποτελεσμάτων.⁵³⁸

Η *Μάχη* φιλοξενούσε και αυτή την είδηση της έναρξης της β' Συνόδου της Συμβουλευτικής Συνέλευσης στην πρώτη της σελίδα και περιέγραφε την πρώτη ημέρα των εργασιών.⁵³⁹ Το εκτενές και λεπτομερές άρθρο έκανε τη διαπίστωση πως η Συνέλευση δημιουργούσε ελπίδες για βελτίωση της διεθνούς κατάστασης που μόλις είχε μπει σε δύσκολη περίοδο λόγω των γεγονότων της Κορέας.

Το *Βήμα* στο δικό του (μικρό) πρωτοσέλιδο άρθρο περιέγραφε την έναρξη της Συνόδου και τόνιζε επίσης κυρίως το ζήτημα της επανεκλογής του Spaak στην προεδρία του οργάνου,⁵⁴⁰ ενώ η *Ακρόπολις* στο αντίστοιχο άρθρο της επεσήμαινε ότι η συνεδρίαση γινόταν υπό τη σκιά των γεγονότων στην Κορέα.⁵⁴¹

Τις επόμενες ημέρες τα δημοσιεύματα για τις εργασίες Συνέλευσης συνεχίστηκαν, αλλά κάθε εφημερίδα φαινόταν ότι έδινε έμφαση και σε διαφορετικό γεγονός από όσα συνέβαιναν στο Στρασβούργο. Η *Ελευθερία* στις 9 Αυγούστου δημοσίευε στην πρώτη σελίδα σύντομο άρθρο στο οποίο αναφερόταν η πληροφορία ότι η Βρετανοί Συντηρητικοί αντιπρόσωποι

⁵³³ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1950, Φακ. 111.2, πρωθυπουργός Ν. Πλαστήρας προς Υπουργικό Συμβούλιο 24/7/1950

⁵³⁴ Η β' Σύνοδος τελικά πραγματοποιήθηκε σε δύο μέρη. Το β' μέρος ξεκίνησε στις 17 Νοεμβρίου 1950 και από ελληνικής πλευράς συμμετείχαν οι βουλευτές Λ. Μακκάς, Στ. Μερκούρης, Η. Τσιριμώκος, Ν. Ροδόπουλος, Στ. Αλαμανής και Π. Ροζάκης. Βλ. ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1950, Φακ. 111.2, πρωθυπουργός Σ. Βενιζέλος προς Υπουργικό Συμβούλιο 6/11/1950. ΑΠ 51204

⁵³⁵ *Μάχη*, 6/8/1950, «Το Συμβούλιο της Ευρώπης διαδηλώνει την πίστη του στην υπόθεση της ειρήνης», σ. 1 και 6

⁵³⁶ *Μάχη*, 6/8/1950, «Το πρόβλημα της Ενώσεως της Ευρώπης», σ. 3

⁵³⁷ *Ελευθερία*, 8/8/1950, «Ο κ. Σπάακ επανεξελέγη Πρόεδρος του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου», σ. 1

⁵³⁸ *Ελευθερία*, 8/8/1950, «Δηλώσεις του κ. Κ. Τσαλδάρη περί Ελλάδος, Ευρωπαϊκού Συμβουλίου και Βορειοατλαντικού Συμφώνου», σ. 1

⁵³⁹ *Μάχη*, 8/8/1950, «Η Ευρωπαϊκή Συνέλευση συνήλθε στο Στρασβούργο», σ. 1 και 5

⁵⁴⁰ *Βήμα*, 8/8/1950, «Η Συνέλευσις του Στρασβούργου», σ. 1

⁵⁴¹ *Ακρόπολις*, 8/8/1950, «Ηρχισε χθες η Ευρωπαϊκή Συνέλευσις. Πρόεδρος εξελέγη και πάλιν ο κ. Σπάακ», σ. 6

κατέθεσαν πρόταση να τεθεί η κοινοπραξία άνθρακα και χάλυβα υπό το Συμβούλιο της Ευρώπης και όχι υπό Ανώτατη Αρχή, προκειμένου να μπορέσει να συμμετάσχει στο Σχέδιο Schuman και η Βρετανία.⁵⁴² Αντίθετα, την ίδια ημέρα το *Εμπρός* τόνισε στην τέταρτη σελίδα του ότι οι αντιπρόσωποι ασχολήθηκαν με το ζήτημα της αντιμετώπισης ενδεχόμενης επίθεσης από την ΕΣΣΔ.⁵⁴³

Η *Ακρόπολις*, εκτός από τη συζήτηση σχετικά με το ενδεχόμενο σοβιετικής επίθεσης επεσήμανε ακόμα πρόταση του André Philip υπέρ της δημιουργίας ευρωπαϊκού στρατού για να μη συμβεί «*εκείνο το οποίο συνέβη εις την Κορέαν*».⁵⁴⁴ Επίσης, σε ό,τι αφορούσε την ελληνική αντιπροσωπεία, περιεγράφετο η δραστηριότητα του Λ. Μακκά, ο οποίος είχε συναντήσεις με τον Churchill και τον Spaak.

Η *Μάχη* κάλυψε τις συζητήσεις της δεύτερης ημέρας σε εκτενές πρωτοσέλιδο άρθρο και έδινε και αυτή έμφαση στη συζήτηση για τη δημιουργία ευρωπαϊκού στρατού.⁵⁴⁵ Και πάλι μεταφερόταν κλίμα απογοήτευσης για τα αποτελέσματα της δράσης του οργανισμού.

Τέλος, το *Βήμα* προέβη σε περιγραφή των εργασιών, χωρίς να τονίζει κάποιο από τα στοιχεία τους ιδιαίτερα.⁵⁴⁶

Την ημέρα εκείνη, ο Λέων Μακκάς σε μία ομιλία μακρά αλλά εμπειρισταωμένη, έκανε συγκεκριμένες προτάσεις στη Συνέλευση για το πώς θα έπρεπε να οργανωθεί η ευρωπαϊκή συλλογική ασφάλεια.⁵⁴⁷ Κατά τη γνώμη του αν αυτές τις προτάσεις τις ακολουθούσε το Συμβούλιο της Ευρώπης, θα έφτανε η Ευρώπη σε μία μορφή ομοσπονδιακής οργάνωσης πολύ γρήγορα. Κατά τον Μακκά η πολιτική του Συμβουλίου, ειδικά στην άμυνα, θα έπρεπε να είναι θετική και προσαρμοσμένη στην πραγματικότητα, να συνδυάζεται με οικονομική και κοινωνική ασφάλεια, να δίνει βάση στη συλλογική άμυνα λαμβάνοντας υπόψη τις βορειοατλαντικές αμυντικές δομές, να είναι ενιαία και να συνοδεύεται από πολιτική εσωτερικής ασφάλειας, ενώ χαρακτήρισε τον μηχανισμό συλλογικής ασφάλειας της Ευρώπης ελλιπή χωρίς την Ελλάδα και την Τουρκία. Κατά τον Έλληνα βουλευτή μόνο έτσι θα μπορούσε να αμυνθεί η Ευρώπη ενάντια στην επιθετικότητα που αντιμετωπίζει και μόνο έτσι θα μπορούσε να επιβιώσει.

Το *Εμπρός* ήταν μία από τις εφημερίδες που σχολίασε την ομιλία αυτή την επόμενη ημέρα.⁵⁴⁸ Σε εκτενές άρθρο στην τελευταία σελίδα η εφημερίδα αξιολόγησε ότι τρία ήταν τα χαρακτηριστικά σημεία της τρίτης ημέρας της Συνέλευσης: ο λόγος του Λ. Μακκά, η αίτηση Βρετανού αντιπροσώπου να ενταχθεί η Δυτική Γερμανία στη Δυτική Ένωση και η πρόταση του Γάλλου πρώην πρωθυπουργού Paul Reynaud να οριστεί ο Churchill υπουργός Άμυνας της Ευρώπης. Η εφημερίδα δημοσίευσε εκτενή αποσπάσματα και από τις τρεις αυτές ομιλίες. Παρόμοιο, βασισμένο σε τηλεγραφήματα του *Reuters*, ήταν και το αντίστοιχο άρθρο της *Ακρόπολης*, στο οποίο επίσης παρετίθετο απόσπασμα της ομιλίας Μακκά.⁵⁴⁹ Εκτενή αποσπάσματα της ομιλίας παρέθεσε και η *Ελευθερία* την επόμενη ημέρα, μαζί με άλλα θέματα που απασχόλησαν την Συνέλευση, όπως η ομιλία του Robert Schuman σχετικά με το Σχέδιό του.⁵⁵⁰ Στο θέμα αυτό αναφέρθηκε και η *Καθημερινή* στο σχετικό με τις εργασίες

⁵⁴² *Ελευθερία*, 9/8/1950, «Η στάσις της Μ. Βρετανίας έναντι του Σχεδίου Σουμάν», σ. 1

⁵⁴³ *Εμπρός*, 9/8/1950, «Το Συμβούλιον της Ευρώπης συνεζήτησε ενδεχόμενην επίθεσιν της Σοβ. Ενώσεως», σ. 4

⁵⁴⁴ *Ακρόπολις*, 9/8/1950, «Εις την Συνέλευσιν του Στρασβούργου ετονίσθη χθες ότι τα ελεύθερα έθνη της Ευρώπης πρέπει να αντιμετωπίσουν την απειλήν ενδεχομένης επιθέσεως εκ μέρους των Σοβιέτ», σ. 6

⁵⁴⁵ *Μάχη*, 9/8/1950, «Οι συζητήσεις στη Διάσκεψη του Στρασβούργου. Η πολεμική παρασκευή της Δυτικής Ευρώπης. Προτείνεται η δημιουργία ευρωπαϊκού στρατού», σ. 1 και 4

⁵⁴⁶ *Βήμα*, 9/8/1950, «Η Συνέλευσις του Στρασβούργου», σ. 1

⁵⁴⁷ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1950, Φακ. 112.4, Λόγοι και κείμενα αποφάσεων κατά 2ας Συνόδου Συμβουλευτικής Συνελεύσεως εν σχέσει προς συλλογικήν άμυναν και δημιουργίαν ενιαίου Ευρωπαϊκού Στρατού, Νο1, 9/8/1950

⁵⁴⁸ *Εμπρός*, 10/8/1950, «Το Συμβούλιον της Ευρώπης συζητάει διά την συλλογικήν ασφάλειαν. Χωρίς την Ελλάδα και την Τουρκίαν ο μηχανισμός είναι ελλιπής», σ. 6

⁵⁴⁹ *Ακρόπολις*, 10/8/1950, «Εις την Ευρωπαϊκήν Συνέλευσιν επροτάθη χθες όπως η Γερμανία γίνη δεκτή εις την αμυντικήν οργάνωσιν των Δυτικών κρατών», σ. 4

⁵⁵⁰ *Ελευθερία*, 11/8/1950, «Ο λόγος του κ. Σουμάν διά το Σχέδιον του περί βιομηχανιών άνθρακος-χάλυβος», σ. 1

της Συνέλευσης άρθρο της την ίδια μέρα.⁵⁵¹

Άλλο θέμα που απασχόλησε τη Συνέλευση και έλαβε έκταση και σε δύο ελληνικές εφημερίδες (το *Έθνος* και την *Ελευθερία*) ήταν το βέτο που έθεσε στην Επιτροπή Υπουργών η Μεγάλη Βρετανία στην αύξηση των αρμοδιοτήτων του Σώματος, γεγονός το οποίο ήταν η αιτία μίας έντονης αντιπαράθεσης ανάμεσα στον Βρετανό Εργατικό υφυπουργό Εξωτερικών Ernest Albert John Davies και τον Γάλλο αναπληρούντα τον R. Schuman σοσιαλιστή ηγέτη Guy Mollet που υποστηρίχθηκε μεταξύ άλλων και από τον Έλληνα αντιπρόσωπο στην Επιτροπή.⁵⁵² Η αντίδραση μάλιστα στη Συνέλευση ήταν τόσο μεγάλη που προκάλεσε «εξέγερση», σύμφωνα με το *Έθνος*.

Άλλο θέμα που απασχόλησε επίσης μερίδα του ελληνικού Τύπου ήταν πρόταση των Γάλλων σοσιαλιστών την οποία προσυπέγραψαν τελικά όλοι οι αντιπρόσωποι της Γαλλίας, της Ιταλίας, του Βελγίου, της Γερμανίας, της Ολλανδίας και του Σάαρ σχετικά με την ίδρυση ευρωπαϊκής Πολιτικής Αρχής. Η Αρχή αυτή θα είχε πραγματικές δικαιοδοσίες και θα αποτελούσε πρώτο βήμα για την ίδρυση αληθινής ομοσπονδίας, αφού τα κράτη θα καθόριζαν συνολικά και κατά πλειοψηφία τα ζητήματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων, εξωτερικών σχέσεων, οικονομικών υποθέσεων και ασφάλειας της Ευρώπης. Όσα δε κράτη ήθελαν θα μπορούσαν να δημιουργήσουν ολοκληρωμένη ομοσπονδία. Οι Έλληνες αντιπρόσωποι δεν υπέγραψαν την πρόταση.⁵⁵³

Αντίθετα, το *Βήμα* δεν ασχολήθηκε καθόλου με αυτά τα θέματα εκείνες τις ημέρες και μόνο αναδημοσίευσε ένα άρθρο από τον βρετανικό *Observer*, σχετικά με πρόταση για ίδρυση Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων.⁵⁵⁴

Η πρόταση Churchill για κοινό ευρωπαϊκό στρατό

Το θέμα στο οποίο άρχισαν να αναφέρονται εκτενώς όλες οι εφημερίδες από την επόμενη ημέρα, ήταν η πρόταση του Winston Churchill σε παρέμβασή του στη Συνέλευση σχετικά με την ανάγκη δημιουργίας κοινού ευρωπαϊκού στρατού. Η *Καθημερινή* στις 12 Αυγούστου ανήγαγε την πρόταση Churchill σε πρώτο και κύριο θέμα της πρώτης της σελίδας, επισημαίνοντας τη σημασία της για την αντιμετώπιση του κομμουνισμού.⁵⁵⁵ Στη συνέχεια η εφημερίδα δημοσίευσε ολόκληρη την σχετική ομιλία του πρώην Βρετανού πρωθυπουργού στο Στρασβούργο. Παρόμοιο ήταν και το άρθρο της *Ελευθερίας*, ενώ το *Βήμα* και η *Μάχη* δημοσίευαν και το αποτέλεσμα της σχετικής ψηφοφορίας, με την οποία η Συνέλευση τελικά αποδέχτηκε την πρόταση Churchill.⁵⁵⁶

⁵⁵¹ *Καθημερινή*, 11/8/1950, «Ο κ. Σουμάν εξέθεσεν εις την Ευρωπαϊκὴν Συνέλευσιν το σχέδιόν του περί ενοποιήσεως των βιομηχανικῶν ἀνθρακος και χάλυβος», σ. 4

⁵⁵² *Έθνος*, 10/8/1950, «Αναμένεται μετ' ενδιαφέροντος ο σημερινός λόγος του Τσώρτσιλ. Θα υποδείξει την συγκρότησιν στρατού της Δυτικῆς Γερμανίας», σ. 6, και *Ελευθερία*, 10/8/1950, «Η Γαλλία θα υποβάλῃ νέας προτάσεις για το Σχέδιον Σουμάν εις Στρασβούργο», σ. 6

⁵⁵³ *Μάχη*, 10/8/1950, «Προτείνεται η δημιουργία Ευρωπαϊκῆς Πολιτικῆς Αρχῆς», σ. 1 και 4, και *Εμπρός*, 11/8/1950, «Σχέδιον κοινοπραξίας των ευρωπαϊκῶν χωρῶν», σ. 1. Η πρόταση για την ευρωπαϊκή Πολιτική Αρχή κατατέθηκε από τους φεντεραλιστές αντιπροσώπους της Συνέλευσης, αλλά καταψηφίστηκε στο τέλος. Αντίθετα, ο Guy Mollet ως εναλλακτικό σχέδιο πρότεινε την ενδυνάμωση του Συμβουλίου της Ευρώπης και τη δημιουργία υπερεθνικῶν ενώσεων (Κοινοτήτων) μεταξύ κρατῶν για συγκεκριμένους σκοπούς. Οι προτάσεις του Mollet υπερψηφίστηκαν, αλλά έπρεπε να επικυρωθῶν από τα εθνικά κοινοβούλια (Consultative Assembly, Recommendation 1, relative to the creation of Specialised Authorities within the framework of the Council of Europe, 28/8/1950). Οι φεντεραλιστές από την πλευρά τους ξεκίνησαν εκστρατεία διαφώτισης της κοινῆς γνώμης υπέρ της αναθεώρησης των αποφάσεων της Συνέλευσης προς πιο ομοσπονδιακή κατεύθυνση. Η εκστρατεία δεν είχε κανένα αποτέλεσμα, αν και κάποιες δημοσκοπήσεις είχαν ὄντως δείξει πλειοψηφία υπέρ των φεντεραλιστῶν. Ὅμως και τα σχέδια του Mollet καταψηφίστηκαν από τη βρετανική Βουλὴ, λόγω της πλειοψηφίας των Εργατικῶν, στις 13/11/1950 και ἔτσι η ευρωπαϊκὴ Αριστερά έπρεπε να αποδεχθῇ ὅτι οἱ Βρετανοὶ δεν ήθελαν υπερεθνικὲς λύσεις. Βλ. σχετικὰ W. Loth, «General Introduction», ..., ὁ.π., σ. 12-13.

⁵⁵⁴ *Βήμα*, 10/8/1950, «Οἱ Υπουργοὶ των Εξωτερικῶν και το Ευρωπαϊκόν Δικαστήριον των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων», ἀρθρο της Susan Strange, σ. 3

⁵⁵⁵ *Καθημερινή*, 12/8/1950, «Ο κ. Τσώρτσιλ ζητεῖ την δημιουργίαν ἠνωμένου στρατού της Ευρώπης διὰ την αναχαίτησιν του κομμουνισμοῦ», σ. 1

⁵⁵⁶ *Ελευθερία*, 12/8/1950, «Ο κ. Τσώρτσιλ ζητεῖ συγκρότησιν ἠνωμένου ευρωπαϊκοῦ στρατοῦ», σ. 1 και 4, *Βήμα*, 12/8/1950, «Ο κ. Τσώρτσιλ ἐζήτησε δημιουργίαν ἠνωμένου ευρωπαϊκοῦ στρατοῦ», σ. 4, και *Μάχη*,

Στο δικό του πρωτοσέλιδο άρθρο το *Εμπρός* χαρακτήριζε την ομιλία Churchill ως «εξαιρετικής σπουδαιότητας», ενώ, πέρα από εκτενή αποσπάσματά της, δημοσίευσε και τις θετικές, ως επί το πλείστον, αντιδράσεις πολλών αντιπροσώπων.⁵⁵⁷ Μόνο οι Βρετανοί Εργατικοί εφέροντο να επιθυμούν να απόσχουν από την σχετική ψηφοφορία, ενώ γινόταν αναφορά και σε ομιλία που εξεφώνησε ο Ηλίας Τσιριμώκος. Ακόμα, δημοσιεύονταν πληροφορίες για γεύμα που προσέφερε ο Churchill στον Έλληνα αντιπρόσωπο και υπουργό Ναυτικών⁵⁵⁸ Λ. Μακκά.

Την ίδια ημέρα, ο τελευταίος έστειλε μία ενθουσιώδη αναφορά στο Υπουργείο Εξωτερικών μέσω της Πρεσβείας στο Παρίσι σχετικά με την πρόταση του Βρετανού πολιτικού και την υιοθέτησή της από τη Συνέλευση.⁵⁵⁹ Για τον υπουργό Ναυτικών το ψήφισμα, εάν εγκρίνεται και από την Επιτροπή Υπουργών, όχι μόνο θα αποτελούσε μεγάλο βήμα ενοποίησης, αλλά θα έλυνε και το αμυντικό πρόβλημα της Ελλάδας χωρίς να απαιτηθεί η ένταξη στο ΝΑΤΟ. Δήλωνε μάλιστα ότι σκόπευε να ζητήσει τη συγκρότηση Ευρωπαϊκής Επιτροπής Αμύνης με προεδρεύοντα ενιαίο υπουργό Άμυνας και μέλη ειδικούς εκπροσώπους των κυβερνήσεων.

Σε ό,τι αφορούσε τη συμπεριφορά των Ελλήνων αντιπροσώπων κατά την ψηφοφορία, ο μόνος που δεν ψήφισε υπέρ της πρότασης Churchill ήταν ο Ηλίας Τσιριμώκος. Την ψήφο του αυτή ο βουλευτής και γενικός γραμματέας της ΕΛΔ δικαιολόγησε σε ομιλία στη Συνέλευση, την οποία και δημοσίευσε η *Μάχη* στο φύλλο εκείνης της ημέρας.⁵⁶⁰ Ο Τσιριμώκος, αφού τόνισε ότι στόχος της δράσης του Συμβουλίου της Ευρώπης έπρεπε να είναι η ειρήνη και η δημοκρατία, έκανε την εκτίμηση ότι ο ενιαίος ευρωπαϊκός στρατός προϋπέθετε την ύπαρξη πολιτικής εξουσίας που θα έπαιρνε τις αποφάσεις για τη χρήση του και επομένως η εξουσία αυτή θα έπρεπε να δημιουργηθεί πρώτα. Για τον βουλευτή, όμως, άμυνα δεν σήμαινε μόνο κοινός στρατός, αλλά και κοινωνική πρόοδος, προς την κατεύθυνση της δημιουργίας της οποίας καλούσε τα κράτη-μέλη να κινηθούν μέσα από τη συνεργασία τους και τις αναγκαίες οικονομικές και πολιτικές μεταρρυθμίσεις. Ο Τσιριμώκος εκτιμούσε ότι εχθρός του λαού ήταν και όσοι συντελούσαν στην εξαθλίωσή του και άρα έπρεπε και εκείνοι να αντιμετωπιστούν. Στόχος των σοσιαλιστών έπρεπε να είναι με αυτόν τον τρόπο και με τον συνεχή αγώνα για δημοκρατία και ειρήνη να καταστήσουν τον πόλεμο αδύνατο και όχι να φροντίσουν να έχει επιτυχή έκβαση. Η ομιλία ήταν πολύ χαρακτηριστική για το πώς έβλεπε η ελληνική μη κομμουνιστική Αριστερά τα ζητήματα ευρωπαϊκής ενοποίησης. Στο ίδιο άρθρο της *Μάχης* δημοσιευόταν ακόμα η είδηση της κατάθεσης από τον Κ. Τσαλδάρη πρότασης για τη δημιουργία ευρωπαϊκού μονοπωλίου καπνού, στο πρότυπο προφανώς και κατ' αναλογία του Σχεδίου Schuman για τον χάλυβα και τον άνθρακα, το οποίο θα ετίθετο όμως υπό τον έλεγχο του Συμβουλίου της Ευρώπης.

Τα δημοσιεύματα σχετικά με το ψήφισμα της Συμβουλευτικής Συνέλευσης για τον ενιαίο ευρωπαϊκό στρατό συνεχίστηκαν και την επόμενη ημέρα, με αναφορές κυρίως στο ζήτημα της παραπομπής του στην Επιτροπή Υπουργών, η οποία και θα έπρεπε να το επικυρώσει και τις εναλλακτικές που υπήρχαν σε περίπτωση που εκεί έθεταν βέτο οι Βρετανοί.⁵⁶¹

Προς εύρεση τέτοιας λύσης, ο Κ. Τσαλδάρης υπέβαλε στη Συμβουλευτική Συνέλευση

12/8/1950, «Η Διάσκεψη του Στρασβούργου εψήφισε πρόταση περί οργάνωσης ενιαίου ευρωπαϊκού στρατού». Η πρόταση διατυπώθηκε από τον κ. Τσώρτσιλ», σ. 4

⁵⁵⁷ *Εμπρός*, 12/8/1950, «Ο κ. Τσώρτσιλ προτείνει άμεσον δημιουργία ευρωπαϊκού στρατού», σ. 1 και 5

⁵⁵⁸ Για την ακρίβεια, ο Λ. Μακκάς στην κυβέρνηση Ν. Πλαστήρα (15/4/1950-21/8/1950) διετέλεσε υπουργός άνευ Χαρτοφυλακίου, ασκών καθήκοντα υφυπουργού Ναυτικών.

⁵⁵⁹ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1950, Φακ. 112.4, πρεσβευτής στο Παρίσι Ρ. Ραφαήλ προς Υπουργείο Εξωτερικών 12/8/1950, ΑΠ 2169

⁵⁶⁰ *Μάχη*, 12/8/1950, «Ο κ. Τσιριμώκος ετόνισε πως η ευρωπαϊκή ένωση πρέπει να πραγματοποιηθεί στο κοινωνικό επίπεδο», σ. 4. Η ομιλία δημοσιεύτηκε αυτούσια λίγες ημέρες αργότερα, στις 20/8/1950, στην ίδια εφημερίδα, σε άρθρο με τίτλο «Δημοκρατία, ελευθερία και κοινωνική δικαιοσύνη βασικά προβλήματα της ειρήνης», σ. 1 και 4.

⁵⁶¹ *Ελευθερία*, 13/8/1950, «Η απόφασις διά την δημιουργίαν ενιαίου ευρωπαϊκού στρατού», σ. 6, *Εμπρός*, 13/8/1950, «Ο κ. Τσώρτσιλ θα φέρη εις την Βουλὴν το ζήτημα του στρατού της Ευρώπης», σ. 6, *Βήμα*, 13/8/1950, «Η χθεσινή πρότασις του κ. Τσώρτσιλ εις το Συμβούλιον του Στρασβούργου», σ. 6, και *Μάχη*, 13/8/1950, «Η εφαρμογή των αποφάσεων του Συμβουλίου της Ευρώπης», σ. 4

σχέδιο ψηφίσματος που προέβλεπε την άσκηση πίεσης στα εθνικά κοινοβούλια των κρατών-μελών προκειμένου να πείσουν τις κυβερνήσεις τους να προχωρήσουν στην άμεση έναρξη διαπραγματεύσεων για τη δημιουργία ενιαίου ευρωπαϊκού στρατού, σύμφωνα με τη Σύσταση της Συνέλευσης που είχε υιοθετηθεί στις 11 Αυγούστου.⁵⁶² Το ενδιαφέρον στην πρόταση του Τσαλδάρη, πέρα από την αφοσίωση που δείχνει στη δημιουργία ενιαίου ευρωπαϊκού στρατού, είναι και ότι επιθυμούσε την άμεση εμπλοκή των εθνικών κοινοβουλίων στη διαδικασία, ώστε να εξασφαλιστεί κατά το δυνατόν η δημοκρατική νομιμοποίηση και ο έλεγχός της.

Τις επόμενες ημέρες όλα σχεδόν τα άρθρα των ελληνικών εφημερίδων που αναφέρονταν στη Συμβουλευτική Συνέλευση αφορούσαν τις αντιδράσεις στο ψήφισμά της για τη δημιουργία ευρωπαϊκού στρατού. Η *Ελευθερία*, για παράδειγμα, στις 15 Αυγούστου αναφερόταν στις απόψεις των Δυτικογερμανικών πολιτικών κύκλων.⁵⁶³ Από τις 17 Αυγούστου και μετά οι αναφορές ήταν σχεδόν αποκλειστικά για την αρνητική στάση των Βρετανών Εργατικών και των Σκανδιναβών στην ιδέα του ευρωπαϊκού στρατού, καθώς φαίνεται πως ηρνούντο ακόμα και να συζητήσουν το θέμα στην Επιτροπή Υπουργών με τη δικαιολογία ότι η Συνέλευση δεν είχε το δικαίωμα να κάνει προτάσεις στον τομέα της άμυνας.⁵⁶⁴ Η Επιτροπή Γενικών Υποθέσεων της Συνέλευσης πάντως, η οποία υπό την προεδρία του Λ. Μακκά εξέτασε αυτό το ζήτημα αρμοδιότητας, αποφάσισε λόγω της αποφασιστικής ψήφου του Έλληνα προεδρεύοντός της, ότι όντως η Επιτροπή Υπουργών μπορούσε να συζητήσει την πολιτική (αλλά όχι την στρατιωτική) πλευρά του ψηφίσματος για τη δημιουργία ενιαίου στρατού.⁵⁶⁵ Η *Μάχη*, που μαζί με την *Ελευθερία* ήταν από τις λίγες εφημερίδες που συνέχισαν να ασχολούνται με το θέμα, εκτιμούσε εμμέσως, μέσω του τίτλου της στις 18 Αυγούστου, ότι η πρόταση Churchill είχε πλέον οριστικά εγκαταλειφθεί.⁵⁶⁶

Την ίδια ημέρα, ο Μακκάς σε ομιλία στην ολομέλεια της Συνέλευσης όπου συνεζητείτο η προαναφερθείσα απόφαση της Επιτροπής Γενικών Υποθέσεων (εισηγητής ήταν ο γενικός γραμματέας του Σοσιαλιστικού Κόμματος της Γαλλίας Guy Mollet), υποστήριξε ένθερμα την απόφαση αυτή για χάριν της ενότητας της Ευρώπης.⁵⁶⁷

Διαφωνίες στην Επιτροπή Γενικών Υποθέσεων δημιούργησε και το Σχέδιο Schuman και η στάση που έπρεπε να κρατήσει το Συμβούλιο της Ευρώπης έναντι αυτού, σύμφωνα με τα δημοσιεύματα του ελληνικού Τύπου.⁵⁶⁸ Οι διαφωνίες ήταν κυρίως ανάμεσα στους Βρετανούς Εργατικούς και τους Γάλλους Σοσιαλιστές, και επομένως ήταν φυσικό ειδικά η *Μάχη* να δείχνει εξαιρετικό ενδιαφέρον για τις εξελίξεις λόγω της ιδεολογικής συγγένειας της ΕΛΔ με τα δύο αυτά κόμματα. Ήδη μάλιστα από τις 15 Αυγούστου είχε προβλέψει αυτή τη διαφωνία, αλλά απέφευγε να πάρει θέση στο θέμα, ενώ δεν δίσταζε να δημοσιεύσει τις απόψεις όλων των πλευρών, ακόμα και Εργατικών βουλευτών που διαφωνούσαν με την επίσημη πολιτική του κόμματός τους, όπως αυτή του φεντεραλιστή Ronald Mackay που

⁵⁶² ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1950, Φακ. 112.4, έγγραφο του Συμβουλίου της Ευρώπης με αριθμό Assemblée Consultative AS/AG III (2) 1. Βλ. ακόμα *Εμπρός*, 15/8/1950, «Η πρόταση Τσώρτσιλ προς συγκρότησιν ηνωμένου στρατού της Ευρώπης θα ανακοινωθεί εις τας Βουλάς των κρατών», σ. 6

⁵⁶³ *Ελευθερία*, 15/8/1950, «Αι απόψεις των Γερμανών επί της προτάσεως Τσώρτσιλ περί ενιαίου ευρωπαϊκού στρατού», σ. 1

⁵⁶⁴ *Έθνος*, 17/8/1950, «Αι συζητήσεις διά την δημιουργίαν ενιαίου ευρωπαϊκού στρατού», σ. 6, *Δημοκρατικός*, 17/8/1950, «Η πρόταση Τσώρτσιλ δι' ενιαίον ευρωπαϊκόν στρατόν συναντά πανταχού ζωηροτάτην αντίδρασιν. Ο φόβος γερμανικού εξοπλισμού», σ. 8

⁵⁶⁵ *Μάχη*, 17/8/1950, «Η πρόταση δημιουργίας ευρωπαϊκού στρατού συναντά ζωηροτάτη αντίδραση στο Στρασβούργο. Οι Σοσιαλιστές ζητούν κοινωνική δικαιοσύνη», σ. 6, και *Ελευθερία*, 18/8/1950, «Το Ευρωπαϊκόν Κοινοβούλιον θα συζητήσει μόνον τας πολιτικές απόψεις της προτάσεως Τσώρτσιλ», σ. 3

⁵⁶⁶ *Μάχη*, 18/8/1950, «Παρεμερίσθη οριστικά η πρόταση για οργάνωση ευρωπαϊκού στρατού. Αντέδρασε η Εργατική κυβέρνηση», σ. 4

⁵⁶⁷ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1950, Φακ. 112.4, Λόγοι και κείμενα αποφάσεων κατά 2ας Συνόδου Συμβουλευτικής Συνελεύσεως εν σχέσει προς συλλογικήν άμυναν και δημιουργίαν ενιαίου Ευρωπαϊκού Στρατού, Νο2, 18/8/1950

⁵⁶⁸ *Ελευθερία*, 20/8/1950, «Διάστασις Βρετανών και Γάλλων εις το Στρασβούργο», σ. 6, και *Μάχη*, 20/8/1950, «Οξύτατες διαφωνίες για το Σχέδιο Σουμάν στο Στρασβούργο», σ. 1

πρότεινε να μετατραπεί το Συμβούλιο της Ευρώπης σε ομοσπονδιακή κυβέρνηση.⁵⁶⁹

Λίγες ημέρες αργότερα, σε ανταπόκριση από το Στρασβούργο, η *Μάχη* δημοσίευσε μία αποτίμηση των εργασιών της Συμβουλευτικής Συνέλευσης, κυρίως σε ό,τι αφορούσε το θέμα του ευρωπαϊκού στρατού. Ο ανταποκριτής της εφημερίδας εξέφρασε την άποψη ότι η κρίση στην Κορέα έκανε απαραίτητη τη συζήτηση του θέματος, καθώς ένα κλίμα «ανησυχίας» για τις διεθνείς εξελίξεις είχε διαμορφωθεί στο Στρασβούργο. Οι πιο ανήσυχοι ψήφισαν υπέρ του κοινού στρατού, ενώ οι περισσότεροι από τους υπολοίπους, που δεν έβλεπαν άμεσα απειλή από την ΕΣΣΔ, απείχαν μη θέλοντας να καταψηφίσουν κάτι που «εν δυνάμει» προωθούσε την ευρωπαϊκή ενοποίηση.⁵⁷⁰

Αρνητική στάση έναντι της πρότασης Churchill και του σχετικού ψηφίσματος έλαβε και η άλλη, καινούργια εφημερίδα που εκπροσωπούσε τον αριστερό ελληνικό Τύπο, δηλαδή ο *Δημοκρατικός* εφημερίδα που εθεωρείτο ότι συνδεόταν άμεσα με το ΚΚΕ, με εκδότη το μέλος του Γ. Αγγέλου και διευθυντή τον βουλευτή της Δημοκρατικής Παράταξης Δ. Χριστάκο, ο οποίος επίσης εθεωρείτο άμεσα συνδεδεμένος με το Κομμουνιστικό Κόμμα.⁵⁷¹ Έτσι, στις 22 Αυγούστου δημοσίευσε άρθρο - ανταπόκριση από τη Βόννη σχετικά με αντιδράσεις σοσιαλιστικών κυρίως κύκλων στον επανεξοπλισμό της Γερμανίας που προέβλεπε το σχέδιο του Churchill με τον χαρακτηριστικό τίτλο «Ο λαός της Δ. Γερμανίας δεν θέλει πόλεμον και αντιδρά εις τα σχέδια του κ. Τσώρτσιλ».⁵⁷² Στην ίδια σελίδα υπήρχε άρθρο σχετικά με δημοσιεύματα της *Πράβδα* εναντίον των προτάσεων Churchill. Εντύπωση κάνει ότι ο κύριος τίτλος του άρθρου «υιοθετούσε» τον χαρακτηρισμό «παρασυναγωγή» που απέδιδε η Μόσχα στη Συμβουλευτική Συνέλευση.⁵⁷³ Είναι φανερό επομένως, τόσο από την ομιλία Τσιριμώκου, όσο και από τα δημοσιεύματα της *Μάχης* και του *Δημοκρατικού*, ότι η Αριστερά ετάχθη αμέσως εναντίον της δημιουργίας κοινού ευρωπαϊκού στρατού, αν μη τι άλλο με την μορφή που το πρότεινε ο Βρετανός πολιτικός, σε αντίθεση με όλον τον υπόλοιπο πολιτικό κόσμο που έσπευσε αρχικά να υιοθετήσει την πρόταση, τουλάχιστον μέσω των παρισταμένων στο Στρασβούργο βουλευτών, μιας και η κυβέρνηση δεν είχε εκφράσει ακόμα άποψη.

Κατά μία περιέργη όμως συγκυρία, ο πρώτος που ανοιχτά διατύπωσε παρόμοια επιφυλακτική άποψη με την Αριστερά (αν και όχι απαραίτητα για τους ίδιους λόγους) ήταν ο αρχιστράτηγος Αλέξανδρος Παπάγος. Στις 28 Αυγούστου το Υπουργείο Εξωτερικών ζήτησε από τον αρχιστράτηγο τις σκέψεις και τις απόψεις του επί του σχεδίου για τον ευρωπαϊκό στρατό, προκειμένου «να καθορισθή ο προσανατολισμός της Κυβερνήσεως κατά τας μελλούσας να επακολουθήσωσι συζητήσεις εις την Επιτροπήν των Υπουργών των Εξωτερικών του Συμβουλίου της Ευρώπης».⁵⁷⁴ Η πρώτη αντίδραση του Παπάγου στις 31 Αυγούστου ήταν σχετικά ουδέτερη. Σε απόρρητο έγγραφό του προς το Υπουργείο Εξωτερικών έκρινε κατ' αρχήν ως θετική την προοπτική της δημιουργίας ενιαίου ευρωπαϊκού στρατού και Υπουργείου Άμυνας γιατί αυτό θα έλυνε το ζήτημα της συλλογικής ασφάλειας και τα προβλήματα κατανομής αμυντικών πιστώσεων μεταξύ των κρατών-μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης.⁵⁷⁵ Σε ό,τι αφορούσε όμως τη δομή του νέου συστήματος πρότεινε να μην εκφράσει άποψη η Ελλάδα αμέσως, καθώς έκρινε ότι την «*πρωτοβουλίαν επ' αυτού θα πρέπει να έχουν αι Μεγάλαι Δυνάμεις*». Σε δεύτερο όμως, απόρρητο και πάλι, πιο λεπτομερές έγγραφό του ένα μήνα αργότερα, ο αρχιστράτηγος εξέφρασε τις σοβαρές αμφιβολίες του για το εγχείρημα της δημιουργίας κοινού στρατού.⁵⁷⁶ Εξηγούσε ότι το βασικό

⁵⁶⁹ *Μάχη*, 15/8/1950, «Το Σχέδιο Σουμάν θα προκαλέσει ζωηρές συζητήσεις στην ευρωπαϊκή διάσκεψη», σ. 6

⁵⁷⁰ *Μάχη*, 22/8/1950, «Στη διάσκεψη του Στρασβούργου», ανταπόκριση από το Στρασβούργο, σ. 3 και 4

⁵⁷¹ Νικολακόπουλος Η., Η καχεκτική δημοκρατία: ..., ό.π., σ. 107 και 130

⁵⁷² *Δημοκρατικός*, 22/8/1950, «Ο λαός της Δ. Γερμανίας δεν θέλει πόλεμον και αντιδρά εις τα σχέδια του κ. Τσώρτσιλ», σ. 3

⁵⁷³ *Δημοκρατικός*, 22/8/1950, «Η 'παρασυναγωγή' του Στρασβούργου», σ. 3

⁵⁷⁴ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1950, Φακ. 112.4, διευθυντής Ευρωπαϊκής Συνεργασίας Υπουργείου Εξωτερικών Α. Αργυρόπουλος προς αρχιστράτηγο Α. Παπάγο 28/8/1950, ΑΠ 44146/Σ/3β

⁵⁷⁵ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1950, Φακ. 112.4, αρχιστράτηγος Α. Παπάγος προς Υπουργείο Εξωτερικών 31/8/1950, ΑΠ 40001 / ΑΦ 01501

⁵⁷⁶ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1950, Φακ. 112.4, αρχιστράτηγος Α. Παπάγος προς Υπουργείο Εξωτερικών 30/9/1950, ΑΠ 40046 / Β.Σ.Τ. 902

πρόβλημα για την επιτυχία του προτεινόμενου σχεδίου αποτελούσε το ποιος θα ασκούσε την πολιτική εξουσία αν εδημιουργείτο ενιαίο Υπουργείο Εθνικής Άμυνας. Πίστευε δηλαδή, ότι έπρεπε πρώτα να δημιουργηθεί κοινή πολιτική εξουσία και στη συνέχεια κοινός στρατός. Σε αυτή την περίπτωση θα έπρεπε να βρεθεί τρόπος συνεννόησης και με τους Αμερικανούς οι οποίοι βρίσκονταν ακόμα στην Ευρώπη στρατιωτικά. Γι' αυτό και πίστευε ότι αυτά τα προβλήματα θα έπρεπε να αντιμετωπιστούν αρχικά από τις Μεγάλες Δυνάμεις. Βέβαια, αν δεν ετίθετο θέμα πραγματικά κοινού στρατού, αλλά συμβολική ενοποίηση με π.χ. διεξαγωγή κοινών γυμνασίων όλων των ευρωπαϊκών κρατών ή τον απλό διορισμό ενός κοινού αρχιστρατήγου, τα προβλήματα θα ξεπερνιόνταν πιο εύκολα.

Παρά τις ενστάσεις του αρχιστρατήγου όμως, η Βουλή στις 13 Νοεμβρίου υιοθέτησε όλες τις Συστάσεις της β' Συνόδου, συμπεριλαμβανομένης και της ίδρυσης ευρωπαϊκού στρατού,⁵⁷⁷ δηλώνοντας μάλιστα ότι ήταν μεγάλης σπουδαιότητας και σημασίας για την ολοκλήρωση της ευρωπαϊκής ένωσης, ενώ συνέστησε με τη σειρά της στην κυβέρνηση να ευθυγραμμίσει την πολιτική της με αυτές, κάτι που η κυβέρνηση, διά του πρωθυπουργού, απεδέχθη.⁵⁷⁸ Η έκθεση που οδήγησε στην υιοθέτηση της Σύστασης αυτής απετέλεσε την αφορμή ουσιαστικά για την πρώτη συζήτηση μέσα στη Βουλή για το Συμβούλιο της Ευρώπης.⁵⁷⁹ Λίγες ημέρες νωρίτερα, ο πρόεδρος της Βουλής είχε διαβιβάσει στην κοινοβουλευτική επιτροπή διεθνούς συνεργασίας τις Συστάσεις της β' Συνόδου που του είχε αποστείλει ο πρόεδρος της Συμβουλευτικής Συνέλευσης Paul – Henri Spaak και ζήτησε να υποβληθεί έκθεση εντός πενήνθήμερου.⁵⁸⁰ Η προθεσμία τηρήθηκε και στις 13 Νοεμβρίου έγινε η σχετική συζήτηση επί της εκθέσεως στην ολομέλεια. Ο εισηγητής της επιτροπής Σ. Αλλαμανής τόνισε ιδιαίτερα τη σημασία της Σύστασης αρ. 6 που αφορούσε την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Καθώς είχε ήδη εγκριθεί και από την Επιτροπή Υπουργών, αποτελούσε τον πρώτο ευρωπαϊκό Νόμο, κάτι που απεδείκνυε, κατά τον βουλευτή, ότι το Συμβούλιο μπορούσε να έχει και πρακτικά αποτελέσματα. Στη συνέχεια ο πρόεδρος της Βουλής διάβασε την έκθεση της επιτροπής διεθνούς συνεργασίας, με την οποία καλούσε την κυβέρνηση να συμμορφωθεί προς τις Συστάσεις της Συνέλευσης, αλλά και την έκθεση του μειοψηφούντος Ηλία Τσιριμώκου, ο οποίος εξέφρασε τις επιφυλάξεις του για το ζήτημα του ευρωπαϊκού στρατού. Επαναλαμβάνοντας τα όσα είχε πει στο Στρασβούργο, ο Τσιριμώκος υποστήριζε στο πόρισμά του ότι η ύπαρξη ενιαίου στρατού προϋπέθετε την ύπαρξη ενιαίας πολιτικής εξουσίας η οποία θα ήταν υπεύθυνη για τους σκοπούς που θα υπηρετούσε ο στρατός. Στη συζήτηση που ακολούθησε την υποβολή της έκθεσης, ο Κ. Τσαλδάρης εξέφρασε τη χαρά του επειδή η πρόταση που είχε κάνει ο ίδιος στο Στρασβούργο για σύνδεση της Συμβουλευτικής Συνέλευσης με τα εθνικά Κοινοβούλια είχε γίνει δεκτή, και ζήτησε από τη Βουλή να εγκρίνει ομόφωνα την έκθεση της επιτροπής. Ο βουλευτής Κ. Ρέντης επίσης ζήτησε να υπερψηφιστεί η έκθεση, επειδή δεν υπεισέρχεται σε λεπτομέρειες σχετικά με τον τρόπο πραγματοποίησης των προτάσεων που περιείχε. Αντίθετα ο Ι. Σοφιανόπουλος ζήτησε να ορισθεί ημέρα για διεξοδική συζήτηση των προτάσεων. Ο Η. Τσιριμώκος, αν και επέμενε στη διαφωνία του σχετικά με το περιεχόμενο της Σύστασης για τον ευρωπαϊκό στρατό, δήλωσε ότι τελικά θα υπερψήφισε την έκθεση. Ζητούσε όμως η Βουλή να συζητά διεξοδικότερα τα διεθνή θέματα και να ασχολείται με αυτά σοβαρά. Ο υπουργός Δικαιοσύνης κάλεσε το Σώμα να δεχθεί ομόφωνα την έκθεση και άρα τη Σύσταση προς την κυβέρνηση, η οποία θα ήταν υπεύθυνη για να καθορίσει την πολιτική της. Η υιοθέτηση έπρεπε να γίνει, έστω και χωρίς συζήτηση, προκειμένου να φανεί η Ελλάδα σύμφωνη με τις υποχρεώσεις της προς τη Συμβουλευτική Συνέλευση και τον πρόεδρό της. Στο ίδιο πνεύμα μίλησαν και οι βουλευτές Σταμάτης Μερκούρης και Κωνσταντίνος Καλλίας με τον τελευταίο να θεωρεί όμως ότι όντως έπρεπε να είχε προηγηθεί σοβαρή συζήτηση.

⁵⁷⁷ Οι υπόλοιπες Συστάσεις του α' μέρους της β' Συνόδου αφορούσαν την πολιτική ενίσχυση του Συμβουλίου της Ευρώπης και την απόδοση υπερεθνικών εξουσιών σε αυτό, την ίδρυση υπερεθνικής αρχής για άνθρωπα και χάλυβα, τη δημιουργία ευρωπαϊκού κώδικα κοινωνικής ασφάλισης, το ζήτημα πλήρους απασχόλησης και τη Σύμβαση για την προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.

⁵⁷⁸ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1950, Φακ. 112.4, Ψήφισμα της Βουλής των Ελλήνων 13/11/1950

⁵⁷⁹ Εφημερίς των Συζητήσεων της Βουλής των Ελλήνων 1950, Συνεδρίαση 8^η, 13/11/1950, σ. 16-18

⁵⁸⁰ Εφημερίς των Συζητήσεων της Βουλής των Ελλήνων 1950, Συνεδρίαση 7^η, 9/11/1950, σ. 4

Την υπερψήφιση της έκθεσης ζήτησε και ο πρωθυπουργός Σοφοκλής Βενιζέλος. Η Βουλή, έστω και με αυτή την υποτυπώδη συζήτηση, ενέκρινε ομόφωνα τη Σύσταση, κάνοντας έτσι τυπικά και θέσεις της τις θέσεις της Συμβουλευτικής Συνέλευσης.

13. Το Σχέδιο Pleven για τη δημιουργία μιας Ευρωπαϊκής Αμυντικής Κοινότητας

Στις 24 Οκτωβρίου 1950 στο πρωτοσέλιδο κύριο άρθρο - ανταπόκριση του μόνιμου ανταποκριτή της *Καθημερινής* στο Παρίσι δημοσιεύονταν ανεπίσημες πληροφορίες ότι ενόψει σχετικής συζήτησης στη γαλλική Εθνοσυνέλευση, το γαλλικό Υπουργικό Συμβούλιο είχε απορρίψει προτάσεις για επανεξοπλισμό της Γερμανίας και αντ' αυτού πρότεινε τη δημιουργία ευρωπαϊκού στρατού με έναν αποκλειστικό υπουργό Άμυνας, δίνοντας έτσι «ευρωπαϊκή λύση» στο γερμανικό πρόβλημα, αφού σε αυτή την προσπάθεια θα συμμετείχε, συν τω χρόνω, και η Γερμανία.⁵⁸¹ Η εφημερίδα μετέφερε τη σίγουρα σημαντική αυτή είδηση χωρίς να προβαίνει σε σχόλια. Τις ίδιες πληροφορίες μετέφερε και στο δικό του άρθρο το *Έθνος* της ίδιας ημέρας, βασισμένο σε τηλεγράφημα του *Associated Press*.⁵⁸²

Πραγματικά, εκείνη την ημέρα ο πρωθυπουργός της Γαλλίας René Pleven σε ομιλία του στην Εθνοσυνέλευση πρότεινε τη δημιουργία κοινού ευρωπαϊκού στρατού και Υπουργείου Αμύνης, στο πλαίσιο μίας Ευρωπαϊκής Αμυντικής Κοινότητας, στην οποία θα είχε θέση και η Δ. Γερμανία. Την επόμενη ημέρα, όλες οι ελληνικές εφημερίδες ανήγγελλαν το σχέδιο αυτό του Γάλλου πρωθυπουργού.

Η *Καθημερινή* είχε το ζήτημα ως ένα από τα δύο κύρια άρθρα της στην πρώτη σελίδα.⁵⁸³ Η έμφαση όμως δεν δινόταν στη δημιουργία ενός ευρωπαϊκού στρατού, αλλά στο ζήτημα της άρνησης από τη Γαλλία του επανεξοπλισμού της Γερμανίας. Αναφερόταν στο Σχέδιο Pleven και το χαρακτήριζε («σύμφωνα με εγκύρους γαλλικούς κύκλους») νέα πρωτότυπη και θαρραλέα λύση του ζητήματος. Η εφημερίδα δημοσίευσε αποσπάσματα της ομιλίας του Γάλλου πρωθυπουργού στην Εθνοσυνέλευση, χωρίς όμως περαιτέρω σχόλια. Το μοναδικό έμμεσο σχόλιο προερχόταν από τον τίτλο και τον υπότιτλο του άρθρου, όπου η Γαλλία εμφανιζόταν έτοιμη να δεχθεί τα σχέδια των ΗΠΑ «ενώπιον της απειλής της απομονώσεως», δίνοντας έτσι ένα στίγμα για το ποιο θεωρούσε η εφημερίδα πως ήταν το κίνητρο του Σχεδίου.

Και το *Έθνος* σε ανταπόκριση από το Παρίσι του Γ. Πετρέα, στην οποία γινόταν ευρεία ανάλυση των προτεραιοτήτων της γαλλικής εξωτερικής πολιτικής, εκτιμούσε ότι η πρόταση Pleven για κοινό ευρωπαϊκό στρατό είχε ως στόχο να μην επανεξοπλισθεί αυτοτελώς η Γερμανία, αλλά να συμμετέχει ως μέρος ενός μεγαλύτερου συνόλου στον ευρωπαϊκό στρατό υπό ευρωπαϊκή διοίκηση.⁵⁸⁴

Οι περισσότερες από τις υπόλοιπες εφημερίδες δημοσίευσαν την είδηση επίσης χωρίς σχόλια, παραθέτοντας όμως μεγάλα αποσπάσματα από την ομιλία Pleven, και σε ορισμένες περιπτώσεις (*Ακρόπολις*, *Δημοκρατικός*) και τις πρώτες αντιδράσεις τόσο από τη Γαλλία, όσο και από άλλα κράτη.⁵⁸⁵ Ο *Δημοκρατικός* ήταν ακόμα η μόνη εφημερίδα πλην της *Καθημερινής*, που είχε τοποθετήσει την είδηση στην πρώτη σελίδα. Κοινός παρονομαστής όλων αυτών των άρθρων ήταν ότι έδιναν βάρος κυρίως στο ζήτημα του επανεξοπλισμού της

⁵⁸¹ *Καθημερινή*, 24/10/1950, «Η Γαλλία αποκρούει τον επανεξοπλισμόν της Γερμανίας ταχθείσα υπέρ Ευρωπαϊκού Στρατού», άρθρο του μόνιμου ανταποκριτή στο Παρίσι, σ. 1

⁵⁸² *Έθνος*, 24/10/1950, «Εις την γαλλικήν Βουλήν αρχίζει σήμερον συζήτησις διά την άμυναν και τον εξοπλισμόν της Γερμανίας. Ο ηνωμ. Δυτικοευρωπαϊκός στρατός», σ. 4

⁵⁸³ *Καθημερινή*, 25/10/1950, «Η Γαλλία θα δεχθή τα σχέδια της Αμερικής διά τον επανεξοπλισμόν της Δ. Γερμανίας», άρθρο του μόνιμου ανταποκριτή στο Παρίσι, σ. 1

⁵⁸⁴ *Έθνος*, 25/10/1950 «Αντί της Κορέας θα σταλούν εις Ινδοκίνα αι γαλλικαί ενισχύσεις. Η συγκρότησις ευρωπαϊκού στρατού», ανταπόκριση από το Παρίσι του Γ. Πετρέα, σ. 6

⁵⁸⁵ *Εμπρός*, 25/10/1950, «Η Γαλλία συμφωνεί να μετάσχη η Δυτική Γερμανία εις την οργάνωσιν της αμύνης της Δ. Ευρώπης», σ. 4, και *Βήμα*, 25/10/1950, «Ηρchiσεν η διάσκεψις των Ατλαντικών επιτελαρχών», σ. 4. Επίσης, *Ακρόπολις*, 25/10/1950, Η Γαλλία κηρύσσεται υπέρ της ιδρύσεως ευρωπαϊκού στρατού εις τον οποίον δέχεται να χρησιμοποιηθούν γερμανικαί δυνάμεις. Υπεβλήθη πρότασις εις την Εθνοσυνέλευσιν», σ. 4, και *Δημοκρατικός*, 25/10/1950, «Ο Γάλλος Πρωθυπουργός συνιστά οργάνωσιν ευρωπαϊκού στρατού», σ. 1 και 3. Ακόμα, *Ελευθερία*, 25/10/1950, «Η Γαλλία ζητεί εγγυήσεις διά τον εξοπλισμόν της Γερμανίας», σ. 4.

Γερμανίας και πώς το αντιμετώπιζε το θέμα αυτό η Γαλλία, παρά στη σημασία που είχε το Σχέδιο Pleven για το μέλλον της Ευρώπης σε πολιτικό επίπεδο.

Τις επόμενες δύο ημέρες ο Τύπος έδωσε έμφαση κυρίως στη θετική αντίδραση των ΗΠΑ στο Σχέδιο Pleven.⁵⁸⁶ Επιπροσθέτως, η *Καθημερινή* στις 27 Οκτωβρίου σε πρωτοσέλιδη ανταπόκριση από το Παρίσι, που αποτελούσε και το κύριο θέμα της εφημερίδας, χαρακτήριζε την υιοθέτηση των προτάσεων Pleven από τη γαλλική Εθνοσυνέλευση ως «*ιστορική απόφαση*» και ανέφερε ότι εάν οι Γερμανοί κατανοούσαν τη σημασία της γαλλικής απόφασης, μία νέα περίοδος θα άνοιγε για τη Γερμανία στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής οικογένειας.⁵⁸⁷ Είναι χαρακτηριστικό πάντως πως το Σχέδιο Pleven αντιμετωπιζόταν αποκλειστικά και διακομματικά σχεδόν ως μέσο λύσης του γερμανικού ζητήματος και ως δημιουργία μιας αντι-σοβιετικής συμμαχίας, και όχι ως ένα βήμα προς βαθύτερη ενοποίηση, όπως έδειχνε άλλωστε και αντίστοιχο άρθρο του *Δημοκρατικού* με παρόμοιο περιεχόμενο.⁵⁸⁸

Το ζήτημα του κοινού ευρωπαϊκού στρατού συζητήθηκε ξανά στη Συμβουλευτική Συνέλευση του Συμβουλίου της Ευρώπης όταν συνεδρίασε το Νοέμβριο 1950 για το β' μέρος της β' Συνόδου της. Οι οδηγίες της κυβέρνησης προς τους Έλληνες βουλευτές, σύμφωνα με τηλεγράφημα του ίδιου του πρωθυπουργού και υπουργού Εξωτερικών Σοφοκλή Βενιζέλου προς τον πρεσβευτή Ραφαήλ, ήταν σαφείς: συνιστούσε να κρατήσουν στη σχετική συζήτηση επιφυλακτική στάση «*ην, εν όψει περιπλόκου μορφής προβλήματος, εισηγείται ημετέρα στρατιωτική ηγεσία, χωρίς να φανεί ότι κατ' αρχήν αντιτιθέμεθα εις ίδρυσιν Ευρωπαϊκού Στρατού*».⁵⁸⁹ Παρ' όλα αυτά, ο Λ. Μακκάς, παρακούοντας τις οδηγίες της κυβέρνησης, κατέθεσε σχέδιο Σύμβασης Ευρωπαϊκής Ασφαλείας ανάμεσα στον Ευρωπαϊκό Στρατό (που θα έπρεπε να συσταθεί ανάμεσα σε όλα ή σε ορισμένα από τα μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης) και το NATO για τον συντονισμό των κινήσεων και των δυνάμεων των δύο οργανισμών.⁵⁹⁰ Αν και η πρόταση αυτή τελικά δεν υιοθετήθηκε από τη Συνέλευση, προκάλεσε εντούτοις την έντονη αντίδραση του Έλληνα πρεσβευτή στο Παρίσι, ο οποίος κατηγόρησε τον Μακκά για ανεύθυνη στάση επειδή δεν ακολούθησε τις οδηγίες της κυβέρνησης.⁵⁹¹ Η πρόταση του Μακκά προϋπέθετε ότι θα προχωρούσε το σχέδιο του ευρωπαϊκού στρατού έστω και χωρίς τη Μ. Βρετανία η οποία είχε εκφράσει αντιρρήσεις. Ο Ραφαήλ έκρινε πως κάτι τέτοιο, δηλαδή η δημιουργία ενός ηπειρωτικού ευρωπαϊκού στρατού δεν θα συνέφερε την Ελλάδα. Ο φιλοευρωπαϊσμός του Μακκά, ο οποίος θεωρούσε ότι η αντίδραση της Βρετανίας δεν θα έπρεπε να σταματήσει τα υπόλοιπα κράτη, ερχόταν σε αυτή την περίπτωση σε αντίθεση με την επίσημη πολιτική του κράτους και την άποψη του Υπουργείου Εξωτερικών και του Στρατού, που ήταν προσκολλημένες σε μία στείρα φιλοβρετανική και φιλοαμερικανική πολιτική που θεωρούσαν ότι ετίθετο σε κίνδυνο με προτάσεις σαν αυτή του βουλευτή.

Η αντίδραση του Ραφαήλ όμως ήταν αποτέλεσμα και μίας γενικότερης διαφωνίας του με τα σχέδια για τον σχηματισμό ευρωπαϊκού στρατού και το Σχέδιο Pleven για τη σύγκληση σχετικής διάσκεψης. Σε έγγραφό του προς τον πρωθυπουργό και υπουργό Εξωτερικών Σ. Βενιζέλο στις 29 Δεκεμβρίου, χρησιμοποιώντας σκληρές εκφράσεις εκτιμούσε ότι οι προτάσεις αυτές αποτελούσαν έναν επικίνδυνο και ολισθηρό δρόμο που η Ελλάδα θα έπρεπε να προσέξει πολύ, διότι πίστευε ότι χωρίς ενιαίο πολιτικό σύνολο δεν μπορούσε να υπάρξει και ενιαίος ευρωπαϊκός στρατός, άποψη που είχε εκφράσει και ο Παπάγος.⁵⁹²

⁵⁸⁶ *Βήμα*, 26/10/1950, «Δεν εσημειώθη διαφωνία διά την άμυναν της Ευρώπης», σ. 1, και *Δημοκρατικός*, 26/10/1950, «Ο κ. Άτσεσον διά τον επανεξοπλισμόν των κρατών της Δυτικής Ευρώπης», σ. 4

⁵⁸⁷ *Καθημερινή*, 27/10/1950, «Διά πρώτην φοράν από της εποχής του Ναπολέοντος Γάλλοι και Γερμανοί στρατιώται αδελφοί εν όπλοις», άρθρο του μόνιμου ανταποκριτή στο Παρίσι Σπύρου Θεοδώρου, σ. 1

⁵⁸⁸ *Δημοκρατικός*, 27/10/1950, «Το μέγα 'όχι' των Γάλλων βουλευτών κατά της αναβιώσεως της Βέρμαχτ», σ. 4

⁵⁸⁹ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1950, Φακ. 112.4, πρωθυπουργός και υπουργός Εξωτερικών Σ. Βενιζέλος προς πρεσβευτή στο Παρίσι Ρ. Ραφαήλ 21/11/1950, ΑΠ 53021

⁵⁹⁰ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1950, Φακ. 112.4, έγγραφο του Συμβουλίου της Ευρώπης με αριθμό AS/AG (2) 50, 16/11/1950

⁵⁹¹ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1950, Φακ. 112.4, πρεσβευτής στο Παρίσι Ρ. Ραφαήλ προς Υπουργείο Εξωτερικών 2/12/1950, ΑΠ Ε.1171

⁵⁹² ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1951, Φακ. 37.2, πρεσβευτής στο Παρίσι Ρ. Ραφαήλ προς πρωθυπουργό Σοφ. Βενιζέλο 29/12/1950, ΑΠ Ε.1255

Θεωρούσε όλα αυτά τα σχέδια πρόχειρα, άνευ λογικού ειρμού και συνέχειας, καταστρωμένα με εκπληκτική ελαφρότητα. Κατά την άποψή του θα μπορούσαν μόνο τα κράτη που συμμετείχαν στο ΝΑΤΟ να δημιουργήσουν μία ενιαία στρατιωτική δύναμη στο πλαίσιο της Συμμαχίας, αλλά χωρίς τη συμμετοχή της Ελλάδας, διότι αφού δεν ανήκε πουθενά τίποτα δεν τη διασφάλιζε ότι τα άλλα κράτη του ενιαίου ευρωπαϊκού στρατού θα έρχονταν σε βοήθειά της αν χρειαζόταν. Θα έπρεπε λοιπόν πρώτα η Ελλάδα να μπει στο ΝΑΤΟ και μετά να συζητά το ενδεχόμενο ευρωπαϊκού στρατού. Ο Ραφαήλ για μία ακόμα φορά αποδεικνυόταν ιδιαίτερα αντιδραστικός και αρνητικός σε οποιαδήποτε μορφή βαθύτερης ενοποίησης.

Ο Έλληνας πρεσβευτής επανήλθε στην κριτική του στα σχέδια για δημιουργία ευρωπαϊκού στρατού λίγες ημέρες αργότερα. Σε νέο εμπιστευτικό έγγραφό του προς το Υπουργείο Εξωτερικών επέμενε πως ευρωπαϊκός στρατός δεν θα μπορούσε να δημιουργηθεί χωρίς ευρωπαϊκό κράτος. Ο Ραφαήλ μάλιστα έκανε την πρόβλεψη πως ούτε το Σχέδιο Schuman θα υπεγράφετο, ούτε οι διαπραγματεύσεις για τον ευρωπαϊκό στρατό θα έφταναν σε κάποιο αποτέλεσμα. Τα θεωρούσε μάλιστα όλα αυτά χάσιμο χρόνου.⁵⁹³ Αν και ο Ραφαήλ δεν ήταν παρά ένας υψηλόβαθμος διπλωμάτης και όχι από τους διαμορφωτές (επισήμως) της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, σε μία περίοδο που η έλλειψη δηλώσεων και σαφούς τοποθέτησης των πολιτικών επί των ευρωπαϊκών ζητημάτων έδειχνε αν μη τι άλλο αμηχανία από μέρους τους, η άποψή του έχει σημασία καθώς ήταν ο Έλληνας αξιωματούχος που βρισκόταν πιο κοντά από όλους στις εξελίξεις (στην ουσία εκτελούσε και χρέη μονίμου αντιπροσώπου της χώρας στο Συμβούλιο της Ευρώπης) και η γνώμη του είχε επομένως βαρύνουσα σημασία στο Υπουργείο Εξωτερικών.

Όταν μάλιστα η γαλλική κυβέρνηση αποφάσισε να συγκαλέσει διάσκεψη για τη δημιουργία του ευρωπαϊκού στρατού στη βάση του Σχεδίου Pleven με τη συμμετοχή μόνο της Δ. Γερμανίας και των ευρωπαϊκών κρατών που ήταν και μέλη του ΝΑΤΟ, η πρώτη επίσημη αντίδραση από την πλευρά της Ελλάδας προήλθε από τον Ραφαήλ, χωρίς όπως φαίνεται προηγούμενη συνεννόηση με την κυβέρνηση της Αθήνας. Σε συνάντησή του με τον διευθυντή Πολιτικών Υποθέσεων του γαλλικού Υπουργείου Εξωτερικών, όπου του ανακοινώθηκε η γαλλική απόφαση για τη διάσκεψη, ο Έλληνας πρεσβευτής χαρακτήρισε το γαλλικό σχέδιο «ενταφιασμό της γενικωτέρας ιδέας Ευρωπαϊκού Στρατού εν τω πλαισίω του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου».⁵⁹⁴

Φαίνεται ότι η Ελλάδα διά του Ραφαήλ, τόσο σε αυτή τη συνάντηση, όσο και σε επόμενες συναντήσεις, εμφανιζόταν επίσημα και δημόσια να επιθυμεί την ένταξή της στον ευρωπαϊκό στρατό,⁵⁹⁵ με την προϋπόθεση όμως να συμμετέχει σε αυτόν και η Βρετανία, όπως ανέφερε τηλεγράφημα του μονίμου υφυπουργού Εξωτερικών Ι. Πολίτη λίγες ημέρες αργότερα.⁵⁹⁶ Η προϋπόθεση αυτή δικαιολογεί το γεγονός ότι η ελληνική κυβέρνηση φαινόταν να μην ενοχλήθηκε ιδιαίτερα από τη μη πρόσκλησή της στη διάσκεψη των Παρισίων, όπου δεν συμμετείχε η Μ. Βρετανία, υιοθετώντας παράλληλα και τις εκτιμήσεις διπλωματών, όπως ο Ραφαήλ, που προεξοφλούσαν την αποτυχία της προσπάθειας αυτής. Ο ίδιος ο Πολίτης σε τηλεγράφημά του στην Πρεσβεία Ρώμης διαβεβαίωνε τον Έλληνα πρεσβευτή ότι η κυβέρνηση δεν είχε ενοχληθεί από την απουσία της από τη διάσκεψη, παρά μόνο εκ της «επανειλημμένως εκδηλουμένης τάσεως όπως χαρακτηρίζεται ως Ευρώπη η Δυτική άκρα της Ηπείρου».⁵⁹⁷

Όπως είχε φανεί και με την αντίδραση στο Σχέδιο Schuman, η ελληνική διπλωματία

⁵⁹³ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1951, Φακ. 37.2, πρεσβευτής στο Παρίσι Ρ. Ραφαήλ προς Υπουργείο Εξωτερικών 26/1/1951, ΑΠ 75 Β/3

⁵⁹⁴ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1951, Φακ. 37.2, πρεσβευτής στο Παρίσι Ρ. Ραφαήλ προς Υπουργείο Εξωτερικών 29/1/1951, ΑΠ Ε76

⁵⁹⁵ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1951, Φακ. 37.2, πρεσβευτής στο Παρίσι Ρ. Ραφαήλ προς Υπουργείο Εξωτερικών 30/1/1951, ΑΠ 84 Β/3

⁵⁹⁶ ΥΔΙΑ, Αρχείο Πρεσβείας Λονδίνου 1951, Φακ. Ευρωπαϊκή Ένωση, Περί Ευρωπαϊκού Στρατού, μόνιμος υφυπουργός Εξωτερικών Ι. Πολίτης προς Πρεσβεία Λονδίνου 4/2/1951, ΑΠ 461

⁵⁹⁷ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1951, Φακ. 37.2, μόνιμος υφυπουργός Εξωτερικών Ι. Πολίτης προς Πρεσβεία Ρώμης 10/2/1951, ΑΠ 21943

αντιμετώπιζε με επιφυλακτικότητα τις εξελίξεις στο ζήτημα της ευρωπαϊκής ενοποίησης και έφτανε να επικρίνει έντονα και να αμφισβητεί ακόμα και τη χρησιμότητα του Συμβουλίου της Ευρώπης. Για παράδειγμα, σε αναφορά του ο τότε σύμβουλος της Πρεσβείας Παρισίων (και μετέπειτα υπουργός Εξωτερικών) Χρήστος Ξανθόπουλος - Παλαμάς⁵⁹⁸ σχετικά με τις εργασίες της διακυβερνητικής επιτροπής εμπειρογνομόνων που είχε συσταθεί για την αναθεώρηση του Καταστατικού του Συμβουλίου της Ευρώπης, έλεγε ότι θλιβόταν διότι η χώρα ενεπλάκη μοιραία σε αυτόν τον ασκόπως λειτουργούντα οργανισμό και μάλιστα χωρίς να έχει κανένα άμεσο και ουσιαστικό συμφέρον βρισκόταν στη δυσάρεστη θέση να ασκεί πολιτική επικίνδυνων ακροβατισμών για να σταθεί στο μέσο μιας οξείας πολιτικής αγγλογαλλικής διελκυστίνδας. Θεωρούσε ότι κατά τα δύο πρώτα χρόνια της λειτουργίας του, περισσότερη ζημιά παρά ωφέλειες προσέφερε το Συμβούλιο της Ευρώπης.⁵⁹⁹ Αναφερόμενος σε ζητήματα λειτουργίας του οργανισμού, ο Έλληνας διπλωμάτης στην αναφορά του εκείνη αποκάλυψε ότι σε ό,τι αφορούσε το κρίσιμο ζήτημα της ομοφωνίας στην Επιτροπή Υπουργών, η επίσημη στάση της Ελλάδας ήταν αρνητική προς την κατάργησή της επειδή τη θεωρούσε το βασικότερο όπλο των μικρότερων κρατών του Συμβουλίου, στάση που ερχόταν σε πλήρη αντίθεση με εκείνη των φεντεραλιστών. Στο ίδιο έγγραφο τονιζόταν, για πρώτη ίσως φορά, ότι η Ελλάδα δεν είχε σχηματίσει σαφή άποψη περί των ειδικευμένων οργανώσεων και της σχέσης που θα έπρεπε να έχουν με το Συμβούλιο της Ευρώπης. Το ζήτημα αυτό έμελλε να απασχολήσει αρκετά τις ευρωπαϊκές κυβερνήσεις το αμέσως επόμενο διάστημα.

Η διάσκεψη για την εφαρμογή του Σχεδίου Pleven

Η διάσκεψη για την εφαρμογή του Σχεδίου Pleven ξεκίνησε στις 15 Φεβρουαρίου στο Παρίσι. Την επόμενη ημέρα κάποιες από τις ελληνικές εφημερίδες δημοσίευσαν την είδηση σε μικρές καταχωρήσεις της τελευταίας σελίδας, αλλά σε γενικές γραμμές ο ελληνικός Τύπος μάλλον αδιαφόρησε για την εξέλιξη αυτή. Έτσι, η *Ελευθερία* στις 16 Φεβρουαρίου ανακοίνωσε την έναρξη της διάσκεψης στην τελευταία σελίδα, όπου και προσέφερε αρκετές λεπτομέρειες σχετικά με το υπό συζήτηση Σχέδιο (διορισμός Ευρωπαίου υπουργού Άμυνας, σύσταση εθνικών μονάδων που αργότερα θα ενώνονταν σε μία, δημιουργία ειδικής Βουλής κλπ), αλλά δεν έκανε κανένα σχόλιο.⁶⁰⁰

Παρόμοιο ήταν και το άρθρο της *Καθημερινής* την ημέρα εκείνη στην τέταρτη σελίδα της, το οποίο μάλιστα έδινε ιδιαίτερη έμφαση στην προσέλευση (για πρώτη φορά μετά το τέλος του Πολέμου) Γερμανού αξιωματικού σε επίσημη συνάντηση στο Παρίσι, καθώς και την παρουσία του Γερμανού καθηγητή και μετέπειτα προέδρου της Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων Walter Hallstein.⁶⁰¹ Και σε αυτή την περίπτωση η εφημερίδα δεν προέβη σε περαιτέρω σχολιασμό. Παρόμοια ήταν τα δημοσιεύματα και των υπολοίπων εφημερίδων.⁶⁰²

Δύο ημέρες αργότερα, και ενώ το θέμα της διάσκεψης είχε ήδη εξαφανιστεί εντελώς από τις ελληνικές εφημερίδες, η *Καθημερινή* δημοσίευσε σε δύο συνέχειες στην πρώτη της σελίδα ένα άρθρο του Ουγγρο-βρετανού συγγραφέα και δημοσιογράφου Arthur Koestler σχετικά με την προτεινόμενη ίδρυση του ευρωπαϊκού στρατού.⁶⁰³ Ο φανατικά αντικομμουνιστής συγγραφέας θεωρούσε ότι ο μόνος τρόπος για να ξεπεράσει η Ευρώπη τα

⁵⁹⁸ Έλληνας διπλωμάτης (1902-1977). Υπηρέτησε σε πολλά πολλές διπλωματικές Αρχές της Ελλάδας, ενώ διετέλεσε και υπηρεσιακός υπουργός Εξωτερικών (Ιανουάριος-Φεβρουάριος 1964). Κατά τη διάρκεια της δικτατορίας διετέλεσε υφυπουργός Εξωτερικών (1970-1972), αναπληρωτής υπουργός Εξωτερικών (1972) και υπουργός Εξωτερικών στην κυβέρνηση Μαρκεζίνη (1973).

⁵⁹⁹ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1951, Φακ. 37.2, σύμβουλος Πρεσβείας Παρισίων Χρ. Ξανθόπουλος - Παλαμάς προς Υπουργείο Εξωτερικών 22/1/1951, ΑΠ 62 Β/3

⁶⁰⁰ *Ελευθερία*, 16/2/1951, «Ηρchiσε χθες η Διάσκεψις διά την οργάνωσιν του ενιαίου στρατού της Δυτ. Ευρώπης», σ. 4

⁶⁰¹ *Καθημερινή*, 16/2/1951, «Ηρchiσεν η διάσκεψις διά τον ευρωπαϊκόν στρατόν», σ. 4

⁶⁰² Για παράδειγμα, *Εμπρός*, 16/2/1951, «Εις Παρισίους ήρchiσε χθες η Διάσκεψις διά την οργάνωσιν ευρωπαϊκού στρατού», σ. 4

⁶⁰³ *Καθημερινή*, 18/2/1951, «Προς μίαν ευρωπαϊκήν λεγεώνα της Ελευθερίας», άρθρο του Α. Koestler, σ. 1 και 5, και *Καθημερινή*, 21/2/1951, «Ένα στρατόν ανάμικτον από όλην την Ευρώπην», άρθρο του Α. Koestler, σ. 1 και 2

προβλήματά της που πήγαζαν από το γεγονός ότι δεν είχε πλέον πίστη στο σύστημα των εθνικών κυβερνήσεων, ήταν να δημιουργηθεί μία ευρωπαϊκή συνείδηση και πίστη. Μάλιστα ο αρθρογράφος για να ενισχύσει τον ισχυρισμό του επικαλείτο και μία δημοσκοπήση που έγινε σε 12 χώρες της Ευρώπης, στην οποία το 54% τάχθηκε υπέρ της ευρωπαϊκής ένωσης και μόνο το 8% κατά, ενώ οι υπόλοιποι ερωτηθέντες ήταν απλώς διστακτικοί. Επομένως, κατά τον Koestler, οι λαοί εκείνη την εποχή πίστευαν ότι η ένωση θα τους δημιουργούσε νέα πίστη στον εαυτό τους και νέα δυναμική. Όμως εκτιμούσε ότι αυτό δεν θα γινόταν ούτε μέσω της άμεσης δημιουργίας ομοσπονδίας, ούτε μέσω της οικονομικής ενοποίησης που προέβλεπε στην ουσία το Σχέδιο Schuman, αλλά μέσω της αμυντικής συμμαχίας στο πλαίσιο του NATO. Στο δεύτερο μέρος του άρθρου του Koestler διατυπωνόταν η άποψη ότι η δημιουργία μιας ευρωπαϊκής στρατιάς στο πλαίσιο του NATO (που θα ονομαζόταν «Λεγεώνα της Ελευθερίας») θα ενίσχυε την ψυχολογία των Ευρωπαίων και έτσι θα μπορούσαν να ξεπεραστούν τα εμπόδια για την οικονομική και πολιτική ενοποίηση. Η Λεγεώνα αυτή, θα αποτελέιτο από μικτά τμήματα από άποψη εθνικότητας και θα είχε επίσημη γλώσσα τη γαλλική, ενώ θα αποτελούσε μία αυτόνομη μάχιμη μονάδα. Σκοπός θα ήταν να αποτελέσει αυτό το πρόπλασμα ενός πραγματικού ευρωπαϊκού στρατού που θα δημιουργούσε τις προϋποθέσεις για τη δημιουργία της Ενωμένης Ευρώπης.

Παρά την σχετική αδιαφορία του Τύπου και την απουσία της Ελλάδας, το Υπουργείο Εξωτερικών συνέχιζε να δείχνει κάποιο ενδιαφέρον για την εξέλιξη της διάσκεψης, όπως έδειχνε τηλεγράφημα του Ραφαήλ στις 19 Φεβρουαρίου.⁶⁰⁴ Ο Έλληνας διπλωμάτης αμφέβαλλε ξανά για την επιτυχία των διαπραγματεύσεων και εκτιμούσε ότι στην ουσία στόχος της Γαλλίας με το Σχέδιο αυτό ήταν να ελέγχει την στρατιωτική μηχανή της Γερμανίας. Παρόμοιες ήταν και οι απόψεις για την επιτυχία της διάσκεψης και του διευθυντή της β' Πολιτικής Διεύθυνσης του Υπουργείου Εξωτερικών Μ. Μελά.⁶⁰⁵

14. Το ζήτημα των ειδικευμένων Αρχών και η υπογραφή της Συνθήκης ίδρυσης της ΕΚΑΧ

Η θέση της Ελλάδας για τις ειδικευμένες Αρχές

Όσο πλησίαζε η ολοκλήρωση της διάσκεψης για το Σχέδιο Schuman που είχε ξεκινήσει στο Παρίσι τον Ιούνιο 1950, τόσο περισσότερο συνεζητείτο και στο πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης η σχέση ανάμεσα στον νέο οργανισμό που θα δημιουργείτο και τον οργανισμό του Στρασβούργου. Όπως προαναφέρθηκε, μέχρι και τις αρχές του 1951 η Ελλάδα επισήμως δεν φαινόταν να έχει καταλήξει σε συγκεκριμένη θέση επί του θέματος των σχέσεων γενικότερα των ειδικευμένων Αρχών (δηλαδή των οργανώσεων στενότερης συνεργασίας σε ένα συγκεκριμένο τομέα και με ορισμένα από τα μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης) με το Συμβούλιο. Στα τέλη Φεβρουαρίου όμως κατέθεσε σχετικό υπόμνημα στη διακυβερνητική επιτροπή που είχε συσταθεί για την αναθεώρηση του Καταστατικού του Συμβουλίου της Ευρώπης ξεκαθαρίζοντας τη θέση της επί του ζητήματος.⁶⁰⁶ Στο υπόμνημα αυτό η ελληνική κυβέρνηση περιέγραφε τον φόβο της μήπως η δημιουργία ειδικευμένων Αρχών και η λειτουργία τους στο πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης οδηγούσε στην κατάτμηση και όχι την ένωση της ηπείρου, ιδιαίτερα αν παραμερίζονταν μικρά κράτη που θα ήθελαν να συμμετέχουν στις οργανώσεις αυτές ή αν δεν λαμβάνονταν καθόλου υπόψη τα συμφέροντα και των μη μετεχόντων κρατών στον σχηματισμό και τη λειτουργία των Αρχών αυτών. Το υπόμνημα, που ήταν διατυπωμένο έτσι ώστε να υπογραμμίζεται ότι στόχος του ήταν η προστασία της ευρωπαϊκής ενότητας, φαίνεται πως οδήγησε και τη γαλλική

⁶⁰⁴ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1951, Φακ. 37.2, πρεσβευτής στο Παρίσι Ρ. Ραφαήλ προς Υπουργείο Εξωτερικών 19/2/1951, ΑΠ 170 Β/3

⁶⁰⁵ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1951, Φακ. 37.2, διευθυντής β' Πολιτικής Διεύθυνσης Υπουργείου Εξωτερικών Μ. Μελάς προς Γενικό Επιτελείο Εθνικής Αμύνης 26/2/1951, ΑΠ 23648

⁶⁰⁶ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1952, Φακ. 69.3, σύμβουλος Πρεσβείας Παρισίων Χ. Ξανθόπουλος - Παλαμάς προς Υπουργείο Εξωτερικών 28/2/1951, ΑΠ 176 Β/3. Οι ίδιες απόψεις εκφράζονταν και ένα μήνα αργότερα στο ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1951, Φακ. 36.2, σύμβουλος Πρεσβείας Παρισίων Χ. Ξανθόπουλος - Παλαμάς προς Υπουργείο Εξωτερικών 30/3/1951, ΑΠ 328

κυβέρνηση να αποδεχθεί στο τελικό κείμενο που θα προτεινόταν στην Επιτροπή Υπουργών διατύπωση που να διασκεδάζει τους φόβους των μικρών κρατών.

Σε ομιλία του δε στην Επιτροπή Υπουργών αρκετούς μήνες αργότερα, ο ίδιος ο Ι. Πολίτης τόνισε ξανά την προσήλωση της Ελλάδας στην αρχή της ευρωπαϊκής ενότητας, η οποία δεν θεωρούσε ο Έλληνας υφυπουργός ότι είχε ολοκληρωθεί ακόμα όσο δεν συμμετείχαν σε όλους τους ευρωπαϊκούς θεσμούς ισότιμα όλα τα κράτη του Συμβουλίου της Ευρώπης. Ο Πολίτης διατύπωσε με αυτόν τον τρόπο την ελληνική άποψη ότι όλα τα κράτη έπρεπε να μπορούν να συμμετέχουν σε όλες τις ειδικευμένες οργανώσεις εάν το ήθελαν.⁶⁰⁷

Η υπογραφή της Συνθήκης ίδρυσης της ΕΚΑΧ

Η υπογραφή της Συνθήκης ίδρυσης της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα (ΕΚΑΧ), που ήταν το αποτέλεσμα της διάσκεψης για το Σχέδιο Schuman ορίστηκε για τις 18 Απριλίου 1951 στο Παρίσι. Ενόψει του γεγονότος αυτού, την προηγούμενη ημέρα το Έθνος στην πρωτοσέλιδη στήλη των άρθρων γνώμης του «Παρατηρητή» έκανε ανασκόπηση όλων των οργανισμών σε ευρωπαϊκό επίπεδο που ιδρύθηκαν από το 1947 έως και το 1951.⁶⁰⁸ Το εντυπωσιακό είναι ότι ονόμαζε όλους αυτούς τους οργανισμούς το «*δίκτυο της αμυντικής οργανώσεως των ελευθέρων εθνών*», και ας περιελάμβανε σε αυτόν τον κατάλογο και οργανισμούς όπως ο ΟΕΟΣ, το Συμβούλιο της Ευρώπης και η ΕΚΑΧ που δεν ήταν αμυντικοί. Προφανώς όλοι αυτοί οι οργανισμοί για τον κύριο αρθρογράφο του Έθνους αποτελούσαν άμυνα της Δυτικής Ευρώπης έναντι, πιθανότατα, της Ανατολικής. Ας σημειωθεί ότι το κείμενο είχε και αρκετές ανακρίβειες σε επίπεδο στοιχείων (μέλη οργανισμών κλπ), παρά από το ότι στόχος του ήταν να συνοψίσει και να ενημερώσει για όσα είχαν συμβεί τα τρία προηγούμενα χρόνια.

Την επόμενη ημέρα της υπογραφής, οι περισσότερες εφημερίδες είχαν αναφορά στο γεγονός. Έτσι, η *Ελευθερία*, η *Ακρόπολις* και το *Εμπρός* παρουσίαζαν το θέμα σε μικρά άρθρα στην τελευταία σελίδα και χωρίς ιδιαίτερα σχόλια.⁶⁰⁹ Και η *Καθημερινή* περιοριζόταν σε μία μικρή καταχώρηση στην τελευταία σελίδα, στην οποία υπογράμμιζε όμως και την πολιτική σημασία αυτού του εγχειρήματος, πέρα από την καθαρά οικονομική.⁶¹⁰

Μεγαλύτερη έμφαση στο γεγονός έδινε μόνο το Έθνος. Σε πρωτοσέλιδη εκτενή ανταπόκρισή του ο Γεώργιος Σκούρας από το Παρίσι, με αφορμή την υπογραφή της Συνθήκης της ΕΚΑΧ, παρουσίαζε τις βασικές κατευθύνσεις της εξωτερικής πολιτικής της γαλλικής κυβέρνησης.⁶¹¹ Τόνιζε ότι μία εκ των βασικών επιδιώξεων της ήταν η στενή οικονομική συνεργασία με τη Γερμανία που επετεύχθη με το Σχέδιο Schuman, αλλά και η δημιουργία ευρωπαϊκού στρατού με τη συμμετοχή και της Γερμανίας. Σε ό,τι αφορούσε πιθανή συμμετοχή και της Ελλάδας στον ευρωπαϊκό στρατό ο Σκούρας εξέφραζε την άποψη ότι η Γαλλία πίστευε ότι θα ήταν πολύτιμη συμβολή στη συνολική άμυνα της Ευρώπης.

Τέλος, η *Μάχη*, η οποία πλέον ήταν πάλι εβδομαδιαία, δεν ανέφερε τίποτα για την υπογραφή της ΕΚΑΧ, καθώς ασχολείτο μόνο με τις δημοτικές εκλογές που διεξάγονταν στην Ελλάδα εκείνες τις ημέρες. Καμία αναφορά δεν υπήρχε ούτε στο *Βήμα*.

Έμμεση αναφορά και σχόλιο για την ΕΚΑΧ δημοσιεύτηκε όμως στη *Μάχη* αρκετές εβδομάδες αργότερα. Σε πρωτοσέλιδο άρθρο του, το οποίο είχε ως στόχο έναν απολογισμό της γ' Συνόδου της Συμβουλευτικής Συνέλευσης του Συμβουλίου της Ευρώπης, ο Ηλίας Τσιριμώκος αναφέρθηκε εκτενώς και στους ειδικευμένους οργανισμούς, και κυρίως στην ΕΚΑΧ, ζήτημα που είχε απασχολήσει και τη Συνέλευση.⁶¹² Ο γενικός γραμματέας της ΕΛΔ έκρινε θετικά τη λειτουργία αυτών των οργανισμών όχι μόνο γιατί ήταν αποτελεσματικοί στον

⁶⁰⁷ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1951, Φακ. 36.3, πρεσβευτής στο Παρίσι Ρ. Ραφαήλ προς Υπουργείο Εξωτερικών 9/8/1951, ΑΠ 936 Β/3α

⁶⁰⁸ Έθνος, 17/4/1951, «Η οργάνωση των ελευθέρων εθνών», άρθρο του «Παρατηρητή», σ. 1

⁶⁰⁹ Ελευθερία, 19/4/1951, «Το Σχέδιον Σουμάν υπεγράφη από τας 6 Δυτικές χώρας», σ. 4, και Ακρόπολις, 19/4/1951, «Υπεγράφη το Σχέδιον Σουμάν», σ. 4, καθώς και Εμπρός, 19/4/1951, «Υπεγράφη το Σχέδιον του κ. Σουμάν διά την κοινοπραξίαν του άνθρακος», σ. 4

⁶¹⁰ Καθημερινή, 19/4/1951, «Υπεγράφη χθες εις το Καί Ντ'Ορσαί το Σχέδιον Σουμάν», σ. 4

⁶¹¹ Έθνος, 19/4/1951, «Η αποκατάστασις της Γαλλίας ως Μ. Δυνάμεως. Αι σχέσεις της με την Ελλάδα. Ο ευρωπαϊκός στρατός», άρθρο του απεσταλμένου συνεργάτη στο Παρίσι Γ. Σκούρα, σ. 1

⁶¹² Μάχη, 20/5/1951, «Η Συνέλευσις του Στρασβούργου», άρθρο του Η. Τσιριμώκου, σ. 1 και 2

τομέα τους, αλλά και γιατί είχαν θεσμούς με υπερεθνική εξουσία. Το μόνο μειονέκτημα που έβλεπε ο βουλευτής ήταν ότι ήταν προαιρετικοί και άρα μπορούσαν να οδηγήσουν σε κατάτμηση της Ευρώπης. Εκτιμούσε όμως ότι ήταν ένα βήμα προς την τελική ένωση. Κάνοντας ιδιαίτερη αναφορά στην ΕΚΑΧ το άρθρο ανακεφαλαίωνε τα πλεονεκτήματα της Κοινότητας: ότι είχε επίδραση στην επίτευξη της οικονομικής ενότητας και ότι δεν αποτελούσε καρτέλ (όπως η ίδια η *Μάχη* την είχε κατηγορήσει αρχικά), αλλά αποτελούσε πρόοδο προς την ενότητα των κρατών με την εγκατάλειψη ενός μέρους της κυριαρχίας τους. Στη συνέχεια αναφέρθηκε στις τρεις διαφορετικές απόψεις που εξέφρασαν οι διάφοροι σοσιαλιστές για το Σχέδιο Schuman: από πλήρη αποδοχή (πλειοψηφία των Γάλλων), έως απόρριψη ως μη σοσιαλιστικό και κακό για τη γερμανική εργατική τάξη (Γερμανοί) και τέλος ως καλό ως ιδέα αλλά με άρνηση ως προς τον υπερεθνικό χαρακτήρα (Βρετανοί Εργατικοί). Ο Τσιριμώκος δικαιολογούσε αυτές τις διαφορές βασιζόμενος στο ότι οι σοσιαλιστές εξέφραζαν τα συμφέροντα των εργαζομένων μαζών που εκπροσωπούσαν (και τα οποία διέφεραν από κράτος σε κράτος), και διαβεβαίωνε ότι σε όλα τα υπόλοιπα ζητήματα υπήρχε ομοφωνία. Το άρθρο αποτελούσε ίσως τη μόνη πλήρη ανάλυση και δημόσια θέση επί της ΕΚΑΧ που να προέρχεται από ηγετικό στέλεχος κοινοβουλευτικού κόμματος.

Ας σημειωθεί ότι όταν η Συνθήκη τέθηκε σε ισχύ, τον Ιούλιο του 1952, καμία από τις εξεταζόμενες ελληνικές εφημερίδες δεν συμπεριέλαβε ούτε καν απλή αναφορά στο γεγονός.

Το μικρό ενδιαφέρον του Τύπου, αλλά και της κυβέρνησης για την ΕΚΑΧ φυσικά μπορεί να αποδοθεί στο ότι ο συγκεκριμένος οργανισμός δεν φαινόταν να έχει κάποια σχέση με την Ελλάδα, η οποία δεν είχε τη βιομηχανία άνθρακα και χάλυβα που θα της επέτρεπε τη συμμετοχή στην Κοινότητα αυτή, αν και ήδη από τον Ιούνιο του 1951 Δυτικογερμανοί αξιωματούχοι και ο ίδιος ο Καγκελάριος Adenauer (κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων εμπορικής Συνθήκης μεταξύ των δύο πλευρών) υπέδειξαν στη χώρα μας τη δυνατότητα να εισέλθει στην ΕΚΑΧ!⁶¹³ Η ελληνική πλευρά δεν φάνηκε να σκέφτηκε καν το ενδεχόμενο αυτό, αλλά ούτε αξιολογούσε ακόμα τη σημασία της Κοινότητας για την πορεία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης που, όπως αποδείχτηκε αργότερα, ήταν καθοριστική.

15. Η πρόταση για κοινή οργάνωση αγοράς γεωργικών προϊόντων

Στις 24 Μαρτίου 1951 η γαλλική κυβέρνηση προσκάλεσε, μέσω του γενικού γραμματέα του Συμβουλίου της Ευρώπης, τα κράτη-μέλη να συμμετάσχουν σε διάσκεψη για τη δημιουργία κοινής οργάνωσης αγοράς για αγροτικά προϊόντα (Σχέδιο Pflimlin, από το όνομα του Γάλλου υπουργού Γεωργίας Pierre Pflimlin).

Η αντίδραση της Ελλάδας ήταν φυσικά άμεση, καθώς μία τέτοια ειδικευμένη οργάνωση, στο πρότυπο της ΕΚΑΧ, την αφορούσε άμεσα ως κράτος με μεγάλο αγροτικό τομέα. Ο ίδιος ο πρεσβευτής στο Παρίσι Ρ. Ραφαήλ σε έγγραφό του προς τον μόνιμο υφυπουργό Εξωτερικών Ι. Πολίτη τόνιζε την ανάγκη να συμμετέχει η Ελλάδα σε αυτή την προσπάθεια. Θεωρούσε απαραίτητη τη συμμετοχή της στην προτεινόμενη από τη Γαλλία νέα ειδικευμένη Αρχή καθώς «*η δημιουργία αυτεξουσίων διευρωπαϊκών οργανώσεων διανοίγει νέας δυνατότητας συνεργασίας και γονίμου αντιμετώπισης των προβλημάτων τα οποία δι' όλους τις Ευρωπαϊκάς χώρας εμφανίζει η παραγωγή και η κατανάλωσις γεωργικών προϊόντων*».⁶¹⁴ Ήταν ίσως η πρώτη εκδήλωση της βούλησης της χώρας να συμμετέχει σε μία οργάνωση με αρμοδιότητες σαν αυτές που θα είχε μεταξύ άλλων αργότερα η ΕΟΚ.

Η γαλλική πρόταση διαβιβάστηκε φυσικά και στα Υπουργεία Γεωργίας και Εμπορίου. Στη δική του απάντηση το Υπουργείο Εμπορίου λίγες ημέρες αργότερα εκτιμούσε ότι η Ελλάδα έπρεπε να συμμετέχει με κάθε τρόπο στην κοινή οργάνωση αγοράς αγροτικών προϊόντων, αλλιώς ο αποκλεισμός θα είχε ολέθρια αποτελέσματα για την ελληνική γεωργία.⁶¹⁵ Η

⁶¹³ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1951, Φακ. 24.3, εμπορικός σύμβουλος στην Ελληνική Στρατιωτική Αποστολή στη Δ. Γερμανία Α. Τσιμικάλης προς Υπουργείο Εμπορίου 1/6/1951, ΑΠ 982/1951

⁶¹⁴ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1951, Φακ. 26.2, πρεσβευτής στο Παρίσι Ρ. Ραφαήλ προς Υπουργείο Εξωτερικών 10/4/1951, ΑΠ 393 Β/3

⁶¹⁵ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1951, Φακ. 26.2, γενικός γραμματέας υπουργείου Εμπορίου Β. Τρικάρδος προς Υπουργείο Εξωτερικών 18/4/1951, ΑΠ 31552

σπουδή για συμμετοχή στην οργάνωση αυτή ήταν τόσο ώστε, την επόμενη ημέρα κιόλας το Υπουργείο Εξωτερικών διαβεβαίωνε ότι σίγουρα η Ελλάδα θα προσερχόταν στη σχεδιαζόμενη διάσκεψη που οργάνωναν οι Γάλλοι.⁶¹⁶

Πραγματικά, τον Ιούλιο του ίδιου έτους η ελληνική κυβέρνηση υπέβαλε στον γενικό γραμματέα του Συμβουλίου της Ευρώπης υπόμνημα με τις επίσημες ελληνικές θέσεις σε ό,τι αφορούσε το Σχέδιο Pflimlin.⁶¹⁷ Η Ελλάδα αποδεχόταν την πρόσκληση να συμμετέχει στην κοινή οργάνωση αγροτικών προϊόντων, αλλά επεσήμανε ότι επιθυμούσε την αύξηση των προϊόντων που θα εντάσσονταν στην κοινή αυτή οργάνωση (να προστεθούν π.χ. η σταφίδα και η ελιές), αλλά και την προσοχή στην ανάγκη διατήρησης προϊόντων που αν και αντιοικονομικά, η παραγωγή τους έχει σημαντική κοινωνική αξία, όπως είχε άλλωστε προτείνει και το Υπουργείο Συντονισμού.⁶¹⁸ Στα σχετικά του σημειώματα το τελευταίο είχε επισημάνει και τους κινδύνους που μπορούσε να δημιουργήσει η κοινή οργάνωση αγοράς αγροτικών προϊόντων στην παραγωγή και διάθεση ορισμένων ελληνικών προϊόντων. Γι' αυτό και ουσιαστικά προτεινόταν η ενίσχυση (κατά τα πρώτα χρόνια της λειτουργίας της οργάνωσης) της ελληνικής γεωργικής παραγωγής.

Παρόμοια ήταν και η άποψη που εξέφρασε ο υπουργός Εξωτερικών Σοφ. Βενιζέλος λίγους μήνες αργότερα. Σε έγγραφό του προς τα ενδιαφερόμενα Υπουργεία τόνιζε ότι η γαλλική πρόταση θα ήταν επωφελής για την Ελλάδα μόνο αν συμπεριλαμβάνονταν και τα ελληνικά προϊόντα στην κοινή αγορά.⁶¹⁹

Όταν στις 25 Μαρτίου 1952 τελικά συνεκλήθη η διάσκεψη για το Σχέδιο Pflimlin στο Παρίσι, συμμετείχαν σε αυτή 15 κράτη και την Ελλάδα εκπροσώπησε εκεί ο υπουργός Γεωργίας Στέλιος Αλλαμανής. Στην ομιλία του κατά τη διάσκεψη ο Έλληνας υπουργός δήλωσε ότι η ελληνική κυβέρνηση αποδεχόταν ευχαρίστως τη γαλλική πρόταση υπό την προϋπόθεση ότι α) δεν θα εθίγοντο τα συμφέροντα καμιάς χώρας: για να επιτευχθεί αυτό η Ελλάδα θα προσχωρούσε σταδιακά στην κοινή αγορά, ώστε να υπάρχει μεταβατική περίοδος για την προσαρμογή της παραγωγής και του εμπορίου. Η Ελλάδα δεχόταν τη σύσταση ενός υπερεθνικού ευρωπαϊκού οργανισμού γεωργίας ο οποίος θα προπαρασκεύαζε τη γεωργική παραγωγή, β) θα συμπεριλαμβάνονταν στην κοινή αγορά τα σημαντικά προϊόντα όλων των κρατών, γ) ο υπερεθνικός οργανισμός θα λειτουργούσε στο πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης, και δ) θα εξασφαλιζόταν χρηματοδότηση.⁶²⁰

Οι προϋποθέσεις που έθετε η ελληνική κυβέρνηση δεν ήταν φυσικά παράλογες. Το σημαντικό ήταν όμως ότι δήλωνε, ίσως για πρώτη φορά τόσο επίσημα και για τόσο συγκεκριμένο ζήτημα, ότι δεχόταν να εκχωρήσει εξουσίες σε έναν υπερεθνικό οργανισμό.

Πέρα από το γεγονός ότι τελικά η δημιουργία μίας τέτοιας κοινής οργάνωσης αγοράς δεν πραγματοποιήθηκε παρά μόνο όταν πλέον ιδρύθηκε η ΕΟΚ, ήταν εντυπωσιακή η σπουδή με την οποία η Ελλάδα αντιμετώπισε το θέμα όταν κατετέθη η πρόταση Pflimlin, δείχνοντας διάθεση να συμμετέχει ενεργά και εποικοδομητικά στην ενοποίηση ενός τομέα που την ενδιέφερε, ενώ έδειχνε να έχει συνειδητοποιήσει ότι το συμφέρον της σε κάθε περίπτωση θα ήταν να συμμετέχει σε μία τέτοια προσπάθεια.

⁶¹⁶ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1951, Φακ. 26.2, διευθυντής Ευρωπαϊκής Συνεργασίας Υπουργείου Εξωτερικών Α. Αργυρόπουλος προς Υπουργείο Εμπορίου 20/4/1951, ΑΠ 307 43

⁶¹⁷ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1951, Φακ. 26.2, διευθυντής Ευρωπαϊκής Συνεργασίας Υπουργείου Εξωτερικών Α. Αργυρόπουλος προς γενικό γραμματέα Συμβουλίου της Ευρώπης J. C. Paris, Ιούλιος 1951

⁶¹⁸ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1951, Φακ. 26.2, πρεσβευτής στο Παρίσι Ρ. Ραφαήλ προς Υπουργείο Εξωτερικών, σημειώματα του Υπουργείου Συντονισμού για το Σχέδιο Pflimlin, 2 και 3/7/1951

⁶¹⁹ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1952, Φακ. 92.5, υπουργός Εξωτερικών Σ. Βενιζέλος προς Υπουργεία Γεωργίας, Εμπορίου, Συντονισμού και Αγροτική Τράπεζα, Γεωπονικό Ινστιτούτο, Γενικό Χημείο του Κράτους 26/2/1952, ΑΠ 23629

⁶²⁰ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1952, Φακ. 92.5, γραφείο Τύπου Πρεσβείας Παρισίων προς Υπουργείο Εξωτερικών 28/3/1952

16. Η εξέλιξη των διαπραγματεύσεων για τον ευρωπαϊκό στρατό

Η στάση της Ελλάδας

Καθώς η διάσκεψη για τη δημιουργία ευρωπαϊκού στρατού που είχε ξεκινήσει τον Φεβρουάριο του 1951 με βάση το Σχέδιο Pleven συνεχιζόταν, η στάση της ελληνικής κυβέρνησης και της ελληνικής διπλωματίας άρχισε να αλλάζει, ιδιαίτερα όσο φαινόταν ότι οι διαπραγματεύσεις έβαιναν προς επιτυχή κατάληξη.

Ο Ραφαήλ σε έκθεσή του τον Ιούλιο του 1951 ανέφερε ότι πλέον το όλο σχέδιο παρουσίαζε ενδιαφέρον ως το πρώτο πείραμα γαλλογερμανικής στρατιωτικής συνεργασίας.⁶²¹ Τα λόγια του αποκαλύπτουν γιατί, αφού τόνιζε ότι «*εάν το πείραμα επιτύχη, εν διαρκέστερον καλόν θα προκύψη διά την Ευρώπην του μέλλοντος. Εάν πάλιν αποτύχη, θα απομείνουν υπέρ της Ευρώπης του παρόντος οι δέκα ή περισσότεραι γερμανικαί μεραρχίαι, ων έχει σήμερον άμεσον και επιτακτικήν ανάγκην ο ελεύθερος κόσμος*». Συνέχιζε δηλαδή να βλέπει τις εξελίξεις όχι ως μέρος μιας διαδικασίας ενοποίησης, αλλά ως ένα μέσο ενίσχυσης της άμυνας της Ευρώπης.

Δύο μήνες αργότερα ανασκεύαζε μάλιστα και όσα είχε αναφέρει σχετικά με την ανάγκη δημιουργία πολιτικής ένωσης πριν από τη δημιουργία κοινού στρατού. Σε έκθεσή του στις 26 Σεπτεμβρίου κατέληγε λέγοντας ότι από την επιτυχία του Σχεδίου του ευρωπαϊκού στρατού «*θα ενισχυθή σημαντικώς η ιδέα της Ευρωπαϊκής Ενώσεως*». Και προσέθετε: «*Είναι αληθές ότι το δημιουργούμενον σχήμα φαίνεται προθύστερον. Θα υπάρξη (εάν υπάρξη) Ευρωπαϊκός στρατός πριν ή υπάρξη Ευρώπη. Και θα αποτελέση τούτο συντελεστήν ψυχολογικής προπαρασκευής διά την μέλλουσαν προώθησιν της Ευρωπαϊκής ενότητος*».⁶²² Αυτό δεν σήμαινε ότι δεν σχολίαζε παράλληλα θετικά και την ιταλική πρόταση η οργάνωση του ευρωπαϊκού στρατού να πλαισιωθεί «*από πολιτικήν συγκρότησιν ομοσπονδιακού χαρακτήρος της οποίας το κυριώτερον όργανον θα ήτο μία Συνέλευσις εκλεγομένη απ' ευθείας διά γενικής μυστικής ψηφοφορίας υπό των λαών των μετεχόντων της οργανώσεως Κρατών*».⁶²³

Όταν όμως τέθηκε το θέμα πιθανής πρόσκλησης της χώρας να συμμετέχει στον ευρωπαϊκό στρατό, ο Ραφαήλ εξέφρασε και πάλι επιφυλάξεις σε ό,τι αφορούσε την χρησιμότητα πλήρους συμμετοχής, και αυτό διότι τότε είχε ήδη ληφθεί η απόφαση για ένταξη της Ελλάδας στο ΝΑΤΟ. Παρά την εκτίμηση που έδειχνε για την ιδέα του ευρωπαϊκού στρατού, δεν πίστευε ότι ήταν απαραίτητος για τη χώρα αφού θα έμπαινε στην Ατλαντική Συμμαχία. Η στάση του αυτή ήταν χαρακτηριστικό δείγμα και του διπλού προσανατολισμού της χώρας εκείνη (και όχι μόνο) την εποχή.⁶²⁴

Σε άλλη του έκθεση αργότερα, με αφορμή αυτή τη φορά την παραίτηση του Paul – Henri Spaak από την προεδρία της Συμβουλευτικής Συνέλευσης του Συμβουλίου της Ευρώπης λόγω της απροθυμίας που, όπως πίστευε ο ίδιος, έδειχναν τα μέλη της να προχωρήσουν σε βαθύτερη ενοποίηση, ο Ραφαήλ εκτιμούσε ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση αναγνωριζόταν ως η μόνη εποικοδομητική λύση των οικονομικών και πολιτικών προβλημάτων που αντιμετώπιζε η Ευρώπη, αλλά ότι όντως το Συμβούλιο της Ευρώπης δεν μπορούσε να ικανοποιήσει τις προσδοκίες για βαθύτερη ενοποίηση, επειδή κυρίως ήταν βρετανικής έμπνευσης και η συμμετοχή της Βρετανίας και των Σκανδιναβικών κρατών αποτελούσαν τροχοπέδη για την περαιτέρω ολοκλήρωση. Γι' αυτό και για πρώτη φορά φαίνεται πως ωρίμαζε στη σκέψη του η πιθανότητα να προχωρήσει η ηπειρωτική Ευρώπη μόνη της προς την Ένωση, χωρίς τα προαναφερθέντα κράτη και εκτός του μηχανισμού του Στρασβούργου.⁶²⁵ Φαίνεται πως πλέον και στη σκέψη πολλών Ελλήνων διπλωματών άρχισε να διαμορφώνεται η αντίληψη

⁶²¹ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1951, Φακ. 132.6, πρεσβευτής στο Παρίσι Ρ. Ραφαήλ προς Υπουργείο Εξωτερικών 30/7/1951, ΑΠ 891 Β/3η

⁶²² ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1951, Φακ. 132.6, πρεσβευτής στο Παρίσι Ρ. Ραφαήλ προς Υπουργείο Εξωτερικών 26/9/1951, ΑΠ 1090 Β/3η

⁶²³ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1951, Φακ. 132.6, πρεσβευτής στο Παρίσι Ρ. Ραφαήλ προς Υπουργείο Εξωτερικών 17/10/1951, 1170 Β/3η

⁶²⁴ Ο.π.

⁶²⁵ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1952, Φακ. 90.6, πρεσβευτής στο Παρίσι Ρ. Ραφαήλ προς Υπουργείο Εξωτερικών 28/12/1951, ΑΠ 2 Ε/15/2

πως η ανάγκη της ευρωπαϊκής ενοποίησης έπρεπε να προχωρήσει μέσω άλλων δρόμων.

Οι πληροφορίες πάντως ότι υπήρχε πιθανότητα να προσκληθεί και η Ελλάδα στις διαπραγματεύσεις για τον ευρωπαϊκό στρατό, δεν άφησαν ανεπηρέαστη και την κυβέρνηση. Έτσι, στις 14 Μαρτίου 1952 ο υπουργός Εθνικής Αμύνης ναύαρχος Αλ. Σακελλαρίου σε απόρρητο έγγραφό του προς το Υπουργείο Εξωτερικών τόνιζε ότι θα έπρεπε να μελετηθούν πολύ οι οικονομικές και στρατιωτικές συνέπειες μιας συμμετοχής σε έναν ευρωπαϊκό στρατό και γι' αυτό καλούσε τις ελληνικές Αρχές στο εξωτερικό να δηλώνουν μεν το ενδιαφέρον της χώρας για το ζήτημα, αλλά να προσθέτουν ότι μία ενδεχόμενη συμμετοχή θα προϋπέθετε την επίλυση αρκετών στρατηγικών και πρακτικών ζητημάτων.⁶²⁶

Την ίδια στάση ζητούσε και ο υφυπουργός Εξωτερικών Ε. Αβέρωφ να κρατήσει ο Έλληνας πρεσβευτής στο Παρίσι που θα μετείχε στην Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης όταν θα συνεζητείτο το θέμα του ευρωπαϊκού στρατού. Ο Αβέρωφ δήλωνε ξεκάθαρα ότι «δεν έχει εισέτι αποκρυσταλλωθή πολιτική γραμμή» από την ελληνική κυβέρνηση σε αυτό το ζήτημα και γι' αυτό «σκόπιμον είναι να δοθή απάντησις ευσχήμου υπεκφυγής».⁶²⁷

Η υπογραφή της Συνθήκης ίδρυσης της Ευρωπαϊκής Αμυντικής Κοινότητας (ΕΑΚ)

Ο ελληνικός Τύπος ασχολήθηκε πάλι με το ζήτημα όταν οι διαπραγματεύσεις της διάσκεψης για τον ευρωπαϊκό στρατό τερματίστηκαν και αποφασίστηκε η υπογραφή της Συνθήκης ίδρυσης της Ευρωπαϊκής Αμυντικής Κοινότητας. Την ημέρα της υπογραφής, στις 27 Μαΐου 1952, το *Εμπρός* ανακοίνωσε την είδηση σε εκτενές άρθρο της τέταρτης σελίδας, ενώ έκανε περιγραφή των τελευταίων διαπραγματεύσεων που οδήγησαν στο ξεπέρασμα όλων των δυσκολιών για τον καταρτισμό της Συνθήκης.⁶²⁸ Έμφαση δίδοταν επίσης στην υπογραφή πρωτοκόλλου σύνδεσης ανάμεσα στην ΕΑΚ και το ΝΑΤΟ.

Η *Ακρόπολις* ανέφερε την είδηση για την επικείμενη υπογραφή της Συνθήκης στην τέταρτη σελίδα.⁶²⁹ Πέρα από την περιγραφή των όρων της Συνθήκης, το ενδιαφέρον είναι ότι το άρθρο προέβλεπε ότι η μάχη για την κύρωσή της «ουδαμώς έχει κερδηθή εκ των προτέρων», ιδιαίτερα λόγω των αμφιβολιών γαλλικών πολιτικών κύκλων. Τις ίδιες πληροφορίες μετέφερε και η *Ελευθερία* που ανέφερε την είδηση ως μέρος του πρωτοσέλιδου άρθρου της που αφορούσε τη σύναψη της Συμφωνίας της Βόννης μεταξύ Γαλλίας και Γερμανίας.⁶³⁰

Την επόμενη ημέρα όμως, η είδηση της υπογραφής της Συνθήκης ΕΑΚ αποτελούσε πρωτοσέλιδο θέμα σε αρκετές εφημερίδες. Η *Ελευθερία* αφιέρωσε στο ζήτημα το κύριο άρθρο της.⁶³¹ Για την εφημερίδα το εγχείρημα ήταν μοναδικό στην ιστορία και έθετε τις βάσεις για μία ευρωπαϊκή ομοσπονδία. Το εκτενές άρθρο περιέγραφε το περιεχόμενο της Συνθήκης με αρκετές λεπτομέρειες και τόνιζε ότι σε περίπτωση επιβουλής κατά της ΕΑΚ οι ΗΠΑ και η Μεγάλη Βρετανία είχαν αναλάβει την υποχρέωση να βοηθήσουν λόγω του Πρωτοκόλλου με το ΝΑΤΟ.

Και το *Εμπρός* παρουσίαζε την υπογραφή της ΕΑΚ σε μεγάλο πρωτοσέλιδο άρθρο. Γινόταν περιγραφή της τελετής και παρουσιάζονταν εν περιλήψει οι ομιλίες των παρευρισκομένων και τα άρθρα της Συνθήκης.⁶³² Αν και μέσα στο κείμενο δεν υπήρχαν σχόλια, η στάση της εφημερίδας συνάγεται όχι μόνο από την έκταση της καταχώρησης, αλλά και από τον τίτλο («Ιστορικής σημασίας συνθήκαι») και τον υπέρτιτλό της, όπου

⁶²⁶ ΥΔΙΑ, Αρχείο Πρεσβείας Παρισίων 1952, Φακ. Ευρωπαϊκή Ένωση, υπουργός Εθν. Αμύνης ναύαρχος Α. Σακελλαρίου προς Υπουργείο Εξωτερικών 14/3/1952, ΑΠ 44099/Φ. 01519

⁶²⁷ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1952, Φακ. 91.4, υφυπουργός Εξωτερικών Ε. Αβέρωφ προς Πρεσβεία Παρισίων 18/3/1952, ΑΠ 25943

⁶²⁸ *Εμπρός*, 27/5/1952, «Σήμερα υπογράφεται εις τους Παρισίους η Συνθήκη για την δημιουργίαν ενιαίου ευρωπαϊκού στρατού», σ. 4

⁶²⁹ *Ακρόπολις*, 27/5/1952, «Υπογράφεται σήμερα υπό των εξ Δυνάμεων η Συνθήκη διά την ίδρυσιν του Ευρωπαϊκού Στρατού με συμμετοχήν και της Γερμανίας», σ. 6

⁶³⁰ *Ελευθερία*, 27/5/1952, «Η Γερμανία καθίσταται πάλιν μεγάλη δύναμις», σ. 1 και 4

⁶³¹ *Ελευθερία*, 28/5/1952, «Ιδρύεται ο ηνωμένος ευρωπαϊκός στρατός», σ. 1 και 4

⁶³² *Εμπρός*, 28/5/1952, «Ιστορικής σημασίας συνθήκαι υπεγράφησαν χθες εν Παρισίοις. Κοινός ευρωπαϊκός στρατός και αμυντική κοινότης των 6 κρατών», σ. 1 και 3

διαπιστωνόταν ότι η ΕΑΚ οδηγούσε «εις το κατώφλιον μιας νέας Ευρώπης και ενός νέου ελευθέρου κόσμου».

Στο πρωτοσέλιδο κύριο άρθρο της *Καθημερινής* περιγραφόταν επίσης λεπτομερώς ολόκληρη η τελετή υπογραφής της Συνθήκης και ταυτόχρονα δημοσιευόταν δήλωση των τριών Δυνάμεων που δημοσιοποιήθηκε μετά την υπογραφή και απεδείκνυε την αποφασιστικότητά τους σε περίπτωση προκλήσεων από την ΕΣΣΔ.⁶³³ Η εφημερίδα τόνισε ιδιαίτερα τη δήλωση αυτή και μάλιστα την δημοσίευσε πριν και από την περιγραφή της τελετής και το κείμενο της Συνθήκης που επίσης δημοσίευσε σε περίληψη.

Στην τέταρτη σελίδα του ίδιου φύλλου δημοσιευόταν επίσης ανταπόκριση από το Παρίσι. Ο ανταποκριτής Σ. Θεοδώρου ανέλυε τις αντιδράσεις και τη σημασία της υπογραφής της Συνθήκης της ΕΑΚ.⁶³⁴ Κατά τον Έλληνα δημοσιογράφο, με την Αμυντική Κοινότητα δημιουργήθηκε νέα κατάσταση στην Ευρώπη και ολόκληρο τον κόσμο, αφού υπεγράφη και Πρωτόκολλο σύνδεσης με το ΝΑΤΟ. Υπεστήριζε την άποψη ότι το γεγονός αυτό αποτελούσε μία προειδοποίηση προς τη Μόσχα ότι σε περίπτωση προσπάθειας επέκτασης προς δυσμάς, θα έβρισκε τη Δύση αμυντικά ενωμένη. Σύμφωνα με «*γνώμη διπλωματικών παραγόντων*» που μετέφερε ο Θεοδώρου, η υπογραφή της Συνθήκης οφείλετο στις προσπάθειες της Γαλλίας που την εμπνεύστηκε (όπως και την ΕΚΑΧ) και την προώθησε. Η Ελλάδα, ως μέλος του ΝΑΤΟ, παρευρέθη στην τελετή, όπου την εκπροσώπησαν ο πρεσβευτής στο Παρίσι Ρ. Ραφαήλ και ο μόνιμος αντιπρόσωπος στο ΝΑΤΟ Π. Πιπινέλης, ο οποίος και υπέγραψε το σχετικό Πρωτόκολλο. Ο Πιπινέλης δήλωσε σε συνάντησή του με τον Schuman ότι η Ελλάδα παρακολουθούσε με μεγάλη συμπάθεια τις προσπάθειες του Γάλλου πολιτικού προς αποτελεσματική συνένωση και οργάνωση των ευρωπαϊκών λαών. Σε δήλωσή του δε προς τους δημοσιογράφους ανέφερε ότι η δημιουργία της ΕΑΚ αποτελούσε «*αφετηρία ευρύτερας ειρηνικής καταστάσεως, δεδομένου ότι διά των νέων συνθηκών αφίνεται τελείως ανοικτή η θύρα διά να συνεχιστούν οι συνεννοήσεις με την Ρωσίαν*».

Και στο *Βήμα* το κεντρικό θέμα της πρώτης σελίδας ήταν εκείνη την ημέρα αφιερωμένο στην υπογραφή της Συνθήκης, ενώ δημοσιευόταν και ολόκληρο το κείμενό της.⁶³⁵ Δεν υπήρχε όμως κανένα σχόλιο. Παρόμοιο ήταν και το άρθρο της *Ακρόπολης*.⁶³⁶

17. Το Σχέδιο Eden

Παράλληλα με τη διαπραγμάτευση και τη σύναψη της Συνθήκης της ΕΑΚ, υπήρχε έντονη δραστηριοποίηση και στο πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης, όπου η Μ. Βρετανία κατέθεσε πρόταση για τη σύζευξη των ειδικευμένων οργάνωσεων (ΕΚΑΧ και ΕΑΚ) με τον οργανισμό του Στρασβούργου (Σχέδιο Eden), με προφανή σκοπό να μην μείνει έξω από τις διαδικασίες, αλλά να συμμετέχει με τους δικούς της όμως όρους, ή ίσως και να εμποδίζει ακόμα τα συμμετέχοντα στις ειδικευμένες Αρχές κράτη να προχωρήσουν σε μοντέλα βαθύτερης ενοποίησης. Σύντομα όμως η συζήτηση γύρω από το Σχέδιο αυτό έλαβε χαρακτήρα αντιπαράθεσης για το ποιο μοντέλο ενοποίησης ή συνεργασίας θα ακολουθούσε στο εξής η Ευρώπη στο σύνολό της.

Η στάση της ελληνικής κυβέρνησης έναντι του Σχεδίου στην αρχή ήταν μάλλον επιφυλακτική, χωρίς όμως να είναι και απορριπτική. Έτσι, σε έγγραφο του υφυπουργού Εξωτερικών Αβέρωφ γινόταν ξεκάθαρο ότι δεν συμφωνούσε με τη δημιουργία δύο διαφορετικών Επιτροπών Υπουργών, όπου στη μία θα μετείχαν μόνο τα έξι μέλη των Κοινοτήτων και θα ασχολείτο μόνο με θέματα της ΕΑΚ και της ΕΚΑΧ, ενώ στην άλλη θα

⁶³³ *Καθημερινή*, 28/5/1952, «Η Αμερική, η Αγγλία και η Γαλλία προειδοποιούν ότι επίθεσις κατά της Δ. Γερμανίας ή του Δ. Βερολίνου θα θεωρηθή στρεφόμενη κατά της ασφάλειάς των», σ. 1 και 4

⁶³⁴ *Καθημερινή*, 28/5/1952, «Νέα κατάσταση δημιουργείται εις όλον τον κόσμον μετά την ίδρυσιν της Ευρωπαϊκής Κοινότητος Αμύνης», άρθρο του ανταποκριτή στο Παρίσι Σ. Θεοδώρου, σ. 4

⁶³⁵ *Βήμα*, 28/5/1952, «Υπεγράφη εις το Παρίσι μεταξύ Γαλλίας, Δυτικής Γερμανίας, Ιταλίας και Μπενελούξ η Συνθήκη διά την ίδρυσιν Ευρωπαϊκής Αμυντικής Κοινότητος και ευρωπαϊκού στρατού», σ. 1

⁶³⁶ *Ακρόπολις*, 28/5/1952, «Υπεγράφη χθες η Συνθήκη διά την Ευρωπαϊκήν Κοινότητα. Η Αμερική και η Αγγλία δηλούν ότι οιαδήποτε επίθεσις κατ' αυτής θα εθεωρείτο ως στρεφόμενη και εναντίον των», σ. 4

μετείχαν και τα 15 μέλη του Συμβουλίου για όλα τα άλλα θέματα (όπως πρότειναν οι Βρετανοί).⁶³⁷ Ο Αβέρωφ ήθελε το Συμβούλιο της Ευρώπης να ασχολείται με όλα τα ζητήματα χωρίς να υπάρχουν διακρίσεις, πλην φυσικά των θεμάτων που απασχολούσαν τις δύο Κοινότητες. Δήλωνε όμως ότι δεν επιθυμούσε να επέλθει μαρasmus του οργανισμού λόγω αντιπαράθεσης με τη Μεγάλη Βρετανία, «εφ' όσον», όπως ανέφερε σε χειρόγραφο προσθήκη στο σχέδιο τηλεγραφήματος, «ενώπιον αυτού δυνάμεθα θέτομεν αξιόλογα ζητήματά μας». Η τελευταία αυτή φράση αποδεικνύει ότι και η στάση του Αβέρωφ δεν ήταν απαραίτητα ιδεολογική προς την κατεύθυνση της δημιουργίας ομοσπονδίας, αλλά μάλλον υπέρ του Συμβουλίου επειδή εκείνη τη στιγμή εξυπηρετούσε τα στενά συμφέροντα της Ελλάδας. Στο τέλος του εγγράφου, μάλιστα, άφηνε ανοικτό το ενδεχόμενο να συμμετέχει η Ελλάδα στην ΕΚΑΧ και την ΕΑΚ αργότερα.

Το Σχέδιο έγινε κατ' αρχήν δεκτό από την Επιτροπή Υπουργών στις 20 Μαρτίου 1952. Σε σχετική έκθεσή του προς το Υπουργείο Εξωτερικών, ο Ραφαήλ εκτιμούσε (και επέχαιρε) ότι η αγγλική στάση έβαζε στην ουσία τέλος στις φεντεραλιστικές επιδιώξεις πολλών μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης, και θεωρούσε ότι η σύνδεση που προτεινόταν ανάμεσα στις ειδικευμένες Αρχές και το Συμβούλιο εξυπηρετούσε και την Ελλάδα, γιατί με αυτό τον τρόπο η χώρα μας θα συνδεόταν με την ΕΚΑΧ και την ΕΑΚ.⁶³⁸ Στο βαθμό που οι απόψεις του Έλληνα πρεσβευτή αντικατόπτριζαν την επίσημη πολιτική της χώρας, ήταν φανερό ότι αυτή η τελευταία φαινόταν να έχει οριστικά απομακρυνθεί από την ομοσπονδιακή προοπτική.

Με τον ίδιο τρόπο έκρινε ο Ραφαήλ τις βρετανικές προτάσεις που εξειδίκευαν το Σχέδιο Eden και οι οποίες παρουσιάστηκαν στις 17 Απριλίου. Πρότεινε δε στην ελληνική κυβέρνηση την ανεπιφύλακτη υποστήριξη τους.⁶³⁹

Έτσι, τελικά στη συνεδρίαση της Επιτροπής Υπουργών (σε επίπεδο Αναπληρωτών) όπου συζητήθηκε το θέμα, η Ελλάδα στήριξε τις βρετανικές προτάσεις. Επεσήμαινε όμως ο διπλωμάτης Ι. Φραντζής που συμμετείχε, τον κίνδυνο να δημιουργήσει η πρόταση αυτή εν τέλει «μία προνομιούχο τάξη» μέσα στο Συμβούλιο της Ευρώπης, κάτι που η Ελλάδα θα ήθελε να αποφύγει, αφού ο στόχος της ήταν ακριβώς ο αντίθετος: με την εφαρμογή του Σχεδίου Eden να δημιουργηθεί «μία θύρα προσιτή και ανοιχτή ίνα δυνηθώμεν να εισέλθωμεν αυτομάτως εις οιανδήποτε, ενδιαφέρουσας αμέσως ή εμμέσως τα ημέτερα συμφέροντα, ιδρυθησομένην τυχόν Ειδικευμένην Αρχήν του μέλλοντος».⁶⁴⁰ Η Ελλάδα με τη στάση της αυτή φαινόταν να συντάσσεται οριστικά ενάντια στα φεντεραλιστικά σχέδια κάποιων ευρωπαϊκών κρατών.

Στην ίδια λογική κινήθηκε και η δήλωση του Φραντζή εκ μέρους της ελληνικής κυβέρνησης στη συνεδρίαση της 16^{ης} Μαΐου, όπου μάλιστα τονίστηκε ότι στόχος της Ελλάδας ήταν, μέσω της διασύνδεσης των Κοινοτήτων με το Συμβούλιο της Ευρώπης, να μην αποδυναμωθεί ο οργανισμός, και όχι να υπονομευτεί η λειτουργία της ΕΚΑΧ και της ΕΑΚ.⁶⁴¹

Η Επιτροπή Υπουργών ενέκρινε κατ' αρχήν την ανάγκη διασύνδεσης των ειδικευμένων Αρχών και του Συμβουλίου της Ευρώπης στις 23 Μαΐου, αλλά ζήτησε και τη γνωμοδότηση της Συμβουλευτικής Συνέλευσης, η οποία θα συνεδρίαζε τις επόμενες ημέρες.

Το ζήτημα προφανώς δεν διέφυγε της προσοχής του ελληνικού Τύπου. Στις 27 Μαΐου, παράλληλα με τα άρθρα για την υπογραφή της Συνθήκης ΕΑΚ που υπεγράφη εκείνη την ημέρα, υπήρξαν και καταχωρήσεις για τη συνεδρίαση της Συμβουλευτικής Συνέλευσης και την ενασχόλησή της με το Σχέδιο Eden. Έτσι, το *Εμπρός* στο άρθρο για την έναρξη των εργασιών της Συνέλευσης, δημοσίευε και διάγγελμα των 15 υπουργών Εξωτερικών, που

⁶³⁷ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1952, Φακ. 91.4, υφυπουργός Εξωτερικών Αβέρωφ προς Πρεσβεία Παρισίων 20/3/1952, ΑΠ 26170

⁶³⁸ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1952, Φακ. 69.2, πρεσβευτής στο Παρίσι Ρ. Ραφαήλ προς Υπουργείο Εξωτερικών 3/4/1952, ΑΠ 450 Ε/15/1

⁶³⁹ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1952, Φακ. 91.4, πρεσβευτής στο Παρίσι Ρ. Ραφαήλ προς Υπουργείο Εξωτερικών 22/4/1952, ΑΠ 500

⁶⁴⁰ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1952, Φακ. 91.4, Ι. Φραντζής προς Υπουργείο Εξωτερικών 10/5/1952

⁶⁴¹ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1952, Φακ. 91.2, δήλωση Ι. Φραντζή στη συνεδρίαση της Επιτροπής των Αναπληρωτών Υπουργών, 16/5/1952

αναφερόταν σε μεγάλο βαθμό στη θετική αντιμετώπιση του Σχεδίου του Βρετανού υπουργού Εξωτερικών.⁶⁴²

Την επόμενη ημέρα το Έθνος δημοσίευσε τηλεγράφημα του Reuters από το Στρασβούργο που ανέφερε ότι το κυριότερο θέμα της Συνόδου της Συμβουλευτικής Συνέλευσης του Συμβουλίου της Ευρώπης που θα άρχιζε εκείνη την ημέρα θα ήταν η άμυνα και κυρίως οι προτάσεις Eden για σύνδεση με την ΕΚΑΧ και την ΕΑΚ, αλλά και η πρόταση για δημιουργία συνέλευσης για την ίδρυση Ευρωπαϊκής Πολιτικής Κοινότητας.⁶⁴³ Η εφημερίδα δεν έκανε κανένα σχόλιο.

Στις 30 Μαΐου η Ελευθερία δημοσίευσε την ομιλία του Κ. Τσαλδάρη στη Συνέλευση. Ο Αρχηγός του Λαϊκού Κόμματος τόνισε ότι τα δύο ζητήματα που προείχαν στη συζήτηση στο Στρασβούργο ήταν αυτά της οικονομίας και της άμυνας, ενώ σε ό,τι αφορούσε την πολιτική ενοποίηση παρατηρούσε ότι τα αποτελέσματα έως εκείνη τη στιγμή ήταν πενιχρά.⁶⁴⁴ Το ενδιαφέρον όμως σημείο της ομιλίας του ήταν η διαπίστωση ότι η Δυτική Ευρώπη είχε διαιρεθεί ήδη σε τρία κομμάτια: τη Μ. Βρετανία και τα Σκανδιναβικά κράτη που δεν επιθυμούσαν βαθύτερη ενοποίηση άμεσα, την ομάδα της «Δυτικής Ηπειρωτικής Ευρώπης» που επιθυμούσε, και στην ομάδα των «τρίτων» κρατών που δεν ανήκαν πουθενά, όπως η Ελλάδα, και τα οποία θα έπρεπε σύντομα να αποφασίσουν εάν θα πάνε προς την πλευρά των χωρών που επιθυμούσαν την ενοποίηση, ή αν τα συμφέροντά τους, τους επέβαλλαν να πάνε προς την πλευρά της Βρετανίας.

Αρνητικά έκρινε την πρόταση Eden η Μάχη σε άρθρο γνώμης με αρκετή δόση ειρωνείας. Αρχικά, η Συμβουλευτική Συνέλευση του Συμβουλίου της Ευρώπης απεκαλείτο «ενιαίον συμβουλευτικόν σώμα των Υπουργών πολλών κρατών τα οποία όμως, δεν ήθελαν να ενωθούν μεταξύ τους».⁶⁴⁵ Γι' αυτό μάλιστα αποκαλούσε την ευρωπαϊκή ενοποίηση «ατυχή υπόθεση». Ακόμα και η ιδέα του Churchill για τον ευρωπαϊκό στρατό αποτελούσε για τον συντάκτη του σχολίου «καμουφλάρισμα του επανεξοπλισμού της Γερμανίας». Θεωρούσε μάλιστα ότι η ψήφιση του Σχεδίου Eden για σύνδεση του Συμβουλίου της Ευρώπης με τις ειδικευμένες οργανώσεις δεν αποτελούσε πρόοδο, αλλά στασιμότητα, γιατί και πάλι συνδεόταν και με το γερμανικό ζήτημα, από το οποίο όμως έπρεπε να απεμπλακεί η διαδικασία της ευρωπαϊκής ενοποίησης.

Πάντως η ελληνική κυβέρνηση διά του υφυπουργού Εξωτερικών Ε. Αβέρωφ, σε επιστολή που απέστειλε προς τον γενικό γραμματέα του Συμβουλίου της Ευρώπης τόνιζε ότι δεν έπρεπε ο οργανισμός να βιαστεί να λάβει απόφαση επί του Σχεδίου Eden, γιατί θα ήταν λογικό να κρίνει πρώτα η ίδια την ΕΚΑΧ αν με τις βρετανικές προτάσεις παρεμποδιζόταν η λειτουργία και η επίτευξη των στόχων της.⁶⁴⁶

Η σκέψη του Αβέρωφ επιβεβαιώθηκε γρήγορα. Η άρνηση τον Σεπτέμβριο του 1952 από τον πρόεδρο της Ανωτάτης Αρχής της ΕΚΑΧ Jean Monnet των προτάσεων του γενικού γραμματέα του Συμβουλίου της Ευρώπης J.C. Paris να χρησιμοποιηθεί η Γραμματεία του Στρασβούργου και ως Γραμματεία της Συνέλευσης του νέου οργανισμού, απετέλεσε ξεκάθαρη απόδειξη της επιδίωξης να «κρατηθή ο νέος οργανισμός μακράν και ανεξάρτητος του Συμβουλίου της Ευρώπης», όπως έγραψε σε αναφορά του ο Ραφαήλ.⁶⁴⁷ Μετά την

⁶⁴² Εμπρός, 27/5/1952, «Συνήλθεν εν Στρασβούργω η Συμβουλευτική Συνέλευσις. Διαπιστώνει ότι εβελτιώθη η παγκόσμιος κατάστασις», σ. 4. Είναι ενδιαφέρον σημειολογικά το γεγονός ότι η εφημερίδα απεκάλεσε σε ένα σημείο του άρθρου τη Συμβουλευτική Συνέλευση «Κάτω Βουλή», όρος που συνήθως χρησιμοποιείται σε ομοσπονδιακά συστήματα ή τουλάχιστον σε κράτη με δύο νομοθετικά σώματα.

⁶⁴³ Έθνος, 28/5/1952, «Συζητήσεις για την άμυναν θ' αρχίσουν σήμερα εις Στρασβούργον. Αι επικρίσεις της Σουηδίας», σ. 4. Κάνει εντύπωση η ορολογία της εφημερίδας: π.χ. για τη Συμβουλευτική Συνέλευση έλεγε ότι «η τριήμερη συζήτηση της Ευρωπαϊκής Ενώσεως, η οποία αρχίζει σήμερα εις την Ευρωπαϊκήν Συνέλευσιν των Ηνωμένων Εθνών»! Δεν είναι φυσικά σίγουρο αν επρόκειτο για σκόπιμο λάθος ή προερχόταν από άγνοια.

⁶⁴⁴ Ελευθερία, 30/5/1952, «Ο κ. Τσαλδάρης διά τα προβλήματα της Ευρωπαϊκής Ενώσεως και την θέσιν της Ελλάδος έναντι αυτών», σ. 4

⁶⁴⁵ Μάχη, 7/6/1952, «Στρασβούργο: «ένα βήμα εμπρός ... σημειωτόν!», σ. 4

⁶⁴⁶ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1952, Φακ. 36.3, υφυπουργός Εξωτερικών Ε. Αβέρωφ προς γεν. γραμματέα του Συμβουλίου της Ευρώπης J.C.Paris 26/8/1952, ΑΠ 45712

⁶⁴⁷ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1952, Φακ. 36.3, πρεσβευτής στο Παρίσι Ρ. Ραφαήλ προς Υπουργείο Εξωτερικών 13/9/1952, 1012 Ε/15

εξέλιξη αυτή στην ουσία το Σχέδιο Eden είχε τεθεί στο περιθώριο.⁶⁴⁸ Ο Έλληνας διπλωμάτης στην ίδια αναφορά με αρκετή διορατικότητα (πλέον) και ρεαλισμό ανέφερε ότι η ΕΚΑΧ εμφανίστηκε με ηγετικές αξιώσεις, αφού αυτή «ήτο η πρώτη κυρίαρχος, υπερκρατική Ευρωπαϊκή Οργάνωσις. Εις αυτήν ανήκε να γίνη ο πυρήν της Ενωμένης Ευρώπης». Ήταν πια φανερό ότι το Συμβούλιο του Στρασβούργου δεν είχε πλέον πιθανότητες να οδηγήσει την Ευρώπη στην ένωση, σε αντίθεση με την ΕΚΑΧ, που ήταν απαλλαγμένη από το βάρος των βρετανικών αντιδράσεων, και αυτό το έβλεπαν ακόμα και επιφυλακτικοί διπλωμάτες όπως ο Ραφαήλ, και φυσικά από εκεί και πέρα και η ελληνική κυβέρνηση.

Επειδή όμως η Ελλάδα ανήκε μόνο στο Συμβούλιο της Ευρώπης και όχι στην ΕΚΑΧ, συνέχισε να δραστηριοποιείται και να προσπαθεί για την ενοποίηση μέσα από αυτόν τον οργανισμό. Χαρακτηριστική ήταν προς αυτή την κατεύθυνση και η ομιλία του Κ. Τσαλδάρη στη Συμβουλευτική Συνέλευση στις 18 Σεπτεμβρίου, στην οποία ο Έλληνας πολιτικός τόνισε ότι η χώρα ήθελε να συμμετέχει ενεργά σε όλες της προσπάθειες ευρωπαϊκής ενοποίησης, και όχι απλά ως παρατηρητής όπως μπορούσε να κάνει με την ΕΚΑΧ, διατυπώνοντας στην ουσία τον φόβο μήπως η Ελλάδα έμενε έξω από την περαιτέρω οργάνωση της Ευρώπης. Αναφορές και αποσπάσματα από την ομιλία αυτή δημοσίευσαν την επόμενη ημέρα αρκετές από τις ελληνικές εφημερίδες.⁶⁴⁹

Ακόμα πιο ξεκάθαρα (και επισήμως) φαινόταν όμως το πώς έβλεπε η Ελλάδα τις εξελίξεις αυτές στις γενικές οδηγίες και κατευθύνσεις πολιτικής που απέστειλε ο υφυπουργός Εξωτερικών Ε. Αβέρωφ στον νεοτοποθετηθέντα μόνιμο αντιπρόσωπο της χώρας και στο Συμβούλιο της Ευρώπης Ν. Χατζηβασιλείου στις 10 Οκτωβρίου.⁶⁵⁰ Ο Αβέρωφ σημείωνε ότι η Ελλάδα «προσχωρήσασα κατά Μάιον 1949, εις τον νεοσύστατον τότε Ευρωπαϊκόν αυτόν θεσμόν απέβλεπεν εις την ενίσχυσιν της διευρωπαϊκής ενωτικής προσπάθειας με την προσδοκίαν μιας κατά το δυνατόν μείζονος αποσαφήνσεως των εν συγχύσει και εν αναρχία τελούντων τότε Ευρωπαϊκών πραγμάτων τόσον από πολιτικής όσον και από οικονομικής απόψεως». Το Συμβούλιο της Ευρώπης όμως («δυστυχώς» όπως σημειώνει) ήταν αποτέλεσμα του συμβιβασμού των επιδιώξεων της Γαλλίας και της αρνητικής στάσης της Βρετανίας, και γι' αυτό «υπέστη κατά την γένεσίν του ένα πραγματικόν ευνουχισμόν», και δεν μπόρεσε να «ανταποκριθή εις το αίτημα μιας γονίμου και δημιουργικής εργασίας». Ο υφυπουργός δήλωνε ότι το συμφέρον της Ελλάδας, παρά τη γενικά συμβιβαστική στάση που κρατούσε ως εκείνη τη στιγμή, εναρμονιζόταν στην πραγματικότητα «προς μίαν ολοέν στενωτέραν διευρωπαϊκήν συνεργασίαν διά της οποίας άλλωστε ίσως εύρη την φυσιολογικήν του λύσιν και ο γαλλογερμανικός ανταγωνισμός». Οι βασικές αυτές κατευθύνσεις έδειχναν το ενδιαφέρον του Αβέρωφ για το Συμβούλιο της Ευρώπης και την πορεία προς την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, για την εξυπηρέτηση βέβαια του συμφέροντος της Ελλάδας.

Στη ίδια κατεύθυνση, αλλά προχωρώντας ακόμα πιο τολμηρά, ο Χατζηβασιλείου σε μία από τις πρώτες του εκθέσεις προς το Υπουργείο φαινόταν να είναι διατεθειμένος να προσπαθήσει να πετύχει την εξαγωγή συγκεκριμένων, απτών αποτελεσμάτων από τις εργασίες του Συμβουλίου ενάντια σε μια γενικότερη αναβλητική διάθεση.⁶⁵¹ Επίσης, ο νέος

⁶⁴⁸ Ο ίδιος ο Jean Monnet στα απομνημονεύματά του λέει ότι από τη στιγμή που στις 5 Σεπτεμβρίου η ΕΚΑΧ πήρε την απόφαση να συνεδριάσει το Κοινοβούλιό της σε άλλη αίθουσα από αυτή της Συμβουλευτικής Συνέλευσης, «το σχέδιο Έντεν έπαψε να υπάρχει». Βλ. Monnet J., Απομνημονεύματα, Ροές, β' έκδοση, Αθήνα 1999, σ. 398.

⁶⁴⁹ Για παράδειγμα, *Εμπρός*, 18/9/1952, «Ο κ. Τσαλδάρης εξήτησε να καθορισθή ο ρόλος της Ελλάδος εις την Δ. Ευρώπην», σ. 6, καθώς και *Έθνος*, 19/9/1952, «Λόγος του κ. Τσαλδάρη εις Στρασβούργον».

⁶⁵⁰ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1952, Φακ. 91.4, υφυπουργός Εξωτερικών Ε. Αβέρωφ προς μόνιμο αντιπρόσωπο στους Διεθνείς Οργανισμούς στη Γενεύη Ν. Χατζηβασιλείου 10/10/1952, ΑΠ 51665. Στην πραγματικότητα, ο Χατζηβασιλείου που ήδη υπηρετούσε ως μόνιμος αντιπρόσωπος στους Διεθνείς Οργανισμούς στη Γενεύη επιφορτίστηκε και με τα καθήκοντα αντιπροσώπευσης στο Συμβούλιο της Ευρώπης (που έως τότε ασκούσε η Πρεσβεία στο Παρίσι), χωρίς να δημιουργηθεί όμως επίσημα Μόνιμη Αντιπροσωπεία σε αυτόν τον οργανισμό. Μόνιμη Αντιπροσωπεία στο Συμβούλιο της Ευρώπης δημιουργήθηκε το 1953, αλλά και πάλι η έδρα της ήταν στη Γενεύη, καθώς ο μόνιμος αντιπρόσωπος στους Διεθνείς Οργανισμούς εκεί ήταν παράλληλα διαπιστευμένος και στον οργανισμό του Στρασβούργου.

⁶⁵¹ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1952, Φακ. 91.4, μόνιμος αντιπρόσωπος στους Διεθνείς Οργανισμούς στη Γενεύη Ν. Χατζηβασιλείου προς Υπουργείο Εξωτερικών 15/11/1952, ΑΠ 563/ΣΕ.

Έλληνας αντιπρόσωπος για πρώτη φορά ύστερα από αρκετό καιρό άφηνε ανοικτό το ενδεχόμενο να στηρίξει η Ελλάδα την ομοσπονδιακή προοπτική της Ευρώπης λέγοντας ότι η συζήτηση επί ενός συγκεκριμένου Πρωτοκόλλου που να ρυθμίζει τις σχέσεις ΕΚΑΧ και Συμβουλίου της Ευρώπης θα έπρεπε να αρχίσει αμέσως, επειδή «η ομοσπονδίωσις της Ευρώπης είναι πιθανόν ότι θα διέλθῃ από αρκετά μακράν περίοδον επιμέρους παράλληλων και επαλλασσουσών μερικών ομοσπονδιώσεων, αι μεταξύ των οποίων συνεπώς σχέσεις είναι λογικόν να προοργανωθούν κατά τρόπον συγκεκριμένον». Αντιμετώπιζε δηλαδή τη σύνδεση Συμβουλίου της Ευρώπης – ΕΚΑΧ ως αρχή της ομοσπονδοποίησης και όχι ως εμπόδιο σε αυτή. Ο Χατζηβασιλείου⁶⁵² από την πρώτη στιγμή είχε πολύ πιο ενεργή συμμετοχή στην Επιτροπή Υπουργών από ό,τι οι προκατόχοί του, γεγονός που του έδωσε και τα εύσημα από τον γενικό γραμματέα του Συμβουλίου. Αυτό δείχνει πόσο προσωπική μπορούσε να γίνει εκείνη την εποχή η άσκηση της ευρωπαϊκής πολιτικής. Αρκούσε ένας πιο δραστήριος και πιο ευρωπαϊστής διπλωμάτης για να γίνει πιο δραστήρια η ελληνική στάση.

Αυτό βέβαια σε καμία περίπτωση δεν σήμαινε ότι η αντίληψη των Ελλήνων πολιτικών και της ελληνικής γραφειοκρατίας είχε απαλλαγεί από τις αγκυλώσεις της και είχε γίνει ακραιφνώς φιλοευρωπαϊκή. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της αντίδρασης μερίδας της ελληνικής διοίκησης ήταν η άρνηση του Υπουργείου Παιδείας, επικαλούμενο οικονομικούς λόγους, να αποστείλει Έλληνες δασκάλους και καθηγητές στο Βέλγιο για να λάβουν μέρος σε σειρά μαθημάτων για τη διάδοση της ευρωπαϊκής ιδέας στους μαθητές των σχολείων, τη στιγμή που επανειλημμένως το Συμβούλιο της Ευρώπης και η Συμβουλευτική του Συνέλευση είχαν καλέσει τις κυβερνήσεις να κάνουν ό,τι ήταν δυνατό για τη διάδοση της ευρωπαϊκής ιδέας. Το γεγονός ότι το Υπουργείο Παιδείας αρνήθηκε να καλύψει τα εισιτήρια των δύο εκπαιδευτικών που θα συμμετείχαν σε αυτά τα μαθήματα (τα έξοδα διαμονής θα τα κάλυπτε η βελγική κυβέρνηση, σύμφωνα με έγγραφο του Υπουργείου Εξωτερικών προς το Υπουργείο Παιδείας στις 29/7/1952) μάλλον δείχνει αδιαφορία για το ζήτημα, ίσως και αρνητική στάση έναντι της ευρωπαϊκής ιδέας από ορισμένες πλευρές της ελληνικής κυβέρνησης (υπουργός Παιδείας ήταν ο Ι. Μιχαήλ).⁶⁵³ Αντίστοιχα μηνύματα άλλωστε είχε στείλει νωρίτερα και η αντίδραση του υφυπουργού Προεδρίας Γεωργίου Αθανασιάδη-Νόβα στο κρίσιμο θέμα της ενημέρωσης της κοινής γνώμης για τα ζητήματα ολοκλήρωσης. Αν και στη θεωρία αποδεχόταν τη σημασία της διαφώτισης των λαϊκών κυρίως μαζών επί των σκοπών της ευρωπαϊκής ένωσης και της δημιουργίας κοινής ευρωπαϊκής συνείδησης, δεν φαινόταν να παίρνει ιδιαίτερα στα σοβαρά το θέμα: όταν τέθηκε ζήτημα βοήθειας του κράτους προκειμένου να διαδοθεί η ευρωπαϊκή ιδέα, ο Νόβας απάντησε λέγοντας ότι θα έπρεπε ότι ήταν δυνατό προκειμένου να μεταδίδονται από τα μέσα ενημέρωσης ειδήσεις για το Συμβούλιο της Ευρώπης, αλλά επειδή τα περισσότερα μέσα (ο Τύπος) ήταν ιδιωτικά δεν μπορούσε να εγγυηθεί παρά μόνο για το (κρατικό) ραδιόφωνο. Διαφορετικά θα απαιτείτο η ύπαρξη οικονομικών πόρων σημαντικών προκειμένου να μπουν πληρωμένες καταχωρίσεις στις εφημερίδες, πόρους που φυσικά δεν προετίθετο να διαθέσει...⁶⁵⁴

Εν τω μεταξύ στις 16 Νοεμβρίου διεξήχθησαν στην Ελλάδα οι βουλευτικές εκλογές που ανέδειξαν νικητή τον Ελληνικό Συναγερμό του Αλέξανδρου Παπάγου. Ο νέος πρωθυπουργός στις προγραμματικές του δηλώσεις στη Βουλή αναφέρθηκε (για πρώτη φορά τόσο ξεκάθαρα σε προγραμματικές δηλώσεις κυβέρνησης) και στο Συμβούλιο της Ευρώπης, αλλά και στην ενοποιητική διαδικασία γενικότερα. Συγκεκριμένα, ο πρωθυπουργός ανέφερε ότι η Ελλάδα είναι «ζωηρώς προσηλωμένη εις την προσπάθειαν η οποία καταβάλλεται διά την προώθησιν της ενοποιήσεως των ελευθέρων λαών της Ευρώπης

⁶⁵² Έλληνας διπλωμάτης (1905-1981). Εντάχθηκε στο Διπλωματικό Σώμα το 1930 και υπηρέτησε σε ελληνικές προξενικές και πρεσβευτικές αρχές, καθώς και ως μόνιμος αντιπρόσωπος στους Διεθνείς Οργανισμούς στη Γενεύη (1951-1955) και στο Συμβούλιο της Ευρώπης (1953-1955). Η ενεργός συμμετοχή του με τα ευρωπαϊκά ζητήματα είχε αρχίσει πολύ νωρίς, καθώς μόλις το 1932 είχε εκδώσει βιβλίο σχετικά με την ευρωπαϊκή ιδέα με τίτλο «Ευρωπαϊκή Ένωσις».

⁶⁵³ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1952, Φακ. 89.5, υπουργός Παιδείας Ι. Μιχαήλ προς Υπουργείο Εξωτερικών 2/8/1952, ΑΠ 77095

⁶⁵⁴ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1951, Φακ. 68.3, υφυπουργός Προεδρίας Γ. Αθανασιάδης-Νόβας προς Υπουργείο Εξωτερικών 27/8/1951, ΑΠ 12514/29

επί του οικονομικού, κοινωνικού και πνευματικού πεδίου, ως και για την ευόδωσιν εν γένει του ευγενοῦς έργου του Συμβουλίου της Ευρώπης».⁶⁵⁵ Παρά τα γενικά αυτά λόγια όμως, είναι εντυπωσιακό όχι μόνο ότι δεν ανέφερε ως στόχο τη δημιουργία μιας πραγματικής ένωσης ή ομοσπονδίας, αλλά δεν ανέφερε καν ως τομέα ενοποίησης το πολιτικό πεδίο, σε αντίθεση με το οικονομικό, το κοινωνικό και το πνευματικό. Πιθανότατα, η διατύπωση αυτή έδειχνε τις πραγματικές διαθέσεις της νέας κυβέρνησης έναντι του ζητήματος. Προς την ίδια κατεύθυνση άλλωστε κινήθηκε και η τοποθέτηση του νέου υπουργού Εξωτερικών Στέφανου Στεφανόπουλου επί του θέματος ένα μήνα αργότερα, σε έγγραφό του σχετικά με την ανάγκη επίσημης ίδρυσης Μόνιμης Αντιπροσωπείας της Ελλάδας στο Συμβούλιο της Ευρώπης. Ο υπουργός θεωρώντας ότι η Αρχή αυτή θα έπρεπε να εδρεύει στη Γενεύη (αφού μόνιμος αντιπρόσωπος θα συνέχιζε να είναι ο αντιπρόσωπος και στους Διεθνείς Οργανισμούς εκεί) ανέφερε χαρακτηριστικά για τον οργανισμό του Στρασβούργου ότι «καίτοι παρουσιάζει δι' ημάς γενικώτερον πολιτικόν ενδιαφέρον δεν έχει επί του παρόντος τουλάχιστον ζωτικές πρακτικές επιπτώσεις επί των αμεσώτερων συμφερόντων του τόπου μας».⁶⁵⁶

18. Η Ευρωπαϊκή Πολιτική Κοινότητα

Η ad hoc Συνέλευση και η στάση της Ελλάδας

Στις 30 Μαΐου 1952 η Συμβουλευτική Συνέλευση του Συμβουλίου της Ευρώπης υιοθέτησε Σύσταση με την οποία καλούσε τα κράτη-μέλη της ΕΑΚ (η οποία είχε ιδρυθεί τρεις ημέρες νωρίτερα) να επιφορτίσουν τη Συνέλευση της ΕΚΑΧ (αφού η Συνέλευση της ΕΑΚ δεν είχε αρχίσει να λειτουργεί ακόμα) με το καθήκον να καταρτίσει μία Συνθήκη για τη σύσταση μίας Ευρωπαϊκής Πολιτικής Κοινότητας (ΕΠΚ).⁶⁵⁷

Όπως προαναφέρθηκε, ο ελληνικός Τύπος στα δημοσιεύματά του για την υπογραφή της Συνθήκης για την ΕΑΚ εκείνες τις ημέρες περιελάμβανε και κάποιες αναφορές στο ζήτημα της Σύστασης αυτής, της οποίας τη σημασία δεν παραγνώριζε. Μάλιστα, την επόμενη της ψηφοφορίας στο Στρασβούργο η *Καθημερινή* αφιέρωνε σε αυτή ένα άρθρο της τέταρτης σελίδας, στο οποίο, αν και η εφημερίδα δεν έκανε ιδιαίτερα σχόλια, παρέθετε εντούτοις τη δήλωση του προέδρου της Συμβουλευτικής Συνέλευσης de Menthon, σύμφωνα με την οποία η εξέλιξη αυτή ήταν σημάδι ότι η Ευρώπη είχε αρχίσει να δημιουργείται.⁶⁵⁸

Η ελληνική κυβέρνηση δεν αντέδρασε άμεσα στη Σύσταση της Συνέλευσης. Βέβαια, δύο μήνες νωρίτερα, ο υφυπουργός Εξωτερικών Αβέρωφ είχε ταχθεί υπέρ της δημιουργίας Ευρωπαϊκής Πολιτικής Αρχής στο πλαίσιο όμως του Συμβουλίου της Ευρώπης, καθώς «πάσα προσπάθεια καλυτέρου συντονισμού των ευρωπαϊκών υποθέσεων εντός του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου ή και εκτός αυτού προς στενωτέραν διευρωπαϊκὴν συνεργασίαν, σημαίνει μείζονα σύνδεσιν της Ελλάδος προς τον Δυτικόν κόσμον και άρα είναι σύμφωνος προς τας γενικωτέρας κατευθύνσεις της πολιτικής μας». Προσέθετε μάλιστα ότι «εις τα πλαίσια μιας οργανωμένης ευρωπαϊκής κοινότητος, έστω χαλαράς σήμερα, [...] πολλά ελληνικά προβλήματα, κυρίως μεν οικονομικά, πιθανώς όμως και πολιτικά δύναται να εύρουν την λύσιν των».⁶⁵⁹ Η υποστήριξη βέβαια μιας τέτοιας πρότασης, σύμφωνα με τον υφυπουργό, θα έπρεπε να γίνει μόνο αν η Ελλάδα δεν χρειαζόταν να λάβει θέση έναντι της διαφοράς αντιλήψεων Γαλλίας και Μ. Βρετανίας επί του θέματος του μέλλοντος της πολιτικής ενοποίησης, δηλαδή της ομοσπονδοποίησης ή όχι.

Στις 23 Ιουλίου 1952 το Συμβούλιο της ΕΚΑΧ αποδεχόμενο τη Σύσταση της Συμβουλευτικής Συνέλευσης αποφάσισε τη δημιουργία μίας ad hoc Συνέλευσης για την

⁶⁵⁵ *Εμπρός*, 17/12/1952, «Προγραμματικές δηλώσεις», σ. 5

⁶⁵⁶ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1953, Φακ. Δ/2 ΟΕΕ. Γενικά ζητήματα ΟΕΕ, υφυργός Εξωτερικών Στ. Στεφανόπουλος προς Διεύθυνση Προσωπικού Υπουργείου Εξωτερικών 26/1/1953

⁶⁵⁷ Consultative Assembly, Resolution 14 concerning the most appropriate means of drafting the Statute of the European Political Community, 30/5/1952

⁶⁵⁸ *Καθημερινή*, 31/5/1952, «Η Ευρωπαϊκή Συνέλευσις εδέχθη το Σχέδιον Ήντεν. Θα συσταθή υπερεθνική πολιτική εξουσία Ευρώπης», σ. 4

⁶⁵⁹ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1952, Φακ. 91.4, υφυπουργός Εξωτερικών Ε. Αβέρωφ προς Πρεσβεία Παρισίων 18/3/1952, ΑΠ 25943

εκπόνηση Σχεδίου για μία Ευρωπαϊκή Πολιτική Κοινότητα, στην οποία θα συμμετείχαν και παρατηρητές από τα κράτη-μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης που δεν μετείχαν στην ΕΚΑΧ. Από την Ελλάδα στη Συνέλευση αυτή ορίστηκε ως παρατηρητής ο βουλευτής Σταμάτης Μερκούρης. Στις οδηγίες που ο υφυπουργός Εξωτερικών Ε. Αβέρωφ έδωσε στον βουλευτή σχετικά με τη στάση που θα έπρεπε να κρατήσει στο πλαίσιο της Συνέλευσης αυτής φαίνονταν και οι πρώτες επίσημες αντιδράσεις της ελληνικής κυβέρνησης στην προοπτική της Πολιτικής Κοινότητας.⁶⁶⁰ Ο Αβέρωφ συμβούλευσε, λοιπόν, τον Μερκούρη να συμφωνήσει με τις βρετανικές προτάσεις για σύνδεση της ΕΠΚ με το Συμβούλιο της Ευρώπης (ως προέκταση στην ουσία του Σχεδίου Eden), έχοντας υπόψη του όμως ότι δεν επιθυμούσε μία τέτοια σύνδεση να θέσει εμπόδια στην εργασία και τις επιδιώξεις της ΕΚΑΧ, αφού τα κράτη-μέλη της Κοινότητας αυτής έτσι κι αλλιώς είχαν την πρωτοβουλία για την Πολιτική Κοινότητα. Ο υφυπουργός δήλωνε και πάλι ότι ενδιαφερόταν σημαντικά για την προώθηση της ευρωπαϊκής συνεργασίας, ακόμα και σε στενότερο πλαίσιο (δηλαδή χωρίς τη Βρετανία πιθανόν), αρκεί να μη θίγονταν τα ελληνικά συμφέροντα. Δεν χρησιμοποιούσε τη λέξη ομοσπονδία ή ένωση, αλλά ήταν αρκετά ξεκάθαρος στο ενδιαφέρον της χώρας για τη δημιουργία της ΕΠΚ.

Ξεχωριστό ενδιαφέρον, λόγω κυρίως της προσωπικότητας του συντάκτη του, είχε και το έγγραφο που απέστειλε τις ημέρες εκείνες ο επιτετραμμένος της Ελλάδας στο Λονδίνο Γ. Σεφεριάδης (ο ποιητής Γιώργος Σεφέρης) αναφερόμενος στην ίδρυση της ΕΑΚ και την έναρξη της ad hoc Συνέλευσης για την ΕΠΚ.⁶⁶¹ Ο Σεφεριάδης έβλεπε με ενθουσιασμό τις κινήσεις για την ίδρυση των δύο Κοινοτήτων και αποκαλούσε εμπνευσμένη την καθοδήγηση των Schuman - Adenauer που πίστευε ότι θα οδηγούσε στην ενοποίηση της Ευρώπης. Συμφωνούσε με τις προτάσεις Eden για σύνδεση με το Συμβούλιο της Ευρώπης, αλλά και χρησιμοποιούσε αρκετά τον όρο «ομοσπονδιακή πολιτική ένωση» που πίστευε (και φαίνεται πως ήλπιζε) να είναι ο τελικός στόχος της ad hoc Συνέλευσης.

Οι εργασίες της Συνέλευσης αυτής διήρκεσαν έως τον Μάρτιο του 1953. Στις 6 Μαρτίου τα μέλη της ενέκριναν το σχέδιο Συνθήκης για την ΕΠΚ, που στην ουσία αποτελούσε σχέδιο ευρωπαϊκού Συντάγματος. Το σχέδιο αυτό παρέδωσε ο Paul – Henri Spaak ως πρόεδρος της ad hoc Συνέλευσης στον πρόεδρο του Συμβουλίου της ΕΚΑΧ και υπουργό Εξωτερικών της Γαλλίας Georges Bidault στις 10 του ίδιου μήνα.

Το ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών δέχτηκε μάλλον θετικά την έγκριση του σχεδίου Συντάγματος. Σε αναφορά του ο πρεσβευτής στο Παρίσι Ρ. Ραφαήλ περιέγραφε τον τρόπο διακυβέρνησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης που προέβλεπε το προτεινόμενο Σύνταγμα (δημιουργία απευθείας εκλεγμένης κυβέρνησης καθώς και σχετικής γραφειοκρατίας, με έλεγχο και δυνατότητα ανατροπής από τη Βουλή και τη Γερουσία: ένα κανονικό ομοσπονδιακό σύστημα δηλαδή), και κατέληγε εκτιμώντας ότι «*τας ημέρας αυτάς εις το Στρασβούργον οι ευρωπαίοι πολιτικοί γράφουν ιστορίαν. Με συνείδησιν της μεγάλης αποστολής των αλλά και με αντίληψιν της πραγματικότητας, γράφουν την ιστορίαν της Ευρώπης*».⁶⁶² Ευρύτερα όμως σχόλια επί του θέματος από τους πολιτικούς προϊσταμένους του Ραφαήλ δεν έγιναν.

Η στάση του ελληνικού Τύπου

Ο ελληνικός Τύπος κατά τη διάρκεια των εργασιών της ad hoc Συνέλευσης δημοσίευσε ορισμένα (λίγα) άρθρα, ξένων κυρίως συντακτών, σχετικά με την πολιτική ενοποίηση που επιχειρείτο.

Στις 14 Φεβρουαρίου 1953 η *Ελευθερία* δημοσίευσε άρθρο του Βρετανού Σ. Γούλρυτς σχετικά με την πολιτική ένωση της Ευρώπης στην πρώτη της σελίδα με αφορμή, όπως

⁶⁶⁰ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1952, Φακ. 36.3, υφυπουργός Εξωτερικών Ε. Αβέρωφ προς Πρεσβεία Παρισίων 23/9/1952, ΑΠ 49101. Ο υφυπουργός ζήτησε από τον πρεσβευτή να μεταφέρει τις οδηγίες αυτές στον Μερκούρη.

⁶⁶¹ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1952, Φακ. 36.4, επιτετραμμένος στην Πρεσβεία Λονδίνου Γ. Σεφεριάδης προς Υπουργείο Εξωτερικών 17/9/1952,

⁶⁶² ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1953, Φακ. Γερμανία 1 ΕΑΚ, πρεσβευτής στο Παρίσι Ρ. Ραφαήλ προς Υπουργείο Εξωτερικών 17/3/1953, ΑΠ 287/Ε/15/20

αναφερόταν στην εισαγωγή, τις αμερικανικές παραιτήσεις για πολιτική ενοποίηση.⁶⁶³ Ο Βρετανός αρθρογράφος δικαιολογούσε τις διαδικασίες για δημιουργία μίας Πολιτικής Κοινότητας ως απαραίτητες ύστερα από τη δημιουργία της ΕΑΚ. Θεωρούσε όμως δύσκολη τη σύνταξη ενός Συντάγματος λόγω των πολλών διαφορετικών απόψεων που είχαν εκφραστεί. Τέλος, ο αρθρογράφος διαβεβαίωνε ότι η Μ. Βρετανία ενδιαφερόταν για την ευρωπαϊκή κοινή άμυνα και θα ήθελε να αναπτύξει δεσμούς και με μία ενδεχόμενη Πολιτική Αρχή. Θα επιθυμούσε όμως να δει τη σταδιακή διαμόρφωση ενός Συντάγματος. Το άρθρο αντικατόπτριζε, σύμφωνα με την εισαγωγή της *Ελευθερίας*, τις βρετανικές απόψεις για το θέμα.

Την ημέρα που ψηφίζονταν το σχέδιο Συντάγματος η *Ακρόπολις* δημοσίευσε ανταπόκριση του Αρ. Αγγελόπουλου από τη Νέα Υόρκη σχετικά με τηλεοπτική εμφάνιση του πρώην υφυπουργού Εξωτερικών των ΗΠΑ Adolf Berle, ο οποίος δήλωσε ότι η ΕΚΑΧ σύντομα θα μετετρέπεται σε πρώτη κυβέρνηση των Ηνωμένων Πολιτειών της Ευρώπης.⁶⁶⁴ Η εφημερίδα δεν έκανε κανένα σχόλιο.

Είναι εντυπωσιακό πάντως πως όταν ολοκληρώθηκε η σύνταξη της Συνθήκης της ΕΠΚ, οι ελληνικές εφημερίδες δεν αναφέρθηκαν στο θέμα καθόλου. Ακόμα και η *Ελευθερία*, παρά το γεγονός ότι στις 8 Μαρτίου αναδημοσίευσε άρθρο του Harold Callender από τους *New York Times* σύμφωνα με το οποίο η ευρωπαϊκή ένωση ήταν βασική επιδίωξη των ΗΠΑ που πίεσαν την Ευρώπη αρκετά γι' αυτό το θέμα, δεν αναφέρθηκε καθόλου στην Πολιτική Κοινότητα.⁶⁶⁵ Ας σημειωθεί ότι στο άρθρο αυτό του Callender εκφραζόταν η άποψη, που δεν είχε ξαναπαρουσιαστεί στον ελληνικό Τύπο, ότι ακολουθώντας την πίεση των ΗΠΑ, ο Monnet, ο Schuman και ο Adenauer προχώρησαν στις πρωτοβουλίες για την ΕΚΑΧ και την ΕΑΚ και στα υπόλοιπα σχέδιά τους, χωρίς να έχουν προηγουμένως ακούσει την κοινή γνώμη των χωρών τους.

19. Απόψεις για το μέλλον της ευρωπαϊκής ενοποίησης μετά τη δημιουργία της ΕΠΚ

Όσο και αν επίσημα δεν υπήρχαν αντιδράσεις από την πλευρά της ελληνικής πολιτικής ηγεσίας στη δημιουργία της Ευρωπαϊκής Πολιτικής Κοινότητας, οι εξελίξεις είχαν δημιουργήσει πολλές σκέψεις στους ανθρώπους που ασχολούντο πιο ενεργά με τα ευρωπαϊκά ζητήματα, κυρίως σε ό,τι αφορούσε το μέλλον του Συμβουλίου της Ευρώπης, αλλά και της ενοποιητικής διαδικασίας γενικότερα. Τον Απρίλιο του 1953 ο μόνιμος αντιπρόσωπος της Ελλάδας στο Συμβούλιο Ν. Χατζηβασιλείου έκανε τη διαπίστωση ότι η ευρωπαϊκή ιδέα που είχε αρχίσει να διαδίδεται στους λαούς και τις κυβερνήσεις, μάλλον δεν επρόκειτο να εξυπηρετηθεί από τον οργανισμό του Στρασβούργου, αλλά από την ΕΚΑΧ, που όμως θα μπορούσε τελικά να δημιουργήσει ρήγμα στην Ευρώπη λόγω του ότι συμμετείχαν σε αυτή μόνο έξι κράτη (θα εδημιουργείτο η λεγόμενη «Μικρή Ευρώπη»). Έφτανε επομένως στο συμπέρασμα πως τα υπόλοιπα κράτη (και άρα και η Ελλάδα) θα έπρεπε να πιέσουν προς την ενίσχυση του Συμβουλίου της Ευρώπης που τα περιλαμβάνει.⁶⁶⁶

Στην έκθεση αυτή του Χατζηβασιλείου απάντησε ο Χρήστος Ξανθόπουλος – Παλαμάς, ο οποίος βρισκόταν ήδη στη διεύθυνση Οικονομικών Υποθέσεων του Υπουργείου στην Αθήνα, τονίζοντας, προς επίρρωση των απόψεων του Χατζηβασιλείου, ότι «*εν τη συνειδήσει της Ελληνικής ηγεσίας, τόσον της πολιτικής όσον και της διοικητικής τοιαύτης πρέπει να ωριμάσει η ιδέα ότι το θέμα της διευρωπαϊκής συνεργασίας και βαθμιαίας εναρθρώσεως των διαφόρων τομέων της εθνικής δραστηριότητας των ελευθέρων Ευρωπαϊκών Κρατών εξήλθεν πλέον οριστικώς του πεδίου των θεωρητικών συζητήσεων και ευρίσκεται ήδη εις την φάσιν*

⁶⁶³ *Ελευθερία*, 14/2/1953, «Η πολιτική ένωση της Ευρώπης», άρθρο του Σ. Γούλντς, σ. 1

⁶⁶⁴ *Ακρόπολις*, 6/3/1953, «Εντός ολίγου η Ευρώπη θα έχει κοινήν σημαίαν, κοινόν Σύνταγμα καθώς και κοινήν κυβέρνησιν», ανταπόκριση από τη Νέα Υόρκη του Α. Αργυρόπουλου, σ.3

⁶⁶⁵ *Ελευθερία*, 8/3/1953, «Η Ευρωπαϊκή Ένωση συναντά δυσχέρειας», άρθρο του Η. Callender, σ. 6

⁶⁶⁶ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1953, Φακ. Δ/2 ΟΕΕ. Γενικά ζητήματα ΟΕΕ, μόνιμος αντιπρόσωπος στο Συμβούλιο της Ευρώπης Ν. Χατζηβασιλείου προς Υπουργείο Εξωτερικών 2/4/1953, ΑΠ 260/ΣΕ

των θετικών πραγματοποιήσεων». ⁶⁶⁷ Θεωρούσε ότι η ΕΚΑΧ θα μπορούσε να αποτελέσει κακό προηγούμενο για τον αποκλεισμό της Ελλάδας από ανάλογες προσπάθειες, γι' αυτό και χαιρόταν για τη συμμετοχή της χώρας στις συζητήσεις για μια κοινοπραξία για τα γεωργικά προϊόντα (Σχέδιο Pflimlin). Ο Έλληνας διπλωμάτης πρότεινε μάλιστα στο έγγραφο αυτό ο ΟΕΟΣ να αποτελέσει το οικονομικό σκέλος του Συμβουλίου της Ευρώπης.

Από τους πολιτικούς που συνέχιζαν να ασχολούνται ενεργά με το ζήτημα της ενοποίησης παρέμενε ο Λέων Μακκάς. Στις αρχές Ιουνίου 1953, ως κυβερνητικός βουλευτής του Ελληνικού Συναγερμού πλέον, απέστειλε υπόμνημα στο Υπουργείο Εξωτερικών «περί της εν τω Συμβουλίω της Ευρώπης πολιτικής μας και περί της εν γένει αξιοποίησεως των μετά της Δυτικής Ευρώπης σχέσεων μας». ⁶⁶⁸ Στο υπόμνημα αυτό ο βουλευτής εξέφραζε την άποψη ότι το Συμβούλιο της Ευρώπης έπρεπε να κινηθεί προς τις εξής κατευθύνσεις για να ισχυροποιηθεί: 1. Πίστευε ότι βασική αδυναμία του οργανισμού ήταν ότι δεν συγκινούσε την ευρωπαϊκή κοινή γνώμη, και γι' αυτό θα έπρεπε να γίνουν προσπάθειες για την προπαγάνδισή του και την εκλαΐκευση του έργου του, 2. Θα έπρεπε στα όργανά του να συμμετέχουν άνθρωποι με γνώση και όχι άνθρωποι που επελέγησαν με βάση εσωτερικά πολιτικά κριτήρια, 3. Ήταν απαραίτητο να ισχυροποιηθεί η σύνδεση με την ΕΚΑΧ, 4. Έπρεπε να εξεταστεί η ένταξη κρατών όπως η Γιουγκοσλαβία, 5. Έπρεπε να ενισχυθεί ο πολιτικός ρόλος της Γραμματείας του οργανισμού, 6. Έπρεπε να εξεταστεί η περίπτωση να μειωθεί η σημασία του ΝΑΤΟ έναντι του Συμβουλίου της Ευρώπης σε ό,τι αφορούσε την ευρωπαϊκή πολιτική, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι ο Μακκάς επιθυμούσε η Ευρώπη να γίνει «Τρίτη Δύναμη» εντελώς ξεκομμένη από τις ΗΠΑ. Ο βουλευτής πίστευε ότι η τύχη της Ελλάδας ήταν συνδεδεμένη με τα κράτη της Δυτικής Ευρώπης και γι' αυτό έπρεπε να σφυρηλατηθούν οι δεσμοί μαζί τους όσο το δυνατόν καλύτερα, ιδιαίτερα μετά και το τέλος της αμερικανικής βοήθειας. Επέμενε δε και τόνιζε πως *«γεωγραφικώς και ιστορικώς εις την Ευρώπην ανήκομεν και ότι της Ευρώπης θα συμμερισθώμεν οπωσδήποτε την τύχην και εις το μέλλον. Είναι συνεπώς αναπόφευκτο να αποκτήσωμεν συστηματικήν ευρωπαϊκήν πολιτικήν»*.

Ένα μήνα αργότερα, ο μόνιμος αντιπρόσωπος Χατζηβασιλείου απάντησε στο υπόμνημα του Μακκά και σχολίασε εκτενώς τις προτάσεις του σχετικά με την ευρωπαϊκή προοπτική της Ελλάδας. ⁶⁶⁹ Θεωρούσε ότι η «ομοσπονδίωση» της Ευρώπης προχωρούσε και το μοναδικό ζήτημα ήταν με ποια ταχύτητα θα γινόταν αυτό. Έλεγε χαρακτηριστικά ότι *«το ζήτημα της μεγάλης ή μικράς Ευρώπης δεν θα ώφειλε, νομίζω, να αντιμετωπίζεται ως ζήτημα οργανώσεως κατ' εδαφικήν έκτασιν, αλλ' ως πρόβλημα χρονικού ρυθμού καθ' ον θα έδει να επιχειρηθή η ομοσπονδίασις της Ευρώπης, ήτις διεπιστώθη πλέον πανηγυρικώς ότι δεν είναι δυνατόν παρά να είναι βαθμιαία, αποκλεισμένης της διά μιας εκκολάψεως μιας Πανευρώπης η οποία αιφνιδίως θα εξήρχετο αρτιμελής από το κέλυφός της. Εάν δε η ενοποιήσις ή η ολοκλήρωσις, όπως λέγεται σήμερον, της Ευρώπης δεν ημπορεί παρά να γίνη βαθμιαίως, τότε κατ' ανάγκην πρέπει να δεχθώμεν ότι θα γίνεται μεταξύ των κρατών και εις την περιφέρειαν εκείνην της Ευρώπης όπου είναι κατά στιγμάς δυνατή»*. Ο Χατζηβασιλείου πρότεινε τη δημιουργία ξεχωριστής ομάδας μέσα στα πλαίσια της ΣτΕ από την Ελλάδα, την Τουρκία και τη Γιουγκοσλαβία αν αυτή προσχωρούσε (κάτι που εκείνος πρότεινε), ώστε να προωθήσουν από κοινού την προσχώρησή τους σε πιο ομοσπονδιοποιημένες οργανώσεις (ΕΚΑΧ, ΕΑΚ κλπ), και την άσκηση πίεσης ώστε οι ειδικευμένες αυτές οργανώσεις να μην δημιουργούν προβλήματα στα μη μέλη τους.

Σε επόμενο δε έγγραφό του συμφωνούσε με την άποψη του Μακκά σχετικά με την ανάγκη αναβάθμισης της συμμετοχής της Ελλάδας στη Συμβουλευτική Συνέλευση (προσεκτικότερη επιλογή αντιπροσώπων), προκειμένου να ασκηθεί μέσω αυτού του

⁶⁶⁷ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1953, Φακ. Δ/2 ΟΕΕ. Γενικά ζητήματα ΟΕΕ, διευθυντής Οικονομικών Υποθέσεων Υπουργείου Εξωτερικών Χρ. Ξανθόπουλος Παλαμάς, προς Μόνιμη Αντιπροσωπεία στη Γενεύη 17/4/1953, ΑΠ 3802

⁶⁶⁸ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1953, Φακ. Δ/2 Συμβούλιο Ευρώπης, Λ. Μακκάς προς Υπουργείο Εξωτερικών 7/6/1953

⁶⁶⁹ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1953, Φακ. Δ/2 Συμβούλιο Ευρώπης, μόνιμος αντιπρόσωπος στο Συμβούλιο της Ευρώπης Ν. Χατζηβασιλείου προς Υπουργείο Εξωτερικών 7/7/1953, ΑΠ 600/ΣΕ

οργάνου πίεση για την επίτευξη των στόχων της.⁶⁷⁰ Άλλωστε αναγνώριζε ότι ένα από τα τρία βασικά προβλήματα του οργανισμού γενικά ήταν ότι οι βουλευτές που συμμετείχαν στη Συμβουλευτική Συνέλευση και οι διπλωμάτες που αντιπροσώπευαν τους υπουργούς στην Επιτροπή Υπουργών ήταν ανεπαρκείς (τους διπλωμάτες ο Χατζηβασιλείου τους ονόμαζε ευθυνόφοβους και χωρίς την απαραίτητη κατάρτιση). Τα άλλα δύο προβλήματα κατά τον Έλληνα διπλωμάτη ήταν η κακή ενημέρωση της κοινής γνώμης και η κακή στελέχωση της Γραμματείας του οργανισμού.

Από τους πολιτικούς ηγέτες εμμέσως εξέφρασε άποψη για τις εξελίξεις στα ευρωπαϊκά ζητήματα και ο Γεώργιος Παπανδρέου. Σε ομιλία του στη Βουλή στις 22 Οκτωβρίου ο πρώην πρωθυπουργός τάχθηκε υπέρ της πορείας προς βαθύτερη ενοποίηση της Ευρώπης αφού τόνισε ότι ο κόσμος της εποχής επλανάτο αν πίστευε ότι μπορούσε να ζήσει με την παλαιά αντίληψη περί κυριαρχίας.⁶⁷¹ Η ευρωπαϊκή ένωση θα είχε αντίθετα ως σκοπό να υπάρχει ποιοτική ισοτιμία όλων των κρατών, και γι' αυτό γινόταν όλη η προσπάθεια.

Ταυτόχρονα, εκείνη την εποχή άρχισε να γίνεται πλέον ξεκάθαρη και η στροφή της επίσημης πολιτικής στο πώς έβλεπε τη διαδικασία ενοποίησης. Μέχρι τότε σε πάρα πολλές περιπτώσεις η διάθεση της χώρας για συμμετοχή στις προσπάθειες ενοποίησης συνδεόταν με την αμυντική της θωράκιση. Η απομάκρυνση όμως από την εποχή του εμφυλίου φαίνεται πως άμβλυne για τα καλά αυτή την αντίληψη και γι' αυτό στο τέλος του 1953 σε ομιλία του ενώπιον της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης ο υπουργός Εξωτερικών Στέφανος Στεφανόπουλος είπε για πρώτη φορά ξεκάθαρα ότι η Ελλάδα ενδιαφερόταν και έβλεπε την ευρωπαϊκή ενοποίηση όχι μόνο ως έχουσα αμυντικούς σκοπούς. «*Επιθυμούμε*», ανέφερε (σε μετάφραση), «*να ενοποιήσουμε την Ευρώπη ακόμα και εκτός κάθε αμυντικής ενασχόλησής της, επειδή πιστεύουμε βαθύτατα ότι αυτή η ενοποίηση αποτελεί την απαραίτητη προϋπόθεση για την οικονομική επιβίωση και την κοινωνική ανασύσταση της ηπείρου μας*».⁶⁷² Ακόμα και στην περίπτωση που η διαφοροποίηση σε σχέση με το παρελθόν ήταν σε ρητορικό επίπεδο και μόνο, αποτελούσε σίγουρα μία ενδιαφέρουσα εξέλιξη.

Οι εξελίξεις είχαν δημιουργήσει λοιπόν αλλαγές στο τρόπο που αντιμετωπιζόταν η ενοποίηση στο σύνολό της. Η επιτυχία των ειδικευμένων οργανώσεων και κυρίως της ΕΚΑΧ, σε συνδυασμό με την αποτυχία του Συμβουλίου της Ευρώπης να αποδώσει ικανοποιητικά πρακτικά αποτελέσματα και να πείσει την κοινή γνώμη ότι μπορεί να οδηγήσει στον σχηματισμό μίας πραγματικής ένωσης, δημιούργησε την εντύπωση, δείγματα της οποίας φαίνονταν το 1953, ότι η πορεία της πραγματικής ολοκλήρωσης ξεκινούσε ουσιαστικά μέσα από τις υπερεθνικές αρχές που διήπαν την ΕΚΑΧ, την ΕΑΚ και την ΕΠΚ. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούσε δημοσίευμα του *Εμπρός* στις 29 Νοεμβρίου.⁶⁷³ Δημοσιευόταν στην πέμπτη σελίδα σχόλιο «συνεργάτη» της εφημερίδας σχετικά με την πορεία της ολοκλήρωσης της Ευρώπης. Για πρώτη φορά σε τέτοιου είδους σχόλιο παρουσιαζόταν ως απαρχή της πραγματικής ενοποίησης όχι το Συμβούλιο της Ευρώπης (στο οποίο το άρθρο δεν αναφερόταν καθόλου), αλλά η δημιουργία της ΕΚΑΧ και της ΕΑΚ, ενώ χαρακτηριζόταν ως πολύ σημαντικό βήμα το Σχέδιο για την ΕΠΚ, στο οποίο συνεργάστηκε, όπως αναφερόταν, και η Ελλάδα με τους παρατηρητές που είχε αποστείλει.

Στην ουσία, λοιπόν, εκείνη τη περίοδο άνοιγε μία εντελώς νέα θεώρηση της ιστορίας της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, η οποία διατηρείται σε μεγάλο βαθμό έως και σήμερα.

⁶⁷⁰ ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1953, Φακ. Δ/2 Συμβούλιο Ευρώπης, μόνιμος αντιπρόσωπος στο Συμβούλιο της Ευρώπης Ν. Χατζηβασιλείου προς Υπουργείο Εξωτερικών 18/7/1953, ΑΠ 601/ΣΕ

⁶⁷¹ Πρακτικά Συνεδριάσεων της Βουλής των Ελλήνων 1953, Συνεδρίαση 52^η, 22/10/1953, σ. 1367

⁶⁷² ΥΔΙΑ, Αρχείο Κεντρικής Υπηρεσίας 1953, Φακ. Γερμανία 1 ΕΑΚ, Ομιλία Στ. Στεφανόπουλου συνημμένη στο έγγραφο του μόνιμου αντιπροσώπου στο Συμβούλιο της Ευρώπης Ν. Χατζηβασιλείου προς Υπουργείο Εξωτερικών 22/12/1953, ΑΠ 1011/ΣΕ

⁶⁷³ *Εμπρός*, 29/11/1953, «Σταθερότατοι αι βάσεις διά την 'Πανευρώπην'!», σ. 5

Ανακεφαλαίωση - Συμπεράσματα

Από την πρώτη στιγμή μετά το τέλος του β' Παγκοσμίου πολέμου ήταν φανερό ότι η προοπτική της ευρωπαϊκής ενοποίησης αντιμετωπίστηκε ως περιφερειακό και δευτερεύον ζήτημα τόσο από τον ελληνικό Τύπο της εποχής, όσο και από την πολιτική ηγεσία. Οι αναφορές στις όποιες εξελίξεις σε ευρωπαϊκό επίπεδο ήταν λίγες και αντιμετωπίζονταν κυρίως, ιδιαίτερα τα πρώτα χρόνια, υπό το πρίσμα της εξυπηρέτησης των άμεσων αναγκών της χώρας για ασφάλεια, ειρήνη και οικονομική ανόρθωση. Ελάχιστες ήταν οι αναφορές στην ευρωπαϊκή ενοποίηση ως ιδεολογία ή γενικός στόχος για τη μελλοντική ανάπτυξη της Ευρώπης ως σύνολο.

Η εξήγηση για τη γενική αυτή στάση είναι μάλλον απλή και σχετίζεται κυρίως με την εσωτερική κατάσταση της Ελλάδας και τον εξελισσόμενο εμφύλιο πόλεμο, ο οποίος δεν άφηνε πολλά περιθώρια για ενασχόληση με ζητήματα πέρα από την αντιμετώπιση των άμεσων προβλημάτων που αυτός προκαλούσε στην οικονομία, την κοινωνία και την πολιτική ζωή της χώρας. Πέρα από αυτό, η στάση του ελληνικού Τύπου έδειχνε σε μεγάλο βαθμό αμηχανία έναντι των προτάσεων για ευρωπαϊκή ενοποίηση, πιθανόν και από άγνοια για το τι θα μπορούσε να σημαίνει για την Ελλάδα η εφαρμογή τους. Ακόμα, η αμηχανία αυτή πιθανότατα ισχυροποιείτο και από την έλλειψη σαφούς τοποθέτησης της πολιτικής ηγεσίας έναντι των κινήσεων και των προτάσεων αυτών, ειδικά έως τη δημιουργία των πρώτων ευρωπαϊκών οργανισμών.

Έτσι, για παράδειγμα, κάνει εντύπωση η απουσία ελληνικών απόψεων από τις στήλες των εφημερίδων για το ζήτημα των Ηνωμένων Πολιτειών της Ευρώπης μετά την ομιλία του Winston Churchill στη Ζυρίχη. Οι εφημερίδες δεν επέδειξαν παντελή έλλειψη ενδιαφέροντος για το ζήτημα, όπως έδειχναν τα πρωτοσέλιδα δημοσιεύματα των ημερών, όμως τα σχόλια ήταν ελάχιστα και προέρχονταν σχεδόν αποκλειστικά από ξένους αρθρογράφους. Άλλωστε, και η αντίδραση του ελληνικού πολιτικού κόσμου ήταν αντιστοίχως βουβή. Πάντως, η αίσθηση που άφηναν οι περισσότερες εφημερίδες, με εξαίρεση τον *Ριζοσπάστη* φυσικά, ήταν ότι δεν αντιμετώπιζαν την προοπτική των Ηνωμένων Πολιτειών της Ευρώπης αρνητικά. Ο *Ριζοσπάστης* και το ΚΚΕ είχαν ταχθεί εξ αρχής εναντίον οποιασδήποτε τέτοιας ένωσης ως «*παραπέρα οργάνωση μιας υποταγμένης στον αγγλοσαξωνικό ιμπεριαλισμό Ευρώπης που θα δεθεί σ' ένα μπλοκ*», και φυσικά διατήρησαν την άποψη αυτή καθ' όλη τη διάρκεια της εξεταζομένης περιόδου. Όπως φαίνεται όμως από τα δημοσιεύματα κυρίως της *Μάχης*, η μη κομμουνιστική Αριστερά δεν είχε την ίδια άποψη πάντα.

Η ίδια τάση συνεχίστηκε και το 1947, αφού το ζήτημα της ολοκλήρωσης εξακολουθούσε να αντιμετωπίζεται σπασμωδικά, τόσο από τον Τύπο, όσο και από την πολιτική ελίτ της χώρας. Όμως το ενδιαφέρον υπήρχε, και από τον Τύπο και από τους πολιτικούς (η συγκέντρωση 202 υπογραφών μεταξύ των Ελλήνων βουλευτών δείχνει ότι τουλάχιστον δεν ήταν εντελώς αδιάφορο θέμα). Ακόμα, την χρονιά εκείνη, μετά το Συνέδριο στο Gstaad δημοσιεύτηκαν στο *Εμπρός* και την *Ελλάδα* και τα πρώτα άρθρα γνώμης γραμμένα από Έλληνες συντάκτες, ενώ το *Έθνος* ήταν η μοναδική εφημερίδα που είχε στείλει ανταποκριτές (δύο μάλιστα) στο Συνέδριο, οι οποίοι έτσι μετέφεραν και τις προσωπικές απόψεις τους στα άρθρα τους. Το ενδιαφέρον πάντως του *Εμπρός* και της *Ελλάδας* για το Συνέδριο πήγαζε και από το γεγονός ότι ο Λέων Μακκάς, εκ των πρωταγωνιστών του Συνεδρίου, έγραφε συχνά στις δύο εφημερίδες, ενώ αποτελούσε και βουλευτής του κόμματος του οποίου ουσιαστικά ήταν όργανο η *Ελλάς*.

Το σημείο στο οποίο εστίαζαν οι εφημερίδες έως εκείνη τη στιγμή όταν αναφέρονταν στις ευρωπαϊκές εξελίξεις ήταν ξεκάθαρα η αντίληψη της ενοποίησης της Ευρώπης ως μέσο αντίστασης στον «σοβιετικό επεκτατισμό». Οι τίτλοι των άρθρων ήταν χαρακτηριστικοί όταν για παράδειγμα αναφέρονταν στο Συνέδριο του Gstaad: «Η αρνητική στάσις της Σοβ. Ρωσίας έναντι του Σχεδίου Μάρσαλ αιτία διαιρέσεως της Ευρώπης εις δύο μπλοκ», «Η αντιμετώπισις του σοβιετικού μπλοκ», «Ο εκ της Σοβ. Ρωσίας φόβος κατηύθυνε τας εργασίας του Συνεδρίου Γκστάατ», «Η διστακτικότης της Ευρώπης προς αντιμετώπισιν του ρωσικού κινδύνου», «Αν η Δυτική ευρώπη δεν ενωθή, θα χαθή [λόγω του κομμουνιστικού

κινδύνου]», κλπ. Οι περισσότεροι μάλιστα από αυτούς τους τίτλους προέρχονταν από τα άρθρα γνώμης και τις ανταποκρίσεις που δημοσιεύτηκαν, και όχι από τις περιγραφές των εργασιών του Συνεδρίου, γεγονός που δείχνει το πραγματικό κίνητρο των εφημερίδων για την ενασχόληση με το θέμα. Άλλωστε, και ο Λέων Μακκάς, ο πολιτικός με την πιο ενεργή φιλοευρωπαϊκή δράση εκείνη την περίοδο, στα άρθρα και τις ομιλίες του παρουσίαζε την ενοποίηση περισσότερο ως λύση για την επεκτατικότητα των Ανατολικών κρατών εναντίον της Ελλάδας, παρά ως γενικότερη ιδεολογική στάση. Το αν και κατά πόσο τόνιζε αυτό το σημείο προκειμένου να πείσει ευκολότερα και να συγκινήσει το ακροατήριό του ή αν το πίστευε πραγματικά, είναι φυσικά πολύ δύσκολο να εξακριβωθεί με βεβαιότητα.

Έως εκείνη τη στιγμή και η γραφειοκρατία του Υπουργείου Εξωτερικών, παράλληλα με την πολιτική ηγεσία, λίγο ασχολείτο με το ζήτημα της ολοκλήρωσης. Το 1948 όμως τα πράγματα άρχισαν να αλλάζουν καθώς οι πρώτοι ευρωπαϊκοί οργανισμοί δημιουργήθηκαν, ενώ και οι φιλοευρωπαϊκές κινήσεις σε όλες τις χώρες πολλαπλασιάστηκαν με την εμφανή συμμετοχή πλέον και πολλών σημαντικών πολιτικών. Το κίνητρο της ενασχόλησης της γραφειοκρατίας και των πολιτικών φαινόταν να παραμένει το ίδιο παρ' όλα αυτά: η προστασία από την κομμουνιστική απειλή. Η ηγεσία, για παράδειγμα, του Υπουργείου Εξωτερικών υιοθέτησε την ανάλυση που έκανε και την άποψη που εξέφρασε ο πρέσβης Α. Κοντουμάς ότι η συνεργασία στο πλαίσιο του Σχεδίου που πρότεινε ο υπουργός Εξωτερικών της Μεγάλης Βρετανίας Ernest Bevin θα ωφελούσε την Ελλάδα μόνο αν αντιμετωπιζόταν αποκλειστικά ως αντίδραση στη «σοβιετική απειλή», ενώ έμενε ταυτόχρονα μακριά από τα φιλόδοξα σχέδια των «οπαδών της Πανευρώπης». Το Υπουργείο δεν φαινόταν να συζητά εκείνη τη στιγμή άλλη προοπτική για την Ευρώπη πλην της στρατιωτικής και οικονομικής συνεργασίας, και έτσι προσπάθησε να αντιμετωπίσει και το Σύμφωνο των Βρυξελλών, παρά το γεγονός ότι η ελληνική κυβέρνηση, διά του υπουργού Εξωτερικών Κ. Τσαλδάρη, στις δημόσιες δηλώσεις της έδινε και πολιτική προέκταση στον νέο οργανισμό. Η δημιουργία της Δυτικής Ένωσης καλύφθηκε αρκετά από τον Τύπο, και με εξαίρεση τη *Μάχη*, που εκφράζοντας και την άποψη της ΕΛΔ τάχθηκε εναντίον του οργανισμού ως μη έχοντα να προσφέρει κάτι, οι υπόλοιπες εφημερίδες αντιμετώπισαν την εξέλιξη θετικά, ίσως γιατί ήταν οργανισμός που έδινε έμφαση στην αμυντική θωράκιση της Ευρώπης.

Σε ό,τι αφορά το Συνέδριο της Χάγης τον Μάιο του 1948, αρκετές από τις ελληνικές εφημερίδες δημοσίευσαν άρθρα γνώμης σχετικά με τις εργασίες του, τα οποία όμως στο σύνολό τους προέρχονταν από το εξωτερικό, αφού παρατηρείτο και πάλι μία εμφανής αδυναμία (είτε από άγνοια, είτε από αμηχανία, είτε από έλλειψη πραγματικού ενδιαφέροντος) στους Έλληνες δημοσιογράφους να αξιολογήσουν τα γεγονότα. Η δε ελληνική κυβέρνηση το αντιμετώπισε αδιάφορα, πιστεύοντας προφανώς ότι τέτοιου είδους ενέργειες δεν είχαν καμία επίπτωση στις προσπάθειες συνεργασίας.

Στο Συνέδριο του Interlaken η ελληνική αντιπροσωπεία ήταν πολύ ενεργή, κυρίως λόγω της δραστηριότητας του Λ. Μακκά. Στην επίσημη δήλωση της ελληνικής κυβέρνησης, δείγμα ότι είχε αρχίσει να λαμβάνει υπόψη της πιο σοβαρά αυτές τις κινήσεις, περιλαμβάνονταν και πάλι πολλοί από τους προβληματισμούς και φόβους της ελληνικής πολιτικής ελίτ που προέρχονταν από την κατάσταση της ελληνικής πολιτικής και οικονομικής πραγματικότητας. Είναι όμως αξιοσημείωτο, ότι παρά το γεγονός ότι ο κομμουνιστικός κίνδυνος ετίθετο από τους Έλληνες συχνά ως κίνητρο για να προχωρήσει η ενοποίηση, παράλληλα είχαν να επιδείξουν και έργο που υπερέβαινε αυτή την αντίληψη, κυρίως με την κατάθεση αρκετά προοδευτικών τροπολογιών και προτάσεων για τα σχεδιαζόμενα συνταγματικά σχέδια, όπως η δυνατότητα προσφυγής στο Δικαστήριο της σχεδιαζόμενης ομοσπονδίας επί ζητημάτων που άπτονταν κοινωνικών δικαιωμάτων.

Η τάση αλλαγής της επίσημης ελληνικής στάσης έναντι των κινήσεων και της ευρωπαϊκής ιδέας έγινε ακόμα πιο έντονη, όταν μετά το Interlaken, συνειδητοποιήθηκε ότι κάποιες κυβερνήσεις αποδέχονταν τα σχέδια που αυτό, αλλά και το Συνέδριο της Χάγης, εξεπόνησαν.

Οι περισσότερες εφημερίδες δεν αντιμετώπισαν την εξαγγελία της ίδρυσης του Συμβουλίου της Ευρώπης με ιδιαίτερα μεγάλα σχόλια. Φυσικά το πρώτο ενδιαφέρον ήταν αν θα συμμετείχε η Ελλάδα ή όχι. Η ελληνική κυβέρνηση, η γραφειοκρατία του Υπουργείου

Εξωτερικών, αλλά και κάποιοι φιλοευρωπαϊστές βουλευτές έκαναν πολλές και έντονες προσπάθειες να ενταχθεί η χώρα από την αρχή, και συχνά προωθούσαν το επιχείρημα ότι ο ελληνικός λαός που αγωνιζόταν για την επιβίωσή του, θα απογοητευόταν πολύ αν έμενε έξω από τον οργανισμό. Εντύπωση όμως κάνει ότι πίσω στην Ελλάδα κανείς πολιτικός δεν ασχολείτο με το θέμα, και ακόμα και οι εφημερίδες το παρουσίαζαν, ακόμα και μετά την υπογραφή του Καταστατικού, αρκετά υποβαθμισμένα. Το ερώτημα είναι γιατί η Ελλάδα ήθελε να μπει. Σε όλες τις ομιλίες, ακόμα και των πιο ένθερμων υποστηρικτών της ένταξης όπως του Λ. Μακκά, φαινόταν ότι βασικό επιχείρημα ήταν ότι έτσι θα δινόταν μία λύση στο εσωτερικό πολιτικό πρόβλημα της χώρας, και συνεπώς η όλη προσπάθεια είχε να κάνει και με την αμυντική θωράκιση της Ελλάδας εν γένει. Άλλωστε και ο Μακκάς ο ίδιος αργότερα παραδέχτηκε ότι η Ελλάδα αγωνίστηκε να μπει στο Συμβούλιο της Ευρώπης ως ένα πρώτο απαραίτητο βήμα για να ενταχθεί στο ΝΑΤΟ.⁶⁷⁴

Άλλωστε, ούτε ο Μακκάς, ούτε κανείς άλλος στον Τύπο ή στο Υπουργείο Εξωτερικών δεν αξιολογούσε το γεγονός ότι η φύση του Συμβουλίου της Ευρώπης έτσι όπως είχε διαμορφωθεί ήταν πολύ μακριά από τις προτάσεις για ομοσπονδία που είχαν παραχθεί από τα Συνέδρια της Χάγης και του Interlaken την προηγούμενη χρονιά. Ίσως τελικά γιατί τους Έλληνες περισσότερο τους ενδιέφερε να είναι κοντά σε όποιον ευρωπαϊκό οργανισμό εδημιουργείτο, παρά η φύση αυτού. Είναι προφανές, ότι πολιτικός ρεαλισμός και σκοπιμότητες οδηγούσαν ακόμα και τους γνωρίζοντες τα πράγματα να αποφύγουν τη δημόσια τουλάχιστον διατύπωση τέτοιων σχολίων, θα περίμενε όμως να δει κάποιος τουλάχιστον κάποια σημεία κριτικής στο υπογραφέν κείμενο. Αντίθετα, τα μόνα αρνητικά σχόλια και η μόνη κριτική που ακουγόταν, και από τον Τύπο, ήταν για τη μη συμμετοχή της Ελλάδας στον οργανισμό ως ιδρυτικό μέλος, που κάποιοι τη θεώρησαν και ως προσβολή προς τον ελληνικό λαό. Βέβαια, τέτοιου είδους σχόλια δεν βοηθούσαν καθόλου την κατανόηση και την προσέγγιση του λαού στην έννοια της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και αργότερα της λειτουργίας και των στόχων του Συμβουλίου της Ευρώπης.

Όταν όμως οι υπουργοί Εξωτερικών των δέκα ιδρυτικών κρατών-μελών του οργανισμού αποφάσισαν να προσκαλέσουν την Ελλάδα, την Τουρκία και την Ισλανδία να ενταχθούν, η εξέλιξη αυτή χαιρετίστηκε έντονα από τον ελληνικό Τύπο, για πρώτη φορά ίσως σε τέτοιο βαθμό. Επίσης, για πρώτη φορά δεν συνδεόταν ιδιαίτερα μια τέτοια εξέλιξη άμεσα με το ζήτημα ασφάλειας της χώρας. Η ικανοποίηση που δημιουργήθηκε επέτρεψε να ξεπεραστεί γρήγορα η δυσάρεστη αίσθηση που είχαν αφήσει τόσο ο αποκλεισμός από την αρχική σύνθεση του οργανισμού, όσο και διάφορα δημοσιεύματα του βρετανικού κυρίως Τύπου που αμφισβητούσαν το πόσο ευρωπαϊκή και πόσο δημοκρατική χώρα ήταν η Ελλάδα.

Κατά τη διάρκεια των εργασιών της α΄ Συνόδου της Συμβουλευτικής Συνέλευσης του Συμβουλίου της Ευρώπης τον Αύγουστο και Σεπτέμβριο του 1949 τα δημοσιεύματα ήταν πάρα πολλά, καθημερινά, και συχνά είχαν και σχόλια. Για πρώτη φορά σε τέτοιο βαθμό, εστάλησαν ανταποκριτές και ειδικοί απεσταλμένοι στο Στρασβούργο και όλες οι εφημερίδες είχαν καθημερινή κάλυψη των συζητήσεων, τουλάχιστον για τις 10-15 πρώτες ημέρες των συνεδριάσεων. Στη συνέχεια όμως το ενδιαφέρον περιορίστηκε, και γρήγορα τα δημοσιεύματα εξαφανίστηκαν εντελώς. Στο τέλος, μάλιστα, ελάχιστες εφημερίδες ανέφεραν την είδηση της λήξης των εργασιών της Συνέλευσης. Ενδιαφέρον επίσης παρουσίαζε το γεγονός ότι κάθε εφημερίδα τόνιζε πλέον αυτό που την ενδιέφερε περισσότερο, ανάλογα με την πολιτική τοποθέτηση και γενικότερη ιδεολογία. Π.χ. άλλες τόνιζαν τις δραστηριότητες των σοσιαλιστών, άλλες τις διμερείς επαφές του Τσαλδάρη, άλλες τα επικριτικά σχόλια τρίτων εναντίον της Ελλάδας κλπ, και όλα αυτά ως σχόλια πολλές φορές στα ίδια γεγονότα. Καθώς το τέλος του εμφυλίου φαινόταν πλέον κοντά, το ενδιαφέρον μετατοπιζόταν και σε άλλα θέματα πλην της ασφάλειας του κράτους.

Τα δημοσιεύματα του Τύπου για ζητήματα ευρωπαϊκής ενοποίησης κατά τους πρώτους μήνες του 1950 περιορίζονταν μόνο στην καταγραφή, χωρίς σχόλια, κάποιων γεγονότων, σε αντίθεση με τις διεργασίες και συζητήσεις που ελάμβαναν χώρα στο επίπεδο των πολιτικών και της γραφειοκρατίας προκειμένου να εκτιμηθεί το αποτέλεσμα της πρώτης Συνόδου των οργάνων του Συμβουλίου της Ευρώπης και να διατυπωθούν σκέψεις και απόψεις για το

⁶⁷⁴ Veremis Th.- Conostas D., «The Beginning of the Discussion on EU in Greece», ..., ό.π., σ. 804

πώς θα έπρεπε να προχωρήσει στο εξής η ευρωπαϊκή ενοποίηση και ποιος θα έπρεπε να είναι ο ρόλος της Ελλάδας.

Όλα όμως άλλαξαν με την εξαγγελία του Σχεδίου Schuman. Η ελληνική πολιτική και διπλωματία σίγουρα αιφνιδιάστηκαν από τη διακήρυξη. Ειδικά οι διπλωμάτες δεν φαίνεται μάλιστα να πίστευαν ότι το Σχέδιο θα μπορούσε να επιτύχει ή ότι ο Γάλλος υπουργός Εξωτερικών εννοούσε πραγματικά την πρότασή του. Πάντως, πέρα από τις αντιδράσεις των διπλωματών, άλλες αντιδράσεις, θετικές ή αρνητικές, δεν υπήρχαν στην Ελλάδα από πολιτικούς ή στελέχη της γραφειοκρατίας, άμεσα τουλάχιστον. Οι περισσότερες ελληνικές εφημερίδες υποδέχτηκαν θετικά την εξαγγελία, αν και χωρίς να δίνουν ιδιαίτερη έμφαση, ενώ αργότερα δημοσίευσαν και αρκετά άρθρα γνώμης, κυρίως ξένων σχολιαστών, προκειμένου να ενημερώσουν τους αναγνώστες τους. Μία εξήγηση, βέβαια, για τη στάση αυτή ήταν ότι το ζήτημα δεν αφορούσε άμεσα την Ελλάδα, αλλά και πάλι η αντίδρασή τους ήταν αναλογικά υποτονική.

Όταν οι διαπραγματεύσεις για το Σχέδιο ξεκίνησαν, οι εφημερίδες παρουσίασαν στην πλειοψηφία τους στην πρώτη σελίδα την είδηση, αν και γρήγορα το ενδιαφέρον περιορίστηκε. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έδειχνε η *Μάχη*, κάτι που μάλλον σχετιζόταν και με τη διένεξη μεταξύ των ευρωπαϊκών σοσιαλιστικών κομμάτων. Πάντως ήταν εφημερίδα που είχε άποψη επί του θέματος, και η ιδεολογική διαμάχη στους κόλπους των σοσιαλιστών δεν μπορεί να δικαιολογήσει το τόσο μεγάλο ενδιαφέρον που την οδήγησε να δημοσιεύσει μέχρι και πέντε άρθρα και σχόλια μέσα στο ίδιο φύλλο για το θέμα (25 Ιουνίου 1950). Η στάση της, και άρα και η στάση της ΕΛΔ, ήταν πάντως σίγουρα φιλοευρωπαϊκή, παρά τις αμφιβολίες που μπορεί να διατυπώνονταν για τους στόχους του Σχεδίου Schuman και οι οποίες σύντομα ήρθαν. Η ελληνική μη κομμουνιστική (σοσιαλιστική) Αριστερά άλλωστε σε όλη αυτή την περίοδο φιλοευρωπαϊκή τοποθέτηση είχε, επηρεασμένη αρκετά από τους ομοϊδεάτες της στη Γαλλία και το Βέλγιο, αλλά και από ιδεολογικές καταβολές. Πολλές φορές βρέθηκε στη θέση να προσπαθεί να εξισορροπεί ανάμεσα στον φιλοευρωπαϊσμό της και την υποστήριξη που παρείχε στην Εργατική βρετανική κυβέρνηση, αλλά αυτό δεν επηρέαζε τον γενικότερο προσανατολισμό.

Όταν όμως ο Churchill πρότεινε τη δημιουργία κοινού ευρωπαϊκού στρατού, έγινε φανερό, τόσο από την στάση του Τσιριμώκου, όσο και από τα δημοσιεύματα της *Μάχης* και του *Δημοκρατικού*, ότι η Αριστερά ετάχθη αμέσως εναντίον της πρότασης αυτής, τουλάχιστον με την μορφή που την παρουσίασε ο Βρετανός πολιτικός. Αντίθετα, την πρόταση Churchill την επικρότησε ολόκληρος ο υπόλοιπος πολιτικός κόσμος. Κατά μία περίεργη όμως συγκυρία, ο μόνος που ανοιχτά διατύπωσε την ίδια άποψη με την Αριστερά, τουλάχιστον στην αρχή, ήταν ο αρχιστράτηγος Αλέξανδρος Παπάγος, για διαφορετικούς όμως λόγους: η Αριστερά επειδή θεωρούσε ότι ο ευρωπαϊκός στρατός δεν αποτελούσε απάντηση στα προβλήματα της Ευρώπης, τα οποία θα έπρεπε να αντιμετωπιστούν με μέτρα για την κοινωνική πρόοδο, ο δε Παπάγος διότι πίστευε δεν μπορούσε να δημιουργηθεί ενιαίος στρατός χωρίς να έχει δημιουργηθεί ενιαία πολιτική διοίκηση.

Τις ημέρες που εξαγγέλθηκε το Σχέδιο Pleven τον Οκτώβριο του 1950, ο Τύπος αφιέρωσε σε αυτό πολλά άρθρα. Κοινός παρονομαστής όλων αυτών ήταν ότι έδιναν βάρος κυρίως στο ζήτημα του επανεξοπλισμού της Γερμανίας και πώς το αντιμετώπιζε το θέμα αυτό η Γαλλία, παρά στη σημασία που είχε το Σχέδιο Pleven για το μέλλον της Ευρώπης σε πολιτικό επίπεδο. Το Σχέδιο Pleven αντιμετωπιζόταν αποκλειστικά και διακομματικά σχεδόν ως μέσο λύσης του γερμανικού ζητήματος και ως δημιουργία μιας αντι-σοβιετικής συμμαχίας, και όχι ως ένα βήμα προς βαθύτερη ενοποίηση. Πιθανόν η αντιμετώπιση αυτή να ήταν αποτέλεσμα και του πολέμου στην Κορέα που είχε ξεκινήσει εν τω μεταξύ, και δημιουργούσε νέες ανασφάλειες σε κοινή γνώμη και ηγεσία.

Όταν ξεκίνησαν οι διαπραγματεύσεις που κατέληξαν στην ιδρυτική Συνθήκη της ΕΑΚ, η Ελλάδα εμφανιζόταν επίσημα να επιθυμεί την ένταξή της στον δημιουργούμενο ευρωπαϊκό στρατό, με την προϋπόθεση όμως να συμμετέχει σε αυτόν και η Βρετανία, παρά τις αντιρρήσεις των Ελλήνων διπλωματών που ήταν από επιφυλακτικοί ως αρνητικοί. Ο δε ελληνικός Τύπος μάλλον αδιαφόρησε για την εξέλιξη αυτή. Την επόμενη της έναρξης της διάσκεψης για την εφαρμογή του Σχεδίου Pleven στις 15 Φεβρουαρίου 1951 στο Παρίσι, μόνο ορισμένες από τις ελληνικές εφημερίδες δημοσίευσαν την είδηση, και μάλιστα σε

μικρές καταχωρήσεις της τελευταίας σελίδας. Ανάλογες ήταν και οι αναφορές στην υπογραφή της ΕΚΑΧ. Δημοσιεύτηκαν λίγες και ήταν κυρίως περιγραφικές, χωρίς ιδιαίτερες αναλύσεις, δείχνοντας έτσι και πάλι την αδιαφορία της Ελλάδας για αυτόν τον οργανισμό. Η επίσημη πολιτική δε, σε ό,τι αφορούσε τις ειδικευμένες οργανώσεις γενικότερα, προέτασσε κυρίως το ζήτημα της διασφάλισης των μικρών κρατών από την περιθωριοποίηση.

Συνεχίζοντας την ίδια πολιτική και εξαρτώντας την στάση της έναντι του ευρωπαϊκού στρατού από την στάση των Βρετανών και την έκβαση του Σχεδίου Eden για σύνδεση του εγγιρήματος (όπως και της ΕΚΑΧ) με το Συμβούλιο της Ευρώπης, η Ελλάδα φαινόταν να συντάσσεται οριστικά ενάντια στα φεντεραλιστικά σχέδια κάποιων ευρωπαϊκών κρατών. Ο ελληνικός Τύπος αντιμετώπισε το ζήτημα επίσης αρκετά υποτονικά, και μόνο όταν τελικά υπεγράφη η Συνθήκη της ΕΑΚ.

Η στάση του ελληνικού κράτους άρχισε να αλλάζει οριστικά το 1953, όταν πια συνειδητοποιήθηκε ότι το μέλλον της ενοποίησης δεν ήταν το Συμβούλιο της Ευρώπης, αλλά οι ειδικευμένες Αρχές. Το ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών δέχτηκε για παράδειγμα, μάλλον με ενθουσιασμό την έγκριση του σχεδίου Συντάγματος, δηλαδή τη σύσταση της ΕΠΚ, και αυτή τη φορά όχι για λόγους διασφάλισης της άμυνας της χώρας και ισχυροποίησης της ασφάλειάς της, αλλά επειδή εθεωρείτο, όπως είπε ο υπουργός Εξωτερικών Στ. Στεφανόπουλος, ότι *«η ενοποίηση αποτελεί την απαραίτητη προϋπόθεση για την οικονομική επιβίωση και την κοινωνική ανασύσταση της ηπείρου μας»*.

Είναι λοιπόν φανερό ότι σε όλη αυτή την περίοδο, αν και υπήρχε μία γενική φιλοευρωπαϊκή στάση από όλες τις πολιτικές παρατάξεις (πλην της κομμουνιστικής Αριστεράς) και το σύνολο σχεδόν του ελληνικού Τύπου, δεν ήταν πάντα ξεκάθαρο το κίνητρό τους. Τα δημοσιεύματα και οι δηλώσεις των πολιτικών την πρώτη περίοδο, μέχρι το τέλος του εμφυλίου, δίνουν την εικόνα ότι στην μεγάλη τους πλειοψηφία οι ελληνικές ηγεσίες και ο Τύπος θεωρούσαν την ενοποίηση (ή ακόμα και τη συνεργασία, ή κάθε ενέργεια που θα έφερνε την Ελλάδα πιο κοντά στη Δυτική Ευρώπη) ως μέσο για τη θωράκιση της ασφάλειας της χώρας. Ακόμα και τις εντελώς ομοσπονδιακές θέσεις που λάμβαναν, δεν έπειθαν ότι το έκαναν με γνώση του τι σημαίνει ομοσπονδία, όταν για παράδειγμα, οι ίδιοι οι βουλευτές που δήλωναν υπέρ της, καταψήφιζαν πρόταση συνταγματικής ρύθμισης που επέτρεπε την εκχώρηση κυριαρχίας υπέρ μιας ενδεχόμενης ευρωπαϊκής ομοσπονδίας. Η αμηχανία μπροστά στις εξελίξεις, που ξεκινούσε από την ελλιπή ενημέρωση λόγω άλλων προτεραιοτήτων που έθετε η κατάσταση στην Ελλάδα ήταν πολύ φανερή και στον Τύπο, ακόμα και σε σημειολογικό επίπεδο. Το Συμβούλιο της Ευρώπης για παράδειγμα πολλές φορές αποκαλείτο Ευρωπαϊκή Ένωση, Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης κλπ, με χαρακτηριστικό παράδειγμα άρθρο που δημοσίευσε το *Εμπρός* στις 31 Μαΐου 1950 στην τέταρτη σελίδα του, όταν με τίτλο «Με ποια προβλήματα θα ασχοληθεί η Διάσκεψις Ευρωπαϊκής Ένωσης», δεν εννοούσε καν το Συμβούλιο της Ευρώπης, αλλά αναφερόταν σε συνεδρίαση του Συμβουλίου Υπουργών του ΟΕΟΣ!

Μετά το 1951 οι συνθήκες φάνηκαν πως άρχισαν να αλλάζουν. Όχι μόνο απομακρύνθηκε η περίοδος του εμφυλίου, οπότε και άλλαξαν οι προτεραιότητες της ελληνικής κυβέρνησης και κοινωνίας, αλλά άρχισε να γίνεται και πιο σαφής η κατεύθυνση της ευρωπαϊκής ενοποίησης, οπότε και η χώρα μας άρχισε να τάσσεται υπέρ της πιο νεολειτουργικής αντίληψης που δημιουργήσε η ίδρυση των πρώτων Κοινοτήτων. Η σταδιακή ολοκλήρωση της έδινε την ευκαιρία να ξεπερνά τις επιφυλάξεις και τις φοβίες που προφανώς δημιουργούσε το άνοιγμα των αγορών (π.χ. των γεωργικών προϊόντων) και των συνόρων, αλλά ταυτόχρονα να συνεχίζει την φιλοευρωπαϊκή της στάση, συνδυασμός που στην πράξη εφαρμόστηκε αρχικά το 1959, όταν η Ελλάδα ήταν η πρώτη χώρα που ζήτησε να συνδεθεί με την νεοϊδρυθείσα ΕΟΚ, κάτι που επετεύχθη μόλις δύο χρόνια αργότερα.

Βιβλιογραφία – Πηγές

Αρχειακές πηγές

1. Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών στην Υπηρεσία Διπλωματικού και Ιστορικού Αρχείου ΥΠΕΞ (ΥΔΙΑ)
2. Πρακτικά και Εφημερίς Συζητήσεων της Βουλής των Ελλήνων

Τύπος

1. Εφημερίδα *Ακρόπολις*
2. Εφημερίδα *Βήμα*
3. Εφημερίδα *Δημοκρατικός*
4. Εφημερίδα *Έθνος*
5. Εφημερίδα *Ελευθερία*
6. Εφημερίδα *Ελλάς*
7. Εφημερίδα *Εμπρός*
8. Εφημερίδα *Καθημερινή*
9. Εφημερίδα *Μάχη*
10. Εφημερίδα *Ριζοσπάστης*

Βιβλιογραφία

1. Botsiou Konstantina, Griechenlands weg nach Europa : Von der Truman-Doktrin bis zur Assoziierung mit der Europäischen Wirtschaftsgemeinschaft. 1947-1961 (αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή)
2. Burgess Michael, Federalism and European Union: The Building of Europe. 1950-2000, Routledge, London 2000
3. Educational Research Centre of Greece, The Idea of European Community in History, vol.1, Υπουργείο Παιδείας – Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα 2003
4. European Movement, Europe Unites, Hollis and Carter, London 1949
5. Fleury Antoine (éd.), Le Plan Briand d'union fédérale européenne, Perspectives nationales et transnationales, Peter Lang Verlag, 1998
6. Hogan Michael J, The Marshall Plan: America, Britain, and the reconstruction of Western Europe 1947-1952, Cambridge University Press, Cambridge 1987
7. Lipgens Walter - Loth Wilfried (ed.), The Struggle for European Union by Political Parties and pressure groups in Western European Countries 1945-1950 . vol.3, Walter de Gruyter, Berlin-New York 1988
8. Lipgens Walter - Loth Wilfried (ed.), Transnational Organizations of Political Parties and Pressure Groups in the Struggle for European Union, 1945-1950. vol.4, Walter de Gruyter, Berlin-New York 1991
9. Lipgens Walter (ed), Documents on the History of European Integration, Plans for European Union in Great Britain and in Exile 1939-1945. Vol.2, Walter de Gruyter, Berlin-New York 1986

10. Milward Alan, *The Reconstruction of Western Europe 1945-51*, Methuen, London 1984
11. Monnet Jean, *Απομνημονεύματα*, Ροές, β' έκδοση, Αθήνα 1999
12. Philip André, *Διατί ζητούμεν την ένωση της Ευρώπης*, Ευρωπαϊκή Κίνησης Νέων – Ελληνική Γραμματεία, Αθήναι 1953
13. Rosamond Ben, *Theories of European Integration*, Macmillan Press, London 2000
14. Schmitt Hans, *The Path to European Union: from the Marshall plan to the Common market*, Louisiana State University Press, Baton Rouge 1962
15. Sidjanski Dusan, *Η ομοσπονδίωση της Ευρώπης*, Παπαζήσης, Αθήνα 1999
16. Stefanidis Ioannis, «The Greek pro-European Movement (1947-1967)», στο *Hellenic Review of International Relations*, v. 5/6, 1985-1986, σ. 243-270
17. Tsoukalis Loukas (ed.), *Greece and the European Community*, Saxon House, Farnborough/Hampshire 1979.
18. Από τη Mitteleuropa στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα Άνθρακος και Χάλυβος. Τα πρώτα βήματα προς την πολιτική και οικονομική ενοποίηση της Γηραιάς Ηπείρου, *Βήμα*, 31/12/2000, Σελ. D22
19. Γιανουλόπουλος Γιάννης, *Ο μεταπολεμικός κόσμος. Ελληνική και ευρωπαϊκή ιστορία (1945-1963)*, Παπαζήσης, Αθήνα 1992
20. Εθνική Ελληνική Επιτροπή Διεθνούς Εμπορικού Επιμελητηρίου, *Η Κοινή Αγορά και η Σύνδεσις της Ελλάδος μετ' αυτής*, Αθήναι 1962
21. *Ελληνικόν Who's Who*, Αθήναι 1962
22. Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, *Ελληνική βιβλιογραφία Ευρωπαϊκής Ενοποίησης (1957-1984)*, Αθήνα 1985.
23. Ευρωπαϊκή Επιτροπή - Αντιπροσωπεία στην Ελλάδα, *Η Ελλάδα στην Ευρωπαϊκή Ένωση, 20 χρόνια συμμετοχής*, Ελληνικό Ιστορικό και Λογοτεχνικό Αρχείο, Αθήνα 2003
24. Η Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα και η Ελλάς, Έκδοση Εθνικού Συμβουλίου Ελλάδος για την Ευρωπαϊκή Κίνησιν, Αθήνα 1966.
25. Θεοτοκάς Γιώργος, *Πολιτικά Κείμενα*, Ίκαρος, Αθήνα 1976
26. Θεοτοκάς Γιώργος, *Τετράδια Ημερολογίου 1939-1953*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 2005
27. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος ΙΣΤ', Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 2000
28. Ιωακειμίδης Π.Κ., *Ευρωπαϊκή Πολιτική Ένωση*, Θεμέλιο, Αθήνα 1993
29. Ιωακειμίδης Π.Κ., *Η Ευρώπη σε μεταλλαγή*, Θεμέλιο, Αθήνα 1990
30. Ιωακειμίδης Π.Κ., *Ο διεθνής ρόλος των μικρών χωρών και η ένταξη της Ελλάδας στην ΕΟΚ*, Παπαζήσης, Αθήνα 1980.
31. Ιωακειμίδης Π.Κ., *Οι σχέσεις Ελλάδας – ΕΟΚ – ΗΠΑ*, Παπαζήσης, Αθήνα 1979
32. Καζάκος Πάνος, *Ανάμεσα σε Κράτος και Αγορά*, Πατάκης, Αθήνα 2001
33. Κανελλόπουλος Παναγιώτης, *Ημερολόγιο*, Κέδρος, Αθήνα 1977
34. Κοντογεώργης Γεώργιος, *Η Ελλάδα στην Ευρώπη. Η πορεία προς την Ένωση και η πολιτική Καραμανλή*, εκδ. Γιοβάνης, Αθήνα 1985.
35. Κοντογεώργης Γεώργιος, *Η Ευρωπαϊκή Ιδέα, η Ευρωπαϊκή Ένωση, η Ελλάδα. Ιστορική διαδρομή - Σύγχρονη εποχή - Προοπτικές*, εκδ. Ι. Σιδέρης, Αθήνα 1995.
36. Κωστόπουλος Τάσος, *Η αυτολογοκριμένη μνήμη*, Φιλίστωρ, Αθήνα 2005, σ. 101-102

37. Μακκάς Λέων (επιμ.), Αι αποφάσεις του Β' Ευρωπαϊκού Κοινοβουλευτικού Συνεδρίου (Ιντερλάκεν, 1-4 Σεπτεμβρίου 1948), Δ' Αναθεωρητική Βουλή των Ελλήνων / Επιτροπή Διεθνούς Συνεργασίας – Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήνα 1948
38. Μακκάς Λέων, Η δράσις και οι στόχοι της Ευρωπαϊκής Κοινοβουλευτικής Ενώσεως, Δ' Αναθεωρητική Βουλή των Ελλήνων/Επιτροπή Διεθνούς Συνεργασίας - Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήνα 1948
39. Μακκάς Λέων, Προσχέδια Συντάγματος της Ηνωμένης Ευρώπης, Δ' Αναθεωρητική Βουλή των Ελλήνων / Επιτροπή Διεθνούς Συνεργασίας, Αθήνα 1948
40. Μινώτου Μαριέττα, Η ευρωπαϊκή επιλογή της Κυβέρνησης Καραμανλή, 1957-1959, Αθήνα Ιούνιος 2002 (Διδακτορική διατριβή, υπό έκδοση).
41. Μινώτου Μαριέττα, Η προοπτική της ευρωπαϊκής ενοποίησης μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Η επίσημη στάση της Ελλάδας (1946-1950), Περιοδικό *Διαχρονία*, τ.3-4, Δεκέμβριος 1998
42. Νικολακόπουλος Ηλίας, Η καχεκτική δημοκρατία: κόμματα και εκλογές 1946-1947, Πατάκης, Αθήνα 2001
43. Ράλλης Γεώργιος, Η Ελλάδα στην ΕΟΚ, Αθήνα 1979
44. Σβολόπουλος Κωνσταντίνος, «Η ελληνική στάση απέναντι στο Σχέδιο Μπριάν για την 'ομοσπονδιακή ένωση της Ευρώπης'», στο *Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου*, 3: 1982, σ. 520
45. Σβολόπουλος Κωνσταντίνος, Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1945-1981, Εστία, Αθήνα 2001
46. Τομαή – Κωνσταντοπούλου Φωτεινή (επιμ.), Η Ελλάδα στο μεταίχμιο ενός νέου κόσμου. Ψυχρός Πόλεμος-Δόγμα Truman-Σχέδιο Marshall (3 τόμοι), Καστανιώτης, Αθήνα 2002
47. Τομαή – Κωνσταντοπούλου Φωτεινή (επιμ.), Η συμμετοχή της Ελλάδας στην πορεία προς την Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση. Η Κρίσιμη Εικοσαετία, 1948-1968, Τόμος πρώτος, Υπουργείο Εξωτερικών - Υπηρεσία Διπλωματικού & Ιστορικού Αρχείου, Αθήνα 2003
48. Φλάισερ Χάγκεν (επιμ.), Η Ελλάδα '36-'49. Από τη Δικτατορία στον Εμφύλιο – Τομές και συνέχειες, Καστανιώτης, Αθήνα 2003
49. Χατζηβασιλείου Ευάνθης, ΠΕΑΝ (1941-1945), Σύλλογος Προς Διάδοσιν Ωφέλιμων Βιβλίων, Αθήνα 2004